

**SİNAN PAŞA'NIN MAÂRİFNÂMESİ'NDE
BEYAN VE BEDÎ KAPSAMINDAKİ
EDEBÎ SANATLARIN TAHLİLİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Ayhan ŞEN

Kütahya – 2010

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SİNAN PAŞA'NIN MAÂRİFNÂMESİ'NDE
BEYAN VE BEDÎ KAPSAMINDAKİ EDEBÎ SANATLARIN TAHLİLİ**

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güneş

Hazırlayan:
Ayhan ŞEN

Kütahya – 2010

Kabul ve Onay

Ayhan ŞEN'in hazırladığı "Sinan Paşa'nın Maârifnâmesi'nde Beyan ve Bedî Kapsamındaki Edebî Sanatların Tahlili" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

...../...../2010

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Yrd. Doç Dr. Mustafa GÜNEŞ (Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. Atilla Batur		
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak Eflâton		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Sinan Paşa'nın Maârifnâmesi'nde Beyan ve Bedî Kapsamındaki Edebî Sanatların Tahlili” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2010

Ayhan ŞEN

Özgeçmiş

Ayhan ŞEN 1980, Çankırı doğumludur. İlk ve ortaöğrenimini burada -Gazi İlköğretim Okulu (1991) ve Çankırı Anadolu Lisesi'nde (1998)- tamamlamıştır. Lisans öğrenimini ise Erciyes Üniversitesi'nde (2005) / (Yozgat Fen-Edb. Fak.) Türk Dili ve Edebiyatı alanında görmüş, 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi'nde aynı alanda yüksek lisansa başlamıştır. Bu süre zarfında 2 yıl özel dersanelerde, 2,5 yıl da Milli Eğitim'de öğretmenlik tecrübesi olmuştur.

ÖZET

SİNAN PAŞA’NIN MAÂRİFNÂME’SİNDE BEYAN VE BEDÎ KAPSAMINDAKİ EDEBÎ SANATLARIN TAHLİLİ

ŞEN, Ayhan

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güneş

Eylül, 2010, 278 sayfa

Bu araştırma, Sinan Paşa’nın Maârifnâme adlı eserini esas alarak onun pek çok övülen üslup özellikleri ile ilgili tespitler yapmayı ve eserin gerçek değerinin belirlenmesine dair bulgular elde etmeyi amaçlamaktadır. Müellifin “süslü nesir” tabiriyle özdeşleşen üslubu hakkında yapılan bu tahlil çalışması, beyân ve bedî ilimleri kapsamındaki edebî sanatlarla sınırlandırılmıştır.

Sinan Paşa, 15.yy Osmanlı İmparatorluğu’nda edebiyat, ilim ve siyaset sahalarında öne çıkan müstesna şahsiyetlerden biridir. Aynı zamanda bir nesir üstadı olan Sinan Paşa’nın sanatkârlığı ve üslup özelliklerini ortaya koyması açısından üç önemli eserinden biri olan “Maârifnâme” üzerine sadece makale düzeyinde tahlil ve tetkik çalışmaları yapılmıştır. Bunun yanında “inşa” adıyla anılan süslü nesir üslubunun özelliklerini ve söz sanatlarının bu üslup içindeki kullanımını ele alan bir çalışma da mevcut değildir. Bu alandaki çalışmalar, Kur’an-ı Kerim’in belagatini ortaya koyan incelemelerle sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Klasik Türk Edebiyatında “belagat” alanında verilmiş olan eserleri temel alarak beyan ve bedî ilimleri kapsamındaki edebî sanatları tasnif ettik ve bu sanatların Maârifnâme’de ne ölçüde kullanıldıklarının tespitine giriştik. Çalışmamızı, daha sağlıklı ve etkin sonuçlar elde etmek için tamamı 294 sayfa olan eserin ilk 50 sayfasıyla sınırlandırdık.

Anahtar Kelimeler: Sinan Paşa, Maârifnâme, Süslü Nesir, Belâgât, Edebî Sanatlar

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF LITERARY ARTS IN THE RHETORIC FIELD (*BEYAN AND BEDİ PARTS OF RHETORIC*) USED IN SİNAN PASHA'S MAÂRİFNÂME

ŞEN, Ayhan

M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Asst. Prof. Mustafa Güneş

September, 2010, 278 pages

This thesis aims to detect the qualifications of Sinan Pasha's esthetic prose and manifest the main value of his work named Maârifnâme. This work that studied the writing style of the author –which is named estetic prose- is confined with the literary arts about “beyan and bedi” parts of the rhetoric.

Sinan Pahsa is one of the important persons prominent at science and policy areas in The Otoman Empire, in the 15th century. There is only a few articles and theses about the Maârifnâme and authorship of Pahsa, who is a estetic prose master at the same time.

On the other hand, there is no work that studied the qualifications of estetic prose of Otoman Literature or Classical Turkish Prose named “inşâ” and how to use the literary arts in this style. The works in this area are only analyses about the rhetoric of Quran.

In this context we assorted the arts in the “*beyan and bedi*” parts of rhetoric considering the books of Classical Turkish Rhetoric and we tried to find to what extent these literary arts in the Maârifnâme are used. To obtain healthier and more effective results we confined our work with the first 50 pages of Maârifnâme which consists of 294 pages.

Keywords: Sinan Pasha, Maârifnâme, Esthetic Prose, Rhetoric, Literary Arts

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
TEZ METNİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA NESİR

1.1. KLASİK DÖNEM ÖNCESİ TÜRK NESİRİ	5
1.2. KLASİK DÖNEM NESİR GELENEĞİNİN BAŞLANGICI VE TARİHİ GELİŞİMİ	11
1.2.1. Klasik Dönem Nesir Geleneği (Teorik Bakış).....	11
1.2.1.1. Sade Nesir	12
1.2.1.2. Süslü Nesir (İnşa)	13
1.2.1.3. Orta Nesir	16
1.2.2. Klasik Dönem Nesrinin Tarihi Gelişimi.....	16
1.3. KLASİK DÖNEM SONRASI NESİR	22
1.4. YENİ NESİR ARAYIŞI VE BATI ETKİSİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

SİNAN PAŞA'NIN HAYATI ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. SİNAN PAŞA'NIN HAYATI.....	29
2.1.1. Sinan Paşa'nın Doğumu, Ailesi, Yetiştirme Ortamı.....	29
2.1.2. Sinan Paşa'nın Tahsil Çalışmaları ve Meslek Hayatı.....	30
2.1.3. Sinan Paşa'nın Ölümü	31

2.2. ŞAHSİYETİ.....	32
2.2.1. Sinan Paşa'nın İlmî ve Felsefî Şahsiyeti	32
2.2.2. Sinan Paşa'nın Edebi Şahsiyeti.....	34
2.2.2.1. Nazım İstidâdı	34
2.2.2.2. Şiir İstidâdı ve Eserlerindeki Şiirsellik	36
2.2.2.3. Nesir İstidâdı ve Nesir Üslubu	37
2.2.3. Eserleri.....	41
2.2.3.1. Arapça Eserleri	41
2.2.3.2. Tazarrûnâme.....	42
2.2.3.3. Tezkîretü'l-Evliya.....	45
2.2.3.4. Maârifnâme	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAÂRİFNÂME'DE EDEBÎ SANATLAR

3.1. BEYAN İLMÎ KAPSAMINDAKİ EDEBÎ SANATLAR.....	50
3.1.1. Meczaz.....	50
3.1.2. Meczaz-ı Mürsel	52
3.1.3. İstiâre	55
3.1.3.1. Açık İstiâre (İstiâre-i Musarraha)	56
3.1.3.1.1. Mutlak Açık İstiâre (İstiâre-i Mutlaka)	56
3.1.3.1.2. Mücerret Açık İstiâre (İstiâre-i Mücerrede)	59
3.1.3.1.3. Müreşşah Açık İstiâre (İstiâre-i Müreşşaha)	65
3.1.3.2. Kapalı İstiâre (İstiâre-i Mekniyye)	67
3.1.3.2.1. Teşhis ve İntak Yoluyla İstiâre	71
3.1.3.2.2. Temsilî İstiâre (İstiâre-i Mürekkep).....	76
3.1.4. Teşbih	78
3.1.4.1. Ayrıntılı Benzetme (teşbih-i mufassal).....	78
3.1.4.2. Kısaltılmış Benzetme (teşbih-i mücmel).....	80
3.1.4.3. Pekiştirilmiş Benzetme (teşbih-i müekked)	80
3.1.4.4. Güzel Benzetme (teşbih-i belîğ).....	83
3.1.5. Kinâye.....	102

3.2. BEDÎ İLMİ KAPSAMINDAKİ EDEBÎ SANATLAR	103
3.2.1. Anlam İle İlgili Sanatlar	103
3.2.1.1. Anlam Yakınlığına Dayalı Sanatlar.....	103
3.2.1.1.1. Tenasüp (Uygunluk)	103
3.2.1.1.2. Teşabüh-i Atraf	108
3.2.1.2. Anlam Karşıtlığına Dayalı Sanatlar.....	108
3.2.1.2.1. Tezat.....	108
3.2.1.2.2. İhâm-ı Tezat.....	116
3.2.1.3. Hem Anlam Yakınlığı Hem Anlam Karşıtlığına Dayalı Sanatlar	117
3.2.1.3.1. Mukâbele	117
3.2.1.4. Diğer Anlam Sanatları	127
3.2.1.4.1. Cem-Tefrik-Taksim	127
3.2.1.4.2. Sürekli Niteleme (Tensîku's-Sıfat).....	129
3.2.1.4.3. İltifat.....	131
3.2.1.4.4. Tevriye	133
3.2.1.4.5. Müşakele	134
3.2.1.4.6. Mübâlağa	135
3.2.1.4.7. Tecahül-i Ârif (Bilmezlikten Gelme).....	137
3.2.1.4.8. Hüsn-i Ta'lil	137
3.2.2. Sözcüğe Dayalı Sanatlar	139
3.2.2.1. Ses Tekrarı ve Benzeşmesine Dayalı Sanatlar	139
3.2.2.1.1. Cinas.....	139
3.2.2.1.1.1. Cinas-ı Tam (Tam cinas).....	139
3.2.2.1.1.1.1. Basit Cinas	140
3.2.2.1.1.1.2. Mürekkep Cinas	140
3.2.2.1.1.2. Cinas-ı Gayr-i Tam (Tam olmayan cinas).....	140
3.2.2.1.1.2.1. Cinas-ı Mütekârib (Kısmî Cinas)	141
3.2.2.1.1.2.2. Cinas-ı Nâkıs (Eksik Cinas).....	141
3.2.2.1.1.2.3. Cinas-ı Muharref	142
3.2.2.1.1.2.4. Cinas-ı Hattî (Musahhaf cinas)	143
3.2.2.1.1.2.5. Cinas-ı Kalb	143
3.2.2.1.2. İştikak.....	143

3.2.2.1.3. Seci.....	146
3.2.2.1.3.1. Mutarraḥ secî.....	147
3.2.2.1.3.2. Mütevâzî seci.....	154
3.2.2.1.3.3. Murassa Secî.....	160
3.2.2.1.4. Aliterasyon ve Asonans.....	162
3.2.2.2. Sözcük Tekrarına Dayalı Sanatlar.....	164
3.2.2.2.1. Reddü'l-acüz ale's-sadr.....	164
3.2.3. Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar.....	165
3.2.3.1. İktibas.....	166
3.2.3.2. İrâd-ı Mesel.....	170
3.2.3.3. Telmih.....	171
3.3 MAÂRİFNÂME'DE RASTLANMAYAN EDEBÎ SANATLAR.....	178

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAÂRİFNÂME METNİ TRANSKRİPSİYONU

4.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	181
4.2 METNİN YAZIMI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR.....	181
4.3 METİN (1'DEN 50. SAYFAYA KADAR).....	183
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	213
EKLER.....	229
KAYNAKÇA.....	256
DİZİN.....	261

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1: Beyan İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları (adet).....	213
Tablo 4.2: Bedî' İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları / <i>Anlam İle İlgili Sanatlar</i> (adet).....	215
Tablo 4.3: Bedî / Sözcüğe Dayalı Sanatlar (adet).....	218
Tablo 4.4: Bedî/ Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar (adet).....	219

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 1.1: Beyan İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları (%).....	214
Grafik 1.2: Bedî' İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları / <i>Anlam İle İlgili Sanatlar</i> (%).....	216
Grafik 1.3: Bedî / Sözcüğe Dayalı Sanatlar (%).....	219
Grafik 1.4: Bedî/ Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar (%).....	220
Grafik 1.5: Maârifnâme'de En Sık Kullanılan Sanatların Oranları (%).....	221

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
AKM Baş.	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Ank.	Ankara
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ÇÜ	Çukurova Üniversitesi
Çev.	Çeviren
ÇÜ SBED	Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Dan.	Danışman
DAÜ	Doğu Akdeniz Üniversitesi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
FEF	Fen Edebiyat Fakültesi
Haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İF	İlahiyat Fakültesi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İst.	İstanbul
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜSBE	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.B.	Kültür Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	Neşreden
No.	Numara
NÜ	Niğde Üniversitesi
ö.	Ölümü
s./ss.	Sayfa/sayfalar
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü

TAD	Türklük Araştırmaları Dergisi
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDEB	Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TKA	Türkiyat Araştırmaları
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzeri ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
Y.	Yıl
Yay.	Yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları
YLT	Yüksek Lisans Tezi

TEZ METNİ

GİRİŞ

Sinan Paşa'nın eserleri ve Klasik nesir sahasının diğer edebi verimleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında bunların sınırlı sayıda olduğu ve mevcut çalışmalarda da nesir türüne özgü üslup özellikleri ve belagat hususiyetlerinin tespitine yönelik içerik tahliline nadiren girişildiği göze çarpmaktadır. Bunun temel sebebi olarak klasik edebiyat denildiğinde -bizce de makbul olduğu suretle- şiir sanatının öncelik arz etmesi öne sürülebilir. Ancak bu durumun sadece öncelik düzeyinde kalmadığı, nesir türünün mukayeseye bile gelmeyecek ölçüde ihmal edildiği görülmektedir. Türk Edebiyatı sahasında metotlu bir üslup inceleme tekniğinin eksikliği daha önce de dile getirilmiş olan bir konudur. Bu konuda son dönemde kayda değer çalışmalar yapılmaktadır. Bizim çalışmamız ise doğrudan bu alandaki metot eksikliğinin giderilmesine yönelik olmamakla birlikte ileride bu alanda metot belirleme ve teorik analizler yapmayı hedefleyecek çalışmalar için materyal taraması hüviyetinde küçük bir adım sayılabilir.

Bir metnin içinde geçen edebi sanatlar o metnin üslubunun sadece bir yönünü teşkil eder. Belagat sahası, edebi sanatların çoğunluğunu ihtiva eden beyan ve bedî kısımlarının dışında *“meanî, fesaht, selaset-rekâket, delâlet, icaz-itnap”* gibi pek çok kavramı da kapsar. Sözcük seçimi, sözcüklerin kullanım sıklıkları, sözcük türlerinin dağılımı, söz dizimi/ cümle yapısı, cümle uzunluğu, sözcüklerin ses değerleri ve müzikalitesi, sözcüklerin anlam yakınlığı, akıcılık-durağanlık, lirizm (çoşkunluk), didaktizm (hikemî söyleyiş), ağız ve şive taklitleri gibi pek çok konu bir metnin üslubuna dair başlıklar olarak sıralanabilir. Bu konular sistemli bir şekilde tasnif edilmeli ve sağlam bir üslup inceleme metodu ortaya konulmalıdır. Çalışmamız sırasında sıkça başvurduğumuz bu zamana kadarki belagat konularını tasnif etmiş olan birkaç kitabın (Saraç, Bilgegil, Coşkun...) dışında edebiyat sahamızda belagat ilminin atıl kalan kavramlarının güncellenerek çağdaş edebiyatın ortaya koyduğu yeni inceleme metotlarıyla harmanlanabildiği kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. II. Meşrutiyet'ten sonra hız kazanan bir eğilimle belagat ve retoriğin demode oluşu ve metin tahlili konusunda Batı'dan örneklenen tahlil ve tenkit çalışmalarının da daha ziyade yeni edebiyat üzerine yoğunlaşması bizde Klasik nesir ile günümüz edebiyatı arasında ciddi bir kopukluk meydana getirmiştir.

Temel hedeflerimizden biri divan edebiyatının mensur eserleri ile bugünün edebi eserleri arasındaki söz konusu irtibatsızlığın giderilmesi noktasında devrinin çokça okunmuş ve zevk edilmiş yetkin eserlerini üslup özellikleriyle birlikte günümüze ulaştırmak, tanıtmak ve sonuçta bu seçkin eserlerin gerçek değerini ortaya koymaktır. Bu sahada Sinan Paşa kuşkusuz akla gelen ilk isimlerdendir ve onun Tazarrûnâme'si de akla gelen ilk eserlerden biridir. Bu sebeple yapılacak bir tahlil çalışması için önceliğin bu esere verilmesi öngörülebilir. Ancak benzer bir çalışma Esmâ Şahin tarafından "Sinan Paşa'nın Tazarrûnâme'sindeki Benzetme Unsurları ve Edebî Tasvirler" başlığı altında yapıldığı için biz, şu ana kadar içerik tahlili bağlamında (gramer özellikleri üzerine yapılan bir iki çalışmanın dışında: Tulum, Baysal...) üzerine hiçbir tez çalışması yapılmamış olan, müellifin ikinci önemli eseri Maârifnâme'yi tercih ettik.

"Süslü ve sanatlı nesir tarzıyla ismi adeta birlikte anılır olan Sinan Paşa'nın eserleri gerçekten de yoğun söz sanatlarının yapıldığı tekellüflü bir üsluba mı sahiptir? Maârifnâme'de daha çok hangi edebi sanatlara yer verilmiştir? Bu bağlamda mensur eserler hangi sanatların kullanımına daha uygun bir zemin teşkil eder? Şiir sanatıyla nesir arasında bu bakımdan ne gibi farklılıklar söz konusudur?" gibi pek çok soruya cevap aradığımız çalışmamıza önce Klasik Türk nesrinin panoramik bir tarihçesini derleyerek başladık. Bundaki amacımız nesir türünün geçirmiş olduğu safhaları göz önünde bulundurarak Sinan Paşa'nın bu seyir içindeki yeri noktasında bir ön fikir edinmek idi. Bu konuda Mine Mengi ve Mustafa İsen'in makale çapındaki derlemeleri bize temel kaynak teşkil etti. Aynı amaç doğrultusunda müellifin hayatı, sanatı ve eserleri ilgili olarak ortaya konulan eserler ve akademik çalışmaları taradık ve tezimizin ikinci bölümünü Sinan Paşa'nın hayatı ve edebi şahsiyetine ayırdık.

Üçüncü ve asıl bölümde ise başlığımızda belirttiğimiz üzere Maârifnâme'de geçen edebî sanatların bir tasnifini yaptık. Bunun için öncelikle belagat ve edebi sanatlar alanında öne çıkan birkaç kılavuz kitap seçtik: *M. Kaya Bilgegil (Edebiyat Bilgi ve Teorileri)*, *M. A. Yekta Saraç (Klasik Edebiyat Bilgisi /Belagat)*, *İsa Kocakaplan (Açıklamalı Edebî Sanatlar)* ve *Menderes Coşkun (Sözün Büyüsü / Edebi Sanatlar)*. Ancak edebi sanatlar şu ana kadar bütün incelikleriyle belirginlik kazanmış bir alan değildir. Birçok konuyla ilgili olarak yeni yorumlar ve eleştiriler yapıldığı için halen tartışmaya açık bir alan olarak görünmektedir. Temelde ortaya konulan görüşlerin müşterek noktalarını göz önünde bulundurarak yaptığımız tasnif neticesinde bu alanda

yapılan yorumlara da katkı sağlayacağını umduğumuz bulgular elde ettiğimizi düşünüyoruz. Sanatlarla ilgili olarak elde edilen veriler sonuç bölümünde tablo ve grafikler halinde sunulmuştur.

Tezimizin son bölümünde ilk 50 sayfalık kısmını tahlil ettiğimiz Maârifnâme'nin transkripsiyonlu metnini ve ekler bölümünde de çalışmamızda esas aldığımız kaynak olarak İsmail Hikmet Ertaylan'ın İstanbul Üniversitesi yayınları arasından tıpkıbasım olarak neşrettiği tamamı 294 sayfa olan Maârifname metninin ilgili kısmını verdik. Ayrıca yazma eser kütüphanelerinde eserin muhtelif adlarla kayıtlı pek çok nüshasının bulunduğunu da belirtelim.

Son olarak Klasik nesir üzerine yapılan çalışmaların eksikliğini tespit edip beni bu alanda çalışmaya teşvik eden ve desteklerini benden esirgemeyen kıymetli (danışman) hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güneş'e, tezimizin çeşitli safhalarında görüşlerine başvurduğumuz ve yorumlarından istifade ettiğimiz değerli büyüğüm ve hocam İbrahim Akyol'a ve tabii ki haklarını asla ödeyemeyeceğim aileme muhabbet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA NESİR

1.1. KLASİK DÖNEM ÖNCESİ TÜRK NESRİ

Klasik Dönem Türk Nesrinin genel bir değerlendirmesini yapabilmek için en azından İslam kültürünün benimsendiği ve edebi eserlerin muhtevasına yansımaya başladığı dönemlerden itibaren Türk Edebiyatı tarihine göz atmak gerekir. Çalışmamızın giriş bölümü hüviyetindeki bu kısımda –Sinan Paşa'nın üslubunun karakteri hakkında mukayese zemini oluşturabilmek gayesiyle- bilhassa eserlerin dil ve üslup özellikleri yönünden gelişim seyri dikkate alınacaktır.

Türk Edebiyatının ilk evrelerinden XIX. yüzyıla kadar bugünkü durumdan çok farklı olarak nazım, nesre göre öncelikli bir mevki edinmiş buna paralel olarak verilen eserler çoğunlukla manzum olarak kaleme alınmıştır. Edebî gelenek içinde nesrin hiçbir zaman önemsiz bir konuma düşmediği hatırlanmakla birlikte matbaa tekniğinin olmadığı devirlerde edebî birikimlerin dil aracılığıyla taşındığı düşünülürse kolay ezberlenebilen manzumelerin daha sık başvurulan bir anlatım aracı olması da doğal karşılanmalıdır. Mine Mengi, bu konuda ayrıca Türklerin başlangıçta yer değiştirmeleri sonucu siyasî birlik ve düzene kavuşmalarının zaman alması, yerleşik düzen ve huzur isteyen edebiyatın özellikle de düşünce temeline dayanan nesrin hemen gelişip güçlenmesini engellemesine dikkat çeker.¹ Mengi; duygusallık, akıcılık, kalıcılık gibi pek çok yönden estetik beklentinin karşılanması noktasında ve dolayısıyla hüner sergileme gayesinde şiirin başköşeyi almasını vurguladıktan sonra nesirle olan etkileşimine dair, “*Nesri güzelleştirmek, anlamını güçlendirip etkileyici kılmak amacıyla nesre şiir katmak nesrin özelliklerinden biri olmuş; mensur metin içinde beyit, dize, dörtlük vb. manzum parçalar, Eski Türk nesrinin ilk örneklerinden başlayarak pek çok metinde yer almıştır. Öte yandan, nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle "inşa"nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır.*” der ve nesir türünün içerik bakımından aşağıdaki gibi tasnifini yapar:

“1. Divan nesri ve 2. Halk nesri olarak gelişim gösterir.

Divan nesri konularına göre şu türlerde eser vermiştir: 1.Dinî-tasavvufî türler (Akaid, tefsir, hadis, tasavvuf vb. konulu eserler), 2.İslâm tarihleri (Siyerler, kısas-ı enbiyalar, tezkiretü'l-evliyalar, makteller), 3.Dinî-destanî türler (Menakıbnameler,

¹ Mengi, (2007), **Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası**, TALİD, C.5, S.10, s.43.

velâyetnameler, Danişmendnameler, Hamzanameler, Battalnameler vb.), 4.Hikâyeler (Dede Korkut, Kelile ve Dimne, Kırk Vezir, Muhayyelat-ı Aziz Efendi vb.), 5.Tarihler (Destanî tarihler, vakanüvis tarihleri, özel tarihler), 6.Şuara tezkireleri ve başka biyografik eserler, 7.Seyahatnameler, 8.Sefaretnameler, 9.Münşeâtlar, 10.Şerhler, sözlükler vb. edebî eserler”²

Nazmın nesre rüçhaniyeti, “*Türk dili için de geçerli olmakla birlikte elde bulunan ilk edebî verimler mensurdur. Türk yazı dilinin; yazılış tarihi belli olan elimizdeki en eski örnekleri, Orhun Âbideleri’dir ve bunlar mensurdur.*”³

Karahanlıların X. yüzyılın ortalarında Müslüman olmalarından sonra ise Türk tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Yeni oluşum, diğer alanlarda olduğu gibi kendini edebiyatta da göstermiş, İslamiyet’ten sonraki Türk edebiyatının bilinen ilk eserleri, 11. yüzyıl ortalarında yazılmaya ve bu dönemden itibaren özellikle din ile irtibatı olan Arapça ve Farsça kelimeler yavaş yavaş Türkçeye girmeye başlamıştır. XIII. Yüzyıl ise Türk kültür tarihinde bir dönüm noktasıdır. Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçuklularının resmî dil ve edebiyat dili olarak Farsçayı, ilim dili olarak da Arapçayı benimsemiş olmaları; XI-XIII. yüzyıllar arasında, Oğuz Türkçesinin yazılı eserlerde yer almadığı kanısını yaygınlaştırmıştır. Yeni edebî dil oluşuncaya kadar ise Farsça edebî dil olarak kullanılmıştır. Bu sebeple, Anadolu Selçukluları zamanında telif edilen eserlerin çoğu Farsçadır.⁴ Bunlar arasında Mevlânâ’nın *Fihî Mâfih’i, Mektûbâtı, Mecâlis-i Seb’a’sı* ve Sultan Veled’in *Maarîf’i* sayılabilir.⁵

Kuruluş döneminin yazar kadrosuna bakıldığında ise *Mevlana, Ahmet Fakih, Dehhani, Âşık Paşa* ve bunlara eklenecek başka adların Horasan’la ilişkili oldukları görülecektir. Bu, bir kültür ve edebiyat havzası olan Horasan’ın Anadolu’daki Türk edebiyatının doğuşunda etkin olduğunun göstergesidir. Ayrıca bu bilgi, Oğuz Türkçesinin bir yazı dili olarak Azeri ve Anadolu sahasına intikal etmeden önce, Horasan kültür havzasında şekillendiğini göstermektedir. En eski mahsullerini XIII. yüzyıldan itibaren Selçuklu Devleti’yle birlikte görmeye başladığımız bu yazı dili,

² Mengi, **a.g.m.**, s.44.

³ İsen, (2007/a), **Klasik Öncesi Dönem; Nesir / Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, s. 550, T.C. K.B. Yay., İstanbul.

⁴ İsen, **a.g.m.**, s.550-551.

⁵ Mengi, **a.g.m.**, s.44.

Osmanlı Devleti ile birlikte gelişmesini sürdürerek nazım ve nesirde dünyanın büyük ve işlek dillerinden biri hâline gelmiştir.⁶

1077 yılında tamamlanmış olan *Divanu Lügâti't-Türk* de verdiği örnek cümleler ve atasözleri ile dilimizin nazım bakımından olduğu gibi, nesir bakımından da ilk önemli kaynaklarından biridir. Ayrıca mesnevi türünde yazılmış olan Kutadgu Bilig'in *sonradan ilave edildiği anlaşılan mukaddimesi* de burada zikredilmelidir.⁷

XIII. yüzyıl Anadolu sahasında önemli şairler yetişmesine karşılık, nesir alanında herhangi bir telife rastlanmaz. Bu yüzyılın sanatkârları Mevlana, Sultan Velet ve Hacı Bektaş-ı Veli kaleme aldıkları mensur eserlerini, Arapça veya Farsça olarak yazmışlardır. XIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen "*Behçetü'l-Hadaik fi-Mev'izeti'l-Halaik*", dinî ahlaki öğütleri bir araya getiren didaktik bir eserdir. Nesir geleneğinin bu ilk örneklerinde Türkçe kelimelerin oranı ağırlıktadır. Kullanılan Arapça kelimeler de büyük ölçüde dinî terminolojiden gelmektedir.

XIV. yüzyıl Anadolu sahası, nazım alanında ciddi eserlerin yazıldığı bir dönem olması yanında mensur eserler açısından da dikkate alınması gereken bir devredir. Bu eserlerin muhteva olarak tamamı dinî ve tasavvufi karakterlidir. Bu dönem eserlerinin en önemli özelliklerinden biri, Arapça ve Farsçadan çevrilmeleridir.⁸

Yüzyılın şairlerinden olan Şeyhoğlu Mustafa'nın (ö.1340-1409'dan evvel) mensur eserleri de vardır. Bunlardan *Marzubannâme* çevirisi, didaktik bir eserdir. Bu yüzyılın Anadolu sahası eserlerinden olan *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* da Şeyhoğlu Mustafa'ya aittir. *Kutadgu Bilig'den* sonra devlet yönetimi hakkında yazılmış önemli eserlerden biri olarak kabul edilir.⁹

Erzurumlu Mustafa Darir (ö. 796/1392'den sonra), yine bu yüzyılda dinî ve tarihî mahiyetteki eserleriyle dikkat çeker. İslam peygamberinin hayat ve faaliyetlerinin anlatıldığı *Siretü'n-Nebi*, sahasının ilk örneği olması bakımından oldukça önemlidir. Darir'in bir diğer eseri olan *Fütühu's-Şam* tercümesi Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b.Vâkıd el-Vâkıdî'nin aynı adı taşıyan eserinden çevrilmiştir.¹⁰

⁶ İsen, **a.g.m.**, s.551.

⁷ Uzun (2007/a), **Nesir / Türk Edebiyatı**, DİA, C.33, s.9, İstanbul.

⁸ İsen, **a.g.m.**, s.553.

⁹ Mengi, **a.g.m.**, s.45.

¹⁰ İsen, **a.g.m.**, s.555.

Bu çevirilerde yazarlar, eserin aslına sadık kalmakla birlikte oldukça serbest hareket etmekte, kişisel tasarruflarda bulunmaktadır. Mütercim, bazen metinde olduğu hâlde, bazı kısımları çeviriye almazken bazen de kendisi ilavelerde bulunmaktadır. Bu dönemde ve daha sonraki devrelerde Arapça ve Farsça ile bağlantılı pek çok eseri tamamen çeviri ürünü örnekler olarak saymamak gerekir. Bu nitelikte çeviri özelliği taşıyan ilk dönem ürünleri, sözü edilen çeviri konularından dolayı belli bir üslup, standart bir sentaks ve kelime hazinesi özelliği gösterir.¹¹

XIV. yüzyılda yukarıda adları geçen dinî-destanî vb. konulu eserlerin yanı sıra tıp konusunda yazılmış mensur ürünler de bulunmaktadır. Anadolu'da yazıldığı bilinen ilk Türkçe çeviri tıp kitabı Aydınoglu Umur Bey adına yapılmış olan *Müfredât-ı İbn-i Baytar Tercümesi* adıyla tanınan ancak kimin tarafından çevrildiği bilinmeyen eserdir. Bu yüzyılın mensur eserleri arasında bulunan ilk telif tıp kitabı ise 1390 tarihinde İshak bin Murad 'ın yazdığı *Edviye-i Müfede*'dir. Bu yüzyılın önemli tıp kitaplarından başka biri de Hacı Paşa diye bilinen Celâlüddin Hızır'ın *Müntehab-ı Şifâ*'sıdır. Eser özellikle dönemin dil özellikleri açısından önemlidir. Söz konusu mensur eserlerin halkın anlayabilmesi için sade dille yazılmış olduklarını belirtmek gerekir.¹²

Ahlaki, ilmî, dinî ve tarihî içerikte ve çoğu nesir olarak kaleme alınmış olan bu eserlerin dili çok sade, ifadeleri halkın kolaylıkla anlayabileceği açıklıktadır. Çoğu Arapçadan dilimize giren yabancı kelimelerin de tamamı yakını halkın anlayabildiği, günlük hayatında kullandığı kelimeler olup bunların da önemli bir kısmı dinî tabirlerdi. Bu dönem metinlerinde, sanılanın aksine, Farsçanın oranı oldukça düşüktür.¹³

Dinî-ahlâkî ve destanî konulu eserlerde ayrıca hikâyelere yer verildiğini ve bu hikâyelerin didaktik amaçlı kullanıldıklarını belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, rivayet ve kıssa yanı olan bu hikâyelerin kıssadan hisse çıkartmak yani telkin işlevleri vardır. Genel olarak bu dönem eserlerinde cümlelerin kısa, dilin yalın sayılabilecek biçimde ve konuşma dili özellikleri gösterdiği söylenebilir.¹⁴

XV. yüzyıla böyle bir birikimle giren Türk nesri, bu dönemde daha gelişmiş örneklerle karşımıza çıkar. Bu dönem, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet

¹¹ İsen, **a.g.m.**, s.556.

¹² Mengi, **a.g.m.**, s.46.

¹³ İsen, **a.g.m.**, s.556.

¹⁴ Mengi, **a.g.m.**, s.46-47.

bakımından da ilerleme devridir. Bu asırda Türkçe, sadece halkın konuştuğu bir dil olmaktan çıkmış, edebî dil hâline dönüşmüş, bunun yanında bir devlet dili olarak diplomatik yazışma dili olarak da ilk örneklerini vermeye başlamıştır. Bu yüzyıla kadar konuşma dilinin bir adım önünde kısa cümleler, çeviri kokusu taşıyan bir ifade ve yalın bir üslupla kaleme alınan sade (folklorik) nesir örnekleri çerçevesinde değerlendirilebilecek metinler, sözü edilen özelliklerini bu yüzyılda sürdürürken, ilmî ve bedii üslupla kaleme alınmış estetik nesrin ilk örnekleri de, yer yer görülmeye başlar.¹⁵

XV. yüzyıl nesri Orta Asya Türk sahasında ve Anadolu'da gelişimini sürdürmüş ve her iki coğrafyada da değişik mensur türlerde örnek eserler verilmiştir. Orta Asya Türk sahasında Ali Şir Nevâyi'nin mensur eserleri önem ve sayıca öne çıkmaktadır. Bu eserlerden *Muhakemetü'l-Lugateyn*, Nevâyi'nin anadili bilincini sergileyen ve Türk dilinin zenginliğini göstermek amacıyla yazmış olduğu bir eserdir. Anılan eserde, Türkçeyle Farsça karşılaştırılarak Türkçenin anlatım gücü bakımından Farsçaya üstün olduğu görüşü savunulmuştur. *Mecâlisü'n-Nefâis* ise Türk edebiyatının ilk şuara tezkiresidir.¹⁶

Ahmed-i Dâi'nin, bugünkü anlamda kompozisyon kitabı adı verilebilecek, yazışma kurallarını belirleyen münşeat mecmualarının ilk örneklerinden birini *Teressül* adıyla dilimize çevirmiş olması nesir tarihimiz açısından son derece önemli bir kazanımdır. Bu eser Arap ve Fars edebiyatlarından sonra dilimizde de mektup türünün kullanımının önünü açmıştır. Öbür türlerde karşımıza çıkan ilk örneklerin daha sade dil ve üslup anlayışı, münşeatlarda görülmez. Bunun başlıca sebebi, türün model aldığı Arap ve Fars edebiyatındaki örneklerin benzer nitelikler taşımasıdır. Bu yüzden, sözü edilen bu metinlerde Türkçe kaynaklı kelime oranları yüzyılın diğer örnekleriyle mukayese edilmeyecek kadar düşüktür. Yazarı belli olmayan, fakat Oğuz destanının bir parçası ve devamı olan *Dede Korkut Kitabı*, üzerinde ayrıca ve önemle durulması gereken, nesir tarihimiz için çok önemli bir kilometre taşı olan eserlerden biridir. Çünkü bu eser, eski tarihlere uzanan tabii Türk nesrinin kendi çağındaki bir devamı niteliğindedir. Bir başka

---

¹⁵ İsen, **a.g.m.**, s.557.

¹⁶ Mengi, **a.g.m.**, s.47.

ifade ile şifahi edebî dilin gelişerek yazıya dökülmüş bir örneği, Türk yazı dilinin kendi doğal yapısı içinde gelişme göstermiş bir abidesidir.¹⁷

Anadolu'da didaktik-tarz mensur eserlerin XV. yüzyılda en önde geleni, Eşrefiyye tarikatının kurucusu Eşref oğlu Abdullah Rumi'nin (ö. 1469) *Müzekki'n-Nüfus* adlı eseridir. Mutasavvıfların özellikle ilk dönemlerde mesajlarının halka ulaşmasını hedefledikleri için eserlerini muhatap kitlenin beklentilerine uygun, yani sade bir dille yazmalarına paralel olarak eserde Türkçe kelime oranı % 70'ler civarındadır. % 30 oranındaki Arapça kelime ise, daha çok özel isimlerde ve dinî terminolojide karşımıza çıkar. Benzer konumdaki Farsça kelimeler ise, % 8–10 oranındadır. Eser, Anadolu'da tasavvufi ahlakın benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁸

Batı Türkçesinin başlangıcı olan XIII. yüzyıldan İstanbul fethine kadar olan kuruluş veya klasikleşme öncesi dönemde nesir, büyük ölçüde hayata yeni adım atmakta olan bir edebî dilin başlangıcında karşılaşılabilecek problemleri taşımaktadır. Bu yüzden, imla ve üslup bakımından ciddi acemiliklere tanık olunur. Özellikle Türkçe kelimelerin imlasında, aynı metin içinde bile birkaç ayrı yazılışa rastlamak mümkündür. İmlada karşılaşılan sıkıntılar, üslup konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem üslubunun şüphesiz yazardan yazara değişen hususiyetleri olmakla birlikte, devir üslubu diyebileceğimiz bir ortak özellikten de söz etmek mümkündür. Dönem üslubunun en mühim özelliği, konuşma diline yakın ve *folklorik* olmasıdır. Bu üslupta, cümleler kısadır (ortalama beş kelime).¹⁹

Bu dönem metinlerinin bir diğer özelliği de, kullanılan kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olmasıdır. İslam diniyle gelen kavramlar hariç tutulacak olursa kullanılan kelimelerin tamamı Türkçenin kendine ait kelime kadrosudur. Daha sonraki dönem metinlerinde karşılaşılabilecek olan Arapça ve Farsçaya ait gramer kurallarına bağlı kullanımlara bu dönem metinlerinde rastlanmaz. Çok nadir olarak görülen yegâne kural, Farsça isim ve sıfat tamlamalarıdır.

Şiirde müşterek nazım, şekli ve türler yanında, biraz da aruz ve kafiyenin zorlamasıyla daha erken teşekkül eden ortak yapı, dil ve üslupta da nesre göre daha ileri bir görüntü oluşturmuştu. Bir anlamda şiirde Fatih devrinde kalıplaşan ve XVIII. yüzyıl

¹⁷ İsen, **a.g.m.**, s.558.

¹⁸ İsen, **a.g.m.**, s.559.

¹⁹ İsen, **a.g.m.**, s.561.

sonuna kadar devam edecek söyleyiş biçimi nesirde ise ancak Kanuni döneminde teşekkül edecektir.²⁰

1.2. KLASİK DÖNEM NESİR GELENEĞİNİN BAŞLANGICI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.2.1. Klasik Dönem Nesir Geleneği (Teorik Bakış)

Tietze, tanımının güç bir iş olduğunu da beyan ederek üslup kavramını, “bilinçli bir çabayla sıradan olandan veya beklenenden ayrılan ifade biçimi” şeklinde tanımlar ve oluşum seyrini şöyle açıklar:

“Sanatçı veya yazar kendini alışılmıştan ayrı tutma ve yapıtına yaratıcı bir boyut katma çabası içinde, kendisinden önce gelen yazarların oluşturduğu örnekleri takip eder. Bu bağlamda, kendini ayırıştırma çabası aynı zamanda mevcut kalıplara uymayı da gerektirir. Böylece bir dönemin veya bir yazın tarzının ortak biçimi ortaya çıkmış olur. Yaratıcı birey yine bilinçli bir ayırışma çabası içinde bu modele eklemeler veya çıkarmalar yapabilir. Dolayısıyla biçim iki katmanlı bir kavramdır; bir yandan belli bir zaman dilimine veya ekole ait bir ifade şeklini yansıtır (ki buradan tarihsel olarak stillerin farklılaşması kavramı ortaya çıkar), diğer yandan da sanatçı, yazar veya bestecinin kişisel özelliklerini ve zevklerini yansıtmayı sağlayan yaratıcı bir dışa vurum aracıdır.”²¹

Süleyman Çaldak Türk Edebiyatında nesir geleneğine dair şunları söyler: “Edebiyat denince, hep divan şiiri ve bu şiirin öğeleriyle bezenmiş süslü nesir akla gelmiştir. Nesirde de, sadece sanatkârane üslup ile ortaya konan inşa hatırlanmıştır. Hâlbuki son zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalar, eski edebiyatta güçlü bir nesir geleneğinin var olduğunu ve sade ve süslü diye adlandırılan bu nesrin iki koldan gelişimini sürdürdüğünü gözler önüne sermiştir.”²² Çaldak, ifadelerinde nesrin iki koldan geliştiğini belirtmektedir. M. Orhan Soysal da bu görüşe paralel olarak nesir türünün 15. yy.dan itibaren süslü ve sade olmak üzere iki koldan geliştiğini ifade eder.²³

²⁰ İsen, **a.g.m.**, s.562.

²¹ Tietze, , (2010), "**Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Düzyazı Biçemi**", Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul, Turkuaz yay. s.189

²² Çaldak, (2006), **Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düzyazı)**, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Y.7, S. 77-78, Temmuz-Ağustos.

²³ Soysal, (2002), **Eski Türk Edebiyatı Metinleri**, s.354, MEB yay. İstanbul.

Ancak pek çok kaynaktaki²⁴ bu tasnif sade nesir, süslü nesir ve orta nesir olmak üzere üç bölümde ele alınır. M. Fatih Köksal ise bu üçlü tasnifin -bilhassa süslü nesir kavramının- tartışmaya açık olduğunu iddia eder.²⁵ Bu eleştirel bakış doğrultusunda üslup özelliklerinin tespiti ve nesir türlerinin tasnifi konusunda yeni açılımlar yapan ve üsluba dair unsurların teknik analizine ağırlık verilmesi gerektiğini söyleyen Menderes Coşkun, genellemeci eğilimin aksine muşahhas tanımlamalara dayalı çoklu tasniflere ağırlık verilmesini teklif eder.²⁶

Biz de halen ağırlıklı olarak kabul gören tasnife bağlı kalarak Klasik Türk nesrinin üç kategoride ele alıyoruz. Bu tasnif kuşkusuz Tanzimat devrine kadarki süreci kapsamaktadır. Tanzimat'tan sonra ise gazete, roman, makale ve deneme gibi Türk Edebiyatına giren pek çok yaygın ve türlerle nesir türü, içerik ve biçim yönünden değişime uğramıştır. Bu konulara ileride değinileceğini beyan ederek klasik dönem nesrini tasnife geçebiliriz; Fahir İz'in görüşüne paralel olarak yapılan tasnifte nesirde belirginleşen üç tarz genel hatlarıyla şöyledir:

1.2.1.1. Sade Nesir

“Halk dili” kimliğini büyük ölçüde koruyabilmiş olan bu nesir tarzının inşa üslubundan tamamıyla soyut kaldığı söylenemez. Sözcük ve söz öbekleri olarak inşa kalıplarından örneklere rastlanmakla birlikte çoğunlukla didaktik bir gayeyle telif edilen eserlere münhasır olduğundan ortalama bir dil kullanımının gözetildiği belirgindir.

“Kur'an tefsirleri, hadis kitapları, menkabevî İslam tarihlerinin çoğu, dinî-destanî halk kitapları, halk hikâyeleri, halka mahsus tasavvufî eserler, Osmanlı tarihine ait destânî mahiyetteki gazavatname, fetihname, tevarih-i âl-i Osman gibi eserlerin ve

²⁴ İz, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**; Zavotçu, **Eski Türk Edebiyatı (Yüzyıllara Göre Nazım ve Nesir)**; Uzun, **Nesir/Türk Edebiyatı, DİA**; Dizdaroğlu, **Eski Türk Edebiyatımızda Nesir**, Türk Dili.

²⁵ Köksal, (1998), “Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslubu”, DAÜ, **TDEB Dergisi**, S.1, Gazi Mağusa.

²⁶ “Değişik bakış açılarına göre birçok üslup çeşidi bulunabilir. Bunlar arasında konuşma üslubu, yazı dili veya üslubu, sade üslup, kapalı üslup, edebî (bedî) üslup, süslü (tekellüflü) üslup, metaforik (teşbih ve istiareli) üslup, secili (müsecca) üslup, âlî üslup, ilmî (mustalah) üslup, öğretici (didaktik, talimî) üslup, vaaz üslubu, hitabet üslubu, hikaye üslubu vs. sayılabilir. Yazar konusuna göre bu üslup çeşitlerinden bazılarını eserinde kullanabilir.” Coşkun, (2010), “**Üslup Çalışmaları Üzerine**”, Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul, Turkuaz yay., s.73

ahlak ve siyaset kitaplarının çoğu bu kola girer.”²⁷ “Bu nesirde devrik cümleler de kullanılmış, Farsça tamlamalara ise nispeten az yer verilmiştir.”²⁸

1.2.1.2. Süslü Nesir (İnşa)

Fatih devrinden başlayarak divan şiirinin bütünü, özellikle dil bakımından, halktan yavaş yavaş kopmuş, ayrı bir yüksek topluluk şiiri gibi gelişmişti. Nesir bundan kurtulmuş ise de bu inşa kolu, halk dilinden büsbütün ayrılıp hüner gösterme amacını güden, süslü ve yapmacıklı bir nesir dili olarak dar bir çerçevede de olsa sürüp gitmiştir.²⁹ Söz varlığı ağırlıklı biçimde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden oluşan, ayrıca bu dillerin kurallarının uygulandığı süslü nesirde cümleler sıfat-fiil ve zarf-fiillerle bazen sayfalarca uzatılıyor, simetrik terkipler ve cümleler tekrar ediliyordu. Süslü nesrin ilk örneği sayılan Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'si secileri ve simetrik cümleleriyle bu kategoriye girse de kısa ve açık cümleleriyle bu nesirden ayrı düşünülmelidir.³⁰

Oluşum sürecinden hareketle inşa tarzına dair Menderes Coşkun, şu tespitleri yapar:

Yeni nesir türlerinin ortaya çıkmasında, dönemin istek ve beklentilerinin kuşkusuz önemli bir yeri olmuştur. Nitekim yabancı ülkelere gönderilen elçilerden yolculuk gözlemlerini rapor etmelerinin istenmesi, Türk edebiyatında sefaretnâme türünün ortaya çıkmasına; devleti ilgilendiren olayların yıl yıl kayıt altına alınmak istenmesi vakanüvis tarihlerinin yazılmasına sebep olmuştur. Siyasetname türündeki eserlerin artışı da, şüphesiz idarecilerin bu tür eserlere olan ihtiyaç ve talebinden kaynaklanmaktadır.

Yazarın kelimelerle ustaca oynayarak meydana getirdiği estetik nesir (inşa) için, eski kaynaklarda *münşiyane*, *müzeyyen*, *musanna*, *mutantan*, *mustalah*, *sanatkârane*, *bedii* gibi terimler kullanılmıştır. Bu anlatım tarzında yazar, kelime hazinesinin zenginliğini ve dili kullanma yeteneğini sergilemeye çalışır. Bundan dolayı *seci*, *tarsi*, *teşbih*, *tenasüp*, *hüsn-i talil* ve *iham* gibi lafız ve anlam sanatlarına sıkça başvurur.

²⁷ İz, (1996), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Önsöz / s.V, Akçağ Yay., Ankara.

²⁸ Uzun, *a.g.m.*, s.10.

²⁹ İz, *a.g.e.*, Önsöz / s.X.

³⁰ Uzun, *a.g.m.*, s.10.

Gelibolulu Ali'nin, *Hasan Çelebi Tezkiresi* hakkındaki şu değerlendirmesi, bu üslup tarzını özetler: "Garâbet-i kelimât ve tetâbu'-ı izâfât", "kesîrül-edâ ve kalilül-ma'nâ". Yani, garip kelimeler, uzun tamlamalar, çok söz, az mana... Usta bir nesirci, genellikle anlattığı konu ile kullandığı üslup arasında bir uyum kurmaya çalışır. Nitekim Osmanlı nesircisi de giriş cümlelerinin yanı sıra sultan, şeyhülislam gibi yüksek rütbeli kişileri, kutsal varlık ve mekânları veya önem verdiği bir konuyu anlatırken daha özentili bir dil kullanmıştır.³¹

Gelibolulu Ali'nin “çok söz, az mana” diyerek belki bu alanda kapı açtığı edebi tenkitlerin günümüz için de yansımaları vardır. Selim S. Kuru, inşa türünün epistemolojik altyapısı karşısında çağdaş okurun büyük ölçüde aciz kaldığını ve eğitim yoluyla da bu durumun çözülemeyeceğini belirterek, inşa ile ilgili çeşitli yaklaşımları dile getirir:

“Milliyetçi veya modernist açıdan bakıldığında inşâ Türkçenin sektesidir. Milliyetçi düşüncüler çerçevesinde Anadolu’da gelişmekte olan Türk yazı dili birden bir istilâya uğramış ve kimi araştırmacılar için ‘yozlaşmıştır’. Daha modernist açılardan yaklaşıldığında ise inşâ düşüncenin güzel duyuya kurban edilmiştir. Bu düşüncüler tarafından inşâ bir bakıma Osmanlı İmparatorluğu’nun muhteşem çöküşüne koşut olarak yükselişe geçmiş olarak resmedilir; imparatorluğun bir imgesine dönüşür. Aslında, doğal olarak inşa imparatorluğun bir imgesi olarak kabul edilebilir, Osmanlı görsel sanatlarına egemen olan aynı imparatorluk görkemi dil düzeyinde inşâ ile gerçekleştirilir. Ama bu imge bir çöküş imgesi değildir. İnşânın yitiminin nedenleri imparatorluk söyleminin zeminini yitirişle ilişkilidir.”³² Kuru, yapılan tenkitlerin yüzeysel ve mazur yanlarını tespit ederek aslında inşa nesrinin Osmanlı’nın imparatorluk kimliğini yansıtması ve bir çeşit alamet olarak saltanatı bütünüleyici bir unsur teşkil etmesi yönüne dikkat çeker.

³¹ Coşkun, (2007/a) **Son Klasik Dönem (1700–1800) / Estetik Nesir / Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, s.567–568, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

³² Kuru, (2010), **Osmanlı Nesrinin Örgüleri**, Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul: Turkuaz, s.17

Christine Woodhead, “*Estetik Nesir*”³³ başlıklı yazısında bu türü daha çok giriftlik ve estetik unsurları yönüyle ele alarak tahlil etmeye çalışır. Woodhead, inşanın nesir üslubunda doğal bir seyrin değil kasıtlı bir yönelişin sonucu olduğunu söyler; metinlerde gözetilen kültürel ve sözcüksel zenginliğin tabii bir karşılığı olarak da sözcük dağarcığının % 75 oranında Arapça ve Farsça’dan teşkil olduğuna dikkat çeker.

Mustafa Uzun³⁴ ise DİA’da inşa maddesinin “Türk Edebiyatı” bölümünde “*inşa*” kavramının kullanımıyla ilgili bazı tespitler yapmıştır.

³³ “Edebi estetik nesir için kullanılan Osmanlıca terim “inşa”dır; Arapça kökenli olan bu sözcük, burada sanatlı bir yazma üslubunun bilerek yapılandırılması anlamına gelir. Hem belagat (retorik) hem de şiirle yakından bağlantılı olan münşiyane yazıda ustalık, hem kişi olarak “münşi”nin (üslupçu) kendisini, hem de onun yazılarını içinde oluşturduğu ortamın yüksek kültürel başarı düzeyini gösteriyordu, imparatorluğun giderek artan isteklerinin ve eğitilmiş topluluğun genişlemesinin bir yansıması olarak Osmanlı inşa üslubu, büyük ölçüde başka türden yazılarda kendini gösteren nişancıların belgeleriyle, XV. yüzyıldaki ilk bağlantısından yola çıkarak XVI. yüzyılın ortalarından sonra gelişti. Bu üslup, en yüksek beğeni düzeyine XVII. yüzyılda ulaştı. Daha sonra, yeni edebiyat üslupları, yavaş yavaş edebî inşayı hem modası geçmiş hem de dilbilgisel ve sözcüksel giriftliğinden dolayı büyük ölçüde okunamaz duruma getirdi. Çağdaş bilim adamları, Tietze ve Walsh’ın ilk olarak ele almalarıyla, Osmanlı inşasını ve bu üslubun Osmanlı edebiyat geleneğindeki yerini ciddi olarak ancak yakın zamanlarda değerlendirmeye giriştiler. Osmanlı inşası, bilinçli olarak estetikleştirilmiş bir üsluptu. Karmaşıklık açısından konuya ve okuyucusuna göre çeşitlilik gösterse de, genelde Osmanlı nesriyle yazılan çoğu yazıdan dikkat çekecek ölçüde daha giriftti. Niteliği seci diye bilinen kafiyeli, ritmik sözcük öbeklerinden oluşan uzun cümlelerle belirlenen bu üslup, aliterasyon, eşanlamlı ve eşsesli, eş yazımlı sözcüklerden ve başka türde sözcük oyunlarından sıkça yararlanıyordu. Hem kültürel ve sözcüksel zenginlik, hem de kafiyeli nesrin müziksel niteliğini artıran uzun ve kısa ünlülerin karşıtlanarak bir araya getirilmesi nedeniyle, kullanılan sözcük dağarcığının yüzde yetmiş beşi, Arapça ya da Farsça idi. Türkçe ise, büyük ölçüde adılar, bağlaçlar ve sona gelen çekimli fiiller için kullanılıyordu. Ağır basan dilbilgisel yapı, iyeliği gösteren, sıfat niteliğindeki Farsça izafetti; bu, sonunda Osmanlıca yazılarda üslupların çoğuna sızan, alışkanlık yaratan bir öge oldu. Metinler, İslamiyet’e özgü klasik göndermeler, anıştırmalar, mısralar ve Kuran’dan bol bol yapılan alıntılarla süsleniyordu.” Woodhead, (2007), *Orta Klasik Dönem (1600–1700) Estetik Nesir / Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II s.319–320, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

³⁴ “*Türk edebiyatında inşa, Arap ve Fars edebiyatlarında bir dilbilimi terimi ve resmî yazışmaları konu edinen bir disiplin olarak kazandığı anlamı yanında bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı olarak da anlaşılmalıdır. İnşa, Ziya Paşa’nın Şiir ve İnşa adlı makalesinde olduğu gibi doğrudan doğruya nesir yerine de kullanılmıştır. Ayrıca kelimelerin cümle içinde sözdizimi (terkibi kelam) kurallarına göre sıralanmasını da ifade eder. Bu çerçevede ve daha özel anlamda ‘inşâü’-n-nesr’ tabiri, ‘tahrîren ifade-i meram etme fenni’ veya ‘yazıların münşi adıyla anılan usta yazarların beğenecekleri özelliklere sahip olması için bilinmesi gerekenleri öğreten fen’ olarak tarif edilmiştir. Benzer bilgileri tekrarlayan Kâtip Çelebi, “İfadede yerine, konusuna ve amacına yakışan güzel ibareler kullanmaktır.” şeklinde bir ilavede bulunur.” Uzun, (2007/b) *İnşa / Türk Edebiyatı*, DİA, , s.338, İstanbul.*

1.2.1.3. Orta Nesir

Tasnif konusunda farklı görüşlerin bulunduğu nesir konusunda orta nesir için sınırları belirgin, net bir tanım yapmak güçtür. Fahir İz, çokça tercih edildiğini vurguladığı orta nesir tarzı ile ilgili şunları söyler:

“Eski edebiyatın yüksek topluluktan yetişen yazarları çocukluk bu orta yolu izlemişlerdir. Bu yazı dili halkın konuşma dilinden epey ayrılmıştır. Yine de sadece lafız sanatları ile hüner göstermek amacı güdülmemiştir. Yazar esas olarak anlatmak istediği şeyin peşindedir. Yabancı söz ve tamlama oranı yazardan yazara değişir. Kimi yazarlar ara sıra seci merakına da kapılırlar. Bunun dışında orta nesir eski edebiyatın her türünde çoğunluktadır.”³⁵

İz, süslü nesrin sözcük muhtevası bakımından ve belirgin bir üslupla diğer iki nesirden ayrıldığını ancak sade nesir ve orta nesir arasındaki ayrımın o kadar kesin çizgiyle yapılamayacağını; bu iki tarzın iç içe geçtiği örneklere de rastlandığını söyler. Bu bağlamda Fahir İz’in sade nesre örnek verdiği *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*’ni Mustafa Uzun³⁶, orta nesre örnek vermektedir. Ayrıca vakanüvis tarihlerinin (*Âlî Selânikî Mustafâ, Hasanbeyzade, Nâimâ...*) çoğunun, *Lütfî Paşa’nın Asafname*’sinin, *Kâtip Çelebi’nin Mizanü’l-Hak, Düsturü’l-Amel* gibi eserlerinin, *Koçi Bey ve Sekbanbaşı risalelerinin; bunların yanında ahlakname, siyasetname ve sefaretname niteliğinde pek çok eserin orta nesre örnek verildiği görülür.*

1.2.2. Klasik Dönem Nesrinin Tarihi Gelişimi

Batı Türkçesi çerçevesi içinde ilk kez XIV. yüzyılda rastlanan mensur yazı dili örnekleri, bu dönemden başlayarak bir gelişme çizgisi izlemiş ve XVI. yüzyıldan itibaren estetik nesir tarzında olgun örnekler verilmiştir.

Klasik nesrin gelişimiyle ilgili olarak sade, süslü ve orta olmak üzere adlandırılan üç nesir tarzının tam anlamıyla XV. yy.dan - bilhassa Sinan Paşa’nın Tazarruname, Maarifname ve Tezkiretü’l-Evliya adlı eserlerini telif etmesinden - sonra belirginleşmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü araştırmacıların hemen

³⁵ İz, a.g.e. , Önsöz / s.XIII.

³⁶ Uzun, (2007/a) a.g.m. , s.10.

hemen tamamı Sinan Paşa'nın kendi adını verdiği özgün üslubuyla bulunduğu devir için bir çığır açtığı görüşünde hemfikirdirler. Bu bağlamda Sinan Paşa'yı nesirde klasikleşmenin öncüsü saymak mümkündür. Ancak açtığı çığır, sonraki ediplerce aynı yetkinlikle sürdürülemediğinden nesirde genel anlamda klasikleşme sonraki dönemlere kalmıştır. Dönemin gelişim sürecini İsen, şöyle değerlendirir:

“İstanbul'un fethini izleyen tarihten itibaren özellikle nazımda klasikleşme sürecine girilmiş, bu klasik yapı, XIX. yüzyıla kadar köklü değişikliklere uğramadan devam etmiştir. Nesirde ise bu gelişme (klasikleşme), ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanında sağlanabilmiş, XVI. yüzyıldan itibaren artık bir önceki yüzyılın yalın ifadeli örneklerine fazla rastlanmaz olmuştur. Bu dönem metinlerinde, Orta Çağ, Fars nesir geleneğinin estetik etkileri görülmeye başlar. Birleşik cümle kuruluşları, bu dillerden giren yeni kelime ve terkipler, soyut kavramlar metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaya başlar.”³⁷

XVI. yüzyıl Anadolu sahasında verilen mensur eserlere bakıldığında, önceki yüzyıllardan farklı olarak, sade ya da kısmen secili ve terkipli dille yazılmış örneklerle birlikte artık sanatlı nesir diliyle yazılmış eserlere de rastlanmaktadır. Bu yüzyıldaki mensur eser sayısındaki artışın yanı sıra türlerde çeşitlilik görülür. Bunlar biyografik eserler ve şuara tezkireleriyle tarihler başta olmak üzere, dinî-tasavvufî konulu eserler, şerhler ve değişik konularda yazılmış başka eserlerdir.³⁸

Şuara tezkireciliği geleneği Anadolu'da Sehi Bey'in 1538'de yazdığı *Heşt-bihişt* adlı eserle başlar. *Heşt-bihişt* Anadolu sahasında yazılmış tezkirelerin ilk örneği olarak sade sayılabilecek bir Türkçe ile yazılmış olup daha sonraki tezkirelere model olması bakımından önemlidir. Anadolu'da ikinci tezkire Latifî tarafından 1546 tarihinde yazılmış olan *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratu'n-nuzemâ'dır*. Sehi Bey Tezkiresi'ne göre daha hacimli ve daha sanatlı bir dille yazılmış olan Latifî Tezkiresi üzerinde de yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. XVI. yüzyılın Anadolu sahası şuara tezkirelerinden adı anılması gereken başka tezkireler; Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*, Âşık Çelebi'nin 1568'de yazdığı, dili süslü, anlaşılması zor ancak verdiği bilgiler bakımından önemli olan *Meşâ'irü's-şu'ara'sı*, Hasan Çelebi tarafından 1586 tarihinde yine süslü bir anlatımla ya-

³⁷ İsen, (2007/b), **İlk Klasik Dönem; Estetik Nesir** / Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, s.81-82
T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

³⁸ Mengi, **a.g.m.**, s.49.

zılmış olan *Kınalızâde Tezkiresi* ile Beyânî'nin yüzyılın sonunda (1597-1598) kaleme aldığı *Beyânî Tezkiresi*'dir.³⁹

Yüzyılın önemli tarih kitaplarından Hoca Sadeddin'in "*Tacü't-Tevârih*'i, Kemal Paşazade'den itibaren Eski Anadolu Türkçesinden erken Osmanlı dönemine geçişin izlerini taşır. Eserin dili bol benzetmeler, iktibaslar, mecazlar, istiareler, şiir öğeleri, ulaç ve ortaç biçimleri vb. ifade araçlarıyla yüklüdür. Bunlar, dili ve üslubu ağırlaştırmaktadır."⁴⁰

Tacü't-Tevarih, üzerine yapılmış olan dikkatli bir dil incelemesinde eserle ilgili önemli tespitler yapılmıştır: "Metinlerde kullanılan 30411 kelimedenden 618'i yani toplam kelimelerin %13'ü Türkçedir. Bu kelimelerin kullanım sıklığı ise, 9.57'dir. Oysa metinde daha ağırlıklı yer tutan Arapça, Farsça kelimeler 3.78 kez tekrarlanmıştır. Bu durumda daha az Türkçe kelime kullanılmış olmakla birlikte, Türkçe kelimeler 3.33 kez daha fazla kullanım sıklığı göstermekte ve toplam sayıya oranla %39'luk bir kullanım oranına ulaşmaktadırlar. Farsça toplam 4.167 kullanım birimi %30'lik bir oranla Türkçe kelimelere göre daha düşük bir kullanıma sahiptir."⁴¹ Buna göre Farsça kelimeler daha çeşitli, zengin ve çekici bir üslup oluşturmak için tercih edilmiştir. Türkçe kelimeler, bu sık kullanım imkânlarıyla Arapça, Farsça kelimelerin kullanımını da organize etmişlerdir. Öte yandan Türkçe kelimeler Arapça, Farsça kelimelere oranla daha fazla anlam birimleriyle kullanılmışlardır. Osmanlıca metinlerde Arapça, Farsça oranları bedii üslubun örnekleri arasında farklılık gösterse de, bunların işlevsel kullanımı aşağı yukarı bütün metinlerde burada olduğu gibi, daha çok statik bir görüntü sergiler.⁴²

XVII. yüzyıla gelindiğinde; bu yüzyılda da önceki yüzyıla göre mensur eserlerin sayısında artış olduğu görülür. Değişik türler arasında özellikle biyografik eserlerin sayısı artmıştır. Baki, şairliği yanında nesir ustası olarak da bu yüzyılda dikkat çeken bir isimdir. *Mealimül-Yakin fi-Sireti Seyyidi'l-Mürselin*, *Fezail-i Mekke*, *Fezailü'l-Cihad*, *Hadis-i Erbain Tercümesi* onun bu vadideki eserleridir. Dibaceleri hariç, bu eserler sade sayılacak bir dil ve üslupla yazılmışlardır. Yüzyılın büyük şairi Fuzulî (ö. 1556), şairliği oranında olmamakla birlikte nesir alanında da temayüz etmiş bir isimdir. Onun bu

³⁹ Şentürk ve Kartal, (2004), *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, s.317–321, Dergâh yay.-İstanbul.

⁴⁰ İsen, (2007/b) *a.g.m.*, s.86.

⁴¹ Hacıoğlu, (1997) "*Tacü't-Tevârih*'nin Türkçesi" TAD, S.8, s.241–247.

⁴² İsen, (2007/b) *a.g.m.*, s.87.

alandan en tanınmış eseri, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anlatan ve Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin *Ravzatü's-şüheda'sı* esas alınarak yazılmış olan *Hadikatü's-Süeda'dır*. Bu eserinde ve başka bazı örneklerde Fuzulî, çağının dil ve üslup özelliklerini yansıtan bedî üslubu kullanır. Fuzulî'nin elde bulunan beş mektubu; sanatlı, secili üsluplarıyla dikkati çeker. Bunlar arasında, Nişancı Celalzade Mustafa Efendi için yazdığı *Şikâyet-name* adıyla bilinen ve şairin kendine bağlanan maaşı almakta çektiği güçlükleri ironik bir üslupla anlattığı mektubu çok beğenilmiştir.⁴³

XVII. yüzyılda yazılmış olan *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* yalnızca bu yüzyılın değil bütün dönemlerin seyahatname türünde yazılmış mensur eserleri arasında en ünlü olanıdır. XVII. yüzyılda Seyahatname türünde yazılmış bir başka eser de Nâbî'nin hac yolculuğunu anlattığı *Tuhfetü'l-Harameyn'idir*. İçinde Arapça, Farsça, Türkçe manzum parçaların da bulunduğu *Tuhfetü'l-Harameyn*, Türkçe hac seyahatnamelerinin süslü nesir diliyle kaleme alınmış bilinen en edebî örneğidir.⁴⁴

XVII. yüzyıl tezkireler, tarihler ve seyahatnameler bakımından zengin olan bu dönemde devlet yönetimi, ekonomi ve coğrafya gibi çeşitli konuları işleyen eserler de telif edilmiştir.

XVII. yüzyıl nesrinin sözü edilmesi gereken iki önemli ismi daha vardır: Veysî ve Nergisî. Veysî'nin *Hâbnâme'si* bir rüya tabiri kitabıdır. Münşiyane üslupla eser veren bu yüzyılın bir başka temsilcisi olan Nergisî, mensur *Hamse'siyle* ün kazanmıştır. Veysî'nin dini-ahlâkî konulu ve menkabevî *Siyer-i Veysî*, *Düstûrü'l-amel*, *Tevbenâme* vb. eserleriyle birlikte Mısır tarihiyle ilgili ancak tamamlanamamış olan *Fütûh-ı Mısır*, değişik devlet adamları ve dostlarına gönderdiği mektupların vb. mensur yazılarının bulunduğu *Münşeati* vardır. Genelde Veysî'nin nesir dili külfetli, zor anlaşılır olup eserleri münşiyane nesrin örnekleridir.⁴⁵

XVIII. yüzyılda nesir, önceki yüzyılın nesir geleneği çerçevesinde başta biyografi ve tarih türü eserler verilerek gelişmiş; ayrıca sefaretnâme türünde yazılan mensur eserlerin sayısında artış olmuştur. Yüzyılın sanatkârane nesir üsûbuyla yazılmış bir tezkiresi Salim Tezkiresi'dir.

⁴³ İsen, (2007/b), a.g.m., s.88-89.

⁴⁴ Mengi, a.g.m., s.54-55

⁴⁵ Mengi, a.g.m., s.57

“Sanatkârane nesrin Türk edebiyatındaki en önemli örneklerinden birisini kaleme alan Mehmet Şefik Efendi (ö. 1715) *makale* adı verilen dokuz bölümden oluşan *Şefikname* adlı eserinde, 1703 İhtilalini oldukça kapalı bir üslupla hikâye etmiştir. Eserin başında sahte sofuların hilelerinden korunmak gerektiği ve ehil olmayan insanların makam sahibi edildikleri gibi hususlar, uzun cümlelerle vurgulanmıştır. Eserde ihtilale sebep olanların kötü sonları, isim verilmeden anlatılır. Ancak beyit ve ayet alıntlarıyla uzatılan ifadeler içinde Rami Mehmet Paşa ve Karakaşzade Mustafa gibi dönemin bazı etkili isimlerine ima ve işaretler vardır. *Şefikname*, Muhammed el-Hac Musli ve Mehmet Celalettin Paşa tarafından şerh edilmiştir. Şefik'in kendisi de Şehit Ali Paşa'nın isteği üzerine, aynı konuyu anlaşılır bir dille tekrar kaleme almıştır. *Şefik-name'ye* şerh yazan Musli, eserde kullanılan üslubu "minval-i cidd ü hezl ü lügaz ü ta'miye vü uhciyyede nev-zuhur kumaş", yani ciddiyet, şaka, bilmece, kapalı anlatım ve yanıltmaca tarzında/tezgâhında yeni dokunmuş bir kumaş olarak tarif eder ve bu üslubun Veysi ve Nergis'ninkinden farklı olduğunu söyler. Mehmet Cemalettin de Şefik'in üslubunu, alışılmadık, orijinal (garabet-^c alame) olarak değerlendirir.”⁴⁶

“Dönemin edebî nesir anlayışını en iyi temsil eden münşilerinden birisi Ahmet Vâsıf Efendi'dir. (ö. 1806). Dört kez vakanüvisliğe getirilen ve I. Abdülhamit ve III. Selim tarafından daha önceki tarihçilerin yazdıklarını tekrar yazmaya memur edilen Vâsıf'ın, Hoca Sadettin Efendi ve Gelibolulu Âli'nin üslupları hakkındaki sözleri, edebî nesrin gelişimi hakkında bazı ipuçları içermesi bakımından önemlidir. Vâsıf, Hoca Sadettin'in üslubunun, 18. asırda beğenilmeyeceğini söyler ve bunun sebebi olarak iki hususu zikreder. Bunlardan birincisi, sözü secili söylemek için yapılan gereksiz tekrarlar; ikincisi anlatımın Türkçe sade beyitlerle dolu olmasıdır. Vâsıf'ın tarihine bakılınca, metne az sayıda şiir parçasının serpiştirildiği, bunların da çoğunun Arapça ve Farsça olduğu görülür. Vâsıf'a göre, Âli'nin üslubunun olumsuz yanları ise alışılmadık kelimelerin kullanılması ve anlatımın lafız ve mana güzelliklerinden mahrum olmasıdır. Âli'nin *Mehasinü'l-Edeb'ini* özetleyen Osmanzade Ta'ip, Âli'yi sözü karışık ve anlamsız ifade tekrarlarıyla uzattığı gerekçesiyle eleştirir. Vâsıf, Ahmet Resmî'nin *Viyana Sefâretnamesi*'ndeki üslubunu "lüzumsuz uzatmalardan ve gevezeliklerden uzak"tır diye tarif etmektedir.”⁴⁷

⁴⁶ Coşkun, (2007/a), **a.g.m.**, s.572.

⁴⁷ Coşkun, (2007/a), **a.g.m.**, s.569.

XVIII. yüzyıl, münşeat mecmuaları yönünden de önemli mensur örneklerin verildiği bir dönemdir. Süslü nesir üslubuyla yazılan münşeat meramlarından bu döneme ait ünlü bir münşeat mecmuası, Koca Ragıp Paşa'ya aittir. *Telhisât* adıyla da tanınmış olan mecmuada Ragıp Paşa'nın her türlü resmî ve özel yazışmalarına yer verilmiştir. *Kâni'nin Münşeatı* da türün kayda değer örnek eserlerinden biridir. Eserde, tebrik, arzuhal, tavsiye vb. 120 mektup bulunmaktadır. Ayrıca, Osmanzâde Tâib'in içinde 50'ye yakın mektubunun bulunduğu Münşeatı önemlidir. Menderes Coşkun, süslü nesir üslubuna eleştiri ve tepkilerin son derece fevri bir şekilde yapıldığı bu dönemde nesir üslubuna ölçüt arayışlarının varlığına işaret etmesi ve nesre karşı devrin okuyucusunun tavrını ifade etmesi açısından Tâib'in "Münşeat"ından bir bölümü sadeleştirerek nakletmiştir.⁴⁸ Bunlara ek olarak, Asım Efendi, Râşid, Nevres-i Kadim, Akif Mehmed Bey, İki Bayrakzâde Seyyid Mehmed Nesib bu yüzyılda münşeat mecmuası sahibi olan diğer kişilerdir.

XVIII. yüzyılın mensur eserleri arasında bulunan sözlüklere gelince: Yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış olan *Lehçetü'l-lugat*, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin eseridir. Türkçe'den Arapça ve Farsça'ya olan sözlük, Divanu Lugâti't-türk vb. Türkçe'den başka dillere olan ilk dönem sözlüklerinden sonra yazılmış ilk Türkçe sözlüktür. Eserde yaklaşık 3700 dolayında madde başı kelime bulunmaktadır. *Miftah-ı Gülistan*, Ali b. Hacı Osman tarafından Sâ'dî'nin Gülistan'ındaki Farsça ve Arapça bilinmesi zor kelime, tabir ve beyitlerin anlaşılması için yazılmıştır.⁴⁹

XIX. yüzyıla gelince bu yüzyılda da geçmişten gelen geleneksel yapıya bağlı kalınarak değişik türlerde mensur örnekler verilmiştir. Bu yüzyılın nesir dili önceki yüzyılda olduğu gibi genelde ağırdır. Uzun, terkipli ve secili cümle kullanımı sanatlı anlatımın bir parçası olarak sürmektedir. Ancak XIX. yüzyılda nesir dilinin sadeleşmesi, anlaşılır olması yolunda çalışmalar da vardır. Bu bağlamda gazeteciliğin başlamasının,

⁴⁸ "Kâtip, geleneğe kullanılan belâgatli lâfızları seçmelidir. Çünkü sözün akıcı bir şekilde ve incelikle kullanılması inşayı güzelleştirir. Münşi, sağlam fikirli, doğru tabiatlı olup Arapçayı ve edebiyat ilmini yeterince bilmeli, belagat sahibi ediplerin terkiplerini ve fesahat sahibi şairlerin şiirlerini tetkik edip ezberlemeli, gerekli kullanımları devam ettirip, konuları usulüne uygun bir şekilde birbirine bağlamalıdır. Ancak bu şekilde, sözleri eleştiriye maruz kalmaz. Veyahut da kâtip, hoşça giden ve günlük dilde kullanılan tabirleri seçerek meramun en güzel bir biçimde ifadeye muktedir olmalıdır. Bu tarzda yazılan yazılar günümüzde revaç bulmuştur. Nitekim günümüzde çok 'münşiyaneye' veya 'amiyane' yazılan mektuplar okunmamaktadır." (Taip, *Münşeat*, v. 2a). Coşkun, (2007/a), **a.g.m.**, s.569.

⁴⁹ Mengi, **a.g.m.**, s.65

sadeleşme eğiliminin artmasında önemli etken olduğunu belirtmek gerekir. XIX. yüzyılın nesir dilindeki sadeleşme resmî dilde ve gazete dilinde başlamıştır.⁵⁰

Sonuç olarak, estetik nesir üslubu, Son Klasik Dönem'de, tezkire, tarih, münşeât, sefaretnâme ve fetihname gibi nesir türlerindeki önemli eserlerde kullanılmıştır. Ancak, nazımda mahallileşme eğiliminin yaygınlaşmasına uygun olarak, nesirde de münakkah ve tabii üslup itibar kazanmaya, süslü / sun'î nesir de yer yer eleştirilmeye başlamıştır. Bu eleştiriler, ancak bir sonraki asrın ikinci yarısına doğru, fikrî bir boyut kazanacak ve kendisine siyasi bir zemin bulacaktır.⁵¹

1.3. KLASİK DÖNEM SONRASI NESİR

Çağdaş Türk siyaset, kültür ve edebiyatının temellerini bünyesinde barındıran 19. yüzyıl, karmaşık düşünsel zemini itibarıyla Türk tarihi ve edebiyatının bilhassa tetkik edilmesi gereken, aynı zamanda da muhakemesi zor olan bir evresidir. 19. yüzyılda, dünyada olduğu gibi Osmanlıda da siyaset, edebiyat ve kültür, sağlam bir yapı arz etmekteydi. Çeşitli safhalar geçirmiş olsa da yaklaşık 600 yıllık bir yoğunlaşma sürecinin sağladığı birikim, kuşkusuz o dönem kültür ve edebiyatı için büyük bir güven telkin ediyordu. Coşkun, üslup konusunun mücerret olarak önem kazandığı ve değerlendirildiği bu evreyi şöyle tasvir eder:

“Dönemin fikrî ve siyasi açıdan oldukça karmaşık, çatışmacı ve tereddütlü tavrını, şair ve ediplerin dile yaklaşımlarında da görmek mümkündür. Üslup, ilk defa bu yüzyılda, bir çatışma ve suçlama sebebi olmaya başlamıştır. Dilin sadeleşmesi için devlet adamları ve aydınlar tarafından yapılan yoğun çalışma ve telkinata rağmen, klasik nesir üslûbu, varlığını bu asırda da devam ettirmiştir. Nitekim kâtiplerinin eski nesir üslûbunu kullanmalarına engel olamayan Ali Paşa, onlara yazılarını önce Fransızca olarak yazmalarını, sonra Türkçeye çevirmelerini tavsiye etmiştir. Namık Kemal, *Bahar-ı Daniş* mukaddimesinde Acem tarzı nesirden en çok nefret edilen asrın, 19. asır olmasına rağmen, önemli nesircilerin kendilerini bu tarzdan kurtaramadıklarını, dolayısıyla "en muteber" eserlerin klasik nesir üslubuyla yazıldığını söyler ve örnek olarak *Tarih-i Cevdet*, *Endülüs Tarihi*, *Telemak*, *Rûmuzü'l-Hikem* ve *Mebanü'l İnşâ'yı*

⁵⁰ Mengi, a.g.m., s.65

⁵¹ Coşkun, (2007/a), a.g.m., s.574.

verir. Namık Kemal, bir yazısında Tanzimat nesrinin müjdecisi olarak takdim ettiği Mütercim Asım'ı, başka bir yazısında Veysî ve Nergisi ile birlikte Osmanlı nesrinin en başarılı temsilcileri arasında gösterir. Lügat çevirilerinde sade bir dil kullanan Asım, *Siyer-i Halebî* tercümesinin önsözünde, söz konusu eseri Veysî ve Nabî tarzında yazmayacağını söylemesine rağmen, bunu yapmaya muvaffak olamamıştır. Ziya Paşa, "Şiir ve İnşa" makalesinde, hâlâ sanatkârane nesir üslûbunu tercih edenlerin olduğunu ve "idüğine, olduğuna, olmakla, bulunmakla, ecilden, hasebiyle, dolayı, derkâr, aşikâr" gibi kelimelerle ifadelerin uzatıldığını, bunlara "tenezzül" etmeyen kişilerin ise kıymetlerinin bilinmediğini söyler.⁵²

Bu dönemde klasik üslubun birdenbire terk edilmesi mümkün değildi. Çünkü Arapça ve Farsça, alternatif diller olarak modasını kaybetmemiş, memur alımlarında ise inşa kabiliyeti yönünden yetkinlik hâlâ temel ölçütlerden kabul edilmekteydi. Eğitimde eski usullere devam edilmesi ve saray yazışmalarında da bir hürmet göstergesi olarak vazgeçilmez sayılması; Osmanlı naşir ve kâtiplerinin edebi üsluptan kolay kolay kopamayacağını ortaya koyuyordu.

Daha çok tarihlerde ve tezkirelerde kullanılan estetik nesir üslûbunun yanı sıra bir de münşilerin, dil üzerinde daha çok çalışarak, onu işleyerek oluşturdukları aşırı süslü üslup vardır. Önceki yüzyıllarda Hoca Sadettin, Ali, Veysî, Nergisi, Nabi ve Şefik gibi sınırlı sayıda münşi, bu üslûbun örnek eserlerini kaleme almıştır. Bu üslûp, 19. asırda herhalde eser seviyesinde temsil edilememiş; daha çok dibace, takriz, mektup gibi küçük yazılarla sınırlı kalmıştır. Ancak, eski ve yeni nesir ustalarının inşalarını toplayan münşeât mecmualarının tertip edilmesi ve basılması, Şahi, Veysi, Atayi, Nergisi, İdris-i Bitlisî ve Hoca Sadettin gibi eski nesir ustalarının övgüyle yâd edilmesi, yeni nesir üslûbunun öncüsü sayılan Akif Paşa'nın bile Tabsıra'sının sonuna eski tarz bir inşa örneği eklemesi, edebî çevrelerde süslü nesre karşı duyulan ilginin devam ettiğini göstermektedir.⁵³

19. yüzyılda resmî ve edebî nesir üslûbunun en önemli temsilcileri vakanüvislerdir. Zira vakanüvisler, Divan-ı Hümayun kalemlerinde çalıştıktan sonra "daha çok haccgân mertebesine ulaşmış ve münşilik vasfını" elde etmiş kâtiplerin yanı

⁵² Coşkun, (2007/b), **Klasik Sonrası Dönem (1800–1860) / Estetik Nesir**, Türk Edebiyatı Tarihi, C.II, s.666–667, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

⁵³ Coşkun, (2007/b), **a.g.m.**, s.667

sıra "edebî kudreti olan ilmiye mensupları"ndan seçilmişlerdir. Yüzyılın en şöhretli inşa ustalarından birisi *Adem Kasidesi'nin* şairi Akif Paşa'dır (1787–1847). Akif Paşa'yı yeni edebiyatın öncüsü konumuna çıkararak şiir ve nesirleri vardır. Bunların başında *Tabsıra* gelir. Gelişigüzel bir üslupla yazılan *Tabsıra* hak etmediği övgülere mazhar olmuştur. *Tabsıra'da* ne tamamen edebî ne de tamamen resmî kabul edilebilecek tutarsız bir üslûp kullanıldığını söyleyen Namık Kemal, onu III. Selim'den başlayıp II. Mahmut döneminin sonunda biten resmî üslûbun en mükemmel örneği ve Şinasi'ye kadarki dönemde yazılmış her çeşit edebî tarzın "en parlak bir misali" olarak kabul eder. Bu asırda edebî nesir üslûbunun kullanıldığı eserler arasında sefaretnameler de sayılmalıdır. Nitekim Abdurrahim Muhip, Mehmet Refi, Bozoklu Osman Şakir gibi ediplerin kaleme aldıkları sefaretnamelerde sanatlı bir üslûp kullanılmıştır.⁵⁴

1.4. YENİ NESİR ARAYIŞI VE BATI ETKİSİ

Nesir Sanatının edebiyatımızdaki seyri konusunda Mehmet Kaplan, "Nesir Sanatı ve Türk Nesri" başlıklı yazısında görüşlerini dile getirir. Öncelikle Alain'dan aşağıdaki cümleleri nakleder:

"Halis nesir kütleden (kitleden) ve okuyucudan da koparak konusunu müstakil olarak ele alan bir kafanın mahsulüdür." "... Nesir sanatı düşünce sanatı olunca her şeyden önce tenkidî ve müspet bir zekâyâ ihtiyaç gösterir. İman üzerine kurulmuş medeniyetlerde halis nesrin gelişmeyişi bundan dolayıdır. Bu medeniyetlerde nesir bulmaz, olanı süsleyerek veya açarak verir." "... Hâlbuki gerçeğin nizamı sözle kurulmuş olan insicamlı mantığı yıkabilir. Şu halde halis nesir düşüncenin "obje" karşısında hür ve müstakil bir sûrette durabildiği son devrin mahsulü olan bir sanattır."

Bu cümleler doğrultusunda Kaplan, bizdeki nesir sanatını şöyle yorumlar:

"Bu zaviyeden bakınca divan edebiyatı nesirsiz bir edebiyat olarak gözüküyor. Çünkü burada nesir denilen yazılar düşünceyi değil kelimeyi esas olarak alır. Divan edebiyatı kelimenin dışında olan gerçek realite dünyasına bağlı değildir. Bundan dolayı bu edebiyatta dil, düşünceyi örter hatta onun yerine geçer. Divan nesrinin en iyi örneklerinden gösterilen Sinan Paşa ve Fuzûlî'de dahi realite duygusu yoktur, kelime oyunu esastır. Resmî dilde bile vazgeçilmeyen seci, şiirden aktarılma

⁵⁴ Coşkun, (2007/b), a.g.m., s.668-669

kafiyeden başka bir şey değildir. Sonra basit bir düşünceyi kat kat hayaller içine sarmak da halis nesre yaraşmaz. Nesirci hayali kelime olarak yani bir manayı anlatmak için kullanır. Nesir süsü olmayan, çıplak bir mîmarî gibidir.”⁵⁵

Kaplan, burada yaptığı realite vurgusuyla eserlerinde “konu”dan uzaklaşan hatta tamamıyla ona sırt çeviren divan edebiyatçısının Batılı tarzda halis nesre ulaşmasını imkânsız görmektedir. Klasik edebiyatın kalıpları içinde mümkün görülmeyen bu halis nesrin Tanzimat’la başlayan tezahürlerini çok önemli bir olay telakki etmektedir. İsmail Habib Sevük yine divan edebiyatında bilhassa nesir sahasındaki zaafılara dikkat çektiği yazısında⁵⁶ genel bir değerlendirme yaptıktan sonra daha ziyade dilde sadeleşmeye ve sadeleşmenin geç kalışına odaklanarak Kaplan’ın önemle vurgu yaptığı gelişimi değerlendirme gereği duymaz. Tanzimatçıların ve Servet-i Fünûncuların Batı’ya yönelişlerine paralel olarak başta idealize ettikleri saf Türkçe arayışına muhalif eserler vermelerini, lügatli ve terkipli dilden vazgeçmemelerini eleştirir. Ancak Klasik edebiyatın belagat kalıplarının çözülmeye ve yeni bir nesir anlayışının kendini göstermeye başladığı Tanzimat dönemini Sevük’ün karşıt perspektifinden -yani sadeleşme eğilimlerinin müspet yansımaları noktasından- ele alanlar da mevcuttur. Mustafa Uzun, nesirdeki sade dil arayışının gerek devlet adamlarının gerek edebiyatçıların gerekse güncel yayınların üsluplarına olan etkilerini şöyle değerlendirir:

“Tanzimat’tan sonra Batı ile temas neticesinde nesir sanatının değişime uğradığı görülür. Roman, hikâye tiyatro gibi yeni türlerin girmesiyle bu türlerin özelliği gereği nesirde de farklılıklar ortaya çıkmaya başlar. Bilhassa gazetelerde halkın anlayabileceği bir dil kullanılmaya çalışılır. Bu arada resmi kitabette eski inşa kırılmalarına uğrar. Seciler azalır, cümleler kısalır, belagat ihmal edilir. Bu yeni inşanın öncüleri Mustafa Reşit Paşa, Fuad Paşa, Edhem Pertev Paşa, Akif Paşa, Cevdet Paşa ve Ahmed Vefik Paşa gibi bürokratların kalemiyle gerçekleşmiştir. Bunların dışında edebiyatçılar da eserlerinde giderek bir sadeliğe yönelmişlerdir. Bu konuda ilk önemli hamleyi Şinasi başlatmış onu Namık Kemal ve Ziya Paşa takip etmiştir. Cevdet Paşa belli ölçüde Osmanlı nesrine bağlı kalmakla beraber tarih dilini geliştirip sadeleştirmiş,

⁵⁵ Kaplan, (1945), “Nesir Sanatı ve Türk Nesri” **İstanbul Dergisi**, S. 41, s.2-3

⁵⁶Sevük, (1939), “Nesirde Saf Türkçe ve Divan Edebiyatında Nesirsizlik”, **Türklük Dergisi**, S.1

Mecelle’de kısa ve sağlam cümlelerle hukuk dilinde önemli bir çığır açmış, Kıyas-ı Enbiya’da ise sade, akıcı ve kolay anlaşılır bir üslup kullanmıştır.”⁵⁷

Uzun, bu cereyanda Ahmet Mithat Efendi’nin ve sonrasında edebi seviye yönünden daha yetkin oluşuna dikkat çektiği Ahmet Rasim’in katkılarını da zikretmeden geçmez. Ayrıca Servet-i Fünuncuların (Halit Ziya, Cenap Şehabeddin, Mehmed Rauf) icraatlarını sayarken sadece Fransız Edebiyatı’nın etkisinde kalarak Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere ağırlık vermeleri konusuna odaklanmaz, onların başlattıkları ve uzun süre etkisi devam edecek olan *mensur şiir* tarzını kullanmalarına dolayısıyla topluluğun nesir sanatına yaptıkları katkılara dikkat çeker.

Yeni bir estetik arayışı içinde olan Namık Kemal, “*Lisan-ı Osmânî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir*” başlıklı makalesinde bulunduğu nokta ve geleceği açısından Türk Dili ve Edebiyatı’nın kapsamlı bir değerlendirmesini yapar ve ıslahı için bazı tekliflerde bulunur. Bunlar, *mana ile ifâdenin birbirine uygun ve aynı şekilde güzel olması, birinin diğerine tercih edilmemesi, aşırı mübalağalardan sakınma; söylenenin açık, hakikat ve tabiata uygun olması, anlamın sanat, lafız sanatlarına feda edilmemesi, edebiyatın “tabiat-ı beşeriyeyi” tahlil etmesidir.*⁵⁸

Namık Kemal’in bu tespitleri edebiyatımızda Arap belagatinin otoritesinin yavaş yavaş çekilmesinden doğan boşluğu dolduracak yeni bir edebiyat teorisi oluşturma arzusunun yansımalarıdır. Bunda da Batı retoriğinin prensiplerinden etkilendiği aşikârdır. Onun dışında “*Mebânî’l-İnşâ*” yazarı Süleyman Paşa ve bu alanda okuttuğu ders notlarından müteşekkil “*İlm-i Belagat*” yazarı Münif Paşa gibi isimler, belagat konusunu batılı arayışlarla irdeleyen şahsiyetlerdir. Kazım Yetiş, edebiyatımızdaki bu yönlü değişimin en belirgin örneği olarak Recaizâde Mahmut Ekrem’i zikreder ve pek çok edebi eserde kullanılmasına karşılık edebiyat kitaplarımızda yer bulamayan bir takım sanatların “*Talim-i Edebiyat*”ta müstakil bir inceleme konusu teşkil etmesini *belagatten retoriğe bütünüyle geçildiğinin bir göstergesi*⁵⁹ sayar.

⁵⁷ Uzun, (2007/a), a.g.e., s.10.

⁵⁸ Yetiş, (2007), **Belagatten Retoriğe Teori Arayışları**, Türk Edebiyatı Tarihi, C.3, T.C. K.B. Yay. , İstanbul, s. 270–271

⁵⁹ Yetiş, a.g.m., s. 275.

Bu dönemden itibaren bu sahada ortaya konulan çalışmalara bakıldığında da batılı arayışın artan bir motivasyon seyriyle devam ettiği görülür. Ancak bu eğilim bire bir belagatin yerine Batı retoriğini yerleştirmek biçiminde de cereyan etmemiştir. *Menemenlizâde Mehmet Tahir (Osmanlı Edebiyatı)*, *Mehmet Celal (Osmanlı Edebiyatı Numûneleri)*, *Süleyman Fehmi (Edebiyat)*, *Reşit (Nazariyât-ı Edebiyye)*, *Şehabettin Süleyman (Sanat-ı Tahrir ve Edebiyat)* gibi isimlerin çalışmalarıyla başta belagat terimlerinin batıdaki karşılıklarına yapılan atıflar ve Batılı retoriğin terminolojisinden iktibaslarla kendini gösteren değişim, daha sonra belagat ve retoriği bütünüyle bir kenara iterek güzel yazmadan ziyade bilgilendirmeyi önceleyen bir edebiyat anlayışını meydana getirecektir.⁶⁰

Milli Edebiyat akımının ortaya çıkmasında müessir olan Türkçülük hareketi bünyesinde Ziya Gökalp öncülüğünde başlayan, Ömer Seyfettin ve “Genç Kalemler” Dergisi etrafında toplanan birçok sanatçıyla devam eden Türk dilini kendi öz yapısına erdirmeye çabaları kuşkusuz nesir tarihimizin seyrinde önemli dönemeçlerden biridir. “Yeni Lisan” makalesiyle özetlenen dil anlayışı büyük ölçüde bundan sonra verilecek eserler için gözetilecek bir yol haritasını teşkil ediyordu. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Refik Halit Karay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin gibi sanatçılar eserlerini büyük ölçüde milli dil anlayışı çerçevesinde verdiler.

“Cumhuriyet’ten sonra yeni Türk nesrinde özellikle ilmi ve fikri metinlerin ve deneme tarzı yazıların estetik bir üslup kazanmasında yazarlar üzerinde farklı seviyelerde etkisi olmuştur. Yahya Kemal, Fuad Köprülü, Falih Rıfki Atay, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu ve Cemil Meriç şahsî üslupları ile yeni Türk nesrinin önemli yazarlarındandır.”⁶¹

“II. Meşrutiyet’ten itibaren belirginleşen belagat kalıplarından uzaklaşma eğilimi doğrultusunda Cumhuriyet döneminde kompozisyon ile edebiyat ayrılacak, edebiyat derslerinde genellikle edebiyat tarihi verilecek; belagat, retorik bütünüyle terk edilecektir.”⁶²

⁶⁰ Yetiş, **a.g.m.**, s. 281.

⁶¹ Uzun, (2007/a), **a.g.e.**, s.10.

⁶² Yetiş, **a.g.m.**, s. 281.

İKİNCİ BÖLÜM

SİNAN PAŞA'NIN HAYATI ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. SİNAN PAŞA’NIN HAYATI

2.1.1. Sinan Paşa’nın Doğumu, Ailesi, Yetiştirme Ortamı

Kaynaklarda ihtilaf⁶³ bulunsa da ağırlıklı olarak Bursa’da M. 1440 senesinde (hicrî 843–844) doğduğu bildirilen Sinan Paşa’nın asıl adı Yusuf Sinâneddin’dir. Babası Hızır Bey; Sivrihisar Medresesi müderrisliğinde bulunmuş, batının fen ilimlerinde de uzmanlarından malumat edinmeye özen göstermiş bir şahsiyettir.⁶⁴ Hızır Bey’in soyu ile ilgili olarak da Nasreddin Hoca ile irtibat kurulmakta, Hoca’nın anne tarafından Hızır Bey’in dedesi olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bu konu kesin olarak beyan edilmiş değildir. Annesinin ise meşhur âlim Molla Yegân’ın kızı olduğu bilinmektedir. Anne tarafından da aynı açıdan kısmetli oluşu, Sinan Paşa’nın yüksek bir ilim ve kültür çevresinde yetişmesine ve sağlam bir tahsil görmesine imkân sağlamıştır. Daha sonra devrinin şöhretli âlimleri olan Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Şemseddin Fenârî, Molla Kırîmî gibi zatların meclislerinde bulunmuştur.⁶⁵

Fatih’in İstanbul’u fethiyle birlikte babası Hızır Bey’in İstanbul Kadılığına tayin olunması, Sinan Paşa’nın da İstanbul’un en parlak devrinin ilim çevreleri içinde yetişmesine zemin hazırlamıştır. Genç yaşta cevval tabiatı ve zekâsıyla kendini göstermiştir. Hoca Sa’deddin Efendi; onu tarif ederken *zekâda, fazilet ve irfanda eşsiz olduğunu, münazarada benzersiz bir kabiliyete sahip bulunduğunu ve rakiplerini ilzam etmede gayet cesur olduğunu* ifade eder.⁶⁶ Latîfî de aynı şekilde onun zekâsına, kavrayış ve öngörü kabiliyetlerine dikkat çeker.⁶⁷

⁶³ Uzunçarşılı, (1963, **Hızır Bey Oğlu Sinan Paşa’nın Vezir-i Âzamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika**, TTK Belleteri S.105, s.41) Sivrihisar veya Bursa doğumlu olduğunu yine Bursalı Mehmet Tâhir Efendi (1972, **Osmanlı Müellifleri**, c. II, s. 345) Bursa’da, Reşad (t.y. , **Eslaf**, s.53) ise İstanbul’da doğduğunu, Kilci (1991, **Sinan Paşa**, İslami Edebiyat , S.13 s.5–8) ise Mecdî’nin Şakâyık tercümesindeki beyanına mutabık olarak Sivrihisar’da doğduğunu iddia eder. Buna delil olarak da doğum tarihinde babası Hızır Bey’in Sivrihisar Ulu Camii’ni tamir ettirme vesilesiyle Sivrihisar’da bulunduğu dair kendi neşrettiği kitabe tercümesini (Yusuf Mesut Kilci, [1990] **“Hızır Bey”** M.E. B. Din Öğretimi Dergisi, S.25, Ankara, s.59) gösterir. Kitabede tamiratın 843’te bittiği malumatı verilir.

⁶⁴ Reşad, (t.y.) **Eslâf**, s.33; Mecdî Mehmed Efendi, (1989), **Hadaiku’ş-Şakâyık**, C.I, s.112, Çağrı yay. , İstanbul.

⁶⁵ Ertaylan, (1961), **Maârifnâme neşri**, Giriş Bölümü, İÜEF s.3.

⁶⁶ “*Felek-i zekâda zekâ gibi yektâ vü kişver-i fazl u ‘irfanda bi-hemtâ idi. Mübâhese vü münazarada bî-nazîr u ilzam-ı hasımda dilîr idi.*” Parmaksızoğlu, (1992), **Hoca Sadedin, Tac’üt-Tevârih**, T.C. K.B. Yay. , C.II, s.498.

⁶⁷ “*Zihn ü zekâda bî-bedel ve fehm ü firâsetde darb-ı mesel idi.*” Canım (2000) **Latîfî, Tezkiretü’ş-Şuarâ**, (İnceleme-Metin) AKM Baş. Yay. s.310.

2.1.2. Sinan Paşa'nın Tahsil Çalışmaları ve Meslek Hayatı

Babası Hızır Bey'in ölümü üzerine, yirmi yaşlarında iken padişah (Fatih Sultan Mehmet) tarafından Edirne'ye "Dârü'l-hadîs"e müderris tayin edilmiştir. Bu genç âlimi daha sonra vezirlik makamıyla ve dahası bizzat kendine hoca tayin etmekle taltif eden Fatih, onun ilmî kabiliyetlerinden istifade etmeyi düşünmüştür. Bu dönemlerde "Hâce-i Sultânî" ve daha sonra "Hoca Paşa"⁶⁸ lakaplarıyla anılmaya başlayan ve şöhret bulan Sinan Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in nazarında saygınlık kazanmış ve ilmî çalışmalarını sürdürmek için son derece elverişli bir konuma erişmişti. Hoca Sadettin'in⁶⁹ ve Mecdî'nin⁷⁰ zikrettiğine göre Fatih, Sinan Paşa'yı devrin meşhûr riyâziye allâmesi Mevlana Ali Kuşçu'dan riyâziye (matematik, geometri..) öğrenmeye teşvik etmiş; Sinan Paşa da hanın bu arzusunu yerine getirmiş, talebesi Molla Lutfî aracılığıyla - Kadızâde'nin Çağminî adlı eserine haşiye yazabilecek ölçüde- bu ilmi tahsil etmiştir.

Ancak Sinan Paşa'nın bu ikbal ve huzuru çok sürmemiş, vezaretten bilinmeyen bir sebeple azledilmiştir. M.1476-77 (H. 881-882) Bu konuda kaynaklar çeşitli bilgiler verirler. Mecdî, azlini icap eden bir durumun bulunduğunu, Hoca Sadettin ise padişahı kırıcı davranışlarından dolayı horlanarak zindana atıldığını dile getirir. Latîfî, Sinan Paşa'nın vezaretten kendi arzusuyla çekildiğini söyler; bunu da tasavvufa yönelişine bağlar.⁷¹ Ertaylan da bu konuda Sinan Paşa'nın vezaretten kendi isteğiyle çekilmesi ihtimaline ağırlık vererek - azledilmiş dahi olsa - azlinin en önemli sebeplerinden biri olarak onun vezaret makamını terk etme eğilimini öne sürer.⁷²

⁶⁸ "...beyne'l-vüzera Hâce Paşa lafzıyla şöhret bulmuştur." Canım, **a.g.e.** , s.309-310.

⁶⁹ Parmaksızoğlu, **a.g.e.** , s.147.

⁷⁰ Mecdî Mehmed Efendi, **a.g.e.** C.I, s.193.

⁷¹ "Bu dahi birkaç gün umur-ı âmmeyi gördükten sonra vezr-i vezaretten ibâ ve içtinab idüp riyâseti siyâset bildi ve ığrâz-ı dünyeviyeden külliyen i'raz idüp kıdvetü'l-mutasavvıfa Şeyh Vefâ Hazretlerinden el alup mürid-i irâdet-pezîri oldu " Canım, **a.g.e.** , s.309-310.

⁷² Ertaylan (1961), **a.g.e.** , Giriş Bölümü s.5.

Mertol Tulum ise Sinan Paşa'nın Maarif name'de dile getirdiği acı sitemlerine dikkat çekerek bunların ancak yaşanan bir vefasızlığın ruhunda derin izler bıraktığı bir kimsenin dilinden sâdır olabileceğini ifade eder.⁷³ Maârifnâme'de bu durumla ilgili Paşa'nın hâlet-i rûhiyesini tahlil eden pek çok bölüm mevcuttur.⁷⁴

Fatih Sultan Mehmet Han, Sinan Paşa'ya aşırı hiddetlenir ve öldürülmesine karar verir ancak bu kararı hapse çevrilir. İstanbul uleması bu hadise üzerine Padişah'a haber gönderip affını talep ederler aksi takdirde bütün eserlerini yakarak İstanbul'u terk edeceklerini söylerler. Fatih, bunun üzerine Paşa'yı hapisten çıkarsa da hemen Sivrihisar Kadılığı'na tayin ederek İstanbul'dan uzaklaştırır.

İkinci Bâyezid'in tahta geçişi ile tekrar İstanbul'a dönen Sinan Paşa'nın ikbal ve saadet devri başlamıştır. Vezaret vazifesi kendisine iade edilir ve Edirne Dârü'l-hadis Medresesine yeniden tayin olunur. Ancak Fatih devrinin ihtişamının ve müstesna ikliminin etkisini üzerinden atamayışı bu dönemde kaleme alacağı Tazarrûnâme ve Maârifnâme eserlerine yansiyacaktır.

2.1.3. Sinan Paşa'nın Ölümü

"والسلام على من تبع الهدى"⁷⁵ ayetinin ebced hesabıyla Sinan Paşa'nın vefatına karşılık geldiği söylenmektedir. Buna paralel olarak 891 (M.1486) tarihinde vefat ettiği bilgisi kaynakların hemen hemen tamamında müşterektir.⁷⁶ Ancak gerek kabrinin yeri ve gerekse ölüm yeri ile ilgili olarak çeşitli nakiller vardır. Bursalı Mehmet Tâhir, vefat yerine değinmeden kabrinin Hazret-i Halid civarında, Hatibzâde yakınında

⁷³ Tulum, (2001) **Tazarrunâme-Yusuf Sinan Paşa**, MEB Yay., Ankara, s.4

⁷⁴ "...pâdişâha lâzımdur ki men' eyleye hizmetinden aşhâb-ı şürûri ve kam' eyleye memleketden erbâb-ı fücûri, müfşîdler sözine aşla kulak urup ihfâ itmek gerek ve müzevvir olan veziri dahi olursa yanından gidermek gerek aşhâb-ı 'arazdan kaçmak gerek tut ki yulandan kaçar ve sözlerin şöyle işitmek gerek tut kim semm içer..." "...Bir gişi vezir idicek sözüni dinlemek gerek ve eğer vezire inanmazsa vezir idinmemek gerek vezire hüsn-i i'tikâd itmek gerek vezirün sözine i'timâd itmek gerek çok gişiye maslahat inanmamak gerek. Vezirler maslahatını nüdemâya tanımamak gerek her maslahatı ehline ısmarlamak gerek ki müstakîm ola ahvâli ve ehli olmayanda maslahat komamak gerek ki muztarib olmaya ahvâli eğer bir nâ-ehle ki bir sebebden ötrü gendü 'inayet itmek..." Ertaylan (1961), **a.g.e.**, s.254-255

⁷⁵ "...Kurtuluş, hidayete uyanlarındır. ". **Tâhâ, 47; Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, s.311 Türkiye Diyanet Vakfı yay. 2007-Ankara

⁷⁶ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s.345; Nâilî, **Tuhfe-i Nâilî** c.I S.453; Hoca Sadettin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, C.II s. 499; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, S534; Faik Reşad, **Eslâf**, s.58; Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn**, C.II s.203; Tâcî-zâde Sâdî Çelebi, **Münşeât**, s.71.

bulduğunu söyler. Hoca Sadettin de kabrinin aynı yerde olduğu ancak Edirne’de vefat etmiş olabileceği kanaatindedir. Uzunçarşılı ise kabrinin bir rivayete göre Gelibolu’da bir rivayete göre Eyüp’te türbe yanında bulunduğunu söyler. Şakâik’ta ve Tacü’t-Tevârih’te verilen bilgilere göre Paşa’nın gasli için suyu ısıtmaya odun bile bulunamayacak derecede fakirlik içinde iken cenazesinin Edirne’den İstanbul’a gelmesi ihtimali zayıf görülmektedir. Ancak buna rağmen Mecdî, kabrinin Ebû Eyyûb-ı Ensârî civarında bulunduğu bilgisini verir.⁷⁷

Kaynakların geneline bakıldığında Sinan Paşa’nın -ölüm yeri belirsiz olmakla birlikte- kabrinin İstanbul’da, Eyüp Sultan Türbesi civarında bulunduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

2.2. ŞAHSİYETİ

Sinan Paşa’nın bilgi ve görgü yönünden altyapısının kuvvetli oluşu, yeteneklerini etkin bir biçimde kullanabilecek derecede girişimciliği ve cesareti, engin dünya görüşü ve yorum gücü gibi vasıfları pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Mustafa Kara, ondaki nitelikleri ender rastlanan “dört ustalık” ifadesiyle özetlemiştir: “*Osmanlı toplumunda bir kimsenin hem medrese ilmini hem dergâh irfanını üst seviyede temsil etmesinin yanında yönetimin zirvesine çıkıp vezîriâzam olabilmesi, nihâyet nazım ve nesirde şâhikalarda dolaşabilmesi mümkün müdür? Söz konusu dört “usta”lığı bir araya getirebilen insanların çok az olduğu hemen söylenebilir. İşte bu “az” olanlardan biri de Sinan Paşa’dır.*”⁷⁸ Bu bağlamda onun çok yönlülüğünün beyanı için âlimliği ile edipliğini ayrı ayrı ele almak gerekir.

2.2.1. Sinan Paşa’nın İlmî ve Felsefî Şahsiyeti

Daha buluş çağlarına ermeden kürsüye çıkıp halka vaaz ettiği⁷⁹ düşünülürse Sinan Paşa’nın içinde yetişmiş olduğu parlak ilim meclislerinin hakkını verecek ölçüde bir istidat ve gayret sergilediği açıktır. İlk bölümde zikredildiği üzere babası Hızır Bey

⁷⁷ Mecdî Mehmed Efendi, **a.g.e.** C.I, s.194

⁷⁸ Kara, (2004) **Sinan Paşa ve Aşk**, Doğu Batı Dergisi, Y.7, S.26, s.259

⁷⁹ “*Rivayet iderler ki ahd-i tufûliyyetde henüz baliğ olmadın belîğ olup ve tufl-ı heft-sâle iken minber-i va’za çıkup halka emr-i ma’ruf ve nehy-i münker iderdi.*” Canım, **a.g.e.** s.310

ve dedesi Molla Yegan'ın ilmî musahabelerinden ziyadece istifade etmiş; devrin kıymetli alimlerinden ders okumuştur. İlk dönemlerinde matematik, astronomi, felsefe gibi fen ilimlerini; tefsir, hadis, fıkıh gibi din ilimlerini tahsil etmiştir.

Babasıyla bir gün sofrada yemek esnasında tutuştukları münazara, Paşanın felsefî eğilimlerini sergilemesi yönüyle dikkat çeker. Mecdî⁸⁰ ve Hoca Sadettin⁸¹ tarafından nakledilen hadisede babası, neredeyse masadaki bakır tabaktan bile şüphe edebilecek düzeye ulaştığını söyleyip şüphecilikte (septisizm-lâedriyye) geldiği seviyeden dolayı rahatsızlığını dile getirmiş ve mukabilinde hiç alttan almayarak duyularının insanı yanıltabileceğini söyleyen Sinan Paşa'nın kafasına bakır tabağı geçirmiştir. Bu durum Paşa'nın, yaptığı tespitlerde ve muhakemelerindeki kararlılığının bir göstergesi sayılabilir.

Gece gündüz demeden büyük bir azimle çalışıp ilmî rüştünü ispat eden Paşa, ömrünün son devrelerinde birikimlerini çeşitli açılardan yorumlama ihtiyacını hissederek huzuru dervişlik mesleğinde arayacak ve tasavvufa yönelecektir. Yine kaleme alacağı "Tazarrûnâme ve Maârifnâme" eserleri ise ona; edebiyat sahasındaki bugünkü mevkisini temin edecektir.

Fatih Sultan Mehmet'in kendine hoca tayin ettiği Sinan Paşa'dan hususî kütüphanesiyle ilgilenmesi için liyakatli bir âlim istemesi de onun tercihlerine ne derece itibar ettiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Paşa, bu görev için -Ali Kuşçu'dan riyaziye tahsilinde kendisine aracılık eden- Molla Lutfî'yi tavsiye etmiştir. Gerektiğinde inisiyatif sergilemesi ve -verilen örnekteki gibi- yeni metotlar kullanarak ilim tahsiline katkıda bulunması gibi yönleriyle Sinan Paşa, Fatih'in kafasındaki çağdaş ve yetkin bir ilmî platform oluşturma projeleri için âdetâ bir köşe taşı konumuna erişmiştir. Yazık ki Fatih'in nezdindeki bu konumunu fazla koruyamamış, bilinmeyen bir kusurundan ya da bir iftiradan dolayı padişahın gazabına uğrayarak gözden düşmüştür. Daha sonra II. Bâyezid devrinde yıldızı tekrar parlamış, müderrislik mesleğine ve ilmî statüsüne yeniden kavuşmuştur.

⁸⁰ Mecdî Mehmed Efendi, **a.g.e.** C.I, s.194

⁸¹ Parmaksızoğlu, **a.g.e.** C.II, s.498

Sinan Paşa, son dönemlerinde zamanın âlim ve mütefekkir şeyhlerinden Ebu'l Vefa⁸² Hazretlerine intisap etmiş ve onun manevî feyziyle huzur bulmuştur. Latîfi⁸³ ve Hoca Sadettin⁸⁴ bu konuda onun dünya sevgisinden ve siyasetinden kaçınma eğilimlerine dikkat çekerler.

Mezhepleri karıştırmak ithamıyla ulemanın Şeyh Vefa'yı sorguya çekmek istemeleri üzerine Sinan Paşa, duruma itiraz etmiş; hazretin tefsir ve hadis hususundaki vukûfiyetine, akaide dair meselelere olan hâkimiyetine kefil olmuştur. Şeyhülislam Molla Gürânî, Sinan Paşa'nın teminatına itibar ederek onun sözleri üzerine muarazaya girişmenin yersiz olacağını ifade etmiştir.⁸⁵

Ertaylan, bu vaka ile ilgili olarak bilhassa Fatih devri ulemasının birbirine karşı vaziyet ve tutumları hakkında fikir vermesi yönüne atıf yapar.⁸⁶ Pek tabii bu olay, aynı zamanda Paşa'nın ulema nezdindeki nüfûz ve itibarını da ortaya koymaktadır.

2.2.2. Sinan Paşa'nın Edebi Şahsiyeti

İlmî yönü ve mütefekkir kişiliği yanında dikkatlerden kaçmayacak önemi haiz bir vasfı da kuşkusuz sanatkârlığıdır. Daha çok kendisinden sonra fazlaca taklit edilmiş olan nesri ile öne çıkan sanatkâr, nazım kabiliyetiyle de zevk-i selim sahiplerini tatmin etmiştir.

2.2.2.1. Nazım İstidâdı

Nesre olduğu gibi nazım tekniğine de son derece hâkim olan Sinan Paşa, Latîfi'nin ifadesine göre gazel ve kaside söylememiş ve kendine bir mahlas

⁸² “Mürşidi Şeyh Vefâ, Konyalıdır. Bursa'da Abdülatîf-i Kudsi'nin yanında tasavvûfî terbiyesini tamamlamış, İstanbul-Vefâ'da dergâhını kurmuş, XV. Asrın İstanbul'unda tasavvuftan hendeseye kadar uzanan geniş bir alanda insanların gönüllerine ve beyinlerine hitap etmiştir. Sinan Paşa'dan sonra 896/1491'de vefat etmiştir.” Kara, **a.g.e.**, s.262 / dipnot bilgisi

⁸³ “Bu dahi birkaç gün umur-ı âmmeyi gördükten sonra vezr-i vezaretten ibâ ve içtinab idüp riyâseti siyâset bildi ve ıgrâz-ı dünyeviyeden külliyyen i'raz idüp kıdvetü'l-mutasavvıfa Şeyh Vefâ Hazretlerinden el alup mürid-i irâdet-pezîri oldu ” Canım, **a.g.e.** s.309–310

⁸⁴ “...dervişliği galib ve dünya hubbi kalbinden salib idi. Muhibb-i meşayih-i kirâm ve kârî anlara ikram idi. Hususa Şeyh Ebu'l-Vefa Hazretlerine mezîd-i itikad ve irtibatı var idi...” Parmaksızoğlu, **a.g.e.** C.II, s.500

⁸⁵ “...Kıyam idün gidelüm ki bir kimsenin böyle şahidi ola, âna muaraza itmek kâr-ı bîhûdedir.” Parmaksızoğlu, **a.g.e.** c.II, s.500

⁸⁶ Ertaylan, **a.g.e.**, Giriş Bölümü s.8

seçmemiştir. ⁸⁷ Bununla birlikte Mertol Tulum, Fatih'in meclislerinde ünlü İran şairlerine Farsça nazireler söyleyerek onlarla boy ölçüştüğüne hatırlatma yapar.

Ertaylan, Sinan Paşa'nın nâzımlığını daha etraflıca ve teknik tespitler yaparak şöyle değerlendirir:

“Paşadaki nazım istidadı o derecededir ki mensur yazıları bile bir nevi serbest nazım gibidir. Nesrinin nesr-i müsecca oluşu, nazımın mühim bir kısmı olan kafiyeyi, her yerde ve kolaylıkla tatbik edebildiğini ispat etmektedir.

Vezin tatbiki meselesine gelince, Paşa onda da hiçbir güçlükle karşılaşmamaktadır. Yalnız dikkat edilecek bir nokta varsa o da Paşa'nın yazılarını tabiatının lütfuna bırakmış olmasıdır. “Spontaneite (irticali)” nin ilham ve “souffle (üfürüm)” un teşvik ve tazyiki altında yazan; uğraşarak, didişerek nazım ve nesir yazmak itiyat ve gayretinde bulunmayan Paşa, “sanihasının sevk-i tabiîsi altında eserlerini ya mensur ya manzum olarak yazmaktadır. Esasen onun bütün fikirleri, hisleri, hayalleri bir silsile-i manzume içinde sünuh etmektedir. Onlara bir de kiske-i manzume vermesi, tabiatının lütfuna vabeste kalmaktadır.”

Ertaylan, Fransızca “kendiliğinden oluş, içten geliş” anlamlarına gelen “Spontaneite” ve “üfleme, esinti (mecâzen; esin, ilham)” anlamlarına gelen “souffle” terimleriyle özetlediği sanatkârlık tabiatının büyük ölçüde ilham ve içgüdü odaklı bir yapıda olduğuna vurgu yapar. Nazımın nesrine üstünlüğünü beyan ederken de yine kendi düşün ve duygu âleminin kıvraklığını bire bir yakalama kastı ile ilişkilendirmeler yapar.

“Şu kadar var ki manzum sözleri ne ahenk ne motif ne de lütf-i beyan yönlerinden mensur eserlerine fâiktir, denilebilir. Belki mensureleri manzumelerine nazaran daha kuvvetli, daha oynak, daha cevval ve daha seyyaldir. Fikrinin insicamını, hissini ahenk ve cereyanını takip ve tasvirde nesri, nazmına gâlibdir.

Nazım teknik ve tatbikine hususi bir itina göstermediği, kendi ifadesinden de anlaşılın Paşa, manzum söz söylemekte hiçbir müşkül ile karşılaşmamaktadır.” ⁸⁸

⁸⁷ “Amma âdet-i şuarâ üzre gazel diyüp kaside diyüp tahallus tayin itmek vâki⁶ olmamıştır.” Camım, a.g.e. , s. 310

⁸⁸ Ertaylan, a.g.e. , Giriş Bölümü s.8–9

2.2.2.2. Şiir İstidâdı ve Eserlerindeki Şiirsellik

Osmanlı Şiiri araştırmacısı Gibb, Sinan Paşa'nın sanatkârlığını şöyle değerlendirir:

“Sinan Paşa bir şair değildir fakat Osmanlı nesrinin ilk sanatlı nesir örneğini veren şahsiyetidir. Tazarruât-name adı verilen eseri İrânî tarzda olmakla beraber oldukça açık ve mücellâ bir nesir örneğidir ve dinî, ahlâkî tefekkürlerden oluşmaktadır.”

⁸⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi de bir nesir üstadı olarak kabul ettiği Paşa'nın sanatında Gibb'in vurgu yaptığı doğu edebiyatı etkisine değinir. ⁹⁰ Diğer araştırmacıların da pek çoğu bu yetkin sanatkârın üslûbunu nesir hususiyetleri çerçevesinde değerlendirmişler, onun sanatındaki şiiriye pek değinmemişlerdir. Nazım istidadının haricinde eserlerinin şiiriyet değerine ciddi anlamda İsmail Hikmet Ertaylan, Maarifname neşrinin başında yaptığı değerlendirmelerde dikkat çekmiştir:

“Eserleri, mana, maksat ve ideal itibariyle telkinî ve irşâdî olması bakımından “didaktik” ise de birçok yazılarının içten gelen hakiki bir ilhamın ifadesi oluşu yer yer “exhaltation”⁹¹ derecesine varan bir heyecanın tecellisi, bir feryat halinde yükselen bir “enthousiasme”⁹² in tercümanı oluşu onun yazılarını tabî ve kalbî birer şiir haline koymaktadır. Tazarruât'ı adından başlayarak gayesine varıncaya kadar bütün şiirsel motifleri ihtiva eden bir eserdir. Bu kalp iniltisi, bir gönül çalkantısı, bir insan haykırışı, bir inleyişle bir yakarışın, bir isyanla bir nisyanın, bir ümit ile bir istiğfarın mütemadî zincirlenip akışı halindedir. Şüphe yok ki bu bir şiir, hem de en hakiki, en tabii ve en insani şiirdir. Ruhu, kaynağı insani hislerin en yükseklerinden olan dindir. Sinan Paşa, bu neviden olan eserlerini yazarken adeta bir cezbe halindedir.” ⁹³

Biçim yönünden nazım sayılamayan Tazarruname'yi belki mensur bir şiir veya serbest bir nazım olarak görmek mümkündür. Ertaylan da eserin bütün şiirsel motifleri içerdiğini söylerken bilhassa Paşa'nın erişmiş olduğu bu doğal şiir çizgisine işaret etmektedir. Sinan Paşa'nın Tazarruât'ını telifi esnasındaki kendi ruh haline dair

⁸⁹ GIBB, (1999) **Osmanlı Şiir Tarihi I-II**, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ yay. Ankara

⁹⁰ *“Türkçe’de zamanının doğu edebiyatından taklid olunduğunu bildirmeyecek sûrette ‘doğu edebiyatında yaptığı taklitleri fark ettirmeyecek şekilde’ iktibasta bulunanların birincisidir.”*
Bursalı Mehmet Tahir Efendi, (1972) **Osmanlı Müellifleri (1299–1915)** C.2, s.345, Meral yay. İst.

⁹¹ **Exhaltation:** (Fr.) 1. yüceltme. 2. coşkunluk; vecit, heyecan, aşka gelme.

⁹² **Enthousiasme:** (Fr.) Coşma, kendinden geçme, vecit.

⁹³ Ertaylan, **a.g.e.** , Giriş Bölümü s.9

Maarifname’de yaptığı çözümlenmelerden⁹⁴ alıntılar yapar; iradesinin ve şuurunun üzerinde olan ve bütünüyle ilhama bağlı bu halin tamamıyla bir “*halet-i şî‘riyye*” olduğunu söyler.

Mertol Tulum da Sinan Paşa’nın nazım kabiliyetinin hakiki mikyası olarak ahlakî ve fikrî içerikteki manzumelerini değil de şaheserinin “manzum nesir” diye adlandırdığı kısımlarını esas almak gereğine atıf yapar. Nasihate müteallik hakikatlerin nazım olarak yazılsa da şiir olamayacağını ve kuruluktan kurtulamayacağını söyler. Ancak Ertaylan, bu hususta da -yani vaaz u nasihat konularında da- Sinan Paşa’nın şairlik tabiatının her türlü zafiyeti izale edip ideal akıcılığı yakaladığını iddia eder:

“...İşte bu halet-i rûhiye ve zihniyedir ki Paşa’nın didaktik eserlerini lirikleştiriyor, manzumelerini şî‘r-i hakiki haline sokuyor. Va’z u nasihat eserlerini, kuruluktan katılıktan çıkararak insanî vasıflar ve bedii meziyetlerle dolduruyor. İçinde insanî acizleri, zaafı, inhinaları, düşüp kalkışları, emel ve ihtirasları, ümit ve korkuları ile görüyoruz. İşte bu hassadır ki o eserleri bize sıcak, munis, sevimli ve tatlı gösteriyor. Yabancı, garip kelimelerdeki manayı bile ruhumuza yakın, zevkimize mahrem buluyoruz.”⁹⁵

2.2.2.3. Nesir İstidâdı ve Nesir Üslubu

Bugüne kadar yapılan incelemelere bakıldığında sanatçıların üslupları tasnif edilirken yeterli oranda kriter tespiti yapılmadan genellemeler yapma gibi bir nesnellik zafiyeti kendini gösterir. Bu durumu Coşkun, şöyle eleştirir:

“Eserlerin üsluplarını tasvir ederken araştırmacıların kullandıkları sade üslup, orta üslup, süslü üslup ve âlî üslup gibi terimler, eserleri temsil bakımından yetersizdirler. Bu üslup adları âlî üslup hariç, eserlerde kullanılan dilin, kelime ve tamlamaların anlaşılabilirliği esas alınarak belirlenmiştir. Hâlbuki sadeliğin ve süslülüğün dil ve kelimelerle ilgili bir yanı olduğu gibi anlatımla ilgili bir yanı da bulunmaktadır. Dili sade, anlatımı edebi olan veya anlatımı sade, dili ağır olan birçok

⁹⁴ “*Hak hazretinin nu‘ût-ı kerimesinde her ne ki hâtruma geldi söyledüm, Gâh olurdu ki bir meclisde üç dört varak yazardum. Germiyyeden bilmezdim n’eylerdüm ne iderdüm mâ‘ânı dürri gelirdi ben tahrîr iderdüm ve ma‘ârif-i dürri dökilürdi ben takrir iderdüm*” Ertaylan, **a.g.e.** , s.25

⁹⁵ Ertaylan, **a.g.e.** , Giriş Bölümü s.11

eser vardır. Yunus Emre'nin dil bakımından sade olan birçok şiirinde edebî, metaforik ve etkileyici (âlî) bir üslup kullanılmıştır.”⁹⁶

Kaynaklarda daha çok “süslü nesir” adıyla tasnif olunan üsluba örnek gösterilen Sinan Paşa nesri, bütünüyle Arapça-Farsça kelime terkiplerle yüklü, satırlarca uzayan tekellüflü cümlelerden mürekkep bir nesir değildir. Yer yer bu nitelikte bölümler bulunduğu gibi çok daha akıcı ve sade bölümler de mevcuttur.

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuarâ’sında Sinan Paşa için şu ifadeleri kullanır: “*Fi’l-vâki’ kitâb-ı mezkûr memdûh u makbûl-ı halâik her vechle medh olınsa şâyeste ve lâıykdur. Sahibi nisâb-ı tevhide mâlik merd-i agâh ve sâlik olmağla te’lîf-i mesfûr tarzında vâhid ü ferîd olup kâbil-i taklîd degüldür.*”⁹⁷

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, onun nesri için şunları söyler: “*Mürsel nesir tarzında yazdığı muteber eser ki edipler arasında ‘Tazarrûat-ı Sinan Paşa’ diye canları gibi muhafaza olunmaktadır. Hemen hemen taklidi imkânsız derecededir.*”⁹⁸

Recâizâde Mahmut Ekrem de bu ifadeyi teyiden: “*Sinan Paşa’dan evvel ve hatta kendinden sonra bu güne kadar o şîvede, o derece güzel ve tertip olunmuş bir şi’r-i mensûr-ı ilâhî yazılmamıştır.*” der ve ekler: “*Galebe-i aşk-ı hüdâ ve i’caz-ı hükm-i Kibriyâ ile mest ve bî-tâb olmuş bir rûh-ı muztarîbin semâvî nevhalarından Rahmani giryelerinden teşekkül etmiş o silsile-i elhân-ı eşvâkı mütâla’a ile bahtiyâr olan her bir müdekkik-i edeb, ondan hakikat-ı hüsn, letâfet-i ifade, zarâfet-i terkîb ve tertîbce de büyük istifâdeler iktisâbıyla safâ-yâb olur.*”⁹⁹

Abdülhalim Memduh, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye’sinde Sinan Paşa’nın üslubunu kendinden evvelkilerin benimsedikleri “*şîve-i Acem’i taklit*” geleneğinin dışında sayar. Buna karşın Namık Kemal ise “*Bahar-ı Daniş Mukaddimesi*”nde az bir dikkatle Paşa’nın Ali Şir Nevâî taklitçisi olduğunun anlaşılacağını iddia eder.¹⁰⁰

⁹⁶ Coşkun, (2010), **a.g.m.**, s.73

⁹⁷ Kutluk, (1989), **Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-Şuarâ**, TTK Yayınları, C.1, Ankara, s.487.

⁹⁸ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **a.g.e.**, C.2, s.345

⁹⁹ Recâizâde Mahmut Ekrem, (1305) **Kudemadan Birkaç Şair**, Kitâb-hâne-i Ebuzziyâ, İst., s.8

¹⁰⁰ Köksal, (1998) **Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslûbu**, DAÜ, TDEB Dergisi, S. 1, Gazi Magusa s.85

Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyatımız'da müsecca nesrin kullanımının "Acem nesrini takliden" Sinan Paşa'yla başladığını ve ondan sonra yazılan bütün nesirlerde bu secili yazma eğiliminin görüldüğünü söylemektedir.¹⁰¹

İsmail Habib Sevük, 15. yy'ın ikinci yarısında yetişen ilk büyük nesir sanatkârı diye tavsif ettiği Sinan Paşa'nın "nesr-i mürsel" denilen tarzda nisbeten anlaşılır bir vadiye yazdığını beyan eder.¹⁰²

Mertol Tulum bu çerçevede Sinan Paşa'nın üslubunun ana hatlarını şu şekilde belirler: *"Onun, bilhassa nasirlik cephesi mühimdir. Tazarrûnâme'de ibdâ ettiği bazen zincirleme izâfet tamlamaları ile Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü, bazen sâde, açık ve külfetsiz, hakikî Türk cümleleriyle süslü nesir üslubu, baştanbaşa şi'riyet doludur."*¹⁰³

Ertaylan, Sinan Paşa'nın her bir eserinin "Şark sanatkârlığının cazip ve büyüğü bir örneği" bulunduğu kanaatindedir. Der ki: *"Sinan Paşa'nın yazılarında umumiyetle görülen o kudret-i beyan, o tantana-i ifade arasında bir de hüsn-i terkip, cazibe-i edâ ve bir sihr-i üslup vardır."*¹⁰⁴

Paşa'nın sanat kaygısında olduğunu açıkça ifade ettiğini söyler ve ondaki bu sanatlı söyleyişin tamamıyla yaratılışının neticesi olduğunu ifade eder. Diğer insanlar için külfetsiz ve zahmetsiz olması hiç de olası görülemeyen bu sanatkârane, secili ve kafiyeli yazma yeteneği, bu hesaplı kitaplı ahenk, Sinan Paşa için bir tabiat lütfudur, doğal bir kabiliyettir.

Ertaylan, O'nun yaratılışından gelen yetileriyle ilmî birikimini harikulade bir biçimde harmanladığı görüşündedir. Ancak, kendi ismiyle (Sinan Paşa üslûbu) iştihar eden bu üslûbun bizzat mucidi olmadığını belirtir. Bununla birlikte Fars edebiyatından gelen ve kendisinden önce de kullanılmış olan bu üslubunun; onun bilinçli bir tercihi olduğunu ve kendisinin de bu tarzın yetkin bir sanatkârı olduğunu dile getirir. Sinan Paşa'nın gerçekte "stilist" bir münşî olduğunu ve bu tarzıyla Osmanlı edebiyatında derin izler bıraktığını söyler. Kendi döneminden itibaren danişmendi Tokatlı Molla

¹⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, (1973) **Edebiyat Lüğati**, Neşre Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul, s.132.

¹⁰² Sevük, (1939) **Nesirde Saf Türkçe ve Divan Edebiyatında Nesirsizlik**, Türklük Dergisi, S. 1

¹⁰³ Tulum, **a.g.e.** , s.11

¹⁰⁴ Ertaylan, **a.g.e.** , Giriş Bölümü s.11

Lutfi, Tanzimat ediplerinden Namık Kemal, Servet-i Fünûnculardan Tevfik Fikret ve daha sonra Süleyman Nazif gibi isimlerin Sinan Paşa üslûbu diye anılan tarzı eserlerinde tercih ettiklerine dikkat çeker.

M. Fatih Köksal, bir makalesinde Sinan Paşa nesrinin üslup özelliklerini ve ahenk unsurları yönünden içerdiği malzemeleri ele alıp değerlendirmiştir. İlk olarak onun yazma gayesini tarif ederken şu ifadeleri kullanıyor: *“Mesajını bütün kitlelere ulaştırmak hedefini güdüyor, yani didaktik bir gayesi var. Fakat, ondaki didaktik gaye, hiçbir zaman sanat endişesinin önüne geçmemiştir. O, bu yönüyle, muasır olan birçok mesnevi yazarından keskin çizgilerle ayrılır. Bahsettiğimiz şairler, şiiri ve mesnevi türünü uzun mev'izelerini ifade etmede bir araç olarak kullanırken, Sinan Paşa tam tersine, anlatacaklarını, öğreteceklerini sanat kudretini ortaya koymada bir malzeme olarak görür gibidir.”*¹⁰⁵

Köksal, Sinan Paşa'nın didaktik gayesini vurguladıktan sonra eserden iktibas ettiği *"hâtif-i gayb"* tabiriyle ilhama dayalı olarak yazma tarzına dikkat çeker ve müellifin üslûbuna dair sözlerine şöyle devam eder:

*“Sinan Paşa gibi halkın her tabakasına anlatacak sözü olan bir sanatkârın halkın anlayamayacağı bir dille eser vermesi düşünülemez. Ancak yazarın dilinin fazla sade olduğu da söylenemez. Sinan Paşa, ne mesajını sanatına tercih etmiş, ne de tersini yapmıştır. Yer yer ağır sayabileceğimiz kelimelerle dilini oluşturan yazar, daha çok, sehl-i mümtenâ de denilebilecek bir sadeliği tercih etmiştir.”*¹⁰⁶

Köksal, eserin dilinde görülen bu farklılığı da umûmî olarak hitap edilen veya methodilen makama göre belirginleşen ve geleneğe de aykırı düşmeyen bir üslup çeşitliliği olarak görür. Bunun yanında içinde bugün için kullanımdan düşmüş (*arkaik*) Türkçe kelimelerin de sıkça yer aldığı zengin bir kelime kadrosuna sahip bulunduğunu ifade eder.

Müsecca nesirde seci'i muhafaza etmek için kaçınılmaz olan devrik yapıları da kullanmasının yanında Paşa'nın sözdiziminde, öğelerin yerli yerinde olduğu konusunda titiz oluşuna ve genel olarak sağlam bir cümle yapısı sergilediğine dikkat çeker.

¹⁰⁵ Köksal, **a.g.m.** , s.88

¹⁰⁶ Köksal, **a.g.m.** s.89

2.2.3. Eserleri

Sinan Paşa'nın gerek Arapça eserleri gerekse Türkçe eserleri olsun, yeterince üzerinde durulmuş ve tetkik edilmiş değildir. Hatta Arapça eserlerinin tam tasnifinin yapılmış olduğu dahi söylenemez. Bu bakımdan onun ilmî şahsiyeti hakîkî çehresiyle ortaya konulamamıştır. Aynı şekilde edipliğinin ve tasavvûfî birikimlerinin mahsulü olan Türkçe eserleri (Tazarrûnâme, Maârifnâme ve Tezkîretü'l-Evliya) üzerinde de daha birçok tetkik ve incelemeye ihtiyaç vardır.

2.2.3.1. Arapça Eserleri

Müellifin Arapça eserleri konusunda en kapsamlı tasnife Mertol Tulum'un çalışmasında rastlıyoruz. Tulum, "*Şakâyık, Tacü't-Tevârih ve Künhü'l-Ahbar*" gibi kaynakların dışında kütüphaneleri de taramış ve aşağıdaki tasnife¹⁰⁷ erişmiştir.

1. *Hâşiye alâ şerhi'l-Mülehhas*: Çağmînî'nin "el- Mülehhas" adlı eseri üzerine Kadı-zâde Rûmî'nin şerhine yazdığı hâşiyedir.

2. *Risâle mine'l-Hendese*: Ali Kuşçu'nun Fatih'in huzurunda ortaya attığı hendese ilmine dair bir mesele üzerine yazılmıştır.

3. *Eş-Şerif el-Cürcânî'nin Mevâkıf şerhinin cevher bahislerine âit hâşiyesi*: II. Bâyezid zamanında Edirne Darü'l-hadîs'indeki müderrisliği sırasında kaleme almıştır.

4. *Hidâye'nin tahâret bahsine ait risalesi*

5. *Eş-Şerif el-Cürcânî'nin cihet bahsinde getirdiği güçlüğe cevab.*

6. *Bölünmeyen cüz' (atom) bahsinde Kastalânî'nin îtirâzına cevab.*

7. *Risâle fî halli işkâli mu'addili mesîri'l-Utarid* (Utarid'in uzaklığını tayindeki güçlüğün halli hakkında risale)

8. *Fethü'l-Fethiyye*: Ali Kuşçu'nun "Fethiyye" isimli eserinin şerhidir.

9. *Risâle fî cevabi Kesteli amma isteşkelehû min şerhi'l-mevâkıf* (Mevâkıf şerhinde müşkil bulduğu mesele hakkında Kestelli'ye cevap mahiyetinde risale)

---

¹⁰⁷ Tulum, a.g.e. , s.12

10. *Ta‘likât alâ Hâşiyeti’t-Tecrid li’s-Seyyidi’s-Şerîf* (es-Seyyid eş-Şerîf’in Tecrid Hâşiyesi üzerine notlar)

11. *Beyzâvî ‘nin Tefsirine Hâşiye.*

12. *Hâşiye alâ Sadri’s-Şerîa ale’l-Vikâye* (Sadru’s-Şerîa’nın Vikâye adlı eseri üzerine hâşiye)

2.2.3.2. Tazarrûnâme

Sinan Paşa’nın Türkçe eserlerinin ilki olan “Tazarrûnâme”, edipler arasında “Tazarrûât-ı Sinan Paşa ve Darâ’atnâme” gibi adlarla anılmıştır. Ancak müellif “Tazarrûnâme” adını Maârifnâme eserinin “*Sebeb-i Tahrir-i Kitab*” bölümünde bizzat kendisi zikreder.

Hoca Sadettin ve Latîfî’nin Tazarrûnâme hakkında verdiği bilgiler çelişkili ve yetersiz olduğundan bu konuda daha sonraki kaynaklara müracaat etmek gerekir. Bursalı Mehmet Tahir Efendi ve Gibb’in verdiği bilgiler de son derece sathî olduğundan onların da Sinan Paşa’nın eserleri hakkında doğrudan edinilmiş malumatları olmadığı kanaatine varılmaktadır.

Tazarrûnâme hakkında evvela müellifin bizzat Maârifnâme’de söylediklerine bakmak gerekir:

“...şimdi geh vakitde elümüzden gelen budur bize vâcib olan oldur ki bu şüretdeki hâlümüzü gözleyevüz bu aradaki evkâtümüzü bilkülliye tazyî‘ itmeyevüz ehl-i ‘ilmün mutâli‘a arasında çok çok vakitleri olur ki ‘abes yirlere sarf olur ve halka muhtelit olanlaruñ elbette nice sa‘atleri olur ki mâlaya‘ni yirlere harc kılınur pes ‘âkil oldur kim ol vakitleri hıfz eyleyüp gözede elinden geldükçe bir mühimm-i diniyyeye sarf ide eğer âhîret maslahatında olmaz-ise bari ki gâh anun teşvişinde ola eğer ahlâkını tehziib idemezse bari nice tehziib olur melâhata kala cihâna ‘ibret gözi ile nazar idüp fikr eyleye pes hâl dili-y-ile birkaç kelimât söyleye eğer gendüye fayidesi olmaz-ısa başka bir gişiye fayidesi yetişe söz didüklerü cevher olur şayet bir kıymetin bilenün eline düşe dürüstdür ki bir kelimesinden bir ‘aziz tefâ‘ göre ki kailine anun sevabı bir nice yıllık ‘ibâdet yirine tura bir söz ki derûn u dilden gele gökçek olur ve bir kelâm ki ana garaş ve riya karışmaya gerçek olur bir sühân ki Hakkıçün ola gönüllerde te’sîr ider ve bir

makâl ki Allah için deñile cânlar içinde yir ider söz bir nesnedür ki zâyil olmaz kıyamete değın turur gâh olur ki nice meclislerde okındukca du‘â-yı hayra sebep olur vakt olur ki bir du‘âsı makbul gişkiye tuş gelür bir ağızı kutlu dili tatlu ‘azîze şeş ganun du‘âsı buna ekalli şol kadar fâyide virür ki bir zühde rûhını anca mezâyıkadan kurtarur fakir dahi bu ma‘nâyı kast eyleyüp üç-dört ây mikdârı ikdam eyledüm mütali‘a-(y)ı dersden artûk evkatı tazyî‘ itmemeğe ihtimam eyledüm. Allahü-ta‘âla haz-retinün kemâl-i tevfiğ ü ‘inâyetiyle ve ervâh-ı mutahharanun rûhaniyyetleri berekâtı-y-ıla bir kaç ayuñ içinde bir tazarrû‘-nâme yazup tertib eyledüm.”¹⁰⁸

Cümlelerden anlaşıldığına göre Paşa, eserini öncelikle insanlara hayrı dokunsun, gönüllere tesir etsin diye; duası makbul kullarının eline geçmesi ve kendisine hayır duası yapmaları temennileriyle kaleme almıştır. Bu amaçla derslerin mütalaasından arta kalan zamanı değerlendirip sebat ve gayret ettiğini; Allah’ın yardımı ve uluların ruhlarının bereketiyle bu eseri tamamlayabildiğini söyler.

Sinan Paşa, tasavvuf konusunda ilahi aşkın esaslarını kendi coşkunun hisleri çerçevesinde dile getirdiği eserinde *“tevhid, marifet, vücûb-ı şeyh, havf u reca, zühd, vücûb-ı tevbe, İslam, vüzû, salât, savm, hac, ilim, rıza, sabır, fakr, marifet-i nefis, tevekkül, aşk”* gibi dinî-tasavvûfî kavramları izah eder. Daha sonra peygamberlerden, sahabelerden, müçtehit imamlardan ve mürşidi Şeyh Vefâ’dan mürekkep bir silsileden sırasıyla bahseder. Ertaylan, bu ikinci bölümü *“Kıyas-ı Enbiya”* adıyla bir başka eser saysa da Mertol Tulum, bu bölümün esere dâhil olduğunu söyler.

Tazarrûnâme’nin öneminin beyanı konusunda Faik Reşat, eserin *gerek edebiyat gerek hikmet-i ilâhiyedeki kudretini göstermesi bakımından Paşa’nın yüce bir eseri* olduğunu söyler.¹⁰⁹ Mustafa Kara ise bir makalesinde *“Tazarrûnâme’nin Türk dili ve edebiyatı açısından en mühim özelliği, secili nesrin en mükemmel örneği olmasıdır.”*¹¹⁰ der. Mine Mengi, nesir türü üzerine hazırladığı tasnif çalışmasında eserin *süslü nesir dilinin ve mensur şiir tarzının edebiyatımızdaki ilk örneğini* teşkil ettiğini söyler.¹¹¹

Orhan Şaik Gökyay, Sinan Paşa’nın bu çokça istinsah edilmiş ve zevk edilmiş olan Tazarrûnâme eserinin yazılış sebebini hilafet makamından gördüğü tahkirin

¹⁰⁸ Ertaylan, a.g.e. , s.24–25

¹⁰⁹ Faik Reşad a.g.e. , s.56

¹¹⁰ Kara, a.g.m. s.260

¹¹¹ Mine Mengi, a.g.m. , s.48

ardından, dünyadan el çekip tasavvufa yönelişinde aramaktadır. Tazarrûnâme ile ilgili olarak şu ustalıkli tespitleri yapar:

“Akılla duygunun –daha doğru bir deyişle hads’in- çarpıştığı bir savaş meydanında o, intisap ettiği Şeyh İbn Vefâ’nın etkisi ile ömrünün son yıllarında kendini derin bir tanrı sevgisinin içinde yitirmiştir. Denebilir ki Tazarrûnâme’inde kullandığı dil, herhangi bir sanat kaygısından uzak, kendini kapıp koy vermiş bir insanın “şekk ile yakîn” arasında bir sarkaçta gidip gelmesinde çağırdığı türkülerin, söylediği ilâhilerin dilidir; burada vahye ermiş bir âşık konuşmaktadır. Sahibini yerden alıp göklere götüren ölümsüz bir sevgi ile yüklü olan bir ruhun, ölümlüğünü ve geçiciliğini anladığı bir dünyanın türlü kirlerinden yunmuş, arınmış olan bir gönlün berrak bir pınar haline dönüşmesidir bu.”¹¹²

Gökyay, sezgisel bir eğilimle girdiği tasavvuf yoluyla Allah aşkını keşfettiğini söylediği Sinan Paşa’nın Tazarrûnâme’sine dayanarak onun duygusal analizini yaparken gençlik döneminde mayaladığı septik eğilimleriyle Şeyh Vefa’nın eşiğinde vasıl olduğu “marifet”in onun ruh âleminin iki kutbunu teşkil ettiğine ve bu iki kutbun hasiyetlerinin satırlarına yansıdığına dikkat çeker. Ayrıca eserin dil ve üslubu üzerine de şunları söyler:

“Tazarrûnâme’deki dil, âyinlerde okunan duâlar, söylenen ilâhiler gibi seciler, kâfiyeler, iç ve dış aliterasyonlarla, günlük dilin dışına fırlamış bir nazım ve şiir özelliği taşır.”¹¹³

Ertaylan ise eserle ilgili olarak belirlediği 5 maddede eserin orijinalliğine, ilham mahsulü ve mutasavvifâne oluşuna, aşk ehlini coşturmak ve onlara dua öğretmek kastıyla yazıldığına ve son olarak bir telkin ve irşat kitabı olmasının ötesinde bir “sanat eseri” oluşuna değinmiştir.¹¹⁴

Esmâ Şahin, eserin benzetme unsurlarını tasnif ettiği yaptığı yüksek lisans çalışmasının sonuç bölümünde şu tespitleri yapar:

“Türkçe yanında Arapça ve Farsçaya da mükemmel bir biçimde hâkim olan Sinan Paşa kıvrak üslûbu ve gerçekleştirdiği kelime oyunları okuyucuyu etki altında

¹¹² Gökyay, (2007) “Sevinç” / Destursuz Bağa Girenler, Kabalıcı Yayınevi, İst., s.237–238

¹¹³ Gökyay, a.g.e. s.238

¹¹⁴ Ertaylan, a.g.e. , Giriş Bölümü, s.17

biraktadır. Kelimeleri yüzeydeki manaları dışında neredeyse bütün anlam katmanlarına gönderme yapacak şekilde kullanarak, anlamı ve tasviri bütünleyen, bu şekilde sürekli birbiri arasında bir çağrışım zinciri oluşturan yakın anlamlı kelimeleri büyük bir ustalıklarla kullanmıştır. Bunu yaparken tartışılmaz sanat kabiliyetini engin ilmiyle yoğurarak vermiş ve edebiyatta kliseleşmiş benzetme ve tasvirler dışında ilmi ve bilgisine dayandırılabilir yorumlarda bulunmuştur. Eserinde tasavvufa ait bütün meseleler etraflıca ele alınmış, benzetme ve tasvirler büyük ölçüde ayet ve hadislere göndermeler yapılarak sunulmuştur. Genel olarak insanın acziyeti ve kul olarak Yaradıcı karşısındaki konumunu işleyen Tazarrûnâme insanı ruh, beden, akıl, nefis, gönül v.b. bütün yönleriyle mükemmel bir biçimde ele almış ve insana ait temel meseleleri sanatlı ve akıcı bir üslûpla, yer yer temsili hikâyelerle etraflıca irdelemiştir.”¹¹⁵

2.2.3.3. Tezkîretü'l-Evliya

Sinan Paşa'nın Türkçe eserlerinin üçüncüsü ve sonuncusudur. Eser kuşkusuz müellifin diğer Türkçe eserleri gibi nesirdeki kabiliyetinin müstesna bir numunesi sayılır. Bunun yanında avamın istifadesini gözeterek Türkçe olarak kaleme aldığı anlaşılabilir eserle ilgili olarak Sinan Paşa'nın birtakım tedirginlikleri olmuş; avam halkın bazı hassas bilgilere Türkçe olarak kolayca vasıl olmaları ve o bilgileri yanlış yorumlamaları ihtimalinden ve bunun manevi mesuliyetinden ürktüğünü ifade etmiştir.

Maârifnâme'yi yazarken esere bir evliya menkıbeleri bölümü eklemeyi düşünmüş ancak daha sonra bu kısmı ayırıp ayrı bir eser olarak tamamlamaya karar vermiştir. Eser de böyle teşekkül etmiştir. Maârifnâme'de bununla ilgili olarak aşağıdaki ifadeleri kullanır:

“...İttifâk bir iki ay mikdârı olunca ecza bir yire irişdi. Ki takrîb-le ehlullah'un zikri araya düşdi. Ol münâsebet-le hâtıruma geldi ki meşâyîh-i meşhûde-(y)i anam. Anların menâkıbından biraz takrir kılam. Pes hemîn ol aradan ana şürû' itdüm. Ahlâk emrine mukayyed olmayup ol üslûbı bir kadem. Amma bir kaç 'azîzün menâkıbı yazılınca mevânî' oldı ol vaktten berü henüz yazılmadı kaldı. Pes vardum menakıba inince olan eczayı ayırdum. Ol mecmu' a(y)ı başka bir kitâb farz kıldum. Hak te'âla

¹¹⁵ Şahin, (2005) “Sinan Paşa'nın Tazarûnâme'sindeki Benzetme Unsurları ve Edebî Tasvirler” Yüksek Lisans Tezi, İÜ, İstanbul s.294

hazreti'nün eltaf-ı 'inayetlerinden ve ol ervâh-ı mukaddesenün rûhâniyyetlerinden ümidim oldur ki bir vaktde ol menâkıbı dahi itmam idem...’’¹¹⁶

Nişapurlu Ferîdüddin Attar'ın Farsça telif ettiği eserin baş kısmının tercümesi olarak bilinen Tezkiretü'l-Evliya üzerine doktora tezi hazırlayan Emine Gürsoy Naskali, bu iki eseri birbiriyle karşılaştırmış; benzer ve farklı yönlerini ortaya koymuştur. Naskali, Attar'ın eserinin 72 (ilavelerle 97) evliya menakıbını ve Paşa'nın tercümesininse bunlardan sadece ilk 28 evliya'yı ihtiva ettiği bilgisini verir.¹¹⁷

Sinan Paşa, Maârifnâme'sinde bu eserin kurgusu, içeriği ve telif sebebi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

“çünkü söz sevk olunu bu araya irişdi ittifak-ı hâtif-i gaybdan hatıruma bu düşdi ki evliyâ-yı kirâmun menâkıbından söyleyem ve anlardan bir nicesini adlu adı(y)la zikreyleyem kelimât-ı şerifelerinden biraz rivayet idem ve ahlâk-ı latifelerinden ba'zını hikâyet idem amma gördüm ki cemi' geçmişler anarsam söz uzanur ve eğer ba'zına iktişar idersem anı tercih anlanur huşûşa ki kütüb-i tezkire tasnif olıdukdan sonra nice evliyâ-i 'îzam gelmişlerdür ve anca meşâyih-i kiram geçmişlerdür ve bizüm memleketîmüzün dahi nice geçmiş uluları vardır cemi'sinün ahvâli sahih bilinmek olmaz ve menâkıblarından zann olunmayan yazılmak olmaz eğer bildüğümü yazarsam anca bilmedüğüm dahi kalur ol kalanların rûhâniyyetlerinden utanılır pes şöyle fikr eyledüm ki tahşîş-i bi'z-zikr benden olmaya ve şâyibe-i tercih benüm kitabdan anılmaya şol taife ki sultânü'l-muhakkıkin ve bürhânü'l müddekıkin hoca Feridüddîn 'Attar Kaddasallah Sırrehu tezkiresinde anmışdur zikr idem ve anlardan zâyid meşâyih-i meshureden birkaç müselleme 'azizleri dahi anam’’¹¹⁸

Sinan Paşa, eserini kurgularken Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sını birebir tercüme gayesi gütmemiş, büyük ölçüde telif bir eser hüviyetinde kaleme almayı tercih etmiştir. Mertol Tulum, birkaç yaprak okumakla Sinan Paşa'nın üslup hususiyetlerinin damgasının satırlarda görüleceğini söyler. Ayrıca eserin tertibinin de Attar'inkinden farklı oluşu bu kanaati teyit eder. Tertibiyle ilgili olarak eserin bir bölümünün kayıp olabileceği iddia edilmişse de Naskali bu görüşe katılmaz. 28. Menkıbenin

¹¹⁶ Ertaylan, a.g.e., s.27

¹¹⁷ Naskali, (1987) **Sinan Paşa, “Tezkiretü'l-Evliya”** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. s. 4–5

¹¹⁸ Ertaylan, a.g.e., s.292–293

diğerlerinden uzun olduğunu ve eserin bir dua ile hitama erdirildiğini bildirerek eserin telif bir eser niteliğinde olduğu kanaatini kuvvetlendirmiştir.

Bunun dışında kütüphane kayıtlarında Sinan Paşa'ya ait olmayıp da ona isnat edilen pek çok “Tezkiretü'l-Evliya” bulunduğu da görülmektedir. Bu konuda da Naskali'nin çalışmasına müracaat etmek uygun olacaktır.

2.2.3.4. Maârifnâme

Sinan Paşa'nın Türkçe olarak telif ettiği eserlerin ikincisidir. Tazarrûnâme'nin ardından kaleme aldığı eserini; nispeten paralel bir üslup kullanmakla birlikte manzumelerle süslemeyi tercih etmemiş, tamamını mensur oluşturmuştur.

Eserin tam olarak kimliğinin belirlenmesi ve kayıtlara geçmesi biraz zaman almıştır. Çünkü eski kaynakların çoğunda¹¹⁹ Maârifnâme'nin müstakil bir eser oluşunu beyan edecek birinci ağız bilgiye rastlanmamaktadır. Eserin müstakil bir eser olduğunu ilim âlemine ilân ederek bir nüshasını tıpkıbasım olarak neşreden kişi İsmail Hikmet Ertaylan'dır. Kendisi bu eserin tanıtımıyla ilgili olarak Prof. Süheyl Ünver'in tavsiye ve teşvikte bulunduğunu da gizlemez.

Ertaylan, eserin neşrine kadarki dönemde düşülen hataları tespit etmiş ayrıca bir şerh ve izaha lüzum görmeden eseri tanıtmayı tercih etmiştir. Ancak eser üzerine yapılacak ciddi ve esaslı tetkiklerin gereğine de dikkat çekmeden geçmemiştir.

Kütüphane kayıtlarına bakıldığında eserin “Maârif-i Sinan Paşa, Nasihatnâme-i Sinan Paşa, Maârifnâme, Nasihatnâme, Ahlaknâme ” gibi adlarla anıldığı ve kaydedildiği görülmektedir.

Genel itibarıyla İslâmî ahlak esaslarından bahseden Maârifnâme, Tazarrûnâme gibi ayrıntılı “fasıl ve bap”lardan müteşekkil değildir. Paşa, telife başlayışını eserin “*Sebeb-i Tahrir-i Kitab*” bölümünde şöyle anlatır:

“Amma ol kitabı çun ne fasıl ve ne bâb koyam. Belki söz ne tarafâ çekerse ana uyam Ma'âni cenabını gözedüp elfâz canibinden dikkat eyleyem. Hemin kalemi elüme alup Cenâb-ı Rabb-i 'izzete müteveccih olam. Hatif-i ğaybdan her neva işaret olursa anı

¹¹⁹ Hoca Sadettin, Latîfî, Kâtip Çelebi, Hammer, Gibb, Bursalı Mehmet Tahir Efendi

tahrîr kılâm. Her vaktde Hak ta‘âla lutfî-y-ıla hâtıruma ne kısım gelürse anı yazam. Bu degül ki sa‘yiler eyleyüp birin yazam ve birin çizem pes bu niyyetle tahrîr itmeğe ibtidâ kıldum.”¹²⁰

Mertol Tulum, eserin önemini vurgulama gayesiyle şöyle der: *“Hakîkâten ‘bin zebân’ ile söyleyen Sinan Paşa, mevzûa uygun kısa cümleler ve Tazarruât’a nisbetle sâde bir dille kaleme aldığı bu eseriyle, Türkçe’nin en kıymetli eserlerinden birini ortaya koymuştur.”¹²¹*

Tezimizin 3. ve asıl bölümünde eserin üslubuna dair çıkarımlara erişmek amacıyla eserde kullanılan edebi sanatların bir tasnifi yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise bu tasnife paralel olarak Maârifnâme’nin üslubu hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

---

¹²⁰ Ertaylan, **a.g.e.** , s.26

¹²¹ Tulum, **a.g.e.** , s.20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MAÂRİFNÂME'DE EDEBÎ SANATLAR

3.1. BEYAN İLMİ KAPSAMINDAKİ EDEBİ SANATLAR

3.1.1. Meczaz

Mecazda, gerçek anlamın anlaşılmasına “karine-i mana” denilen akla dayalı bir engel vardır. Aynı anda bir kelimeden hem hakikat hem mecaz anlaşılmaz. Meczaz sanatında açık olan şey sözün gerçek anlamda kullanılmadığıdır. Ancak sözün gerçek anlamıyla mecaz anlamı arasında belirgin bir ilgi de mevcuttur.

Bu arada mecaz sanatının belagat kaynaklarında zikredildiği şekliyle çeşitlerini de nakletmeyi uygun gördük. Bir sözcüğe indirgenemeyecek ve cümlenin bütününden çıkarılabilecek olan aklî mecaz ile karakter olarak belirgin niteliklerdeki istiare ve mecaz-ı mürsel sanatları da mecaz sanatının kapsamında değerlendirilir.

Bir fiilin asıl failinden başkasına isnat edildiği **aklî mecaz (mecaz-ı aklî)** ve bazı kaynaklarda mecaz-ı mürsel ve istiarenin kapsamında değerlendirildiği **lügâvî mecaz (mecaz-ı lügâvî)** olmak üzere mecaz sanatının tasnifi yapılmaktadır. Bunların dışında geleneğe dayalı olarak meydana gelen anlam aktarmaları için **örfi mecaz**, dinî terimlerde söz konusu olan aktarmalar içinse **şer’î mecaz** tabiri kullanılmaktadır.¹²²

Bu bölümde sözcük ve sözcük öbeği boyutunda mecaz anlam kazanmış ifadelerin tespiti yapılmıştır.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Bir zerre kadar mümkün fakirün ne kudreti olur ki Kâdir-i mutlakun kemalâtını ‘add idebile’*”(1/6–7) Burada “fakir” sözcüğü gerçek anlamının dışında “ifade yeteneğinin yetersizliği” gibi bir eksikliği karşılamak için kullanılmıştır.

“*vâsîta-i ‘âlem-i dâniş ve bîniş*” (görme ve bilme boyutunun aracı) (4/3)¹²³ Hz. Peygamber’in Allah ile insanlar arasındaki elçilik vazifesine atfen “vasita” sözcüğü mecaz anlamdadır.

“*ahkâm-ı şeri’atun dâire-i haşt-ı i’tidāl u istivā olup durur*” (şeriatının hükümleri birer denge çizgisidir) (6/7) tabirinde gerçek anlamıyla somut bir çizgiyi karşılayan “hatt” sözcüğü burada mecaz anlamdadır.

¹²² Saraç,(2007) **Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat**, 3F Yayınevi s.109

¹²³ Eserden alıntılanan örneklerden sonra verilen rakam ve sayıların birincisi sayfa numarasını ikincisi de satır numarasını ifade etmektedir. Sinan Paşa, **Maârifnâme**, İsmail Hikmet Ertaylan neşri

“*uḳūd u ‘akāyīd-i bāṭla-i tavāyif-i ümmī enāmīl-i usūl ve ḳavā‘id-i ‘azimet-i şerīfūñ ile feth eyledün*” (cahil kimselerin batıl inançlarına yüksek kuralların ve usülünle üstün geldin) (6/17–7/1) ifadesinde “feth eyledün” sözü “üstün gelmek” manasında gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. Burada somut bir mücahede kast edilmemiştir.

“*ve ḳalem-i a‘lā midādına mededi senün maddenden bulup durur*” (yüce kalem [Allah’ı kasten], mürekkebine [yazma eylemini kasten] yardımı senin maddenden [Hz. Peygamber’in nurunu kasten] bulur.) (8/2–3) Kalem-i ‘âlâ terkibiyle ifade edilen Allah’ın yardıma ihtiyacı düşünülemez. O halde tam olarak “yardım, imdat” anlamlarını karşılayan “meded” sözcüğü burada “vesilelik” anlamında mecazi bir yardımcı ifade etmek için kullanılmıştır.

“*her vaḳt ü āvānda ki enbiyā-yı mürselīn ki gelüp risālet ḳademi-y-ile da‘vet besātına başdılar ve tevḳik berātı-y-ıla cihān halkına irşād kıldılar cemī‘si mükāşefelerinde Ḥaḳḳ’a vāsıta anuñ rūḥ u şerīfını bulmuşlar-idi ve cümlesi ana nuşret ve mütāba‘at için ‘ahd ü peymān itmişler-idi*” (12/1–3) Burada önceki nebi ve resullerin Hz. Peygamber’e -onun amacına ve davasına destek olmak anlamında- yardım etmek ve tabi olmak için yemin ettikleri söyleniyor. Peygamberlerin dolaylı, tevilli veya fiilî tasdiklerini kast ederek mecaz anlamda yemin ettikleri söylenmiş.

“*ve bir müddet gönül kitābından oḳımaḳ gerek-imiş ki zāhirde ‘ilmi unıda yoḥsa bir gişi mütāla‘a-i dersle me‘lūf ola anı ḳaçan ḳoya bilür*” (23/15–16) “Zahir ilimlerini unutmak” ifadesiyle gerçekten hafızasından silmek kastedilmemiş. Kişinin sahip olduğu bilgilerin manevi formasyonunu tamamlamasına engel olmaması için onları hükümsüz kılması gibi bir anlam kastedilmiş.

“*Aşḳ ehline yine bir yeni sāz öğretdüm*” (25/11) “Saz öğrettim” ifadesi mecazlıdır. Burada müellif Tazarrûnâme eserini vafederken sanki bir musiki eseriymiş gibi zikrediyor. Her şairâne eserin musikî yönünden söz edilebilir. Bu bakımdan bir çalgı ya da bir ezgi çağrışımı yapan saz sözcüğü gerçek anlamından uzaklaşmış ve mecaz anlam ifade etmiştir.

“*Her kimūñ ki dünyā halāvetine raḡbeti olur elbette merāretinden anun nefesi olur.*” (27/16–17) halāvet (tatlılık) ve merāret (acılık) sözcükleri gerçek anlamlarının dışında kullanılmıştır.

“*Dünyānuñ lezzeti geçer. Hemīn ta‘ibātıdur kıalan. Ğayet ahmakdur anuñ lezzātına aldanan*” (28/16–17) Burada kullanılan lezzet sözcüğü sadece gerçek anlamı olan tat alma duyusunu ifade etmez, nefse bakan bütün maddi ve manevi lezzetleri ihtiva eder.

3.1.2. Mecaz-ı Mürsel

Mecaz sanatının bir alt şubesi olan mecaz-ı mürselde üç nokta önemlidir:

a-Kullanılan sözcük gerçek anlamının dışında bir anlam ifade eder.

b-Gerçek anlamı ile mecaz anlamı arasında benzetme dışında bir ilişki söz konusudur.

c-Gerçek anlamın düşünülmesini engelleyen bir delil (*karīne-i mâniâ*) bulunur.

Benzetme ilişkisi dışındaki söz konusu ilişkiler aşağıda sıralanmıştır. 9 madde başlığında verdiğimiz ilişkilerin dışında başka ilgilerin tespit edilmesi de mümkündür:

1-Parça-bütün (Cüziyet-külliyet): Bir sözün gerçek anlamı ile mecaz anlamından birinin diğerinin parçası olması halidir. ¹²⁴ “Bir çift far yaklaşıyordu karşıdan.” cümlesinde “bir çift far” söz grubu ile taşıtın bütünü kastedilmiştir.

2-Mahal (Mekân) ilgisi: Sözün gerçek anlamı ile mecaz anlamından birinin diğerine mesken olması halidir. Burada ya özel bir simgeleme vardır ya da kastedilen mecaz anlam mesken bildirir. “Bu konuda Çankaya’nın fikri önemli.” cümlesinde Çankaya, cumhurbaşkanı veya makamının yerine kullanılmıştır. “Namazdan çıkıp seyre gittiler” cümlesinde namaz ile cami, seyr ile mesire kastedilmiştir. ¹²⁵

3-Sebep-sonuç ilgisi: Sözün gerçek anlamı ile mecaz anlamından biri diğerinin sebebidir. “Bereket, sağanak sağanak suladı her yanı.” Cümlesinde “bereket” sözcüğü kastedilen “yağmur” anlamının sonucudur.

4-Özel-genel (Umum-husus) ilgisi: Genel anlam ifade eden bir sözcüğün özel anlamı ya da özel anlam ifade eden sözcüğün genel anlamı kasten kullanımıdır.

¹²⁴ Saraç, a.g.e. , s.110

¹²⁵ Bilgegil, (1989), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Enderun Kitabevi, s.169–174

“Hayvanı getirin!” cümlesinde varlığın tür adı olan “hayvan” sözcüğü ile “at, inek, koyun... vb.” gibi hayvanın tür adının kastedilmesi.

5-Mazhariyet ilgisi: Sözün gerçek anlamının mecaz anlama zuhur yeri olması halidir. Masdariyetle karıştırılmıştır. Kastedilen mecaz anlam, mazhariyette soyut bir kavramı, masdariyette ise somut bir varlığı karşılamalıdır. “Böyle bir mesnevi ancak onun elinden gelir.” ifadesinde “el” sözcüğü “sanatkârlık” kavramını karşılamıştır. Soyut bir kavram olan “sanatkârlığın” elde zuhur etmesi söz konusudur.¹²⁶

6-Alet (vasıta) ilgisi: Sözün gerçek anlamının mecaz anlamına alet olmasıdır. “Geçimini kalemiyle sağlıyordu.” cümlesinde “kalem” ile yazma eylemi; “Balkanların en büyük raketidir.” cümlesinde ise raket ile “tenis sporculuğu” kastedilmiştir.

7- Öncelik-sonralık (Evveliyet-kevnîyet) ilgisi: Kevniyet ilgisi sözü geçmişteki veya gelecekteki halini kasten mecaz anlamda zikretmektir. “Ateşi yak” cümlesinde ateş ile asıl kastedilen odunun sonra alacağı hal kastedilmiştir. Yine “Oy toplamaya gitti ” cümlesinde asıl kastedilen taraftardır. Sonra oy olarak geri döneceği için bu sözcükle ifade edilmiştir. Öncelik (evveliyet) ilgisine ise “İyi çocuktur” cümlesinde çocuk sözcüğü örnektir. Bir yetişkin için kullanıldığında önceki halini kasten mecaz-ı mürsel yapılmış olur.

8-Çıkarma, kaldırma (hazf) ilgisi: Sözün kaldırılması yani düşürülmesiyle anlamının öbek halinde bulunduğu bir başka söze yüklenmesi durumudur. İç-dış ilgisi diye de adlandırılır. “Marketten sorabilirsiniz, ocağı yak, bina sokağa boşaldı...” cümlelerinde nesne ve tümleç görevindeki sözcükler kendileriyle ilgili varlıkları kasten kullanılmıştır. Mahal ilgisinden farkı simgeleme kastının olmayışı ve sözün mecaz anlamının değil gerçek anlamının mesken bildirmesidir.¹²⁷

9-Sıfat-Mevsuf (Nitelik-varlık) ilgisi: Bu ilgide bir kişi ya da varlığın adı ile bir niteliğinin birbirini karşılaması durumudur.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“(Allah’ın)...her gönülde bir yoldan tesellisi vardır.” (2/9) “Gönül” sözcüğü iç-dış ilişkisiyle “insan” yerine kullanılmış.

¹²⁶ Bilgegil, a.g.e. s.172

¹²⁷ Bilgegil, a.g.e. s.173

“ *ķalem-i a‘lā midādına mededi senün maddenden bulup durur*” (En yüce kalem [Allah’ı kasten] mürekkebine [yazma eylemini kasten] yardımcı[vesile manasında] senin maddenden [Hz. Peygamber’in nurunu kasten] bulur) (8/2–3) Hz. Peygamber’e hitap eden bu cümlede “kalem” sözcüğü, yazmak vasfı dikkate alınarak vasıta ilgisiyle “Allah”ın yerine kullanılmıştır.

“*neyyir-i ahmer-i künbed mīnā*” (gökkubbenin kızıl nûrlu[güneşi]su) (9 /15) Güneş, renginden ve kaynaklık ettiği unsur olan nurdan kinaye edilerek “kızıl nurlu” biçiminde adlandırılmıştır. Hafz ilgisi ile güneş sözcüğü ifadeden çıkarılarak mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

“*felegün her ne kadar sa’dı çoğ-ise senün* (Hz. Peygamber’in) *sa‘ādetüne irmez*” (9/16) ifadesinde saadet sözcüğü (der-saadet ya da hane-i saadet terkiplerinden kinaye ile...) “hâne” manasına yani dolayısıyla “Ravza-i mutahhara” manasına da gelmektedir. Hane sözcüğü düşmüş, hafz ilgisi ile mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

“ *Delv bir sākib-i mādur ki nehr-i cūdundan cihāna feyz için rahmet şuyunu yağdurur*” (Kova, bir su dökücü[kova]dür ki senin cömertlik nehrinden dünyaya feyz için yağmurunu yağdırır.) (10/7–8) Rahmet suyu ifadesiyle yağmur, karşılanmıştır. Mazhariyet ilişkisiyle mecaz-ı mürsel yapılmıştır. Soyut bir kavram olan rahmet, yağmur üzerinde zuhur etmektedir.

“*henüz kālīb-ı ħalife-i ħākī şunūf-ı nezāret-i pāki ile ārāste ve müzeyyen olmamışdı ki*” (henüz topraktan [yaratılan] halifenin vücudu, temiz izleyiciler sınıfıyla [meleklerle] süslenmemiştir.) (10/14–15) Burada Hz. Âdem, sūreten yaratılan ilk insan olduğundan daima toprakla özdeşleştirilir. “*Topraktan olan halife*” tabiriyle sıfat-mevsuf ilişkisi kurulmuştur. “Sunūf-ı nezāret” terkipleriyle meleklerin kastında da aynı ilişki söz konusudur. Meleklerin izleyiciler topluluğu olarak adlandırılmasında yaratılış gayelerine paralel olarak taşıdıkları bir nitelik dikkate alınmıştır.

“*ol karnda kat’î bir şāhib-kırān-ı a‘zam vücūda gelür*” (13/16) “sahib-kıran” terkipleri “daima üstün gelen, bahtı açık olan hükümdar” anlamına gelmesi açısından Hz. Peygamber’in mukadderatına dair bir vasfı olarak düşünülebilir. Bu açıdan benzetme söz konusu olmadan “sahib-kıran” terkipleri Hz. Peygamber’in yerine kullanılmıştır. Burada “evveliyet” ilgisinden söz edilebilir. Yani Hz. Peygamber sonradan tahakkuk edecek bir vasfı ile tavsif etmiştir.

“*ol aşırda hükmî bir ‘unşur-ı latîf-i mu‘azzam velâdet bulur*” (13/16–17) ifadesinde ise Hz. Peygamber, O’nun manevi varlığının hammaddesini teşkil eden nurun “*unşur-ı latîf-i mu‘azzam*” terkibiyle zikredilmektedir. Maddî ve manevi varlığını bir bütün olarak düşündüğümüzde parça-bütün ilişkisiyle mecaz-ı mürsel yapıldığını görürüz.

“*ol devirde elbette bir şâhib-i devrân belürür*” (13/16–17) Burada da “şâhib-i devrân” terkibi benzetme söz konusu olmadan Hz. Peygamber’in yerine kullanılmıştır. “Evveliyet” ilgisiyle Hz. Peygamber’i sonradan alacağı bir vasfı ile tavsif etmiştir.

“*Gendü ‘ilmün Medînesi ol bâbı-y-ıdı ser zıkr ü evliyâ idü ebû'l-Hasan ‘Aliyi'l Murtaza idi*” (21/11) “Medine” bir şehir adı olması yönüyle zikredilmiş. Hadisin aslında şehir sözcüğü kullanıldığı için onun yerine Medine sözcüğünün kullanılmasında umum-husus ilişkisi gözetilmiştir. Özel bir adla tür adı karşılanmıştır.

“*ihtilât itdüğümüz umerânun ekseri Allah emrine vardı.*” (23/7) Burada “görüştüğümüz kimselerin çoğu Allah emrine vardı” derken “Ölüm” “Allah’ın emri” terkibiyle karşılanmıştır. Allah’ın emrinin sonucu olması yönüyle ölümün bu şekilde ifadesi bir çeşit mecaz-ı mürseldir. Sebep-sonuç ilişkisi gözetilmiştir.

“*Kankı gönül kim dünyâya canla müte‘allik olur.*” (31/15–16) Gönül sözcüğü dünyaya canıyla bağlanmış olan kişiyi karşılar. Soyut olarak insanın iç âlemine dair bir unsur, onun bütün varlığını kasten kullanılmıştır. Parça-bütün ilişkisiyle mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

“*Bedenümüz ‘ibâdetde, dil dünyevî murâdda; cismümüz Rûm'da, kalbimiz Bağdad'da...*” (45/11–12) Burada birer yer adı olan Rum ve Bağdat, karşıladıkları bölgeden ziyade bölgelerin inançla ilgili olarak temsil ettikleri kavramlar kast edilmiştir. Burada “sıfat-mevsuf” diye adlandırabileceğimiz bir ilişkiden söz edilebilir. Rum diyarı küfrün temsili iken Bağdat kenti imanın temsili olarak zikredilmiş.

3.1.3. İstiâre

Özü aslında teşbih sanatı olan istiârenin gerçekleşmesi için “*müste‘âr*” kelimenin gerçek anlamının dışında herhangi bir nesneye ya da kavrama ad olması; benzetme amacının bulunması ve bu kelimenin gerçek anlamda kullanılmasını

engelleyen bir engelleyici ipucu (*karîne-i mâni'a*) bulunması gerekir. Karîne-i mâni'a istiâreyi mecâzdan ayıran bir unsurdur. İstiârenin teşbih"ten ayrılan yönü ise istiârenin *müste'ârun minh* (*kendisine benzetilen*) ve *müste'ârun leh* (*benzeyen*) öğelerinden sadece biriyle yapılmasıdır.¹²⁸

3.1.3.1. Açık İstiâre (İstiâre-i Musarraha)

Kuvvetli öge olan "benzetilen"le yapılan teşbihtir. Kendisine benzetilen öge belirgin olduğu için "açık istiâre" denilir.

3.1.3.1.1. Mutlak Açık İstiâre (İstiâre-i Mutlaka)

Benzetilen ve benzeyene ait herhangi bir nitelik söylenmiyorsa "mutlak açık istiâre" yapılmıştır.¹²⁹

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

"Şol pâdişâhuñ dergâhına 'arz olunur" (1/1) (Padişah /Allah)

Benzeyen: Allah

Benzetilen: Padişah

"unşûr-ı latifin mizâc-ı mu'tedil bulmağ-çün cihan bağının hevâsını ta'dil eylemişdür"
(senin latif özmadde uygun bir bileşik oluşturmak için dünya bahçesinin havasını [yapı yönünden] düzenlemiştir.) (6/2) Hz. Peygamber'in nûru "*unsur-u latif*" terkibiyle elemente benzetilmiş.

Benzeyen: Hz. Peygamber'in nûru

Benzetilen: unsur (element, özmadde)

¹²⁸ Saraç, a.g.e. , s.118

¹²⁹ Kocakaplan, (1998) *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Damla Yayınevi, İstanbul, s.90

“*ebr-i seccāc-ı reşk, bārān-ı atān-ıla her dem eşk-bār olur*” (Kıskançlık bulutları, ihsan yağmurunla gözyaşı döker.) (7/4) ifadesinde bulutlardan yağmur yağışı ile gözyaşı dökmek arasında benzerlik kurulmuş.

Benzeyen: Yağmur yağması

Benzetilen: Eşk-bâr (ağlamaklı) olmak

“*mizān-i ‘adlün-îçün kurulmuş bir terāzūdür*” (10/5) cümlesinde Terazi Burcunun sadece adını zikrederek istiare yoluyla onu tartı aleti olan teraziye benzetmiştir. Simgesel olarak da adaleti çağrıştıran terazi aleti, soyut bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Benzeyen: Terazi Burcu

Benzetilen: Terazi

“*akrebün nîş-i zehr-ālūdı her dem düşmenlerüñ ciğerinde...*” (akrebinin zehirli iğnesi daima düşmanlarının ciğerinde) (10/5–6) ifadesinde “akreb” sözcüğü ile kastedilen Akrep Burcu ancak burada sadece benzetilen konumunda adını aldığı hayvanı karşılamaktadır.

Benzeyen: Akrep Burcu

Benzetilen: Akreb

“*enmile-i ‘āliyen bisāti sipihr içinde kemer-güşā-yı cirm-i kamer olur*” (mübarek parmağının ucu gökyüzü içinde Kamer’in bedeninin kemer çözücüsü olur.) (17/14–15) Ay’ın ikiye ayrılması olayı, bir insan gibi tasvir edilmiş olan Ay’ın kemerinin açılmasına benzetilmiş. Doğrudan kendisine benzetilen unsur (kemer-güşâ) zikredilmiş.

Benzeyen: Şakk-ı Kamer (Ayın ikiye bölünüşü)

Benzetilen: Kemer çözülmesi

“(şol Aşere-i Mübeşşere ki...) *Mālikü'l-mülk hāremimin hası olmışlardı.*” İfadesinde “harem”, doğrudan doğruya “cenneti” karşılamaktadır. Cennet dünyevi bir mekân olan hareme istiare yoluyla benzetilmiştir. (20/9–10)

Benzeyen: Cennet

Benzetilen: Harem

“*Āsiyāb-ı devrānsa* (zaman değirmeni) *halkı dāim öğütmede*” (23/4) ifadesinde “öğütmek” tabiriyle insanların ölümü kastedilir. Ölüm değirmende öğütülmeye benzetilir.

Benzeyen: Ölüm

Benzetilen: Öğütmek

“*cihān bağında bir taze gülistān düzetdüm.*” (25/10–11) ifadesiyle eserini (Tazarrûnâme) “gülistan”a benzetiyor.

Benzeyen: Tazarrûnâme

Benzetilen: Gülistân

“*ne Cihān Fahr'ına cihāndan vefā yetişdi. Ālemden maksūd ol-iken ol dahi tonın değışdi.*” (ne Dünyanın Övüncü'ne dünyadan vefa yetişti. Ālemden gaye O iken, O bile elbisesini değıştirdi.) (32/15–16) “tonın değışdi.” İfadesiyle kast edilen Cihan Fahri'nin (Hz. Peygamber'in) ölümüdür. “Elbisesini değıştirdi” sözünde varlık kavramının bir simgesi olarak vücut, bir elbiseye benzetilmiştir. Değıştirilmesi de doğal olarak ölüme karşılık gelir. Benzeyen bulunmaz.

Benzeyen: Vücut, varlık / Ölüm

Benzetilen: Ton (elbise) / ton değıştirmek

“*İnsānuñ yolında altı seferi olur ve andan soñra ikāmet hazarı olur.*” (34/8–9) Bu cümleyle başlayan ve devam eden ifadelerde insanın yaratılışının fizyolojik safhaları ve ölüm sonrası süreç birer sefere, ölüm sonrası başlayacak hayat da “ikamet hazarı” terkihiyle sabit bir meskene benzetilir.

Benzeyen: İnsan yaratılışının fizyolojik safhaları

Benzetilen: Sefer, yolculuk

“Ne mal fāide itse gerek ne esbāb ne ihvān meded itse gerek ne aşhāb ne ululuk kurtarsa gerek ne cāh ne memleket fāide itse gerek ne sipāh. Cümlesi hemīn bir dest-māl-ile silinse gerek.”(39/7–9) “Dest-māl (elbezi) ile silinmek” derken kaderin tecellisi kast edilmiş. Kader kavramı, zikredilmeden el bezine benzetilmiştir.

Benzeyen: Kaderin tecellisi

Benzetilen: Dest-māl (elbezi) ile silinmek

“Nice bir gönülden çıkarmazsın bir kudüret-hāne(y)i ve nice bir ma‘mûr idersiñ bir yıkılıcağ virāne(y)i...”(41/4–5) Burada “kudüret-hāne” (hüzün evi) sözcüğü ile dünya ve bu âlem kast edilmektedir. Benzeyen kullanılmadan benzetme yapılmıştır.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Kudürethâne (hüzün evi)

“Elbette bir gün senüñ daği olsa gerek rahîlüñ; elüñden gitse gerek kesiruñ, kalîlüñ.” (41/8–9) “rahîl” sözcüğü “(bir yerden başka yere) göçme” anlamlarına gelir. Burada kast edilen kişinin ölümüdür.

Benzeyen: Ölüm

Benzetilen: Rahîl (başka mekâna göçme)

3.1.3.1.2. Mücerret Açık İstiâre (İstiâre-i Mücerrede)

Burada ise benzetilen ile beraber benzeyenin bir özelliği zikredilir.¹³⁰ Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Sadr-ı eyvân-ı nübüvvet” (peygamberlik sarayının zirvesi) (3/16) Bu tamlamadan itibaren müellif, Hz. Peygamber’e gıyabî hitapla bir dizi niteleme yapar. Yapılan benzetmeler *nübüvvet*, *fütüvvet* gibi peygamberlik makamını çağrıştırmaya yönelik ve niteliklerle Hz. Peygamber’i hatırlatmaktadır.

¹³⁰ Kocakaplan, a.g.e., s. 92

Mücerret istiare türündeki bu nitelemeler, müellifin Peygamber övgüsünde gözettği ifade zenginliğinin göstergesidir.

Benzetilen: sarayın zirvesi

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: nübüvvet

“mühr-i āsumān-ı fütüvvet” (asalet göğünün mührü)(3/16–17) Burada göklerin mührüne benzetilenin Hz. Peygamber olduğu “fütüvvet” kavramından anlaşılır. Yeryüzündeki asaletin zirvesi odur.

Benzetilen: mühür

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: asalet

“şāh-ı memālik-i ‘arşa-i melekūt” (melekūt âleminin şahı)(3/17) Melekūt âlemi Hz. Peygamber vasıtasıyla bilinen bir âlemdir. Aynı zamanda yaratılanlar arasında en yüksek rütbeye sahip olduğu için melekler âleminin de şahı odur.

Benzetilen: şah

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: melekūt (ruhlar âlemi)

“māh-ı derecāt-ı ‘ālem-i ceberūt” (yücelik âleminin kameri) (3/17)

Benzetilen: kamer (ay)

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: âlem-i ceberût (“yücelik âlemi” anlamına gelen bu terkip Hz. Peygamber’i hatırlatan bir çağrışım unsurudur.)

“Esrār-ı eyvān-ı akdes” (kudsî sarayların sırları)(3/17) Saray, tamamıyla hayali bir unsur olmakla birlikte “akdes” kavramı Peygamber’in hatırlanması için ipucu teşkil eder.

Benzetilen: sırlar

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: akdes (en kutsî)

“*menba‘-ı bihâr-ı feyz-i mukaddes*” (4/1) Denizlerin kaynağına benzetilen Hz. Peygamber’in hatırlanması için “feyz-i mukaddes” terkibi çağrışım unsuru olarak zikredilmiş.

Benzetilen: menba-ı bihâr (kaynak)

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: feyz-i mukaddes (kutsî feyiz)

“*ser-çeşme-i zülâl-i ‘ismet*” (masumiyet suyunun pınarbaşı) (4/1) Çeşme benzetmesi ile Hz. Peygamber’i çağrıştıran –günahsızlığı temsil eden- “ismet” sıfatı ilişkilendirilmiş.

Benzetilen: pınarbaşı

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: ismet (masumiyet)

“*ser-defter-i divân-ı devlet*” (saadet divanının defterbaşı) (4/1) Burada da divanın başlangıç kısmına benzetilen Hz. Peygamber’i çağrıştıran unsur olarak –iki cihan saadetine vesile olduğu için- saadet ve mutluluk anlamlarına gelen “devlet” sözcüğü kullanılmıştır.

Benzetilen: defterbaşı

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: saadet

“*kutb-ı felek-i risâlet*” (peygamberlik göğünün kutbu) (4/1–2)

Benzetilen: kutup

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: risalet (peygamberlik)

“*mihver-i mıntıka-i celâlet*” (yücelik meydanının ekseni) (4/2)

Benzetilen: eksen

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: celalet (yücelik)

“*imād-ı bünyād-ı ekālīm-i bālā vü pestî*” (yeri göğü ayakta tutan temel direk) (4/2) Burada “yeri göğü ayakta tutmak” kavramı, Hz. Peygamber’in kâinatın yaratılış sebebi olması yönüyle soyut manada âlemin O’nun manevi varlığıyla ayakta durmasını temsil eder.

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzetilen: imâd (direk)

Benzetilenin özelliği: bünyâd-ı ekâlîm-i bâlâ vü pestî (yeri göğü ayakta tutan)

“*umde-i ekānim-i diyār-ı hestî*” (varlık âleminin temellerinin dayanağı) (4/2–3)

Benzetilen: umde (dayanak)

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: hestî (varlık)

“*merkez-i dāire-i devlet-i dü cihān*” (iki cihan devletinin daire merkezi) (4/3-4)

Benzetilen: daire merkezi

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: dü cihan

“*dāyire-i merkez-i sa‘ādet*” (saadet merkezinin dairesi) (4 /4)

Benzetilen: merkez dairesi

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: saadet

“*kāmurānı pişvā-(y)ı aşhāb-ı tevhid*” (tevhid sahiplerinin kutlu reisi) (4 /4)

Benzetilen: reis

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: ashab-ı tevhid

“*mu‘allim-i rikk-ı menşūr-ı tarikat*” (türlü kulluk yollarının öğretmeni) (4 /5)

Benzetilen: öğretmen

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: tarikat (Allah’a ulaşma yolları)

“sultān-ı serīr-i kurbet” (erişme tahtının sultanı) (4 /5)

Benzetilen: sultan

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: kurbet (yakınlık, erişme)

mücāhid-i cihād-ı fermān “kum fe enzir”¹³¹ (“kum fe enzir” emrinin davasının savaşı) (4 /7)

Benzetilen: savaşçı

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: “kum fe enzir”

“şehsüvār-ı meydān-ı hidāyet” (hidayet meydanının süvarisi)(4 /9-10)

Benzetilen: süvari

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: hidayet

“şehriyār-ı eyvān-ı ināyet” (inayet sarayının hükümdarı) (4 /10)

Benzetilen: hükümdar

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: inayet (Allah’ın yardımı)

“kevkeb-i semā-i yakīn” (hakikat[e erme] semasının yıldızı) (4 /11)

Benzetilen: kevkeb (yıldız)

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: yakīn (sağlam, hakikî bilgi)

“kūh-ı felek-i temkīn” (teslimiyet göğünün dağı) (4 /11)

Benzetilen: kūh (dağ)

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: temkīn (teslimiyet)

¹³¹ “Kalk da (insanları) uyar!” (Müddessir, 2)

“Ma‘den-i hilm ü vakar” (ağırbaşlılığın ve yumuşak huyluluğun madeni) (4 /11)

Benzetilen: maden

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: hilm ü vakar

“gül-i bağ-ı safâ” (safa bağının gülü)(4 /13)

Benzetilen: gül

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: safâ (huzur)

“bülbul-i būsītān-ı vefâ” (vefa bahçesinin bülbulü) (4 /13)

Benzetilen: bülbul

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzeyenin özelliği: vefa

“henüz mürğ-i bülbul sarây-ı cān...” (can sarayının bülbulü) / benî âdeme düşmemiş idi” (10/13) ifadesinde canlılığı temsil eden can sözcüğü burada “ruh” kavramının yerine kullanılmamış, ruhu çağrıştıran bir unsur olarak kullanılmıştır.

K. benzetilen: mürğ-i bülbul

Benzeyen: ruh

Benzeyenin özelliği: can

“Gerekse kalbünü yak bunda nâr-ı nerm-ile gerekse yanmağa rāzı ol âteş-i cehennem-ile” (43/13–14) Burada “nâr-ı nerm” (yumuşak ateş) terkihiyle dünyevî sıkıntılar kast edilmiştir.

Benzeyen: dünyevî sıkıntılar

Benzetilen: nâr-ı nerm (yumuşak ateş)

Benzetilenin Özelliği: kalbünü yak

3.1.3.1.3. Müreşşah Açık İstiâre (İstiâre-i Müreşşaha)

Bu türde de benzetilenle beraber benzetilenin bir özelliği zikredilir.¹³² Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Şol sultânun eşiğine nişâr kılınur*” (1/3) İfadeye bakıldığında doğrudan benzetilenin kullanıldığı ve beraberinde benzetilen unsura dair bur duruma atıf yapıldığı görülür. “Nisar kılınmak” tabiriyle “hediyeler saçmak ve sunmak” kast edilmiştir. Hediye sunmak ise sultana yapılır. Yani zikredilen durum yapılan benzetmeyi destekler.

Benzeyen: Allah

Benzetilen: sultan

Benzetilenin özelliği: eşiğine nişâr kılınmak (hediyeler saçılmak)

“ (Hz. Peygamber) *...faşih-i lisan*” (düzgün lisan) (4 /12) Secinin ağırlık kazandığı bu tamlamalarda sade benzetmeler vardır. İnsanlara hitap etme yönüyle lisana benzetilmiştir. Benzetilen kavram ise bir özelliğiyle (fasih) birlikte zikredilmiştir.

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzetilen: lisan

Benzetilenin özelliği: fasih (düzgün)

“ (Hz. Peygamber) *...fesih-i cinân*” (geniş cennet) (4 /12) Burada ise Hz. Peygamber’in manevi varlığı âleme bu âlem için bir cennet gibi tasavvur edilmiş ve “geniş” vasfıyla birlikte zikredilmiştir.

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzetilen: cennet

Benzetilenin özelliği: fesih (geniş)

“*nūr-ı her dü dide*” (her iki gözün nuru) (4 /12) “Nur” kavramı tek başına bir benzetme unsuru olarak zikredilmemiş, “*her dü dide*” kavramıyla birlikte zikredilmiştir.

Benzeyen: Hz. Peygamber

Benzetilen: nur

Benzetilenin özelliği: dü dide (iki göz)

¹³² Kocakaplan, a.g.e. , s.93

“ashabının... cümlesi mütemessikân-ı habl-i metin-i tarîk-i Muhammedîdür”
(22/12) (Ashabının tamamı Hz. Muhammed yolunun sağlam ipine tutunmuşlardır.) Dinî terminolojide Kur’an-ı Kerim için sıkça kullanılan “habl-i metin” tabiri burada Kur’an ahkâmını da temsilen Peygamber’in sünneti için kullanılmıştır. Doğal bir nitelikle (*metin*) verilen “ip” benzetmesi müreşşah istiare kalıbındadır.

Benzeyen: Hz. Peygamber’in Sünneti

Benzetilen: Habl-i metin (sağlam ip)

Benzetilenin özelliği: metin (sağlam)

“Felek takında yine bir kandil-i zer aşdum ki...” (gök kemerine yine bir altın kandil astım ki) (25/13) Sanatçı eserini altın bir kandile benzetir. Benzetilen, bir özelliğiyle (*zer*) birlikte zikredilmiştir.

Benzeyen: Eser (Tazarrunname)

Benzetilen: Kandil

Benzetilenin özelliği: zer (altın)

“(Dünya) Bir acûzedür anun dahi nâzı ne ola.” (30/9) Dünya, kocakarıya (*acûze*) benzetilmiştir. Benzetme sanatı içinde kocakarının nazlanması muhal bir durum olarak zikredilse de insana dair bir nitelik olması açısından benzetilenin bir özelliğini teşkil eder.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Acûze (kocakarı)

Benzetilenin özelliği: Nâzı ne ola

“ne huzûr bulasın bir handa ki her tarafında âh ü vâhdur.” (37/2)

Benzeyen: Dünya,

Benzetilen: Han

Benzetilenin özelliği: ...her tarafında âh ü vâhdur.

3.1.3.2. Kapalı İstiâre (İstiâre-i Mekniyye)

Kendisine benzetilenin açıkça bulunmadığı sadece onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsur vasıtasıyla benzetmenin tayin edilebildiği istiaredir.¹³³ “Çağrışım unsuru” diye adlandırabileceğimiz bu unsur, bazen sadece somut kavramlar bazen de somut ve soyut kavramlar arasında hayalî bir ilişkiyle benzerlik ilgisi kurabilir: Pençe-i ecel(ecel pençesi), meyve-yi dil (gönül meyvesi)¹³⁴ ,gûş-i huş (akıl kulağı), çeşm-i hakikat (hakikat gözü), pençe-i merg (ölüm pençesi), meyve-i ümid (ümit meyvesi)¹³⁵ ...

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“(Allah) *mir’ât-ı ‘âleme cilâ virmişdür rûh-ı Âdem-ile*”(1/13) (Âdem’in ruhuyla âlem aynasını cilalamıştır.) İnsan ruhu “cila vermek, parlatmak” vasfıyla “parlatıcıya” benzetilmiş.

Benzeyen: *rûh-ı Âdem*

Benzetilen: parlatıcı

Benzetilenin özelliği: cilâ vermek

“*ve dâire-i besât-ı kerem-i ihsânunuñ her gûşesinde biñ biñ kevâkib-i nuşret ve nücüm-ı zafer var*”(5/10) (Hz. Peygamber’in) İhsan ve kereminin geniş dairesi, yıldızlarla süslü olması vasfıyla “uzay boşluğuna” benzetilmiştir.

Benzeyen: (Hz. Peygamber’in) ihsan ve kerem dairesi

Benzetilen: uzay boşluğu

Benzetilenin özelliği: kevâkib-i nuşret ve nücüm-ı zafer

“*maşrık-ı rûhun*”(ruhunun doğusu) (6/5) “ruh ” soyut bir kavram olduğu halde somut bir mekâna ait olan “maşrık” sözüyle yön kavramı içinde düşünülmüş. “Ruh” mekâna benzetilmiş.

Benzeyen: mekân

Benzetilen: ruh

Benzetilenin özelliği: maşrık

¹³³ Saraç, a.g.e. , s.120

¹³⁴ Timurtaş, (1999) **Osmanlı Türkçesine Grameri**, İÜEF Yay. , İstanbul, C.III, s. 263.

¹³⁵ Öztürk, (1995) **Farsça Dilbilgisi**, Murat Kitabevi Yayınları, s.100

“*mağrib-i beden*” (6/5–6) İnsan sabit bir varlık olmadığı için doğusu-batısı yoktur. Burada “bedenin batısı” tabiriyle beden sabit bir “mekâna” benzetilmiştir. “Mağrib” sözcüğü benzetme yönü teşkil eder.

Benzeyen: beden

Benzetilen: mekâna

Benzetilenin özelliği: mağrib

“*medārāt-ı yevmiyye-i aḥkām-ı şeri‘atun*” dâire-i haṭṭ-ı i‘tidāl u istivā olup durur. (şeriatının hükümlerinin günlük yörüngeleri birer denge çizgisi olur.) (6/6–7) tabirinde şeriatın her bir hükmü uzayda dönüp duran gezegenlere benzetilmiştir. Benzeyenle birlikte benzetme yönü (medarat: yörünge) verilmiştir.

Benzeyen: Şeriat hükümleri

Benzetilen: gezegenler

Benzetilenin özelliği: medarat: yörünge

“*enāmīl-i usūl*” (yönteminin parmak uçları)(6/17) Yöntemini “el”e benzetmiştir. “Parmak uçları”nı ise benzetme yönü olarak zikretmiştir. Benzetmenin bir yönü soyut olduğu için istiare, tahyildir.

Benzeyen: usūl (yöntem)

Benzetilen: el

Benzetilenin özelliği: enāmīl (parmak uçları)

“*turre-i şām*” (Akşamın kâkülü) (7/15) akşam, kâkülünden kinayeye sevgiliye benzetilmiş.

“*rūhun saḥāyif*” (ruhun sayfaları) (8/2) Benzetmenin bir yönü soyut olduğu için istiare, tahyildir.

Benzeyen: ruh

Benzetilen: kitap

Benzetilenin özelliği: saḥāif (sayfalar)

“nehr-i felek tolanu tolanu cāmi ’lerün önünde akıp turur” (9/10) Kapalı İstiare

Benzeyen: Nehr-i felek (yıldız kümesi)

K. Benzetilen: Nehir

Benzetilenin özelliği: akıp turur

“esed, hükm-i satvetün mehābeti-y-ile beniyye-i eflāke girmiş-iken yine turmayup kaçar” (Arslan burcu, ezici hâkimiyetin altında göklerin Kâbesine [Beyt-i Ma’mur] girmiş iken yine durmayıp kaçar) (10/3–4) Arslan burcu adından hareketle arslana benzetilmiştir.

Benzeyen: esed (Arslan burcu)

K. benzetilen: arslan

Benzetilenin özelliği: turmayup kaçar (Kaçmak, doğrudan olmasa da arslanı çağrıştırır. Çünkü Hz. Peygamber’in satveti karşısında kaçması uygun görülecek varlık cesaret ve heybet timsali olmalıdır.

“azrā siyâset-i şeri’atun berekâtı-y-ıla müddetlerdür ki gönüller sahrâsında yalnûz gezer” (Başak burcu, şariat yolunun bereketiyle uzun zamandır gönül çöllerinde yalnız gezer.) (10/4–5) Çöllerde yalnız gezmek, tabiriyle mecnuna atıf yapılmıştır.

Benzeyen: ‘Azra (Başak burcu)

K. benzetilen: mecnun

Benzetilenin özelliği: sahrasında yalnız gezer

“kavs bir rāmîdür ki her dem yayını çeküp a’ dānı hedef-i tîr ider” (Yay burcu, bir okçudur ki...) (10/6) Yay burcu, okçuya benzetilerek kapalı istiare yapılmıştır.

Benzeyen: Kavs (Yay burcu)

K. benzetilen: okçu

Benzetilenin özelliği: yayını çeküp...

“ *hût (Balık burcu) bir hayvân-ı lâ yemûtdur ki...*” (10/8–9) “büyük balık” anlamına gelen “hut” sözcüğü Balık burcunu kasten kullanılmış ancak soyut tasvirler içinde de olsa balığa benzetilmiştir.

Benzeyen: hût (Balık burcu)

K. benzetilen: balık

Benzetilenin özelliği: hayvân-ı lâ yemûtdur ki...

“*çehre-(y)i zaman*” (zamanın siması, yüzü) (15/10)

Benzeyen: zaman

K. Benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: çehre

“*senün nûrunun zuhûru aşl-ı usûl ü kâyinât olup turur*” (17/5–6) Burada Hz. Peygamber’in nuru kâinatın temellerine benzetilerek kâinat da istiare yoluyla binaya benzetilir.

Benzeyen: kâinat

K. Benzetilen: bina

Benzetilenin özelliği: asl-ı usûl

“*senüñ rûhunuñ nakşı ile şahâif-i mümkinât tolu durur.*” (kâinat sayfaları senin ruhunun resmiyle doludur.) (17/6–7) İstiare yoluyla kâinat kitaba benzetilmiş.

Benzeyen: mümkinat

K. Benzetilen: kitap

Benzetilenin özelliği: şahâif

“*Āsiyāb-ı devrānsa (zaman değirmeni) halkı dâim öğütmekte*” tabiriyle insanlar buğdaya benzetilir. “Öğütmek” sözcüğü çağrışım unsurudur. (23/4)

Benzeyen: *halk*

Benzetilen: buğday, hububat

Benzetilenin Özelliği: “*halkı dâim öğütmekte*” ifadesinden kinaye ile öğütülme niteliği

“Dâmen-i âhir zaman” (âhir zaman eteği) (25/17) Soyut kavram olan zaman, eteğe benzetilmiştir.

Benzeyen: Âhir zaman

Benzetilen: İnsan

Benzetilenin özelliği: dâmen (etek)

“*Ömr zav’inden bir şafak kaldı henüz rûhuna, rahmuñ ve himmetüñ yok*” (42/8–9) Benzetme unsurlarından biri yani ömür soyut, diğeri ise (güneş) soyut olduğundan istiare hayalidir. Burada aynı zamanda ruh da ufka benzetilmiştir.

Benzeyen: ömür

Benzetilen: güneş

Benzetilenin Özelliği: zav / şafak

“nice bir dünyâ hevâsında uçarsın ve nice bir tarîk-ı Hâk’ dan kaçarsın” (48/8-9)

Benzeyen: sen (insan)

Benzetilen: kuş

Benzetilenin Özelliği: uçarsın

“*Biraz kalbüñe ‘uzlet virüp halvet ço ki pāk ola. Biraz aña riyâzetle cilâ vir ki şahîh-i idrāk ola.*” (48/10–11)

Benzeyen: (senin) kalb(in)

Benzetilen: ayna

Benzetilenin Özelliği: aña riyâzetle cilâ vir ki

3.1.3.2.1. Teşhis ve İntak Yoluyla İstiâre

Kaynaklarda münferit sanatlar olarak tanıtılan “kişileştirme (teşhis) ve intak” sanatları aslında teşbih unsurları yönünden teknik olarak değerlendirildiğinde birer istiâre, mecâz-ı mürsel ve teşbih sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam itibarıyla ise bu iki sanat; insanın konuşma kabiliyetine (intak) dair ya da onun dışındaki herhangi

bir özelliğini (teşhis) insan dışı bir varlığa aktarma olayından ibarettir. Çoğunlukla kapalı istiare olarak karşımıza çıkan bu sanatları bu kapsamda ele almaktayız.¹³⁶

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*subh-ı evrâdun işitdükce rahşân olur*” (sabah, senin dualarını duydukça parıldar.) (7/14) Subh, kişileştirilmiştir.

“*zühre-i mâh-çehre risâletüñ gülistâniñuñ bir mutrib-i hûb manzâridur*” (Ay yüzlü Çoban Yıldızı, gülbahçesi risaletinin güzel yüzlü bir çalgıcısıdır.) (8/11) “zühre-i mâh-çehre” Ay teşbihi genellikle insanlar için kullanılır. Zühre burada bir yandan aya benzetilmiş, bir yandan da yüz sözcüğüyle kişileştirilmiştir.

“*ınnîni münkâd-ı heybetüñdür*” (Ejderha Burcunun yıldızları senin yüceliğine boyun eğmişlerdir.) (8/14) Boyun eğmek vasfıyla yıldızlar kişileştirilmiştir.

“*avvâ şanâc nevbetüñdür cebbârun seyfi turup mecbûr-ı ‘azametüñ olmuşdur*” (8/ 15–16) (Avva burcu, Cebbar burcunun belinde bir kılıç gibi durup büyüklüğünün bekçisi ve hizmetkârı olmuştur.) Avva ve Cebbar burçları ayrı ayrı kişileştirilmiştir.

“*Benat-ı na’ş bunca nâz-ile sana hizmet beğendürmeg-içün her gice saray-ı semâda düzinüp tonanur*” (Alkaid Yıldızı, bunca naz ile hizmet beğendirmek için sema sarayında süslenir durur.) (9/1–2) Benat-ı na’ş (Alkaid Yıldızı), kişileştirilmiştir.

“*iklîl-i şimâli hod başında tâc ile eline bir kas’ a alup ni’metün hanına şeb ü rûz tolanur.*” (Kuzey Tacı burcu, kendi başında tac ile eline bir tabak alıp senin nimet sofranın etrafında gece gündüz dolanır.) (9/3–4) İklîl-i şimalî (Kuzey Tacı burcu), kişileştirilmiştir.

¹³⁶ Saraç, a.g.e. , s.121

“*Mümsik-i ‘inân bir elinde savtı ve bir elinde ‘inânı hizmetüne muntazır olup durur*”(Mümsik-i ‘inân burcu bir elinde kamçıyı bir elinde dizgini tutup hizmetinde hazır olda bekler.) (9/4) Mümsik-i ‘inân burcu, kişileştirilmiştir.

“*Dolgın / sana muhabbeti ucundan nev-i insanı hep sever*” (9/5–6) *Dolgın* burcu, kişileştirilmiştir.

“*merâ-ı müselele/sana âşık olduğu, raks urur*”(merâ-ı müselele: zincirlenmiş Aynalar) (9/7–8)

“*Çatı (Çatı burcu) sana ta ‘zîm için felekde diz çöküp oturur*” (9/8)

“*keffü'l-haşîb dâyre-i nişf-ı nehârda elin götürüp hazretüñe du‘â kılır.*” (Keffü'l-haşîb burcu, gündüzün yarım dairesinde elini götürüp sana dua eder) (9/8–9)

“*rümhuñ, Semāk-ı rāmiñ elinde...*” ([senin] kargın Semak (Sığırtmaç burcunun başyıldızı) yıldızının elinde[dir]) (9/9)

“*nesr-i tâyir nücümü sana şayd itmek-çün semāya kalkup durur*” (Nesr-iTâyir [Kartal Burcunun parlak yıldızı], yıldızları avlamak için semaya kalkar.) (9/10–11)

“*kalb-i ‘akreb* (9/16) terkinde “kalp” sözcüğü insana dair bir unsur olarak ön plana çıkıyor. Kapalı istiare yapılmıştır.

Benzeyen: Akreb

K. benzetilen: İnsan

Benzetilenin özelliği: kalp

“Gerden-i cevzā” (İkizler burcunun boynu) (10/ 2)

Benzeyen: (Gerden) İkizler burcu

K. benzetilen: İnsan

Benzetilenin özelliği: boyun

“seretān, dil ü candan hizmetüne mâyl olup durur” (Yengeç burcu, cânı gönülden hizmetine yönelir.) (10/ 3)

Benzeyen: (Seretan)Yengeç burcu

K. benzetilen: İnsan

Benzetilenin özelliği: mâyl ol(mak)

“cedîdür ki ‘adlüne şıgınuş dāyim esed dāiresinde yir ider” (Oğlaktır ki adaletine sığınuş daima arslan dairesinde yer edinir.) (10/7) Oğlak burcu, insana dair fiillerle zikredildiğinden kapalı istiare yapılmıştır

Benzeyen: Cedi (Oğlak burcu)

K. benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: sığınuş...

“hūt bir hayvān-ı lā yemūtdur ki yemm-i himmetünde emn-ile zamanlar geçürmişdür ki seyahat idüp turur” (10/8–9) Seyahat etmek tabiriyle balık, insana dair nitelikler sergiler.

Benzeyen: hūt (Balık burcu)

K. benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: seyahat idüp turur.

“zemîn(yer, dünya) / firkatün derdiyle ağlamakdan...”(10/10–11)

Benzeyen: zemîn

K. benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: firkatün derdiyle ağlamakdan...

“ruhsâr-ı hurşîd-i cihan ârânın senün katunda ne yüzi var ki nümüdâr-ı ‘ârızuñ olabile” (cihanı aydınlatan güneşin yanağının senin katında, senin yanağının bir misali olabilmek ne haddine.) (16/13–14)

Benzeyen: Hurşid (güneş)

K.Benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: ruhsar

“bedr-i tamâm-ı gîtî-nümānuñ meclis-i hüsnünde ne zehresi var ki bir zerre kadar mu‘ârızuñ ola” (dünyayı gösteren dolunayın, senin güzelliğinin toplamı karşısında ne cesareti olur ki itirazcı olabilsin.) (16/15–16)

Benzeyen: Bedr (dolunay)

K.Benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: mu‘ârızun ola/ne zehresi var.

“arak-ı hoş bûyuna kaçan öykinebilür misk ü anber ki...”(16/16)

Benzeyen: misk ü anber

K.Benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: öykinebilür

“*senün şer‘ünün mertebesi dil-i ‘arş olup durur*” (senin şeriatının mertebesi arşın gönlü olur.) (17/3) Hz. Peygamber’in şeriatı, arşın gönlüne benzetilmiş. Aynı zamanda arş, insana dair bir unsurla zikredildiği için istiare vardır.

Benzeyen: arş

K.Benzetilen: insan

Benzetilenin özelliği: dil (gönül)

“*Ölüm kapumuza gelmişdür içerü girmek ister.*” (39/13–14)

Benzeyen: Ölüm

Benzetilen: İnsan

Benzetilenin Özelliği: Gelmişdür, içerü girmek ister.

“*...sohbet iderken nāgāh mevt eli tutar yaqasını unutturur aña evlādını ve nisāsını.*” (41/14–15)

Benzeyen: mevt (ölüm)

Benzetilen: İnsan

Benzetilenin Özelliği: tutar yaqasını/ unutturur aña evlādını ve nisāsını

“*Her gişinüñ hālını şoraruz hiç şormazuz hālını fuādımızuñ.*” (45/5–6) Burada kendi kalbimizin hatırını sormayız derken kalp kişileştirilmiştir.

Benzeyen: fuādımız (kalbimiz)

Benzetilen: İnsan

Benzetilenin Özelliği: hālını şoraruz (hali sorulma)

3.1.3.2.2. Temsilî İstiâre (İstiâre-i Mürekkep)

Bizim kapalı istiâre üst başlığı altında verdiğimiz ancak başlı başına bir tür olarak da kabul edilen temsilî istiâre belâgat uzmanlarınca “mürekkep istiâre” diye de

tavsif edilmiştir. Zihni tek bir kavrama odaklamak için birden fazla istiârenin sıralanışı diye açıklanır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in, "At" manzumesinde Türk Milleti'ni temsil eden "at" tasviri bu sanata verilen en yaygın örnektir.¹³⁷

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

"bercīs-i minber-i takdīs heft-pāye-i āsuman üzerinden hātib-i tūtī-yi midhātun olup durur" (kutsama kürsüsünün Jüpiter Yıldızı yedi kat göğün üstünde seni metheden papağan dilli bir hatip olur.) (8/8) Burada gizli bir tasvir yapılmaktadır. Kâinatı zikretmeden kâinat unsurlarını ve mescidi zikretmeden de mescit unsurlarını teşbihlerle birbirine bağlamıştır. Böylece temsili bir istiare ile kâinatı mescide benzetmiştir.

"Dünyā bir dārdur ki bir hānesinde mizmār ve her hānesinde şurāḥ olur. Bir evde yecele ve bir evde āh ü vāh olur. Belki nice hāneler olur ki sabah düğün-iken aḥşām mātem olur ve nice yirler olur ki gice ferehlik-iken gündüz pürgam olur. Nice sohbetler olur ki arada 'ūd u çeng-iken Bir lahzadan darb u ceng olur ve nice meclisler olur ki tulū ḡulḡul u āhenk- iken bir zamandan ḡavḡa u seng olur." (29/14–17; 30/1–2) *"Mizmār-şurāḥ* (kaval-çığlık), *yecele-āh u vāh* (kutlama-feryat), *düğün- matem, gice-gündüz, ferehlik-pürgam, 'ūd u çeng-darb u ceng, ḡulḡul u ahenk-ḡavḡa u seng"* sözcükleri belirgin bir biçimde bir düğün ve eğlence ortamının tasvirine yönelik olarak zikredilmiştir. Tasvirler bütün olarak değerlendirildiğinde "dünya" içi bol şenlikli bir "düğün meclisine" aynı zamanda acı dolu bir "matem evine" benzetilmiştir.

"Kuvāñ kavā'idi münhedim olmışdur mu'ādil-i heremle. Sen anı irak meremmet idemezsin yüzbiñ kez nedemle. " (Duyularının temelleri yaşlılığın tesiriyle harap olmuştur, yüz bin kez pişman da olsan sen onu tamir edemezsin.) (42/13–14) Burada insan, maddi ve manevi yönleriyle somut bir yapıya, binaya benzetilmiştir. Benzeyene ve benzetilene dair unsurlar zikredilmiş ancak temel unsurlar zikredilmemiştir. Benzetme ise genel tasvirden anlaşılmaktadır.

¹³⁷ Bilgegil, a.g.e. , s162

3.1.4. Teşbih

Bir şeyin belirgin bir biçimde öne çıkan bir özelliği ile başka bir şey arasındaki ortaklığa işaret etme sanatıdır. Teşbih, bir mecaz sanatı değildir. Çünkü sözcükler gerçek anlamlarında kullanılır. Fakat teşbihte kelimelerin meydana getirdiği anlam bütünlüğü mecâzi bir kimlik kazandığı için bu sanat, kelimenin mecâzi manası ile yapılan sanatlar grubuna girer. Teşbihte müşebbeh (benzeyen), müşebbehün bih (kendisine benzetilen), vech-i şebih (benzetme yönü) ve edât-ı teşbih yani benzetme edatı olmak üzere dört öge söz konusudur. Bu ögelerin kullanım durumlarına göre değişik tasnifler yapılır.¹³⁸

3.1.4.1. Ayrıntılı Benzetme (teşbih-i mufassal)

Dört ögesi de bulunan benzetmedir.¹³⁹ Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“gurre-i mâh her ay ham-ı ebrûna beñzer” (ayın beyazlığı her ay kaşının kıvrımına benzer) (7/15)

Benzeyen: mah (ay [beyazlığı])

Benzetilen: ebrû (Hz. Peygamber’in kaşı)

Benzetme yönü: (ham) kıvrım

Benzetme edatı: benzer

“âfitâb-ı ‘âlem-tâb şol güler yüz ki teşebbüh itdügi-çün akâlim-i seb‘a-i eflâke şehriyâr olup durur” (evreni aydınlatan güneş, senin güler yüzüne benzediği için yedi kat göğe sultan olmuştur.) (8/9–10)

Benzeyen: âfitâb (güneş)

K. benzetilen: yüz (Resulullahın yüzü)

B. Yönü: ‘âlem-tâb / güler

B. Edatı: teşebbüh itdügi

¹³⁸ Saraç, a.g.e. , s.129

¹³⁹ Saraç, a.g.e. , s.131

“senüñ gibi bir mübârek kâdemi tabi‘at kâbilesinüñ eline şunmamışdur”(15/6–7)

Benzeyen: Sen (Hz. Muhammed)

K.Benzetilen: kadem (uğur)

B.Yönü: mübarek

B.Edatı: gibi

“Dünyâ bir sahrâya benzer içinde yir yir kuyular olur.”(30/13) Yer yer kuyular bulunması yönüyle dünya, bir çöle benzetilmiştir.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Sahra

Benzetme Yönü: Yir yir kuyular olur.

Benzetme Edatı: Benzer

“Zaman bir düş gibidür gelür geçer.”(34/5)

Benzeyen: Zaman

Benzetilen: Düş

Benzetme Yönü: Gelip geçme

Benzetme Edatı: Gibi

“Dünyâ bir şayyâda benzer ki her maşîdesinde biñ dürlü faḥḥî olur veya bir cazu ya benzer ki her bir ‘ukdesinde hezâr-ı efsûn ve nefḥî olur.”(36/13–14) Burada art arda iki mufassal teşbih vardır.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Sayyad (avcı) / Cazû (cadı)

Benzetme Yönü: biñ dürlü faḥḥî (tuzak) olur / ‘ukdesinde hezâr-ı efsûn (büyü) ve nefḥî (üfleme) olur.

Benzetme Edatı: Benzer

3.1.4.2. Kısaltılmış Benzetme (teşbih-i mücmel)

Benzetme yönü söylenmemiş olan benzetmedir.¹⁴⁰ Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“...kim ki bir kıl kadarı senden yüz çevirür dâhil-i zümre-(y)i evliyañ “ke’l-en‘ām” olur.” (senin evliyalarının zümresine dâhil olan her kim varsa bir kıl kadar senden uzaklaşsa hayvan gibi olur.) (17/1) Benzetme yönü belirtilmeden doğru yoldan sapanlar hayvana teşbih edilmiş. Benzetme “ke’l-en’am” tabiriyle doğrudan Kur’an’dan iktibas edilmiştir.

“cihân didükleri hemîn bir dolaba benzer ve âdem oğlanları şol gözelerdeki āba benzer.” (29/9–10) Benzetme yönleri kullanılmadan benzetmeler yapılmıştır. “Hemîn (tıpkı) ve benzer” sözcükleri benzetme edatı olarak kullanılmıştır.

“dünyâ fırsatı yaz bulutu gibidür.”(33/14) Benzetme yönü eksiktir.

“Cihan bir uyku gibidür gişi ölicecek tuyar.” (34/5) Benzetme yönü verilmemiştir.

3.1.4.3. Pekiştirilmiş Benzetme (teşbih-i müekked)

Benzetme edatı bulunmayan benzetmedir. Edat kullanılmış ise mürsel teşbih (teşbih-i mürsel) adını alır.¹⁴¹

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“faķir-i padişāh-ı nişansın ki nüh felek kalbün velāyeti yanında bir ednā gūye dönmişdür”(5/5) nüh felek (dokuz gök) / ednā gūy (basit bir top)

Benzeyen: nüh felek

Benzetilen: gūy (top)

Benzetme yönü: ednâ (küçüklük)

¹⁴⁰ Saraç, a.g.e. , s.131

¹⁴¹ Saraç, a.g.e. , s.131

“*keffün kâffe-i kâinâta kâfi cūd-ı sehâvet olup durur*” (avcun bütün kâinata yeten bir cömertlik olur) (7/7–8) Benzetme edatı dışındaki öğeler mevcuttur.

Benzeyen: keffün (avcun)

Benzetilen: cūd-ı sehâvet (cömertlik)

Benzetme yönü: kâinâta kâfi

“*henüz ol hazretün şubh-ı bi’seti tulu’ itmedin*” (henüz o hazretin gönderilme sabahı doğmadan) (12/16)

Benzeyen: bi’set (gönderiliş)

K. benzetilen: subh

Benzetme yönü: tulu’ itmedin (doğmadan)

“*elbette bir şems-i sa’âdet tâli’ olur*” (14/1)

Benzeyen: saadet

K. Benzetilen: şems

Benzetme Yönü: tali’ olur (doğar)

“*hâmile-(y)i rüzigâr her leyl ü nehâr tev’emân-ı rûz u şebi toğurur*” (zaman denilen hamile, her gece ve gündüz; gün ve gecenin çift ikizlerini doğurur.) (15/5–6)

Benzeyen: rüzigâr (zaman)

K. Benzetilen: hâmile

B. Yönü: toğurur

“*...her milk-i rikâb-ı risâletün önince râh-ı bûy olur*” (Risalet makamının her mülkünün önü adeta koşu yolu olur.) (17/4–5) Peygamberlik makamının âmilleri, önlerinde koşu yolları uzanan yapılara benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Benzeyen: rikâb-ı risâlet (risalet unsurları)

K. Benzetilen: mülk (dünya yapısı)

Benzetilenin özelliği: râh-ı bûy

“*Âsiyâb-ı devrânsa halkı dâim öğütmede*” (zaman değirmeni halkı daima öğütmede) (23/3–4)

Benzeyen: Devran(Zaman)

Benzetilen: Âsiyab (Değirmen)

Benzetme Yönü: dâim öğütmede

“*Dünyâ egerçi ‘iş-i henîdür ammâ karâr itmez gider ve hayât egerçi verd-i tarîddür ammâ tizcek solar.*” (dünya belki hazmı kolay bir gıdadır ama durmaz, gider. Hayat, belki koparılmış bir güldür, haliyle çabuk solar.) (29/12–13) İfadelerinde benzetme yönleriyle birlikte dünya gıdaya ve hayat güle benzetilmiştir.

“*Dünyâ mahbûbı geyinüp bezenüp gendüyü ‘arz itdükce...*” (30/4–5) Dünya, sevgiliye benzetilmiştir.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Mahbub

Benzetme Yönü: geyinüp bezenüp

“*cihân ‘arûsı düzenüp kuşanup cemâlini gösterdükce*” (30/5–6) Dünya, geline benzetilmiştir.

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Ârus(gelin)

Benzetme Yönü: düzenüp kuşanup

“*Ķankı gönül kim dünyâyâ cânla müte‘allik olur. Elbette anun şiyâb-ı diyâneti mütemezzik olur.*” (31/15–16) Dünyaya bağlı kişinin dini, yırtık bir elbiseye benzetilmiştir.

Benzeyen: Diyanet

Benzetilen: Siyâb (giyecekler)

Benzetme Yönü: mütemezzik (yırılmış, parçalanmış)

“*Dünyā bir kantara-(y)ı muhkemdür (sağlam köprü) ki cihān halkı gelüp geçer.*” (33/2–3)

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: kantara-(y)ı muhkem (sağlam köprü)

Benzetme Yönü: cihan halkı gelüp geçer

“*Ne yürürsin bu dünyā denizinde ki tolu timsāhdur*” (37/1–2)

Benzeyen: Dünya

Benzetilen: Deniz

Benzetme Yönü: tolu timsāhdur

“*ecel cellādı karşımuza gelmişdür hānçerin çeker.*” (39/14)

Benzeyen: Ecel

Benzetilen: Cellāt

B. Yönü: Gelmişdür, hānçerin çeker

3.1.4.4. Güzel Benzetme (teşbih-i belîğ)

Yalnız benzeyen ve kendisine benzetilen unsurlarla yapılan benzetmedir.¹⁴² Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Cihān pādīşāhları / gedā*”¹⁴³ (1/2) Dünya padişahları köleye benzetilmiştir.

“*Ol (Allah) / Hazret-i İzzet*” (1/8) Allah aziz olma sıfatı olan “İzzet” sözcüğüyle karşılanmıştır.

“*Subh-ı vücūd*” (varlık sabahı) (1/11) Somutlaştırma yoluyla yapılmıştır.

“*gasāk-ı adem*” (hiçlik karanlığı) (1/11) Somutlaştırma yoluyla yapılmıştır.

¹⁴² Saraç, a.g.e., s.131

¹⁴³ Genellikle tamlama kalıbı halinde yer alan veya isim cümlesinin özne ve yüklemine teşkil eden benzetme unsurları, bu sanat açıklanırken çoğunlukla cümleden bağımsız olarak nakledilmişlerdir. Özne-yüklem ilişkisi içinde verilen örneklerde benzeyen ve benzetilen unsurlar, taksim işareti (/) ile ayrılmıştır. Cümlenin diğer öğelerinden bağımsız bir biçimde zikredildiğinde yapılan benzetme net olarak görülebiliyorsa sadece benzeyen ve benzetilen unsur alıntılanmıştır. Sanatın anlaşılması diğer öğelere de bağlı ise ifade bütün olarak nakledilmiştir.

“*rûfû-u hikmet*” (hikmet örgüsü) (1/12) Somutlaştırma vardır.

“*mir’at-ı ‘âlem*” (evren aynası) (1/13)

“*nikâb olmaz aña illâ nûr*” (nurdan başka nikap [peçe] olmaz) nur/nikap (2/3–4)

“*hicâb olmaz ana illâ zuhûr*” (huzurdan başka hicap olmaz) huzur/hicap (2/3–4)

“*adem mir’atı*” (hiçlik aynası) (2/14) Somutlaştırma vardır.

“*Cân iklimi*” (ruh iklimi) (3/12)

“anlar (Enbiya-evliya) bir tâyifedür ki... cân iklimimin şâhlarıdır.” ifadesiyle başlayan bir dizi “enbiya-evliya teşbihleri” aşağıda sıralanmıştır:

(Enbiya-evliya) / “*cân ikliminin şâhları*” (3/12)

(Enbiya-evliya) / “*gönül velayetinin pâdişâhları*” (3/13)

(Enbiya-evliya) / “*südde-i ceberûtun sedeneleri*” (3/13) (kudret kapısının kapıcıları)

(Enbiya-evliya) / “*hazâin-i melekûtun hazeneleri*” (3/13–14) (ruhânî alemin hazine bekçileri)

(Enbiya-evliya) / “*Hidâyet merkebinün fârisleri*” (3/14) (hidayet bineğinin süvarileri)

(Enbiya-evliya) / “*inâyet meydânının mûmârisleri*” (3/14) (inayet meydanının ustaları)

(Enbiya-evliya) / “*sîne-i şeririnün serverleri*” (3/15) (gönül tahtının efendileri)

(Enbiya-evliya) / “*rûh-ı askeriyyenün mehterleri*” (3/15) (askerlik rûhunun kumandanları)

“*Gönül velâyeti*” (3/13) İki soyut kavram arasında benzetme ilişkisi kurulmuştur.

“*Südde-i ceberût*” (3/13) (kudret kapısı) Somutlaştırma vardır.

“*Hazâin-i melekût*” (3/14) (ruhlar âlemi hazînesi) Somutlaştırma vardır.

“*Eyvân-ı nübüvvet*” (3/16) (peygamberlik sarayı) Somutlaştırma vardır.

“*Âsumân-ı fütüvvet*” (3/17) (asâlet göğü) Somutlaştırma vardır.

“*Arsa-i melekût*”(3/17) (ruhlar âleminin arsası) Somutlaştırma vardır.

“*bihār-ı feyz*”(4/1) (feyiz denizi) Soyut bir kavramı karşılayan “feyiz ” sözcüğü aslen “su”ya benzetilmiştir. Su, ise zikredilmemiştir

“*zülāl-i ‘ismet*”(4/1) (masumiyet suyu) Somutlaştırma vardır.

“*divān-ı devlet*”(4/1) (saadet hükümeti) Somutlaştırma vardır.

“*felek-i risālet*”(4/2) (peygamberlik göğü) Somutlaştırma vardır.

“*mıntıka-i celālet*”(4/2) (yücelik meydanı) Somutlaştırma vardır.

“*beyt-i ma‘mūr-ı şerī‘at*”(4 /5) (şeriatın görkemli binası) şeriat/beyt-i mamur;

“*kum fe enzir*”¹⁴⁴ fermanı (4 /7) emir manası ifade etmesi yönüyle ayet mazmunlaştırılarak "fermana" benzetilmiş.

“*meydān-ı hidāyet*”(4 /9) (hidayet meydanı)

“*eyvān-ı ‘ināyet*”(4 /10) (inayet sarayı)

“*semā-i yakīn*”(4 /11) (hakikat ilminin göğü)

“*halvet hāne-i gar*”(4 /11) (mağara halvethanesi)

“*kisve-i muhabbet*”(4/13) (sevgi elbisesi) Somutlaştırma vardır.

“*şerbet-i meveddet*”(4/13) (dostluk şerbeti) Somutlaştırma vardır.

“*bağ-ı safā*”(4/13) (safa bağı)

“*felek-i temkīn*”(4 /11) (teslimiyet göğü) Somutlaştırma vardır.

“*būsitān-ı vefā*”(4/13) (vefa bahçesi)

Sen (Hz. Peygamber) / *sultan-ı âlī şân* (5/3)

“*Çevgān-ı celālün*” (5/4) (yüceliğinin çengeli) Somutlaştırma vardır.

“*Küre-i ‘ālem / sergeşte-güy*”(5/4) Dünya şaşkın bir topa benzetilmiş.

“*āsumān-ı dil-i arş-āşiyān*” (5/9) tabiriyle gönül (dil) bir gök katmanına (asuman) teşbih edilmiş.

“*kevākib-i nusret*”(5/10) (muvaffakiyet yıldızları) Somutlaştırma vardır.

¹⁴⁴ “Kalk da (insanları) uyar!” Müddessir, 2

“*nücüm-ı zafer*”(5/10) (muzafferiyet yıldızları) Somutlaştırma vardır.

“*sevākıb-ı sevābit-i nübüvvetün*” (5/11) (peygamberliğin sabit yıldızları) Somutlaştırma vardır.

“*sīne-i bī-kinūn kürsisi içinde merkūz olan şevākıb-ı şevābit-i nübüvvetün her biri bir mihr-i cihān-ārā olup durur*” (5/11–12) (kinden arınmış olan göğsünün gök katmanı içinde Peygamberliğinin parlak yıldızlarının her biri dünyayı aydınlatan bir güneş gibidir.) İfadesinde kürsi, “Levh-i mahfuzun bulunduğu gök katmanı” anlamını çağrıştırdığı için “sine” göğe benzetilmiştir.

“*fuād-ı bī- mādun fēzası arasında tertīb olunan felek-i seyyāre-i fütüvvetün her biri arş-ı mu‘allādan a‘lā durur.*” (5/12–13) (İtaatkâr gönlünün semasında asaletinin yörüngelerindeki gezegenlerin her biri en yüce göklerden daha yücedir.) ifadesinde gönül gökyüzüne benzetilmiştir. Somutlaştırma vardır.

“*felek-i seyyāre-i fütüvvetün*” (5/13) (asaletinin dönen seması) terkinde asalet, semaya benzetilmiş. Somutlaştırma vardır.

“*Nisfün-nehār-ı devletün*”(5/13) (saadetinin meridyeni) Somutlaştırma vardır.

“*sem-i re’s-i sa‘ādet ve tevfik*” (5/14) (inayet ve mutluluğun tepe noktası) Somutlaştırma vardır.

“*ufk-ı hakīkī-i izzetün*”(5/14) (Yüceliğinin ufuk çizgisi) Somutlaştırma vardır.

“*merkez-i ālem-i tahkik ve ma‘rifet*”(5/15) (ilim ve inceleme âleminin merkezi) marifet ve tahkik kavramlarını bir beldeye benzetmiştir. Somutlaştırma vardır.

“*Dāire-i irtifa‘-i celālün*” (5/15) (büyüklüğünün semasının doruk-çemberi) ifadesinde “celal” sözcüğü “dorum-çember” teşbihiyle somutlaştırılmıştır.

“*nesr-i tāyir-i risāletün*” (5/16) (peygamberliğinin parlak yıldızı) Somutlaştırma vardır.

“*felek el-bürüc-ı hizmet-i şerifün*”(6/1) (kudsî hizmetinin yıldızlı seması)

“*zenb-i mütaba‘at*” (6/3) (tâbi olma, uyma suçu) Hz. Peygamber’e uyma işi suça, kabahate benzetilmiş.

“*matla‘-ı bürûc-ı dakâyık-ı yakîn*”(6/5) (hakikat ilminin inceliklerinin ufku) tabiriyle hakikatin incelikleri, yıldızların doğduğu ufuk çizgisine benzetilmiş.

“*Vücûh-ı safahât-ı rûhun*”(ruhunun kısımlarının yönleri) / “*câmî‘-ı mukantarât-ı âfâk-ı tahkîkât*” (hakikat ufuklarını birleştiren köprüler) (6/8–9) terkiplerinde “ruh”un manevî mertebeleri “köprü”ye benzetilmiş. Somutlaştırma vardır.

“*câmî‘-ı mukantarât-ı âfâk-ı tahkîkât*”(6/8–9) (hakikat ufuklarını birleştiren köprüler) ifadesinde soyut bir kavram olan “tahkîkât”(inceleme, hakikati tespit etme) sözcüğü “âfak”a (ufuklara) benzetilmiştir.

“*Yedi kuvvet-i müderrek*”(bilinen yedi duygu) / “*kevākib-i seb‘a-i seyyāre*”(dönen yedi yıldız gezegeni) (6/10) terkipleriyle “kuvve” (his) “kevākib”e yani gezegene benzetilmiştir. Somutlaştırma vardır.

“*Nefs ü kalb ü rûh / dâire-i madde-i bālâ-yı kuttâbü'l erbā‘a*”(6/10) (dört kitabın kutsal maddesinin dairesi)

“*Aklām-ı şerī‘at*”(7/2) (şariat kalemleri) Somutlaştırma vardır.

“*ebr-i seccâc-ı reşk*” (7/3) (kıskançlığın yağmur yüklü bulutları) kıskançlık/bulut; somutlaştırma vardır.

“*bārân-ı atân*” (7/3) (ihsan yağmurun) Burada da soyut bir sözcük teşbih vasıtasıyla somutlaştırılmıştır.

“*Eyvân-ı nübüvveti*”(7/6–7) (peygamberlik sarayı)

“*vücûdun şerefesi*”(7/7) (varlığının minaresi)

“*menâr-ı fütüvvet*”(7/7) (asâletinin ışık kulesi) Benzetme yapılarak soyut bir kavram somutlaştırılmıştır.

“*vücûdun cihāna kilid olup durur*”(7/29) vücut/ kilit

“*senün nurun hamire-i mâye-i hestîdür*” (7/ 10) (nûrun / varlık mayasının hamururdur)

“*mâye-i hestî*”(7/ 10) (varlık mayası)

“*muhabbetün pirāye-i hüdâ perestîdür*” (7/10–11) (sevgin, kulların süsüdür) Burada da bir somutlaştırma vardır.

“*rikābunun pāyına çarh-ı atlas bir ferş olur*”(7/11) (senin katının tabanına Atlas okyanusunun seması bir yolluk olur)

“*kadrün kürsīsünün bir pāyesi ‘arş olur*”(7/11–12) (göğün zirvesi senin parlaklık düzeyinin makamından bir derece olur) Arş, parlaklık derecesine benzetilmiş.

“*ilk eyyām bir esb-i āhir-gehündür, zāviye-i fakr-ı tefāhür-gehündür*”(7/12) (ilk günler sonda giden atındır, övünce bedel fakirlik köşendir.) Günler ,(eyyam) ata (esb) ve fakirlik köşesine (zaviye-i fakr) benzetilmiştir.

“*pertev-i zamīr-i münīrūn*” (gönlündeki nurlu ışık) “*meş'al-i rāh-ı ‘ālem*” (kâinat yolunun meşalesi) olmuştur. (7/13) Nurlu ışık, somutlaştırılarak meşaleye benzetilmiş.

“*pertev-i zamīr-i münīrūn*”(gönlündeki nurlu ışık) “*meş'al-i rah-ı ‘ālem*”(kâinat yolunun meşalesi) olmuştur. (7/13) “Rah-ı âlem” terkinde âlem, yola teşbih edilmiştir.

“*Zıll-i livā-i şer‘ūn*”(şeriatının sancağının gölgesi) “*penâh-ı benî âdem*”(Âdemoğluna sığınak) olmuştur. (7/13) Zıll-i livā (sancak gölgesi) penaha (sığınak) teşbih edilmiştir.

“*Zıll-i livā-i şer‘ūn*” (7/13) (şeriatının sancağının gölgesi) ifadesinde şeriat, bayrağa teşbih edilmiştir.

“*güşensin*”(7/15–16) (gübahçesinin) Hz. Peygamber, gül bahçesine benzetilmiş.

“*şebistān-ı cihāna şem‘-i rüşensin*”(7/16) (dünya mâbedine parlak bir mumsun)

“*şebistān-ı cihān*”(7/16) (dünya mâbedi)

“*cihān gencinin miftāhı*”(7/17) (dünya hazinesinin anahtarı)/ sensin

“*cihān genci*”(7/17) (dünya hazinesi) Dünya, hazineye teşbih edilmiştir.

“*on sekiz bin ‘ālemün misbāhı* (kandili)” / sensin (7/17)

“*levh-i mu‘allā*”/ varak (sayfa) (8/2)

“*hakāyıkun hadāyık katı*” (8/3) (Senin hakikatının bahçe katmanı) Hz. Peygamber’in hakikati bahçeye teşbih edilmiş.

“*fazlun gülistānı*”(8/4) fazl(fazilet)/gülistan

“*melāike-i kirām* (Allah’ın melekleri) / *mürg-zâr* (kuş cenneti)”(8/4–5)

“*eltāfunun nefāhātī*” (lütuflarının esintileri) (8/5) Soyut bir kavram olan “lütuf” sözcüğü somutlaştırılarak “esinti”ye benzetilmiştir.

“*keyvān-ı sakf-ı a‘lā-yı künbet-i gerdān üstinden pāsbān-ı tārem-ı sarāy-ı devletün olup durur*” (8/6–7) (Satürn, dönen kubbenin yüce çatısı üstünde, senin saadet sarayının kubbesinin gece bekçisi olur.) keyvan (satürn) / pāsbān (bekçi)

“*sarāy-ı devletün*” (8/7) (saadet sarayı)

“*bercīs* (Jüpiter gezegeni) / *hatīb-i tūtī* (papağan dilli hatip)” (8/8)

“*Āfitāb* (güneş) / *şehriyār* (padişah)” (8/9–10)

“*zühre-i māh-çehre risāletün gülistānının bir mutrib-i hūb manzārıdır*” (Ay yüzlü Çoban Yıldızı, gülbahçesi risaletinin güzel yüzlü bir çalgıcısıdır.) (8/11) [Zühre/mutrib]

“*risāletün gülistānı*” (peygamberliğinin gül bahçesi) (8/11)

“*tīr-i vāfī tebdīr-i celāletün divānının destur şāhib-i defteridir*” (Yüceliğinin güvenilir Merkür’ü divanının defter sahibinin desturudur.) (8/11–12) [Tir (Merkür) / destūr]

“*kamer-i zerrīn cevher-i na‘l-i rikāb-ı şebdīz-i burāk-ı ‘ālīşānundur*” (Altın sarısı ay, senin şanı yüce olan Burak atının nal ve üzengisinin cevheridir.) (8/12–13) [kamer / cevher]

“*şebdīz-i burāk*” (8/13) Hz. Peygamber’in bineği Burak, iri ve yağız olmasıyla gösterişli bir at olan Şebdiz’e teşbih edilmiştir.

“*avvā şanāc nevbetündür cebbārın seyfi turup mecbūr-ı ‘azametüñ olmuşdur*” (8/ 15–16) (Avva burcu, Cebbar burcunun belinde bir kılıç gibi durup büyüklüğünün bekçisi ve hizmetkârı olmuştur.) Avva, duruşu itibarıyla kılıca teşbih edilmiş.

“*dücāce-i ‘ulyā-yı semāvāt bir mürğ-i hānundur*” (8/16) (göğün büyük Kuğu burcu, senin bir ev kuşundur) dücāce (Kuğu burcu)/mürğ,

“*kelb-i ekber dūn ü gün hāris-i āsītānuñdur*” (8/16) (kelbiekber burcu daima kapı [senin] eşiğinde muhafızdır) kelb-i ekber (burç) / hāris(muhafız)

“*sefīne-i felek/ dīvānundur*” (8/17)

“*zāt-ı kürsî didükleri hod bir kemter harem-i harîm sâha-i eyvânuñdur.*” (9/1)
(arşılânın cevheri sarayının avlusunun kutsal haremidir)

“*saray-ı semâ*” (9/2) (sema sarayı)

“*Dolğın bir hayvân-ı bahrîdur*” (9/5–6)

“*sa‘âdet göğü*” (9/11)

“*cephe-i murâduñ*” (muradının cephesi) (9/11)

“*kâse-i çarh-ı felek*” (9/12) (feleğin kâsesi) Somutlaştırma vardır.

“*kâse-i çarh-ı felek / bir bâdedür*” (9/12) (feleğin kâsesi / bir içki kadehidir)

“*nesr-i vâkî sakf-ı ‘illiyyün*” (9/12) (kutsal sema çatısının nesr-i vâkî yıldızı)
Sema, çatıya teşbih edilmiş.

“*âlem-penâh-ı şeri‘ atundur*” (9/13) (Şeri‘ atının sığınağı)

“*Şems-i satı‘ / sâyebân-ı bâr-gâh-ı tarikatundur*” (9/13) (Şems-i satı‘ burcu / yolunun divanındaki gölgeliktir)

“*felek-i a‘lâ / bir esb-i mukaddem*” (9/14) (dokuzuncu kat gök / bir öncü attır.)

“*felek-i a‘lâ / leşker*” (9/14) (dokuzuncu kat gök / asker)

“*neyyîr-i ahmer-i künbed mînâ / bir la‘l-i güşvâre*” (9/15) (gökkubbenin kızıl nûru / bir küpenin taşı)

“*necm-i şâkıb / şem‘-i münevver*” (9/16) (parlak yıldız / nurlu kandil) Yıldız, kandile teşbih edilmiş.

“*şeb-i halvet-gâhun*” (9/16) (uzlet mekânı gecesi) Gece, uzlet odasına benzetilmiş.

“*Süreyya bâğ-ı temâşâ-gâhunda bir ‘unkūd olup şalınur*” (9/16) Süreyya (Ülker yıldızı) / unkud (meyva salkımı)

“*Hamel, hâmil-i envâr-ı bahar-ı tal‘atun olup*” (10/ 1–2) (Koç burcu, güzellik baharının nurlarının taşıyıcısı olup) Koç burcu (Hamel), taşıyıcıya (hâmil) benzetilmiş.

“*bahar-ı tal‘atun*” (10/ 2) (güzellik baharın)

“*gönüller sahrâsı*” (10/4)

“*Delv, bir sākib-i mādur dur ki nehr-i cūdundan cihāna feyz için rahmet şuyunu yağdırur*” (10/7–8) (Kova, bir su dökücü[kova]dür ki senin cömertlik nehrinden dünyaya feyz için yağmuru yağdırır.) Delv (kova burcu) / sakib-i mâ (kova) :

“*yemm-i himmet*” (10/9) (himmet denizi) Somutlaştırma vardır.

“*āsumān*” (sema) / “*pûştî-i tamâm-ham*” (beli iki büklüm olmuş hizmetkâr) (10/10)

“*āsītāne-i hizmetinde*” (10/10) (hizmet dergâhında) Terkipte hizmet, dergâha teşbih edilmiştir.

“*sarāy-ı cān*” (10/13) (can sarayı)

“*kafes-i beden*” (10/13) (beden kafesi)

“*rāyet-i perçem hidāyetin*” (10/15) (hidayet sancağının püskülü) hidayet sancağa teşbih edilmiş.

“*arşa-(y) vüçūd*” (10/15) (varlık arsası) Somutlaştırma vardır.

“*sancak-ı leşker risāletün*” (10/16) (peygamberlik askerinin bayrağı) Peygamberlik makamı bir askere benzetilmiştir.

“*elvāh-ı fitrat-ı zuhūr*” (10/17) (görsel yaratılış levhaları) Yaratılış kavramı somut gerçeklik olarak levhaya benzetilmiş.

“*āvāze-(y) azamet ve celāl*” (11/2) (büyüklük ve yüceliğinin haykırışı)

“*Ādem (a.s.) halifetullāh ki mescūd-ı küll-i melik idi, Ādemī ki hāk-i pāyı sürme-i dīde-i felek idi*” (11/9) cümlesinde Hz. Peygamberin ayağının tozu, göklerin gözlerinin sürmesine teşbih edilmiştir.

“*risālet kademi*” (12/1) (peygamberlik adımı)

“*dā vet besāti*” (12/1) ([dine]davet zemini)

“*tevfik berāti*” (12/1) (Allah’ın yardım senedi)

“*şutūr-ı mekārim-i nusret*” (12/9) (inayetin cömertlik yazıları) “mekarim” sözcüğü ile ifade edilen “cömertlik” kavramı yazıya benzetilerek somutlaştırılmıştır.

“*kevkeb-i şerī at*” (12/17) (dinin yıldızı)

“*ser defter-i aşfiyā*”(13/12) (azizlerin defter başı)

“*tevfik ufukı*”(14/1) (başarı ufku)

“*Sen oldun āfitāb-ı burc-ı imān*”(14/2) sen/afitāb(güneş)

“*burc-ı imān*” (14/2) terkinde soyut bir kavram olan “iman” burca (yıldız kümesi) benzetilerek somutlaştırılmıştır.

“*Sen oldun...*(14/2) *meh-i eflāk fazl*”(14/3) ifadelerinde “sen” hitabıyla kast edilen Hz. Peygamber, “meh”e benzetilmiştir.

“*eflāk fazl*”(14/3) (inayet semaları) terkinde yine soyut bir kavram olan “fazl” sözcüğü “eflak” teşbihiyle somutlaştırılmıştır.

“*ebr-i ihsān*”(14/3) (iyilik bulutu)

“*vücūdundur çerāğ-ı çeşm-i biniş*” (14/3) vücud (Hz.Peygamber’in varlığı)/ çerāğ-ı çeşm(göz nuru)

“*bāb-ı āferīniş*”(14/3) (yaratılış kapısı)

“*iklīm-i ma’ālī*”(14/4) (yüksek fikirler iklimi)

“*le‘amrük*¹⁴⁵ *tāc*”(14/5) Terkinde ayetten muktebes “le‘amrük” (“*Hayatın hakkı için*” manasındaki bu edat grubu, “*Allah’ın hayatına yemin ettiği makam*”ın statüsünü ifade eder.) iltifatı somutlaştırma ile taca benzetilmiştir.

“*tāc-ı serverānsın*”(14/6) (uluların tacısın)

“*sen ol misk-i ezfersin*”(14/7) Resulullah/ misk

“*Meşāmm-ı dil ü cān*”(gönül ve ruh burnu) (14/9)

“*kūy-ı vücūdāt-ı mükevvenāt*”(yaratılmışların varlık köyü) (14/15–16) Varlık köye teşbih edilmiş.

“*şavlecān-ı kudret*”(14/16) (kudret çevgeni)

“*arşa-(y)ı meydān-ı mümkünāt*”(14/16) (varlık meydanının arsası)

“*şeh-süvār-ı hikmet*”(14/17) (hikmet süvarisi)

¹⁴⁵Hicr Suresi, 72 (Le‘amrücke innehüm lefî sekrahihim ya ’mehûn: [Resûlüm!] Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.)

“*mürebbiyân-ı kaza ve kader*”(14/16) (kaza ve kader terbiyecileri) Kaza-kader, birer terbiyeciye benzetilmiştir. Yani teşhis sanatı da mevcuttur.

“*gehvâre-(y)i halk u emr*”(14/17) (iş ve icat beşiği)

“*saray-ı leyâlî ve eyyâm*” (14/17) (geceler ve günler sarayı)

“*şîme-i ‘adem*”(15/5) (hiçlik tabiatı)

“*fezâ-(y)ı vücūd*” (15/5) (varlık göğü)

“*dest-i takdîr*”(15/6) “Takdir” sözcüğü ile tabir edilen Allah’ın kudret tecellisi, “el” benzetmesiyle somutlaştırılmıştır.

“*tabi‘at kâbilesi*”(15/7)

“*rişte-(y)i âdemiyân*”(15/7–8) (insanlık zinciri)

“*sen... bir yek-dâne dürr-i yetîmsin*” (15/8) (sen [Resulallah]... bir eşsiz incisin)

“*âfitâb-ı siyâdetün*”(15/11) (efendiliğinin güneşi)

“*envâr-ı ‘adl u ihsânî*” (15/11–12) (ihsan ve adalet nurları)

“*muhalefetüñ besâtı*”(15/14) (senin düşmanlığının zemini)

“*her dilde kim hevân olmaya bir şahre-(y)i şammâ olur*”(15/16) (her gönülde senin sevgin olmasa [o gönül] bir katı taş olur) gönül/katı taş

“*zılâl-i hidâyet*”(16/2) (hidayetin gölgeleri)

“*sâye-(y)i inâyet*”(16/2) (inayetin gölgesi)

“*arşa-(y)ı ‘Arasat*”(16/3) (mahşer arsası)

“*kevser-i lütfun-ıla*”(16/5) (lütfunun havuzuyla)

“*yed-i kerîmünle*”(16/5) (kerem elinle)

“*sen bir dürr-(y)i gâliyesin ki*”(16/6) (sen pahalı bir incisin ki...)

“*âşdâk-ı bihâr-ı ‘ulûm*” (16/7) (ilimler denizinin hakikatleri) İlimler, denize teşbih edilmiştir.

“*sen bir zühre-(y)i ‘âliyyesin ki*”(16/8) (yüce bir yıldızsın ki)

“*riyāz-ı gülzār-ı nüket*”(16/8) (zarif sözlerinin gül bahçesi)

“*risālet gülistanı*”(16/9–11)

“*dāire-i nūn-ı dīn-i mübeyyīnūn*”(16/9–12) (apaçık olan dininin nun dairesi)

Burada İslam dairesi “nun” dairesine benzetilmiş.

“*turre-(y)i mutarrañ hablül-metīn-i havāşş u ‘avām olur*”(16/17) (taravetli kâkülün aydın kimseler ile halk arasında sağlam bir bağıdır.) Peygamber’in saçı insanlar arasındaki bağa teşbih edilmiş.

“*çeşmūñ çeşme-(y)i teyakkuz ve intibāhdur*”(17/1–2) ([senin]gözlerin silkinme ve uyanma çeşmesidir.) Gözler çeşmeye benzetilmiş.

“*çeşme-(y)i teyakkuz ve intibāh*”(17/1–2) (silkinme ve uyanma çeşmesi) Somutlaştırma vardır. Silkinme ve uyanma kavramları “çeşme”ye teşbih edilmiş.

“*senūn tufeylūn hem ‘arş ve hem ferş olup durur*”(17/4) (yer ve gök senin sofrandan geçinicilerdir.)

“*meydān-ı felek*”(17/5) (gök meydanı)

“*sen sultān-ı memālik-i dīnsin*”(17/16) (din ülkesinin sultanısın)

“*sen bir kāfile-(y)i sālār-ı bâdiye-i hidāyetsin ki...*”(18/10) (sen hidayet çölünün kervancıbaşısın ki)

“*sen bir sākī-i bakī bâdiye-i ‘ināyetsin ki...*”(18/10) (sen inayet çölünün ebedi su dağıtıcısın ki...)

“*şeri‘āt bustānı*”(20/5) (din emirlerinin bostanı)

“*şol ‘aşere-i mübeşşere bu ervāhı mutahhara ki her biri şeri‘āt bustānınuñ bir gül-i ra‘nāsı*”(20/5–6) (Cennetle müjdelenmiş on kişi tertemiz birer ruhtur ki her biri şeriat bahçesinin bir güzel gülü[dür])

“*tarīkāt gülistānı*”(20/6) ([Allah] yollarının gül bahçesi)

“*‘aşere-i mübeşşere*”(20/6) (Cennetle müjdelenmiş on kişi) / “*tarīkāt gülistānının bir bülbül-i gūyāsı*”(tarikat bahçesinin şakıyan bülbülü)

“*gönül bağı*”(20/6) Gönül bağa teşbih edilerek somutlaştırılmıştır.

“*aşere-i mübeşşere / gönül bağının bir serv-i dil-ārāsı*” (20/6) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ gönül bağının gönül alıcı selvisi)

“*saḫā fezāsı*” (20/7) (eğlence göğü)

“*aşere-i mübeşşere / sa‘ ādet ‘aynınuñ kuresi*” (20/8) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ mutluluk gözünün ışığı)

“*aşere-i mübeşşere / siyādet vechinün gurresi*” (20/8) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ efendilik çehresinin parlaklığı)

“*hidāyet leşkeri*” (20/8) (doğruluk askeri)

“*aşere-i mübeşşere / hidāyet leşkerinün dilāveri*” (20/8–9) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ doğruluk askerlerinin yürekli)

“*ināyet bahri*” (20/9) (Allah’ın yardım denizi)

“*aşere-i mübeşşere / ināyet bahrinin şināveri*” (20/9) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ Allah’ın yardım denizinin yüzücüsü)

“*tevḫid lüccesi*” (20/9) (birlik okyanusu)

“*aşere-i mübeşşere / tevḫid lüccesinün gavvāsı*” (20/9) (Cennetle müjdelenmiş on kişi/ birlik denizinin dalgıcı)

“*Can vilayeti*” (20/11) (can şehri)

“*göñül iklimi*” (20/12)

“*Şeri‘at sarāyınun muhkem hārisleri-y-idi*” (20/12–13) (Şeri‘at sarāyının sağlam bekçileriydi) hulefā-i erbaa (dört halife) harise (muhafız) benzetilmiştir.

“*şu‘ā-ı şū‘le-(y)i şeri‘āt* (şeriat alevinin ışığı) / *hātemü'n-nebiyyin* (Resulullah)” (22/5–6)

“*levāmi'-i çerāğ-ı hakikat*” (22/4–5) (hakikat mumunun parıltıları)

“*ashāb / şarrāfān-ı nukūd-ı memālik-i hakikātdür*” (22/11) (sahabeler/ hakikat topraklarının sarrafları)

“*dolāb-ı çarh*” (23/4) (felek dolabı)

“*gönül kitābı*” (23/15)

“söz didüklerü cevher olur”(24/9) Söz/cevher

“ma‘āni dūrri” (25/5)

“ma‘ārif-i dūrri”(25/5)

“sözüm dūrleri”(25/13)

“Felek takı”(25/13) (gök kemeri)

“dil bülbülleri”(25/15) (gönül bülbülleri)

“Can tūtisi”(25/16) (can papağanı)

“gönül Mısrı”(25/16) (gönül Mısır’ı) Gönül, Mısır ülkesine teşbih edilmiştir.

“cevāhir-i kelimāt”(25/17) (sözcük cevherleri)

“(Dünyā) hakikatde bir cife-i kudzedür”(27/15–16)

“Zamān bir şavlecāndur ki”(28/10) zaman, eğri cirit sopasına teşbih edilmiştir.

“Dünyā bir bahr olur ki sähili ānuñ makbere olur.”(28/10)

—Dünya, denize;

—Kabir de o denizin sahiline teşbih edilmiştir.

“şarşār-ı eyyām virān ider bünyān-ı emeli ve mu‘ādil-ı a‘vām hedm ider hāit-i eceli.”(29/8–9) (günler fırtınası emel binasını viran eder, yıllar ekinoksu ecel duvarını yıkar.)

—Günler fırtınaya,

—Emel binaya,

—Yıllar ekinoksa (gece gündüz eşitliği temsil eden soyut bir çizgi)

—Ecel duvara benzetilmiştir.

“Ömr bir deyndür ki ānuñ kazāsı ħulül-ı ecel olur ve hayātı bir ravzādur ki ānuñ vüs‘atı füşhat-ı emel olur.”(Ömür bir borçtur ki ödemesi ecelin gelip çatmasıyla, hayat bir bahçedir ki onun genişliği de arzuların genişliğiyle olur.) (29/13–14)

—Ömür, borca;

—Hayat da bahçeye teşbih edilmiştir.

“*Dünyā bir fāhişedür.*” (31/7)

“*Hiżāb-ı şeybini seçemezler.*” (32/1–2) “Ağaran saçların kınası” tabiriyle saçların ağarması kınaya teşbih edilmiş.

“*Cihān şarşarı*” (Dünya fırtınası) (32/12)

“*İeyl ü nehār bir eşheb-i evhendür (dayanısız kır at) ki her kim binerse yine tiz iner.*” (33/2–3) Gece ve gündüz “dayanısız bir kır at”a benzetilmiştir.

“*Nefs karüresi (nefis kavanozu) nice bir karār itse gerek, bir gün yire düşüp uvanur (kırılır) ve gönül sırçası (gönül camı) ne vakte dek bütün tursa gerek, bir gün hadeşāt (pislik) taşına tokınup şınur. (kırılır)*” (33/4–6)

— Nefis ve gönül camdan birer kaba,

— İnsan pisliği de taşta teşbih edilmiş.

“*Hayat kandili ‘avāşif-ı āfāka nice bir tahammül itse gerek bir gün söyünür; ve sıhhat güneşi ufk-ı selametde nice toğsa gerek, āhir tolinur; enfās misāfiri nice bir yutar yoldan gitse gerek, bir gün yolu kesilür; ve vücut cambazı niceye dek ‘ömr urgānına binüp oynasa gerek, bir gün ipi üzilür.*” (Hayat mumu, ufukların fırtınasına ne kadar dayansa da bir gün söner ve sağlık güneşi, esenlik ufkunda ne kadar doğsa da sonunda batar. Nefesler misafiri ne kadar da yutar yoldan gitse bir gün yolu kesilir ve beden cambazı ne kadar ömür urganına binip oynasa da bir gün ipi kopar.) (33/6–9)

— Hayat kandile,

— Ufuklar fırtınaya,

— Sağlık güneşe,

— Selamet ufka,

— Nefes misafire,

— Vücut cambaza

— Ömür urgana benzetilmiştir.

“*Ömr baharı gidicek bir dahi gelmez ve hayat güneşi tolıncak bir dahi toğmaz. Ten tosını çözülicek yine bu meydānda tutılmaz ve beden bünyādı yıkılıcak yine neşşāde yapılmaz şihhāt-ı huğreti dāim olmaz gider ve dünyā firsāti yaz buludı gibidür bir*

sa‘âtde geçer şebâb-ı lâle-zârı ne gökçek idi. Eğer bir kaç gün eğlenüp tura-idi ve yigitlik bahârı ne hub idi.”(33/10–15)

- Ömür bahara,
- Hayat güneşe,
- Vücut tosuna,
- Beden binaya,
- Sağlık yeşillige,
- Yigitlik bahara beliğ teşbihle benzetilmiştir.

“Hayat-ı dünyâ nevm olur”(34/6) Hayat, uykuya benzetilmiştir.

“A‘mâl-i şâlihâyı yoldaş idinürler ve ahlâk-ı haseneyi refîk ve iş idinürler.”
(34/16–17)

- Salih amel, yol arkadaşına;
- Güzel ahlak da refakatçiye benzetilmiştir.

“Dünyâ Allah’un ‘adûsudur anı seven anı sevmez.”(36/7–8) Dünya düşmana benzetilmiştir.

“Dünyâ nikâbı”(dünya perdesi) (36/17)

“Dünyâ nikâbı keşf olıncak bilesin ki ma‘şukun bir ‘acûze-imiş”(36/17) Âşık olunan bir şahsiyet olarak dünya kocakarıya (acûze) benzetilmiştir.

“Nice bir hırşuñ lehebi müntefî olmaz” (37/2–3) Hırsın lehebi (alevi) tamlamasıyla hırs aleve benzetilmiştir.

“...ve mal ne cîfedür ki elüne girmediğine gücenesin.” (37/4) Dünya malı cîfeye (leşe) benzetilmiştir.

“Dünyâ bir şebikedür amma tab‘uñ tâyiri habbesini görür şebbekini görmez.”
(37/5) Dünya “şebike”ye (ağ ya da kafes biçiminde bir av gerecine); “tab”ın tâiri” ([senin] yaratılışının kuşu) ifadesiyle de insan yaratılışı bir kuşa benzetilmiştir.

“Dünyâ bir kañtara olur. Kañtarda vañan mı tutulur.”(37/11) Dünya köprüye benzetilmiştir.

“Dünyānun gıdāsı sem olur ve dünyānun lezzeti elem olur. Malı mār olur Sen andan emin olma ve dinārı nār olur”(37/12–13)

- Dünyanın gıdası zehre,
- Lezzeti eleme,
- Malı yılana,
- Parası ateşe benzetilmiştir.

“Çāh-ı cāhdur başireti olan aña düşmez ve dünyā bir fāhişe olur ‘ākıl olan aña yapışmaz.” (37/14–15) Dünya, makam-şöhret kuyusuna ve bir fahişeye teşbih edilmiştir.

“Hevā Züleyhāsına uyma kim anuñ nazarı hemīn muḥabbet-i ‘āciledür. ‘Ākl-ı Yusuf’ına tabī‘ ol ki anuñ himmeti ‘akıbet āciledür.”(38/7–8)

- İnsanın hevası (nefsanî istekleri) Züleyha’ya
- Akli ise Yusuf Peygamber’e teşbih edilmiştir.

“Ömr bir dürr-i girān bahādur ki anuñ kıymeti olmaz ve hayat bir cevher-i simyadır ki aña bahā bulunmaz.”(38/9–10)

- Ömür bir inciye,
- Hayat ise altın madenine benzetilmiştir.

“müṣa‘ bid zamān bir şu‘bede-y-idi gösterdi.” (hokkabaz zaman bir sihirbazlık gösterdi.) (39/3) “müṣa‘ bid zamān” terkihiyle zaman hokkabaza benzetilmiştir.

“Eger hevāñ zühali şehvetüñ mirrihine muḳārın olursa burc-ı gāfletüñde gönül iḳlîmi ḫarāb u virān olur ve eğer iḳbālüñ ḫameri ictihāduñ müṣterisi-y-ile cem‘ olursa derece-i himmetüñde derün-ı diyārı tamām ābādan olur.” (40/16–17; 41/1) Burada ardışık teşbihler yapılmıştır.

- Hevāñ Zühali (isteklerinin Satürn’ü),
- Şehvetüñ Mirrihine (arzularının Mars’ına),
- Burc-ı gāfletüñde (gaflet burcunda),
- Gönül iḳlîmi,

—İkbālũñ kãmeri (bahtının ayı),

—İctihãduñ müşterisi (içtihadının Jüpiter'i) gibi terkiplerde estetik benzetmeler görülür.

“Eger sa‘y iderseñ gönül mürğını hãlãs itmeğe bir nefesdür. Hiç beden hicãbından korkma ki bir avãnuķ kafesdür.”(41/1–2)

—Gönül yaygın rastlanan bir örnek olarak kuşa,

—Beden de aynı şekilde bilinen bir örnek olarak kafese teşbih edilmiştir.

“Hiç fikr ider misin ki ol vaktde n'olsa gerek maluñ kabrũñ riyãz-ı cinãndan bir ravza-i eniķa mı ola veya hufre-i nĩrãndan bir hufre(y)-i ‘amiķa mı ola.”(41/10–12)

Burada çift yönlü, belig bir teşbih vardır. Yapılan sorgulamada olasılık olarak zikredilen iki hal için kabir, ravza-i eniķaya (şirin bahçe) ya da hufre-i amikaya (derin, ateş çukuru) benzetilmiştir.

“İkdãmun hãtvesi dãim hãtãya ve zelile döner” (42/3–4) “İkdãmun hãtvesi” (çabalama adımı) tamlamasında verilen uğraş, harcanan caba adıma teşbih edilmiştir.

“Ömr rãhilesi müşãrif-i menzil-i ecel oldı bĩ-vecel yürürsin” (42/7) “Ömr rãhilesi” tamlamasında ömür, bir yük hayvanına, bir deveye benzetilmiştir.

“...hãyãt sefinesi muķãrib-i sãhil-i ãhĩret oldı bĩ-haber tũrursın.”(42/8)

—Hayat gemiye,

—Ahiret ise sahile teşbih edilmiştir.

“cihãn cĩfesinde eş'absın kelbden” (42/16–17) Dünya, bir leşe benzetilmiştir.

“Yazuķ ki gönül Yusuf'ını shevãt-ı felãtında hevã çãhına düşürdüñ”(44/12)

—Gönül, Yusuf Peygamber'e;

—Nefsãnĩ arzular (shevãt) susuz çöle (felãt);

—Nefsãnĩ istekler (hevã) kuyuya (çãh) benzetilmiştir.

“...ve hãyf ki cãn Yũnus'ını heyũla denizinde tabi‘at-ı hũtũnun ağızına virdũñ.”
(44/ 13)

—Can, Yunus Peygamber'e;

—Madde, (heyula) denize;

—Tabiat ise balığa (hut) benzetilmiştir.

“*‘Akl Zekeriyasını cehl bıçağıyla biçdüñ ve rûh Yahyasının zulm eli-y-ile kanın yire dökdüñ.*” (44/14)

—Akıl, Zekeriye Peygamber’e;

—Cahillik (cehl) bıçağı;

—Ruh, Yahya Peygamber’e;

—Zulüm ise ele benzetilmiştir.

“*Nâyire-i shevât-ıla gönül ekinlerini yakduñ ve ye‘cüc-ı fesādât-ıla derün-ı ‘imâretini yıkduñ.*” (44/15)

—Nefsanî arzular (shevât) ateşe (nâyire),

—Gönül ekine,

—Fesatlar, ye‘cüc-me‘cüc kavmine,

—Gönül (derün) binaya (‘imâret) benzetilmiştir.

“*Eger gamâyim-i ‘inayet deşt-i kulübı şıvarmazsa rûh iklimimin kaht-ı kanût-ıla işi āhir olur.*” (44/ 16)

—Allah’ın yardımı (‘inayet) yem torbasına (gamâyim)

—Kalpler (kulüb) çöle (deşt),

—Rûh ise iklime benzetilmiştir.

“*Eger zü’l-Şarneyn-i tevfiķ irade-i sedd yapmazsa ol Ye’cücüler derün-ı diyârınuñ külleri göğe savurur*” (44/ 17)

—Allah’ın yardımı (tevfiķ) Zülkarneyn Peygamber’e,

—Gönül (derün) ise diyâra yani bir yerleşim birimine benzetilmiştir.

“Eger zünüb marazlarına ‘ilâc iderseñ eccl yetişmedin gerek” (45/16–17)

“zünub marazları” terkinde günahlar hastalığa benzetilmiştir.

“*Ben rāhib degülem bir kelb-i ‘aķūram dāram*” (47/16) “kelb-i ‘aķūr” terkihiyle müellif nefsinin aşığalamak kastıyla kendini kuduz köpeğe benzetmiş.

“*ve nice bir tarîķ-i dalâletde ĥatavâtı ĥatâyat-ıla aķarsın*” (48/6) “tarîķ-i dalâlet” terkihiinde dalalet, sapkınlık kavramı bir yola teşbih edilmiştir.

“*nice bir ü amāniya mağrur olup bünyād-ı zamana tayanasın*” (48/6–7) “bünyād-ı zaman” terkihiinde zaman kavramı bir binaya, sütuna teşbih edilmiştir.

“*nice bir gönlüñi ĥan idersin ve nice bir hayâlâtunı kârbân idersin.*” (48/9) Gönül hana, hayaller kervana benzetilmiştir.

3.1.5. Kinâye

Sözlük anlamı “gizlemek, maksadı kapalı bir şekilde anlatmak” olan kinaye, sözün gerçek anlamını düşünmenin mümkün olduğu ancak mecaz anlamının kast edildiği sanattır. Mecazda belirgin bir biçimde bulunan *karine-i mâniya* (engelleyici ipucu) kinayede bulunmaz. Kinayenin yapıldığı söze “mekni bih”, kast edilen anlamına ise “mekni anh” denir. “Ayağı yere basmıyor” cümlesinin sözleri mekni bih, kast edilen “toyluk ve güvensizlik hâli” anlamı ise “mekni anh”tır.

Mekni anh, yani lafzın doğrudan değil de dolaylı olarak işaret ettiği anlamlar ise 3 kısımdır.

a) *Mevsuf* yani nitelenen varlığın kendisi: “Haset olan yerde huzur bulunmaz.” cümlesinde kast edilen mekân olan gönül gibi...

b) *Sıfat* yani niteleyici sözcük: “Onun kapısı herkese açıktır.” cümlesinde kast edilen “misafirperverlik” anlamı gibi...

c) *Nispet* yani belirgin plan sıfat ve mevsuf arasında kinayeli olarak ifade edilen ilgi: “Hatasını anlayınca Ahmet’in yüzü kızardı.” cümlesinde “yüz kızarıklığı” ile kast edilen “utanma” anlamı arasındaki bağ.¹⁴⁶

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

¹⁴⁶ Saraç, a.g.e. , s.145

“*Dünyâ Allah’ un ‘adüsıdur anı seven anı sevmez. Meşel-i meşhûrdur ki iki karpuz bir koltuğa sığmaz*” (36/7–8) Gerçek anlamını da düşündüren atasözünün söyleniş kastı mecazdır. Aynı anda hacmi geniş iki işi yapmak mümkün değildir.

“*Şağalımız ağardı hiç āhiri yok fesādımızuñ gitmelü olduk.*” (45/5) “Sakalımız ağardı” derken değişen fizyolojik belirtilerden kinaye edilerek ömrün azaldığı ve ölümün yaklaştığı kast edilmiştir.

3.2. BEDİ İLMİ KAPSAMINDAKİ EDEBİ SANATLAR

3.2.1. Anlam İle İlgili Sanatlar

3.2.1.1. Anlam Yakınlığına Dayalı Sanatlar

3.2.1.1.1. Tenasüp (Uygunluk)

Düşünsel açıdan veya nitelik itibariyle anlamları arasında bir ilgi bulunan kelimelerin aynı ifadede toplanması ile “tenasüp” yapılmış olur. Tenasüp için aynı zamanda “*müraat-i nazîr, cemiyet, telfik, tevfik, i’tilaf*” gibi adlandırmalar.¹⁴⁷

Yahya Kemal’in beytinde tenasüp sanatı belirgindir:

“*Her sabah başka bahar olsa da be uslandım*

Uğramam bahçelerin semtine gülden yandım.”

“bahar, bahçe, gül” sözcükleri birbirleriyle ilgilidir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*mir’at-ı ‘āleme cilā virmişdür rûh-ı ādem-ile tā anda ‘aynı müşahide ve ‘ıyān ola*” (1/13–14) “*mir’at, cilā vermek, müşahid, ‘ıyan olmak*” sözcükleri ifade içinde görüntü ve görsellik kavramlarını çağrıştırmaktadırlar.

“*Ef’ālini hicāb itmışdür şıfatına ve şıfatını niķāb itmışdür zātına*” (2/1–2) “*hicāb, nikāb, ihfā*” sözcükleriyle “Mahremiyet ve gizlilik” kavramlarına dair çağrışımlar sıralanmıştır.

¹⁴⁷ Saraç, a.g.e. , s.160

“*mahrem-i esrār-ı nihān-ı sübhānī*” (4 /10) mahrem (gizli, kişiye özel),esrar (sırlar), nihan (gizli, görünmeyen) sözcükleri yakın anlam çağrıştırdıkları için tenasüp sanatı yapılmıştır.

“*āsumān-ı dil-i ‘arş-ı āşīyanuñ her kuṭrında hezār-ı derecāt-ı şems ü menāzil-i kamer vardır*”(5/9) “*āsuman, arş, şems, kamer*” sözleriyle uyum sağlanmıştır.

“*ebr, seccāc, bārān, eşk-bār*”(7/4) sözcükleri birbirini çağrıştıran tasvir unsurlarıdır.

“*pertev, münîr, meş‘al*” (ışık, nurlu, meşale) (7/13) Aydınlığa dair kavramlar zikredilmiş.

“*küfr, irşād, iman*”(7/14) İnanca dair kavramlar zikredilmiş.

“*hadāik, riyāz-ı cinān, mürg-zār*” (8/3–4) Bağ-bahçe ortamını çağrıştıran unsurlar sıralanmış.

“*minber, takdīs, hatib*”(8/8) İslamiyet ve mâbetle ilgili kavramlar.

“*intikam, adüvv, muhābere, tīg-rān, çabuk-süvār*” (8/8–9) Savaşçılık ve mücadeleye dair kavramlar.

“*altun, varāk, tezhib*”(8/17) Kitabet ve süsleme sanatlarıyla ilgili çağrışımlar.

“*medh, kasāid, divān*”(8/17) Şiir sanatıyla ilgili çağrışımlar.

“*rümh (kargı, mızrak), rāmih(süngü batıran), kılıç*” (9/9) Savaş aletleri uygunluk arz eder.

“*kāse, sāki, bāde*”(9/12) Meyhane tasviri.

“*esb, leşker, guzāt, cihān-cū*” (at, asker, gaziler, cihan zapt eden) (9/14) Askerliğe dair kavramlar;

“*sākib-i mā, nehr-i cūd, rahmet suyu, yağdurur*”(10/7–8)

“*ağlamakdan, çeşminden, pür-nem*”sözcükleri uygunluk arz ederler. (10/11)

“*münkîr, dalālet, tuğyān, inad, ashāb-ı küfr, isyān*”(12/12–13) Sözcükler dine zıt kavramlar olmaları yönüyle aralarında uygunluk arz ederler.

“*misk, nāf, nāfe*”(14/7) sözcükleri koku çağrışımı yapımlarıyla uygunluk arz eder.

“*meşamm, revāyih, fēvāyih, hoş-būy, muattar*” (14/9–10–11) koku çağrışımı yapan sözcükler bu uygunluk arz eder.

“*işrākāt, mustazī, münevver*” (14/14) aydınlık çağrışımı yapan sözlerdir.

“*hāmīle, tev’emān* (çift-ikizler), *toğurur*” (15/5–6)

“*nefes, nefehāt, fāyih*” (16/8–9) Koku çağrışimleri...

“*riyāz, gūlzār, ezhār*” (16/8–9) Bahçe çağrışimleri...

“*nur, işrāk, ziyā, levāmi*” (16/9–10) Işık çağrışimleri...

Zebānī (dille ilgili), *söz, begūş* (kulakta, işitilen) (25/12–13)

“*Ömr bir deyndür ki anun kazāsı hulūl-ı ecel olur.*” (Ömür bir borçtur ki ödemesi ecelin gelip çatmasıyla olur.) (29/13–14) “Ömür, kaza, ecel” sözcükleri kader kavramıyla ilgileri yönünden uygunluk arz eder.

“*Dünyā bir dārdur ki bir hānesinde mizmār ve her hānesinde şurāh olur. Bir evde yelele ve bir evde āh ü vāh olur. Belki nice hāneler olur ki sabah düğün-iken aḥşām mātem olur ve nice yirler olur ki gice ferehlik-iken gündüz pürgam olur. Nice sohbetler olur ki arada ‘ūd u çeng-iken Bir lahzadan darb u ceng olur ve nice meclisler olur ki tulū gūlgul u āhenk- iken bir zamandan ğavğa u seng olur.*” (29/14–17; 30/1–2) “*Mizmār-şurāh* (kaval-çığlık), *yelele-āh u vāh* (kutlama-feryat), *düğün- matem, gice-gündüz, ferehlik-pürgam, ‘ūd u çeng-darb u ceng, gūlgul u ahenk-ğavğa u seng*” sözcüklerinde ilk sırada zikredilenler belirgin bir biçimde bir düğün ve eğlence ortamının; ikinci sırada zikredilenlerse bir yas ve hüzn ortamının tasvirine yönelik olarak kullanılmıştır.

“*dünyā gibi gaddār olmaz ve anun gibi hīle-bāz ve mekkār olmaz*” (31/5)

“Gaddar, hīle-bāz ve mekkār” sözcükleri anlamca uygunluk arz eder.

“*Ne Kistrānün askeri, ‘ecel adūsını basabildi ve ne Dārā müdürāsı-y-la devrānı tutabildi.*” (32/7–8) “Asker, adû, basabil-, devranı tut-” sözcükleri askerlik savaş ve hâkimiyet çağrışimleri yapar.

“*İnsānuñ yolında altı seferi olur ve andan soñra ikāmet hazarı olur. Evvel seferi ‘anāşurdur şulb ide nuḥfe olunca ikinci seferi nuḥfedür raḥm-i umde şüret bulunca üçüncü seferi cenīndür bañından mevlūd olunca dördüncü seyri mevlūddur dünyāda kabre gidince*

bîşinci seferi ervâhdur biraz hadde yine haşır olunca altıncı seyri ecsâddur yevm-i âhîretde yirlü yirine varınca.” (34/ 8–12) İnsana dair yaratılış ve diriltişi safhaları zikredilirken anasır (dört unsur, elementler), sulb (omurga kemiği), nutfe (döl suyu), rahm-i umde (dölyatağı), cenin (dölleniş yumurta); mevlûd (doğmuş) gibi sözcükler anatomi ve biyoloji sahalarının terimleri olduğundan bu bilimlere dair düşünce alanı oluşturmaktadırlar. Yine “ervah (ruhlar), haşır (diriltişi), ecsâd (cesetler), yevm-i ahiret” gibi kavramlar da “ölüm ve sonraki hayata” dair ortak çağrışım unsurlarıdır.

“Devletlü anlar ki ol gelecek seferlerüñ zâdını kayururlar ve ol seferlere yönelmedin esbâbını görürler. Merkeblerini yırak yakın iderler ve kılavuzlarını bedreka-i deyn iderler.” (34/14–16) “Sefer, zâd, merkebe, yırak, yakın, kılavuz, bedreka-yı deyn” sözcükleri yolculuk kavramının çağrışım unsurlarıdır.

“Aklı mı olur ol gîşinüñ ki kabirden nice çıkacağını ve sırâtı nice geçeceğini ve ahvâl-i haşırde hâli nice olacağını...” (34/17; 35/1) “Kabir, sırat, haşır” insanın ölüm sonrası geçeceği safhalardır.

“Dünyâ bir dâr-ı riya ve süm’â olur... Mal ki müddehar ola. Hemîn zerk-i verrâş olur.” (36/10–12) Riya, süm’a ve zerk sözcükleri arasında “ikiyüzlülük ve hile” anlamlarını çağrıştırmaları yönünden uygunluk vardır.

“Dünyâ bir şayyâda benzer ki her maşîdesinde biñ dürlü fahhî olur veya bir câzû ya benzer ki her bir ‘ukdesinde hezâr-ı efsûn ve nefhî olur.” (36/13–14) Sayyâd/maside/ fahhî ve cazû/efsûn/nefhî sözcükleri anlam yönünden yakın çağrışımlar yaparlar.

“Dünyâ bir şebikedür amma tab‘uñ t̄ayiri habbesini görür şebekini görmez.” (37/5) Şebike (ağ, kafes), tâir (kuş), habbe (tohum, yem) ve şebek (avcı, tuzakçı) sözcükleri anlam yönünden yakın çağrışımlar yaparlar.

“Dünyâ bir şebikedür ammâ tab‘uñ t̄ayiri habbesini görür şebekini görmez” (37/5) Şebike(kafes), tâir (kuş), şebek (avcı) sözcükleri anlamca ortak çağrışım yaparlar.

“bu sâhaları hâris olanlar ve kanı bu haða‘îkı ‘imaret idüp bu tîmârî gâris olanlar...” (38/14–15) “saha, hadâik, tîmar, gâris” sözcükleri özdeş kavramlardır.

“*Yoldaşlarımız sarhoşluğundan ayıla biz sekran kalavuz.*” (40/5–6) “sarhoş, ayıl(mak), sekran” sözcükleri uygunluk arz eder.

“Nice ‘aşiler olur ki müte‘annid olur ısrâr-ı zünübda ve müte‘allib olur firâş-ı ‘uyübda...”(41/12–13) Burada “âsî (isyan eden), müte‘annid (imansızlıkta inat eden), zünüb (günahlar), ‘uyüb (ayıplar)” sözcükleri dînen hoş karşılanmayan hallerle ilgili kavramlardır.

“*Bir gün mizmar u miżher müskir ü münkir-ile ‘işret ü envâ‘-ı melâhî ve hezar-ı maşhara-i velahî ile sohbet iderken...*” (41/13–14) “mizmar (ney, kaval), miżher (ud), müskir (sarhoş edici içki), münkir (inkâr eden), ‘işret (eğlence), melâhî (cümbüş), maşhara (soytarı)” sözcükleri dünyada “malayaniyat” tabir edilen geçici, faydasız ve şehveti artırıcı uğraşları temsil eden kavramlardır.

“Gerekse albünü yak bunda nâr-ı nerm-ile gerekse yanmağa râzı ol âteş-i cehennem-ile” (43/13–14) “yak, nâr, âteş, cehennem” sözcükleri ortak çağışım yaparlar.

“Fevâhiş-i ‘uyüb egerci şabâda dağı kabîha olur. Ammâ şeybden şoñra abah olur ve kebâir-i zenub. Egerçi her gişiden fazîha olur. . Ammâ ‘ulemâdan atı efzâh olur.” (45/6–8) “fevâhiş, uyüb, kabîha, akbah, kebâir, zünüb, fazîha, efzâh ” sözcükleri dînen hoş karşılanmayan durumlar için kullanılmaları yönüyle ortak çağışım yaparlar.

“*niyyât-i pāk gerek ki âmāl ‘âlem-i süflîden ħurūc ide. Çün ‘ibâdetüñ melik-i ħuddüse idersin. Öyle gerek ki ef’âlün tâhir ü muaddese ola*” (46/3–4) “Pak, Kuddüs, tâhir, mukaddes” sözcükleri gerçek ve mecaz anlamlarıyla temizlik çağışımı yaparlar.

“*nice bir gönlünü ħan idersin ve nice bir hayâlâtunı kârbân idersin.*” (48/9) “hân ve kârbân” sözcükleri yolculuk çağışımı yaparlar.

“*Ne dürlü dürlü varata uğraya. Berzah zametleri mi yoħsa maşşerüñ mi yoħsa cehennemde varacağı yir mi?*” (49/12–13) “Berzah, maşşer, cehennem” kavramları ahiret hayatının tasvirine dair unsurlardır.

3.2.1.1.2. Teşabüh-i Atraf

Bir ifadeyi anlam bakımından ilk sözlerine uygun olarak bitirme sanatıdır.¹⁴⁸ Namık Kemal'in aşağıdaki beyti güzel bir örnektir.

*“Azm etmedeyim âh gibi arş-ı Murad’a
Pür âteşim ey aşk çekil reh-güzerimden”*

beytinde “azm etmedeyim ve reh-güzerimden” sözleri uygunluk arz eder.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Şol pâdişāhuñ dergāhına ‘arz olunur ki cihan padişāhları kapusunda bir kem gedāsıdır” (1/1–2) Her ne kadar karşıtlık arzetsen de “padişah ve geda” birbirini doğrudan da çağrıştıran kavramlardır. Cümle başındaki sözcüğe uygun bir çağrışımla sonlanmış.

“Ol bir hazret-i ‘izzetdür ki harim-i kibriyâ-yı hüviyeti ism ü resmden münezzeh ve müberrâdur” (1/8–9) Makamın yüceliğini beyan eden “Hazret-i İzzet” terkihiyle başlayan ifade “münezzeh ve müberra” gibi aynı şekilde kutsama anlamlı sözcüklerle tamamlanmış.

3.2.1.2. Anlam Karşıtlığına Dayalı Sanatlar

3.2.1.2.1. Tezat

Tezat sanatını “Aynı veya birbirine müşâbehet cihetiyle aralarında ayniyet tesis edilen tek bir şeye iki muhâlif cepheden bakılabilmek demektir.”¹⁴⁹ diye tanımlayan Ali Nihat Tarlan’a göre büyük bir coşku ve duyguya dayanan "tezâd", iki zıt imge ya da düşüncenin aralarında bir ilgi, hatta ayniyet/ıtpıklık kurarak bir kavramda birleştirilmesidir. Kartal, bu tanıma istinaden zıtlığın iki yönünden birinin gerçek diğerinin mecaz olması gereğine vurgu yaparak der ki: “Burada özellikle belirtilmesi ve vurgulanması gereken husus, zıtlığın kelimedede değil, düşüncede ve imgede olmasıdır.”¹⁵⁰ Bu doğrultuda tezat sanatını şu şekilde sistemleştirmiştir:

¹⁴⁸ Saraç, a.g.e., s.160

¹⁴⁹ Tarlan, (1981) *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul s. 175

¹⁵⁰ Kartal, (2007) *Türk Edebiyatında Belagat Çalışmaları ve "Tezad" ve "Telmih" Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.16, S.1, s.418

1. Şair/sanatkâr bir objeye/kavrama iki zıt yönden bakar.
2. Bu bakış açısından biri mecazî, diğeri ise hakikî manadadır.
3. Bu iki zıt kavram aynı noktada/objede birleşir.¹⁵¹

Bu bağlamda bu sanat için Tarlan ekolüne uygun olarak “Ortak yanları bulunan iki zıt kavramı, biri gerçek, diğeri mecazî mânâda olmak üzere aynı konu etrafında toplamak sanatıdır.”¹⁵² biçiminde yapılan tanıma bağlı kalıyoruz. Ancak tezat sanatının böyle tanımlanabilmesi de belli bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Sanatın ilk örneklerini ve hakkında yapılan ilk tanımlarını göz önünde bulundurduğumuzda belli bir tekâmül sürecinden geçtiğini anlarız. Kartal, eski kaynaklara dayalı olarak sanatın seyrini şöyle özetlemiştir:

“1-Bir ibare içinde birbirine zıt iki şeyin bulunması tezat sanatının oluşması için kâfidir.

2-Bu iki şey, isim “gece – gündüz, aç - tok”; fiil “gülmek – ağlamak, düşmek – kalkmak...” olabileceği gibi günümüz mekteplerinde ısrarla “karşıt değıllerdir” diye öğretilen fillerin olumlu – olumsuz çekimleri “almak – almamak, yazmak – yazmamak” ve “siyah – beyaz” gibi renkler de olabilir. Çünkü eldeki örnekler gösteriyor ki eski anlayışta bunlar da “karşıtlık” kabul ediliyordu.

3-Aynı kavram üzerinde olmasa dahi aynı yerde (mısra, beyit, bend) bulunmaları da bu iki şey arasında tezat oluşturmaya kâfidir. Zira edebî sanat kavramının ruhuna uygun olarak iki zıt şeyin bir arada kullanılması insanın ruh ve fikriyatında oluşturduğu tenakuz, onun duygu ve düşüncesini taşıdığı farklı iklimler bunun bir sanat olarak telakki edilmesine kifayet eder.”¹⁵³

Tıbâk, tatbik mutâbakât ve tekâfû¹⁵⁴ adlarıyla da anılmış olan bu tezat sanatı, bire bir zıt sözcükleri kapsadığı gibi birbiriyle olumsuzluk ve çelişki arz eden kavramsal boyuttaki bir karşıtlığı ifade eden ibarelerin kullanımını da kapsar. İsimlere gelen “-sız” ve fiillere gelen

¹⁵¹ Kartal, a. g. m., s. 418

¹⁵² Kocakaplan, a.g.e. , s. 246

¹⁵³ Kartal, a. g. m., s. 418–419

¹⁵⁴ Bilgegil, a.g.e. , s184

“-ma, -maz” olumsuzluk ekleri; ekfiilin olumsuz hâli (değil) ve bunların Arapça ile Farsçadaki karşılıkları bu kapsamda düşünülecek zıtlık unsurlarıdır. Bunlar belagatte “îcab ve selb” zıtlığı gibi adlarla tasnif edilmiştir.

Namık Kemal’in meşhur Hürriyet Kasidesi’nden alınan beyit tezat sanatına çarpıcı bir örnektir:

“Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet

Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten”

Dizelerinde “esaretten kurtulmak” ile mecaz teşkil eden “aşkın esiri olmak” kavramları arasında tezat vardır.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Cihân pâdişâhları/gedâ” (1/2) Padişahla geda (köle) arasında kavramsal bir zıtlık vardır.

“Ki onsekizbin ‘âlemüñ vücudı (Allah’ın) *ednâ ‘atasıdur.”* (1/3–4) *“On sekiz bin âlem / ednâ (atâ)”* “On sekiz bin” orantının çokluk kanadını, “ednâ” ise azlığı teşkil eder. Manasındaki “küçüklük” ise görecelidir, mecaz ifade eder.

“Bir nefesde virdügi ni‘metüñ yüzbiñ yıllar-ile çalışup şükri edâ kılınmaz” (1/4) Bir / yüzbin sözcükleriyle karşıt kavramlar etki unsuru olarak kullanılmıştır.

“ne kudreti olur ki / kemâlâtını add edebile” (1/7) Bir zafiyet ile onun karşıtı olan bir kabiliyet birlikte zikredilmiş.

“ne tākāti olur ki / hamd idebile” (1/8) Bir zafiyet ile onun karşıtı olan bir kabiliyet birlikte zikredilmiş.

“(Her şey) makām-ı cemiyette iken (topluluk makamında) / tafsîl bula (birlik, teklik / ayrışma)”: (1/13) Karşıt kavramlar.

“zâhir (iken) / (anı) görmez” (1/2) Karşıt kavramlar

“gayrına bakmaz / âni görmez” (2/5) Karşıt kavramlar

“(Yaratıcı: Allah) her şeyle biledür (her şeyle birlikte) / *münezzehdür ma‘ıyyetten* (halktan soyuttur)” (2/ 6) Karşıt kavramlar

“*gendüden gayrı nesne bulunmaz / zâtına kesret gelmez*” (2/7–8) Karşıt kavramlar

“*biñ türlü libāsıla görünür / her libāstan muarrādur*”(2/10–11) Karşıt durumlar

“*gerek sen kabul it gerek inkâr;*”(2/15) *kabul / inkâr*; karşıt kavramlar

“*Her ne şūret ki dünyāda zāhir olur elbette anuñ misāli āḥretde...*” (3/4) dünya/ahret; karşıt kavramlar

“*Sultān-niṣān / gedā-sūret*”(3/12) Karşıt kavramlar

“*Yidi iklimin milket-i imareti*” (yedi kıtanın en estetik yapıları) “*saray-ı derun*”a (5/6–7) (kalp sarayına) göre *viranedir*” ifadesinde “imaret/ virane” sözcükleri karşıtlık ifade eder.

“*üç çarḥ-ı mübeccel-i idrāk ziyāret-i ḥazîz-i zāviye-i fakruña her rûz u şeb māyıldür*”(Üç yüceltilmiş gök, senin fakirliğinin en aşağı köşesine gece gündüz ulaşmak eğilimindedir.) (5/7–8) Göklerin yüceliği ile fakirlik köşesinin en aşağısına ulaşma arzusu arasında zıtlık vardır.

“*kim ki zenb-i mütabi‘atuna teşebbüs kılur elbette re’s-i devlete irişür*”(6/3) “zenb-i mütabi‘at / re’s-i devlet” terkiplerinde saadetin zirvesine ulaşmak, zıtlığın gerçek yönüdür. “Tâbi olma kusuru” ise mecazîdir. Tâbi olma kusur değildir.

“*...maşrık-ı rûhun matla‘-ı bürüc-ı dakāyık-ı yakîn olup durur ve mağrib-i bedenün...*” (6/5–6) maşrık/mağrib

“*ilk eyyām bir esb-i āhir-gehündür, zāviye-i fakr-i tefāhür gehündür*”(ilk günler sonda giden atındır, övünce bedel fakirlik köşesidir.) (7/12) ifadesinde “ilk ile ahir”, “far ile tefāhür” sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*küfre irşādun irişicek imān olur*”(7/14) küfr/ iman; karşıt kavramlar

“*henüz madde-(y)i ādem rûy-ı zemīn üzerinde müteferrik ve üftāde idi ki senün şūret-i mukaddesün dest-i rûhü'l-kudsde ‘add u âmāde idi*” (10/11–12–13) Bu cümlede müteferrik(dağınık) ve âmāde(hazır) sözcükleri Hz.Âdem’in maddesi ile Hz. Muhammed’in mukaddes suretini tasvir ederken karşıt iki durumu karşılarlar.

“*ol bir rûh-ı küllî-y-idi ki cemî‘-ı ervāh-ı enbiyānun cüz‘ıyyātı idi*”(11/15–16) “külli/ cüz’î” arasında zıtlık vardır.

“*her ser ki pāyünde galtān olmaya pā olur*” (her baş ki ayağına yuvarlanmasa ayak olur.) (15/16) Somut bir varlık olan “baş”ın kıymetten düşmesi anlamında “ayak olur” tabiri ile birlikte kullanımı zıtlık ifade eder.

“*ma‘ārif-i ledünniyyeden nice biñ kizbüñ derr-i girān bahā lāyih olur*” (gayb ilimlerinden [senin] nice binlerce yalanın paha biçilemeyen inci kıymeti alır.) (16/7) Özel bir karşıtlık söz konusudur. Bir yandan kıymetsizliği çağrıştıran “kizb” sözcüğü “inci”ye denk tutulmuş, bir yandan da anlamının tam tersini yani “hakikat” anlamını mecazen karşılamıştır.

“*letāyif-i denīyye*” (çirkin nükteler) (16/8–9) tamamıyla karşıt kavramlar olmasına rağmen tamlama oluşturmuş.

“*Dünyā ğarrade ve ğaddāredür huddame ve mekkāredür. Sen anı mukīm şanursiñ ol seyyāredür.*” (Dünya şatafatlı ve acımasızdır, hizmetkâr ve hîlekârdır. Sen onu sabit zannedersin, o hareket eder.) (27/10–11) Karşıt kavramların kullanılmıştır.

“*Her kimüñ ki dünyā halāvetine rağbeti olur elbette merāretinden anun nefesi olur.*” (27/16–17) halâvet (tatlılık) ve merâret (acılık) sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*Her kimün ki işinden şafâ ve nazreti ziyâde olur. Elbette âhirinde cefâ ve hasreti ziyâde olur.*” (27/17–28/1) “*şafâ ve nazret / cefâ ve hasret*” sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*Bir hulvine ki baksan hakikatde mürrdür*” (Bir tadına baksan gerçekte acıdır.) (28/1) ifadesinde tezat sanatı belirgindir.

“*Nice ganî giceleyenler ertesi fakîr olurlar ve nice ‘izzetle yatanlar şabâh hakîr olurlar.*” (28/2–3) “*ganî-fakîr / ‘izzet- hakîr*” sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*Dünyānun her mevcûdı hükm-i ‘ademdedür ve her şahîhi mi‘raz-ı sakamdudur.*” (Dünyanın her varlığı hiçlik hükmündedir ve her sağlıklısı hasta manasındadır.) (28/3-4) “mevcut-adem, sahih-sakam” sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*Her lâbesi meslûbdur ve her ‘azîzi mağlûbdur.*” (Her aşağılanması engellenmiştir, her yücesi yenilgiye uğramıştır.) (28/4–5) “lâbe-meslûb, ‘azîz-mağlûb” sözcükleri zıtlık teşkil eder.

“*Dünyānun mecîsi hemîn zehâb olur ve fânîüñ ‘imâreti hemîn harâb olur.*” (28/13) Mecî- zehâb ve imaret-harab” sözcükleri arasında zıtlık ilişkisi vardır.

“*Anda muḳbil olan müdbir olur ve anda mûsir olan mu‘sır olur. Şâ‘id olan hâbît olur. Muşîb olan ḥâbît olur. ‘Azîz olan zelîl olur, şerîf olan rezîl olur. ‘Âkilleri hayrân olur. Reyyânları ‘atşân olur. ‘Ârifleri hâyim olur ve yaḳazânları nâyim olur. Vâkıfları nâdim olur.*” (29/1-5) Cümlelerinde yer alan, muḳbil (kutlu)/ müdbir (talihsiz), mûsir (zengin)/ mu‘sır (fakir), Şâ‘id (yükselen)/ hâbît (inen), muşîb (yanılmayan) / ḥâbît(yanılan), ‘Azîz (yüce) /zelîl (aşağılık), ‘Âkil (aklı başında) / hayran (kendinden geçmiş), reyyân(suya kanmış) / ‘atşân (susuz), ârif (bilen, olgun)/ hâyim (şaşkın), yakazân (uyanık)/ nâyim (uyuyan), vâkıf (uzman, kamil) / nâdim (pişman) sözcükleri ardışık sıra ile kullanılmış zıtlık ifade eden kavramlardır.

“*Dünyâ bir dârdur ki bir hânesinde mizmâr ve her hânesinde şurâḥ olur. Bir evde yelele ve bir evde âh ü vâh olur. Belki nice hâneler olur ki sabah düğün-iken aḥşâm mâtem olur ve nice yirler olur ki gice ferehlik-iken gündüz pürğam olur. Nice sohbetler olur ki arada ‘ûd u çeng-iken Bir lahzadan darb u ceng olur ve nice meclisler olur ki tulû ḡulḡul u âhenk- iken bir zamandan ḡavḡa u seng olur.*” (29/14–17; 30/1–2) “*Mizmâr-şurâḥ* (kaval-çığlık), *yelele-âh u vâh* (kutlama-feryat), *düğün- matem, gice-gündüz, ferehlik-pürğam*, *‘ûd u çeng-darb u ceng, ḡulḡul u ahenk-ḡavḡa u seng*” sözcükleri zıt anlam çağrışımı yapacak şekilde kullanılmıştır.

“(Dünyanın) ...*hiç vefâsına mesrûr olmaya ve hiç cefâsından bî-huzûr olmaya. Lutfını mekr(hile) bile ve keremini ḡadr(vefasızlık) bile sürürünü isâet(kötülük) bile ve dünûsunu denâet(aşağılık) bile ḥubûrını(sevinç) ihtiyâl(hile) bile ve ḡurûrını iḡtiyâl(yok etme) bile.*” (30/10-12) Cümlelerde karşıtıklardan yararlanılmıştır.

“*Bedeniyle teşyî ider ve kalbi-y-ile mülâhaza-(y)i beyt ider. Yoldaşını defn ider gendü gafil ve fülân ḡişi öldi dir gendü zâhil.*” (31/3–5) İfadesinde insanın halleriyle ilgili karşıtıklara dikkat çekilmiştir.

“Her ‘âkil ki geldi bunun elinden ciğeri hûn oldu ve her pâdişâh ki geldi bunun pençesinden zebûn oldu.” (32/6–7) “Padişah-zebûn” sözcüklerinde belirgin bir zıtlık vardır.

“*İnsânun yolında altı seferi olur ve andan sonra ikâmet hazarı olur.*” (34/8–9) Sefer ve hazar (oturma, ikamet) sözcükleri karşıtlık arz eder.

Evvel seferi ‘anāşırdur şulb ide nuşfe olunca ikinci seferi nuşfedür raḥm-i umde şuret bulunca üçüncü seferi cenîndür baından mevlūd olunca dördüncü seyri mevlūddur dünyāda kabre gidince bişinci seferi ervāhdur biraz ḥadde yine haşr olunca altıncı seyri ecsāddur yevm-i āhiretde yirlü yirine varınca.” (34/9–12) “Anāsır, nutfe, cenin, mevlūd, ervāh ve ecsād” sözcükleri ve birlikte zikredilen fiilimsiler birbirine mütekabilen söylenmiştir.

“Dünyā bir dār-ı riya ve süm‘ā olur... Emânî didükleri hakikatde azgâş olur.” (36/10–12) Dünyaya dair kavramlar sıralanırken “emân” yani “güven” sözcüğü için “azgas” (rüya) benzetmesi yapılmıştır. Rüya kavramının haikikat sözcüğüyle birlikte kullanımı tezat teşkil eder.

“...cihān ‘imāret-i ‘aānā olur. Gişi anı düzdügünce zaḥmeti artar.” (36/15–16) Dünyanın düzeni sağlandıkça zahmetinin artması zıtlık teşkil eder.

“Dünyā bir dār-ı feci‘ at olur her cemî‘ inuñ āḥiri şetāt olur (36/16-17) Cemî‘ (toplanma) ve şetāt (dağılma) kavramları zıtlık arz eder.

“Dünyānun ğidāsı semm olur ve dünyānun lezzeti elem olur.” (37/11-12) “Gıda/semm (zehir); lezzet/elem” sözcükleri zıtlık arz eder.

“Her ‘izzetüñ soñı zilletdür ve her devletüñ āḥiri mezelletdür.” (37/15–16) “İzzet/zillet, devlet/mezellet” sözcükleri zıtlık arz eder.

“Yıllarla şabā ve debūr ṭurmayup esse gerek.” (39/5–6) “şabā ve debūr” gündeğusu ve günbatısı rüzgârlarıdır. Karşıtlık çağrışımı yaparlar.

“yazuḳ rūḥa bedene ḥayy geldi māyit oldı.” (40/1) “ḥayy / māyit” (diri-ölü) sözcükleri zıtlık arz eder.

“Ḥasret bize ki halk buşrā olalar biz ‘umyān ḳalavuz.” (40/41) buşrā /‘ umyān “Görenler ve körler” manasındadırlar.

“Ṭurmayup biz emeli taşdik idevüz. Ol bizi tekzīb ide...” (40/6-7) “taşdik/tekzīb”

“Ḥasta oluruz ‘ibret gelür yine sıḥḥat buluruz.” (40/10–11) “Hasta olmak ve sıḥḥat bulmak” zıtlık arz eder.

“Eger tevbeñ cem‘ olursa ‘azimetle sâ‘atüñ hemîn sa‘ddür ve eger ħubb-ı dünyâ muķārın olursa kesele kırân-ı nahseyñ ol durur.” (40/14–16) “sa‘d (mutluluk, sevinç) ve kırân-ı nahseyñ (uğursuzluk)” tabirleri zıtlık teşkil eder.

“Elbette bir gün senüñ daĥi olsa gerek raĥîlüñ elüñden gitse gerek kesiruñ ħalîlüñ.” (41/8–9) “kesiruñ/ħalîlüñ” sözcükleri “çok ve az” anlamlarına geldikleri için zıtlık teşkil eder.

“Hiç fikr ider misin ki ol vaktde n’olsa gerek maluñ ħabrüñ riyâz-ı cinândan bir ravza-i enîķa mı ola veya ħufer-i nîrândan bir ħufre(y)-i ‘amiķa mı ola.” (41/10–12) Burada kabir, ravza-i enîķaya (şirin bahçe) ya da hufre-i amîķaya (derin, ateş çukuru) benzetilirken birbirinin karşıtı tasvirler yapılmaktadır.

“Eger bir ‘ibâdete kaşd iderseñ rahldan batî olur riclüñ ve eger bir hevâya durişürseñ ‘uķâriddin seri‘ olur fi‘lüñ.” (Bir ibadeti yapmaya karar versen ayakların semerden yavaş olur, arzuların için çabalarken hareketlerin Merkür’den daha hızlıdır.) (42/2–3) “batî ve seri” sözcükleri tam karşıt anlamlı sözcüklerdir.

“...niyyetüñ Ĥaķ’dan yaña amma teveccühüñ hevâ dârinadur ve seferüñ dost iķlimine amma ħılavuzun şehvet diyârinadur.” (42/6–7) “Hakk/ heva, dost iklimi/şehvet” kavramları karşıt anlam çağrışırlar.

“Ĥuvân kavâ‘idi münhedim olmışdur mu‘âdil-i heremle. Sen anı irak meremmet idemezsin yüzbiñ kez nedemle. ” (Duyularının temelleri yaşlılığın tesiriyle harap olmuştur, yüz bin kez pişman da olsan sen onu tamir edemezsin.) (42/13–14) “münhedim (yıkılmış) ve meremmet (onarım)” sözcükleri karşıt anlam çağrışırlar.

“Ĥaķ-ıla müķâleme itseñ şadruñ evsa‘ olur baĥrdan ve Allah-ile münâcât ħılsan ħalbüñ ezyaķ olur ħabirden.” (43/6–7) “evsa‘ (daha geniş)/ ezyaķ (daha dar)” sözcükleri karşıt anlam çağrışırlar.

“Bedenümüz ‘ibâdetde, dil dünyevî murâdda; cismümüz Rûm’da, ħalbüñ Bağdad’da...” (45/11–12) Burada ibadet ve dünyevi murat; Rum diyarı ile Bağdat temsil ettikleri kavramlar yönünden karşıt anlam çağrışımı yaparlar.

“ol ‘amel ki müdenneñ ola. Cehd eyle ki derat-ı riyâyı ħasl idesin a‘ mālüñüñ şafĥatından” (46/5–6) “müdenneñ (kirlenmiş) /ħasl et(mek) (yıkamak, temizlemek)” karşıt anlam çağrışımı yaparlar.

“İmdi bir *ķāfir küfriyle bu kadar inşāf ider. Sen bunca şehādet ve iman-ıla n’eylersin*” (48/1–2) “Küfür ile insaf” kavramları birbiriyle karşıt çağrışımlar olarak zikredilmiş. Devamında zikredilen “iman” kavramı ise küfrün tam karşıtı olarak verilmiştir.

“Bir lezzet-i fānīyi ele getürmek-çün bunca lezzet-i bākīyye(y)i bırakmaz. Bir laħza ‘ācil şafāsı-çün ebedī ācili ardına atmaz. Bir iki gün gülmek-içün yıllarla ağlamağı ihtiyār itmez.” (49/3–4) “Lezzet-i fānî/ lezzet-i bākî; ‘ācil (acele) / ācil (ertelenmiş); gülmek/ ağlamak” kavramları karşıt anlam çağrıştırırlar.

3.2.1.2.2. İhām-ı Tezat

İham-ı tenasüpe benzer bir ilişki söz konusudur. İki anlamlı bir sözcüğün cümlede kast edilmeyen uzak anlamı ile bir başka sözcük arasında karşıtlık bulunmasıdır. Bu sanat içindeki zıtlığı en geniş manasıyla düşünmek gerekir. Söz konusu ilişki mevcut ise zıtlığı teşkil eden kavramların gerçekliğine ve mecazlılığına bakılmaz.

“*Āvam okur seni teshir için hemişe hâvas*”

dizesinde “hâvas” sözcüğü “büyü için okunan dua” anlamıyla kullanılmıştır. Ancak bir diğer karşılığı olan “seçkinler ve ileri gelenler” anlamı düşünüldüğünde “āvam” sözcüğü ile tezat teşkil eder.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Azemāt-ı sahih gerek ki hasenāt semāya ‘urūc ide ve niyyāt-i pāk gerek ki āmāl ‘ālem-i süfliden ħurūc ide.*” (46/2–3) Temiz anlamına gelen “pāk” sözcüğü mecazen kudsî ve yüce anlamlarına gelir. “Süflî” sözcüğü ise burada somut olarak aşağı alemi yani arzı karşılarken diğer anlamı olan bayağı, alçak anlamları düşünüldüğünde “pāk” sözcüğü ile tezat teşkil eder.

3.2.1.3. Hem Anlam Yakınlığı Hem Anlam Karşıtlığına Dayalı Sanatlar

Bu tasnifte sadece mukâbele sanatı değerlendirilmektedir.¹⁵⁵

3.2.1.3.1. Mukâbele

Saraç'ın tanımına göre bir ibarede iki veya daha fazla kelimeyi zikrettikten sonra aynı sırayı koruyarak bunların anlam yönünden mukâbili veya zıddı olan kelimeleri zikretmektir.¹⁵⁶ Tevbe Sûresi'nin 82'nci âyetinde bu sanata belirgin bir örnek mevcuttur:

“...az gülsünler, çok ağlasınlar.” ifadesinde “az ile çok”, “gülsünler ile ağlasınlar” sözcükleri aynı sırayı müteakiben zıtlık arz ederler.

Ahmet Cevdet Paşa, bu sanatı “*tıbak (mutâbakat)*” adı altında tezat sanatıyla birlikte ele alır. Bunun yanında tezattan farkını da vurgulayarak mukâbeleyi, “*mütevâfik manâlarını irad eyledikten sonra sırasıyla mukabillerini zikretmek*”¹⁵⁷ biçiminde beyan eder ve aşağıdaki örneği verir:

“*Dilde safâ-yı aşkın; dîde, gamınla pür-nem*

Bir evde ayş ü şâdî bir evde ye's ü mâtem”

Mezkûr beyitte “*safâ-yı aşk*” sözüne mukabil olarak “*gam*”; “*ayş ü şâdî*” söz öbeğine mukabil olarak da “*ye's ü mâtem*” öbeğinin zikredildiği söylenir. Ancak mısra içi ilgiler değil de mısralar arası ilgiler esas alınırsa “*safâ-yı aşk*” ile “*ayş ü şâdî*”; “*gam*” ile “*ye's ü mâtem*” kavramlarının birbirine mukabil olduğu görülür ki bu defa paralel bir anlam ilişkisi öne çıkar. Bu paralellik de leff ü neşr tipi bir sıralanışı akla getirebilir. Ancak yazının devamında vurgulanacağı üzere leff ü neşr ile mukabele sanatlarındaki söz konusu ilişkilendirmeler arasında belirgin farklar vardır.

¹⁵⁵ Mukabele sanatının anlam karşıtlığı ve anlam yakınlığına dayalı bir sanat olarak tasnifi konuyla ilgili taradığımız kaynaklarda mevcut değildir. Bu durum sanatın tam kapsamının ortaya konulmamasından kaynaklanır. Edebi sanatları tasnif eden çoğu kaynakta bu sanat, sadece karşıtlığa dayalı bir sanat olarak kabul edilmiştir. Mukabele sanatının açıklama kısmında yaptığımız tasnifteki farklılık gerekçeleriyle beyan edilmiştir.

¹⁵⁶ Saraç, **a.g.e.**, s.164

¹⁵⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s.102

Bilgegil, aynı örneği naklederek bu tanımı desteklemekle birlikte tıbak kapsamında yer alan karşılaştırmaları “*icâb-selb, tezat, tezâyüf ve adem-meleke*”¹⁵⁸ olmak üzere 4 başlık altında sıralar. Ancak bu tasnifte belirlenen başlıkların tamamı sözcüğün temel anlamı boyutunda değilse de kavramsal düzeyde birer karşıtlığı ifade ederler. Yani gerek Saraç gerekse Bilgegil tarafından bu sanatın karşıtlık dışındaki anlam ilişkileri için de söz konusu olup olmadığı yeterince irdelenmediği -en azından bu noktaya değinilmediği- görülmektedir.

Mukâbele sanatının sınırları konusunda aslında tam bir ittifak yoktur. Bu konuda son değerlendirmelerden birini Menderes Coşkun yapmıştır. Coşkun, görüşlerini naklettiği bazı belâgatçilerin¹⁵⁹ tanımlarına bire bir iştirak etmemiş ve mukâbeleği sadece karşıt anlamdan ibaret bir sanat olarak değerlendirmiş; “*sıralı tezat*” biçiminde de bir yan adlandırma yapmıştır.¹⁶⁰ Ancak Sekkâkî ve Tahirü'l-Mevlevî'nin yorumlarına bakılırsa bu sanat yalnızca tezatlı değil tenasüplü sözcükleri de kapsamaktadır.

Yapılan tanımları birleştirdiğimizde aslında mukâbele sanatının sadece karşıtlık ifade eden sözcüklerin değil, eş ve yakın anlam gibi paralel çağrışımları da kapsadığı sonucuna varırız. Karşıtlık dışındaki anlam paralelliği söz konusu olunca da “leff ü neşr” sanatı akla gelmektedir. Nesirde kullanımına dair herhangi bir kaynakta örneğe rastlamadığımız bu sanatta sıralanan kavramlar arasındaki münasebet, mukâbele için zikrettiğimiz eş ve yakın anlam ilişkileri kadar basit değil çoğunlukla benzerlik ilgisi (teşbih, istiare) ya da beyitte kurgulanan mecaza, bazen telmihe dayalı, mazmunsal bir ilişki boyutunda kendini gösterir.

Müsecca nesir örneklerinde rastlanan mukâbele sanatı için belirlenen örneklere bakıldığında cümlelerin öge dizilişinde çoğunlukla simetrik bir düzen gözetilmesi dikkati çeker. Öge olarak özdeşlik ifade eden sözcük ve söz öbeklerinin de ister karşıtlık ister yakınlık olsun genellikle anlam yönünden birbiriyle çağrışıma açık kavramlar olarak sıralandığını görürüz. Burada sıralanan sözcük veya öbekler arasında ya eş, zıt ve yakın anlam gibi doğrudan bir ilişki ya da aynı kavrama dair ortak çağrışımlar biçiminde dolaylı bir ilişki söz konusudur. Ancak bu ilişkinin leff ü neşrde görüldüğü

¹⁵⁸ Bilgegil, **a.g.e.**, s.186–189

¹⁵⁹ Sekkâkî, Tâhirü'l-Mevlevî, Süleyman Paşa

¹⁶⁰ Coşkun, (2007) **Sözün Büyüsü/Edebî Sanatlar**, Dergah Yayınları s.161

üzere benzetme (teşbih, istiare), sebep-sonuç ilgisi, sıfat-mevsuf ilgisi (mürsel mecaz) veya telmih sanatlarını kapsayacak biçimde mazmunsal bir düzeye çıktığı pek görülmez.

Mukâbele ve leff ü neşr sanatları arasında bir ilgi kurulacak olursa karşıt çağrışımlar hariç olarak mukâbele sanatının leff ü neşrin çıkış noktasını teşkil ettiği düşünülebilir. Yani tezat sanatı için söz konusu olan tekâmül süreci gibi mukâbele sanatı ile başlayan sözcükleri sıralı bir tenasüp gözeterek söyleme eğilimi daha estetik bir düzeyde leff ü neşr sanatı olarak nihaî kalıbına erişmiştir, denilebilir. Buraya kadar leff ü neşrin şiire, mukâbelenin de nesre mahsus sanatlar olduğu gibi bir sonuç akla gelebilir. Ancak mukâbelenin kaynaklarda daha ziyade şiir (bilhassa karşıt çağrışımlarıyla) örnekleri içinde verilmesi bu sonucu nakzeder. Bunun yanında leff ü neşri de nesirden büsbütün uzak düşünmemek gerekir. Mukâbele sanatının hâkim olduğu ve şiirselliğin ağır bastığı nesir örneklerinde sıralanan tenasüplü sözcükler arası ilişkilerin mazmunsal çağrışım düzeyine varması da mümkündür. Lakin şu kadarı var ki leff ü neşr gibi estetik ilişkilendirmelerin doğal zemini şiirdir. Şiirde de kullanılabilen mukâbele sanatına ise genellikle birbirini anlam yönünden takviye etmek için zikredilen ardışık cümlelerle kurulu, secili nesir örneklerinde daha sıkça rastlanır.

Mukabele sanatı için verilen örneklerde ilgili sözcüklerdeki ilişkilendirmelerde de farklılık bulunabilmektedir. Kimi örneklerde cümle (veya mısra) içindeki, kimi örneklerde ise ardışık cümleler (veya mısralar) arasında kurulan ilişkiler dikkate alınır. Bu farklılık çerçevesinde cümle içi ilgi esas alındığında anlamca zıtlık, cümleler arası ilgi esas alındığında ise anlamca paralellik (eş, yakın, vb.) söz konusu olabilir. Şurası açıktır ki bu ilgilerin her ikisinde de sözcükleri birbirine mukabil söyleme kastı vardır. Bu bakımdan her iki yapıyı da mukabele sanatına dâhil etmekte bir sakınca yoktur.

Sonuç olarak mukâbele sanatına, genellikle karşıt kavramların kullanıldığı örneklerin verilmiş olmasını bir eksiklik olarak kabul etmekle birlikte bu durumu tezatlı sözlerin, tenasüplü sözlere kıyasla daha müessir ve çarpıcı oluşuna bağlayabiliriz. Tezatlı sözler kadar değilse de eş, yakın anlam gibi çeşitli ilgilerle birbirine bağlanan mütenasip sözcüklerin de ardışık cümlelerde birbirlerini karşılamaları sanat değeri taşıyan, etkin bir ifade özelliğidir.

Sinan Paşa'nın mukâbele sanatını kendi nesir üslubuna adeta doğal bir kalıp olarak yerleştirdiğini söyleyebiliriz. "Sinan Paşa Üslubu" diye iştihar eden nesir tarzında biçimce nasıl "mütevâzî ve murassa seci" sanatı öne çıkıyorsa anlam yönünden de "mukâbele sanatı" öne çıkar. Müellif biçim ve anlam çerçevesinde bu iki sanatı yetkin bir şekilde harmanlamış; biçimce müsecca, anlamca da birbirine mukabil sözcüklerle örülü sağlam bir nesir dili oluşturmuştur.

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

"İ'tirâf-ı 'acz ü mezellet gibi beşerde vesîlet olmaz ve ikrâr-ı kuşûr-ı ma'rifet gibi insanda fazîlet olmaz." (1/5-6) Burada ardışık cümleler arası ilgiler dikkate alındığında *"İtiraf / ikrar; acz ü mezellet / kusur-ı marifet; vesîlet/fazilet"* sözcüklerinin anlamca paralel olarak simetrik bir şekilde sıralandığı görülür. Bu sıralamada amacın ilk ifadeyi desteklemek ve muhkemleştirmek olduğu söylenebilir.

"Bir zerre kadar mümkün fakîrün ne kudreti olur ki Kâdir-i mutlakun kemalâtını 'add idebile ve bir avuç hâk-i hakîrûñ ne tâkati olur ki Hallak-ı cihâna turup hamd idebile." (1/7-8) *"fakîr/ hakîr; kudret/tâkât; Kadir-i mutlak / Hallak-ı cihan"* sözcükleri birbirinin karşılığı olarak zikredilmişlerdir. Yine ardışık cümleler arasındaki ilgiler dikkate alınmıştır.

"bir vech olmuşdur ki nikâb olmaz aña illâ nûr ve bir zâtdur ki hicâb olmaz aña illâ zuhûr" (2/3-5) *nikâb / hicâb; nur / zuhur* sözcükleri birbirinin karşılığı olarak zikredilmişlerdir.

"...ve menba'-ı bihâr-ı feyz-i mukaddes ser-çeşme-i zülâl-i 'ismet..." (4/1) *menba'/ser-çeşme, bihâr/zülâl, feyz-i mukaddes/ismet* sözcükleri birbirinin karşılığı olarak zikredilmişlerdir. Aynı zamanda mücerret istiare örnekleri de olan bu ardışık terkiplerin sözdiziminde birbirleriyle anlamca uyumluluk gözetilmiştir.

"Sen ol sultân-ı 'âli şânsın ki kürre-i 'âlem çevgân-ı celâlûñ hâminde bir serkeşte-güye dönmişdür ve sen ol fakîr-i padişâh-ı nişânsın ki nüh felek kalbüñ velâyeti yanında bir ednâ güye dönmişdür" (5/3-5) *"sultân-ı 'âli şânsın / fakîr-i padişâh-ı nişânsın; kürre-i 'âlem / nüh felek; çevgân-ı celâlûñ hâminde / kalbüñ velâyeti yanında; serkeşte-güye dönmişdür / ednâ güye dönmişdür"* sözcük ve sözcük öbekleri birbirinin karşılığı olarak zikredilmişlerdir.

“*sîne-i bî-kinün kürsîsi içinde merkûz olan şevâkıb-ı şevâbit-i nübüvvetün her biri bir mihr-i cihân-ârâ olup durur ve fuâd-ı bî-^ç inâdun fezâsı arasında tertîb olunan felek-i seyyâre-i fütüvvetün her biri ‘arş-ı mu‘allâdan a‘lâ durur.*” (5/11–13) sîne-i bî-kinün kürsîsi/ fuâd-ı bî-^ç inâdun fezâsı; merkûz olan / tertîb olunan; şevâkıb-ı şevâbit-i nübüvvetün / felek-i seyyâre-i fütüvvetün; mihr-i cihân-ârâ olup durur/ ‘arş-ı mu‘allâdan a‘lâ durur. Sözcük ve sözcük öbekleri birbirinin karşılığı olarak zikredilmişlerdir.

“*henüz Nüh (a.s.) gemisi tahtasını yonardı ki senün bārân-ı lutf u in‘âmun üstüne yağardı şol vaktde ki İbrâhim (a.s.) mancınık ile oda irişdi senün rûhunuñ himmeti ol demde aña yetişdi şol vakt ki Mûsa (a.s.) turmayup adını hücresinün kapusını kakardı senün cânun cānanla halvet hāne-(y)i kudsde sohbet iderdî ve gerçi ‘İsâ (a.s.) dördinci feleke çıkup melâike arasında şadr-nişîn olup dururdı ammâ senün rûhun her demde rûh-ı kuds ile ‘arş elinde hem nişîn olup durur Âdem (a.s.) hâlifetullâh ki mescûd-ı küll-i melîk idi ademî ki hâk-i pâyı sürme-i dîde-i felek idi...*” (11/ 3–9) Cümlelere dikkat edildiğinde her bir enbiyanın muhtelif hallerine mukabil Hz. Peygamber’in rüçhaniyetine delalet eden vasıflar sıralanmıştır.

“*âdem bu nev içinde ‘ebû’l-eşbâh’ oldı-y-ısa sen ‘ebû’l-ervâh’sın. ol sebeb ni‘met-i teklif oldı-y-ısa sen vāsita-(y)ı necâhsın*” (Adem Peygamber, insanoğlu içinde “Cesetlerin Babası” ünvanını aldıysa, sen de “Ruhların Babası”sın, ona teklif nimeti verildiyse sana kurtuluş vesilesi olma nimeti verildi.) (17/10) Birbirine mukabil ifadeler yer almaktadır.

“*nâkilân âyât u ahbârdur ve râviyân-ı ehâdiş ü âşârdur sâlikân-ı menâhic-i ferâyiz ü sünendür*” (22/8–10) Dört halifenin vasıflarının zikrinde sözcükler birbirinin mukabili olarak sıralanmıştır.

“*Aşk ehline yine bir yeni sâz öğretdüm ve derd islerine (sahiplerine) bin dürlü zâr u niyâz öğretdüm. Şevk erenlerine pür velvele vü cûş kıldum.*” (25/11–13) Anlamca ilintili özdeş öğeler aynı sırayla zikredilmiştir.

“*geh dervişler dilinden bir tûtî-güya olup şekerler yiyem geh ‘âşıklar ağzından bir bülbül-i hoş-âvâz olup destan serâlıklar eyleyem*” (26/8–10) Aynı düzende “derviş/âşık, dil/ağız, tûtî-güya/ bülbül-i hoş-âvâz, şekerler yiyem/destan serâlıklar eyleyem” sözcük ve söz öbekleri birbirine mukabil olarak sıralanmıştır.

“*Dünyā ğarrade ve ğaddāredür huddame ve mekkāredür. Sen anı mukīm şanursiñ ol seyyāredür.*” (Dünya şatafatlı ve acımasızdır, hizmetkâr ve hilekârdır. Sen onu sabit zannedersin, o hareket eder.) (27/10–11) Karşıt kavramların ardışık olarak kullanımı söz konusudur.

“*zav’-i āfildür ve zıll-ı zayıldür*” (sönücü bir ışıktır, yok olacak bir gölgedir) (27/14–15) Anlamca paralel kavramlar sıralanmıştır.

“*Her kimün ki işinden şafā ve nazreti ziyāde olur. Elbette âhîrinde cefā ve hasreti ziyāde olur.*” (27/17;28/1) Cümleler arası ilgi söz konusu olduğunda anlamca karşıt kavramların (safā/cefa; nazret/hasret) birbirine mukabil sıralandığı görülür.

“*Nice ganî giceleyenler ertesi fakîr olurlar ve nice ‘izzetle yatanlar şabāh hakîr olurlar.*” (28/2–3) Anlamca paralel kavramlar sıralanmıştır.

“*Dünyānun her mevcûdı hükm-i ‘ademdedür ve her şahîhi mi‘raz-ı saķamdudur. Her lâbesi meslûbdur ve her ‘azîzi mağlûbdur. Hayâtı mevtledür ve vicdānı fevtledür. Her istikâmetimin elbette bir i‘vicâcı olur ve her rahatına meşakkatinün imtizâcı olur.*” (28/3–7) Karşıt kavramların birbirini karşılayacak şekilde kullanımı söz konusudur.

“*Dünyā ānun-çundur ki ğişi añı cāyir ola hā’ir olmaya ve andan ‘ābir ola ‘āmir olmaya.*” (28/7–8) Karşıt kavramların birbirini karşılayacak şekilde kullanımı söz konusudur.

“*Dünyā mezra‘a-i nevāib olur ve meşrā‘-i meşāib olur. Müferrika-i mecāmi‘ olur ve mecrā-yı müdāmi‘ olur.*” (28/8–9) Anlamca paralellik ifade eden kavramlar sıralanmıştır.

“*Dünyānun mecîsi hemîn zehāb olur ve fanînüñ ‘imāreti hemîn harāb olur.*” (28/13) “Dünya-fani, mecî/imaret, zehāb/harab” sözcükleri birbirine mukabil olarak sıralanmıştır.

“*Şol ki ‘ākil ü hürr olur. Dünyānun şekli ma‘kūs olur ve ahvāli menkūs olur. Anda mukbil olan müdbir olur ve anda müsîr olan mu‘sîr olur. Şā‘id olan hābit olur. Muşîb olan hābit olur. ‘Azîz olan zelîl olur, şerîf olan rezîl olur. ‘Ākilleri hayrān olur. Reyynları ‘atşān olur. ‘Ārifleri hāyîm olur ve yaķazānları nāyîm olur. Vāķıfları nādîm*

olur.” (29/1–5) Yer yer eş ve yakın anlam, yer yer zıt anlam çağrışımı yapan sözcükler birbirine mukabil gelecek surette ardışık olarak sıralanmıştır.

“*Her hâneyi harâb ider kimseye muhâbâ itmez. Dârânun dârâtını târümâr ider müdârâ itmez.*” (29/7–8) “Hâne/dârât, harâb/târümâr, muhâbâ/müdârâ” sözcükleri ardışık sıra ile birbirine karşılık olarak zikredilmiştir.

“*Ömr bir deyndür ki anun kazâsı ħulûl-ı ecel olur ve hayâtı bir ravzadır ki anuñ vüs‘âtı füşhat-ı emel olur.*” (Ömür bir borçtur ki ödemesi ecelin gelip çatmasıyla, hayat bir bahçedir ki onun genişliği de arzuların genişliğiyle olur.) (29/13–14) Anlamca paralellik ifade eden kavramlar sıralanmıştır.

“*Dünyâ bir dârdur ki bir hanesinde mizmâr ve her hanesinde şurâh olur. Bir evde yecele ve bir evde âh ü vâh olur. Belki nice haneler olur ki sabah düğün-iken aĥşâm mâtem olur ve nice yirler olur ki gice ferehlik-iken gündüz pürgâm olur. Nice sohbetler olur ki arada ‘ûd u çeng-iken Bir lahzâdan darb u ceng olur ve nice meclisler olur ki tulû ğulğul u âhenk- iken bir zamandan ğavğâ u seng olur.*” (29/14–17; 30/1–2) “*Mizmâr/şurâh* (kaval/çığlık), *yecele/âh u vâh* (kutlama/feryat), *düğün/matem*, *gice/gündüz*, *ferehlik/pürgâm*, *‘ûd u çeng/darb u ceng*, *ğulğul u ahenk/ğavğâ u seng*” sözcükleri karşıt anlam ifade ederek birbirine mütekabilen söylenmiştir.

“*Dünyânun elinden ekbâd mı kalmışdur ki cürhı olmamış ola ve ecfân mı kalmışdur ki kurhı olmamış ola.*” (30/3–4) “Ekbâd/ecfân (karaciğerler/gözkapakları), cürh/kurh (yara/ yaralanma)” Sözcükleri anlamca paralellik ifade edecek biçimde sıralanmıştır.

“Her ‘âkil ki geldi bunun elinden ciğeri hün oldu ve her pâdişâh ki geldi bunun pençesinden zebûn oldu.” (32/6–7) “Âkil/padişah, el/pençe, ciğer/hün/zebûn” sözcükleri ortak çağrışım ekseninde birbirine mütekabilen sıralanmıştır.

“*Nefs karûresi (nefis kavanozu) nice bir karâr itse gerek, bir gün yire düşüp uvanur (kırılır) ve gönül sırçası (gönül camı) ne vakte dek bütün tursa gerek, bir gün hadeşât (pislik) taşına tokınup şınur. (kırılır)*” (33/4–6) “*Nefs karûresi-gönül sırçası, karâr itse gerek/ bütün tursa gerek, uvanur/şınur, yire düşüp/ hadeşât taşına tokınup*” sırasıyla verilen sözcük ve öbek çiftleri anlamca yakınlık ve özdeş görevli öğeler olmaları yönünden birbirlerine mütekabilen söylenmiştir.

Hayat kandili ‘avāşif-ı âfâka nice bir tahammül itse gerek bir gün söyünür; ve sıhhat güneşi ufk-ı selâmetde nice toğsa gerek, âhîr tolnur; enfâs misâfiri nice bir yutar yoldan gitse gerek, bir gün yolu kesilür; ve vücüt canbazı niceye dek ‘ömr urganına binüp oynasa gerek, bir gün ipi üzilür.” (Hayat mumu, ufukların fırtınasına ne kadar dayansa da bir gün söner ve sağlık güneşi, esenlik ufkunda ne kadar doğsa da sonunda batar. Nefesler misafiri ne kadar da yutar yoldan gitse bir gün yolu kesilir ve beden cambazı ne kadar ömür urganına binip oynasa da bir gün ipi kopar.)(33/6–9) Burada “hayat/sıhhât/enfâs/vücut” sözcükleriyle “söyünür/tolnur/kesilür/üzilür” sözcükleri ardışık cümlelerde anlam yakınlığı ilgisiyle birbirine mütetekabilen söylenmiştir.

“Âkıl oldur ki bu günki şıhhati ni‘met bile ki a‘vâm-ı ‘ömrini karâr olur ve şafâ zamanını ganîmet anlaya ki eyyâm-ı vaşl kışar olur. ‘Ömr bahârı gidicek bir dahi gelmez ve hayat güneşi tolncağ bir dahi toğmaz. Ten tosunı çözülecek yine bu meydânda tutilmaz ve beden bünyâdı yıkılcağ yine neşşâde de yapılmaz şıhhat-ı huğrâtı dâim olmaz gider ve dünyâ fırsatı yaz buludı gibidür bir sa‘âtde geçer şebâb-ı lâle-zârı ne gökçek idi. Eğer bir kaç gün eğlenüp tura-idi ve yiğitlik baharı ne hub idi.” (33/10–15)
 “Sıhhati nimet bile/ zamanını ganimet anlaya; ömür baharı/hayat güneşi; gelmez/ toğmaz; ten tosunu/ beden bünyadı; çözülecek/ yıkılacak; şebab-ı lâlezâr/ yiğitlik baharı; gökçek/hub” biçiminde sıraladığımız sözcük ve söz öbekleri metinde yakın anlam ya da bir kavrama dair özdeş çağrışımlar olması gibi ilgilerle birbirlerine mütetekabilen söylenmişlerdir.

“Hayat-ı dünyâ nevm olur ve ehli anuñ niyâm olur lezzeti âlâm olur ve halâveti ahlâm olur.” (34/ 6–7) Hayat-ı dünya/ lezzeti/ halâveti ve nevm/ niyam/ ahlâm sözcükleri verilen sıra ile birbirine mukabil söylenmiştir.

“Erbâb-ı dünyâ müsâfirîn olurlar ve ana kadem basanlar dâhilîn olurlar”(34/ 7) Sözcük ve söz öbekleri anlamca paralellik ifade edecek biçimde sıralanmıştır.

“menâzili leyâlî ve eyyâm olur ve merâhîli şuhûr u a‘vâm olur.” (34/ 8) “Menazil ve merahil” yakın anlamlı mekân çağrışımları; “leyali/eyyam ve şuhur/avam” sözcükleri ise zaman çağrışımlarıdır. Sözcük ve söz öbekleri anlamca paralellik ifade edecek biçimde sıralanmıştır.

“Bu cehâletdür buña tükelañ dimek tesvîl-i nefş-i emmâredür ve bu dâlâletdür bunuñla gufrân ummağ te‘mîl-i güvâ-yı mekkâredür.”(35/5–6) “Cehâletdür/ dâlâletdür,

tükelân dimek/ ğufrân ummak, tesvîl-i nefis-i emmâre/ te'mîl-i ğuvâ-yı mekkâre” sözcük ve söz öbekleri anlamca paralellik ifade edecek biçimde sıralanmıştır.

“*Avf ummağa daħi tarîķ gerek ve şefâ‘at itmeğe daħi şakîķ gerek. Ervâħ arasında münâsebet olmayınca nice şefâ‘at olur ve nefsüñ ħilķâtında ķâbiliyyet olmayınca nice hidâyet olur.*” (35/7–9) “Af ummak/şefaât etmek, tarik/şakik, münasebet/kabiliyet, şefaât/hidayet” sözleri birbirine mukabil sıralanmıştır.

“*Her mevcûd ne mertebeden ta‘yîn buldı-y-ısa yine aña varsa gerek ve her ne şıfatdan tecellî oldı-y-ısa yine ol şıfâtıñ kemâlini bulsa gerek. Enbiyâ ve evliyâ daħi şefâ‘at itseler gerek. Rûħları-y-ıla münâsebet oldı kemâlâtına iletsele gerek. Ĥâtem-i enbiyâ rûħ-ı ğül olduĝı-çun şefâ‘atı ‘âm olsa gerek.*” (35/11–15) “Mertebeden/sıfattan, tayin bulduysa/tecelli olduysa, aña varsa gerek/ kemâlini bulsa gerek/ kemâlâtına iletsele gerek/ şefa‘atı ‘âm olsa gerek” biçiminde sıralanan ardışık sözcük ve öbeklerin anlam paralellikleri içinde mütekabilen söylendiği görülür.

“*Hemîn ‘âkile lâzım oldur ki ceħd idüp amâra çalıŗa ve hemîn mü‘mine vâcib oldur ki sa‘y idüp ‘alâmetine duriŗe.*” (36/1–2) Mütekabil sözcük ve öbekler: “Âkile / mü‘mine; lazım oldur ki /vâcib oldur ki; ceħd idüp / sa‘y idüp; amâra (hesaba) çalıŗa / alâmetine duriŗe”

“*Sünnet-i Resûli ĝendüye âdet ide ve şerî‘atı mücibince ‘ibâdet ide.*” (36/2–3) Mütekabil sözcük ve öbekler: “Sünnet-i Resûl/ şerî‘atı; âdet ide/ ‘ibâdet ide”

“*Dünyâ bir ħabiŗdür ki her kim anun-ıla mu‘âmele eyleye ħasîr olur ve her kim ki anun zemminde mübâlaĝa eyleye kâşır olur.*” (36/8–9) Mütekabil sözcük ve öbekler: “Mu‘âmele /mübalâĝa; ħasîr /kâşır”

“*Dünyâ bir şayyâda beñzer ki her maşîdesinde biñ dürlü faħħi olur veya bir câğuya beñzer ki her bir ‘uķdesinde hezâr-ı efsûn ve nefħi olur.*” (36/13–14) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Dirhemi hemmdür tekşîrine himmet itme ve źay‘ası źayfdur ta‘mîrine ‘azîmet itme.*” (37/13–14) Baĝlaçla baĝlanmış iki cümleinin ardışık öğelerine bakıldığında anlamca paralel bir sıra takip edildiği görülür.

“*Her ‘izzetüñ soñı zilletdür ve her devletüñ âħiri mezelletdür.*” (37/15–16) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Ni‘met şandüğün bir daği bağañ niğmet görürsün. Miğnet didüğün döndürü görseñ miğnet bulursın”(38/3–4) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Gündüz olur dünyāya uyup yürürsün ve ağşam olur gaflet döşeginde uyursın.” (38/11–12) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“...kanı bu huşūni hışn eyleyüp bu sāhaları hāris olanlar ve kanı bu hađa ‘iği ‘imaret () idüp bu timāri gāris olanlar...” (38/13–15) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Ebleh oldur ki bunun lezzeti ile mesrūr olur ve ağmağ oldur ki bunun devletine mağrūr olur”(39/4) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Ne mal fāide itse gerek ne esbāb ne ihvān meded itse gerek ne aşhāb ne ululuk kurtarsa gerek ne cāh ne memleket fāide itse gerek ne sipāh.” (39/7-9) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“ niyyetüñ Hağ’dan yaña amma teveccühüñ hevā dārınadur ve seferüñ dost iğlimine amma kılavuzun şehvet diyārınadur.” (42/6–7) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Ömr rāhilesi müşārif-i menzil-i ecel oldı bī-vecel yürürsün ve hayāt sefinesi muğārib-i sāhil-i āhıret oldı bī-ğaber turursın.” (42/7–8) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Ömr zav’inden bir şafak kaldı henüz rūhuna rahmuñ ve himmetüñ yok ve hayat nüşhasından bir ramağ kaldı henüz nefsuñe esefüñ ve şefkatüñ yok.” (42/8–10) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Hağ-ıla müğāleme itseñ şadruñ evsa‘ olur bağrdan ve Allah-ile münācāt kılsan ğalbüñ ezyağ olur ğabirden.” (43/6–7) Anlamca karşıt kavramlar mütekabilen sıralanmıştır.

“Bedenümüz ‘ibādetde, dil dünyevī murādda; cismümüz Rūm’da, ğalbimiz Bağdad’da...”(45/11–12) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“Eger zünüb marāzlarına ‘ilāc iderseñ ecel yetişmedin gerek ve eger günāh sitemine tedārik iderseñ kalbe irişmedin gerek” (45/16–17) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Cehd eyle ki derat-ı riyyāyı ğasl idesin a‘mālūñüñ şafaḫatından ve sa‘y eyle ki ef‘ālūñ masuñ ola tekellūfūñ nefahātından.*” (46/5–6) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Eger dāyım teyaḫḫuzda olmaz-ısañ bari ki gāh mütenebbih ol. Eger şālīḫinden olmaz-ısañ bari anlara müteşebbih ol.*” (46/6–7) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Soḫbetlerinūñ nefesde muḫkem tesiri olur ve ḫavillerinūñ ḫalbde ḫavī taḫriri olur*” (46/10–11) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Ġişi cehd itmek gerek ihvānı aḫyār ola ve sa‘y eylemek gerek ki yoldaşları ebrār ola, tā elbir idüp ta‘ata çalışalar. Birbirinūñ ḫuvveti-y-ile ‘ibādeteye dürüşeler.*” (47/3–5) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“*Rāhib oldur ki anuñ Rabb’ından rehbeti olur ve Allah’dan ḫayfeti olur temcīd ider cemālını ta‘zīm ider celālını. Şābir olur belāsına, rāzı olur ḫazāsına, ḫāmid olur ‘ālāsına, şākir olur na‘māsına. Mütevazı‘ olur ḫudretine, mütezellil olur ‘izzetine. Ḥāşi‘ olur rehbetine. Ḥāzı‘ olur mehābetine. Mütefekkir olur ḫısābı ve mütezekkir olur ‘azābı. Nehārī şayim olur ve leyli ḫāyim olur. Giceler uyımaz ḫavf-ı nār-ıla ve evḫātı geçer mesā‘ ile-i milk-i cebbār-ıla*” (47/9–15) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

“İmdi bir ḫāfir küfriyle bu kadar inşāf ider. Sen bunca şehādet ve iman-ıla n’eylersin ve ol Ḥaḫḫ’dan bunca dūr-iken bu miḫdār i‘tirāf ider. Sen bunca ‘uhūd-ı imānuñ-ıla n’eylersin.” (48/2–3) Anlamca mütekabil sözcükler sıralanmıştır.

3.2.1.4. Diğer Anlam Sanatları

3.2.1.4.1. Cem-Tefrik-Taksim

Cem: Sözlük anlamı toplamak, birleştirmek olan cem, belâgat terimi olarak iki veya daha fazla manayı bir hükümde toplamaktır. İki şey arasında cem yapıldıktan sonra aralarındaki farkı ayırt etmeye “cem ma’at-tefrîk”; cem yapıldıktan sonra cem’i meydana getiren şeylerin özelliklerini söylemeye “cem ma’at-taksim” denir.¹⁶¹

“*Bu gece yarısında iki yoldaş uyanık*

¹⁶¹ Saraç, a.g.e. , s.173

Biri benim biri de serseri kaldırımlar”

mısralarında şair kendisi ile kaldırımları uyanık olma hususunda cem etmiştir.

Maârifnâme'nin tahlil edilen kısmında bu sanata rastlanmamıştır.

Tefrik: Aynı olan veya olduğu kabul edilen iki şey arasında fark olduğunu göstermektir. Tefrikte her zaman bir karşılaştırma söz konusudur.¹⁶²

Fuzûlî'nin meşhur beyti bu anlam olayına örnek verilebilir:

“Bende mecnundan füzûn âşıklık istidâdı var

Âşık-ı sâdik benim mecnunun ancak adı var”

beytinde aşıklık konusunda şair, kıyaslama yoluyla Fuzûlî ile kendisi arasındaki farka dikkat çekiyor.

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Dünyānuñ Allah katında cenāh-ı ba‘ûza kadar kadri yokdur ve cemi‘-i dünyānuñ âhrete nisbet bir sâ‘atce ‘ömri yokdur.” (31/13–14) İkinci cümlede ahiretin dünyadan farkı beyan edilmektedir.

“Cesedün mescidde ve kalbün öñdedür. Sen bir vādide ve dîn bir vadidedür.” (43/10-11) “Ceset-kalp, kişi(sen)-din” kavramları arasında ayrıma gidilmiştir.

“Anı fikr itmezler ki şol ‘ömr-i bakide ya sa‘id olalar ya şakî, ya ‘âşî şayılalar ya müttakî.” (49/8–9) Cümlenin öznesi (onlar) “said, şakî, asî, müttakî” kavramlarına ayrılmıştır.

Taksim: Birden fazla unsur belirtildikten sonra bunlara ait özellikleri ayrı ayrı taksim ederek söylemektir. Leff ü neşr sanatının aksine taksimde hangi şeyin hangi şeye ait olduğu açıkça veya işaretle söylenir.¹⁶³

“Ruhuyla ârız u gîsûsu dilberin yekser

Biri gülü biri kâfûr ol biri anber”

Mısralarında zikredilen üç unsura (ruh, ârız, gîsû) dair üç vasıf (gül, kâfûr, anber) zikredilmiştir.

¹⁶² Saraç, a.g.e. , s.176

¹⁶³ Saraç, a.g.e. , s.178

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Bedenümüz ‘ibâdetde, dil dünyevî murâdda, cismümüz Rûm’da, Qalbimiz Bağdad’da önümüzde turur arayamazuz ve maşşûd qarşumuzda turur ve eremezüz” (45/11–12) Beden, dil, cisim, kalp kavramları ibadet, dünyevî murad, Rûm ve Bağdad sözcüklerine taksim edilmiştir.

3.2.1.4.2. Sürekli Niteleme (Tensîku’s-Sıfat)

Sözlük anlamı sıfatların sıralanması demek olan “tensîkü’s-sıfat”, belâgat terimi olarak metinde bir şahsı veya nesneyi art arda gelen sıfatlarla nitelemektir. Şair gerçekte ilgisi olmadığı halde, hayal dünyasını yansıtmak ya da bir şahsı övgü veya yergi amacıyla bu sanatı kullanabilir. Önemli olan nitelemenin kendi içinde ve metin bağlamında bütünlük arz etmesidir. Her mısra, kendi içinde bir vasfı ifade etmeli, bir yargı belirtmelidir.¹⁶⁴

“Ey yetimler yetimi!

Ey garibler garibi!

Düşkünlerin kanadıydın.

Yoksulların sahibi.” mısralarının her birinde şair, Hz. Peygamber’e dair bir nitelik zikretmiştir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Ol bir hazret-i ‘izzetdür ki harîm-i kibriyâsı hüviyyeti ism ü resmden münezzeh ve müberrâdur ve harem-i sahâ-i ahadiyyeti hadd u hâsırdan mücerred ve mü‘arrâdur...” (1/8–10) Burada methüsenâ kastıyla Allah’ın zatından ziyade isimleri ve sıfatlarına dair nitelikler sıralanmaktadır.

“Belî cemî‘-ı şuver-ı ta‘ayyünâtdan münezzehdür zâtında ve yine eyle-iken tecelliyâtı vardur ‘adem mir’âtında” (2/13–14) Allah’a dair nitelikler sayılmaktadır.

“...anlar bir kavmdür ki anlarun vücûdı ‘âleme ni‘metdür ve anlar bir tâyifedür ki sultân-ı nişân ve gedâ şüretdür cân iklimimin şâhlarıdur ve göñül velâyetinüñ pâdişâhlândur...” (3/11–13) Enbiya ve evliyaya dair vasıflar sıralanmış.

¹⁶⁴ Saraç, a.g.e. , s.184

“*Huṣūṣa içlerinden şol bihterîn-i bihterân-ı ‘âlem ve hulâṣa-i tavâ-yif-i benî Âdem şadr-ı eyvân-ı nübüvvet ve mühr-i âsumân-ı fütüvvet şâh-ı memâlik-i ‘arṣa-i melekût ve mâh-ı derecât-ı ‘âlem-i ceberut. Esrâr-ı eyvân-ı akdes ve menba‘-ı biḥâr-ı feyz-i muḳaddes*” (3/16–17; 4/1) Hz. Peygamber’i tavsif eden ifadeler, teşbihler sıralanmıştır.

“*Sen ol sulṭan-ı ‘âli şânsın ki kürre-i ‘âlem çevgân-ı celâlün ḥamında bir serkeşte-güye dönmişdür ve sen ol fakîr-i padişâh-ı nişansın ki nüh felek kalbün velâyeti yanında bir ednâ güye dönmişdür muḥaddeb-i felek-i a‘zâm muḳâ‘ar-ı âsitâne-i ḥalvet-gâhundan bir nişânedür ve yidi iklimün milket-i ‘imâreti sarây-ı derûnuna nisbet bir virânedür*” (5/4–7) Hz. Peygamber’i doğrudan zatına hitap ederek tavsif edici ifadeler, teşbihler sıralanmıştır.

“*Sen oldun âfitâb-ı burc-ı imân meh-i eflâk-ı fâzıl u ebr-i iḥsân, vücûduñdur çerâğ-ı çeşm-i bîniş, kilid-i fetḥ-i bâb-ı âferîniş, ruḳûm-âmûz-ı sırr-ı lâyezâlî, cihân-efrûz-ı iklim-i ma‘âlî, le‘amrük tâcı, fark-ı müşg-bâruñ, “elem-neşrah” tıraz-ı rüzigârûñ, ‘alet-tahkîk-i tâc-ı serverânsın, ‘ale-l-ḥaḳḳ-ı ḥâce-i peygamberânsın sen ol misk-i ezfersin...*” (14/2–6) Hz. Peygamber’i doğrudan zatına hitap ederek tavsif edici ifadeler, teşbihler sıralanmıştır.

“*ve sen ol sa‘âdet-dişârsın ki tebâşîr-i zuhûr-ı âfitâb-ı siyâdetün envâr-ı ‘adl u iḥsânı saḫât-i cihâna neşridüp işâ‘at itdi sen şol şâhib-i devletsin ki her kim ki senün şeri‘ātuñ rûknine i‘timâd idüp tura devlet anuñ ve her kim senün muḫalefetün besâṭını tayy idüp dura ‘izzet anun her kim ki sünnetüne mütâba‘at ider rûz-ı kıyâmetde sa‘îd olur ve her kim ki emrüne mu‘anedet ider sa‘âdetden ba‘îd olur*” (15/12–15) Hz. Peygamber’i doğrudan zatına hitap ederek tavsif edici ifadeler, teşbihler sıralanmıştır.

“*sen ol Muhammed-i Kureyşî’sin ki Mekke’de toğup cümle-(y)i besâṭ-ı zemîni ve cemî‘-ı saḫâ-(y)i arzını muḳaddem-i hümayûnuñ-ıla münevver itdün ve sen ol Ahmed-i Arabîsin ki Hicaz vilâyetinde büyüyüp zılâl-i hidâyet ve sâye-(y)i inâyetün mufâriḳ-ı sâkinân-ı şark u ğarb üzerine bıraḳduñ*” (15/17;16/1) Hz. Peygamber’i doğrudan zatına hitap ederek tavsif edici ifadeler, teşbihler sıralanmıştır.

“*dîde-(y)i lutfuñ dîde-bân-ı “inne rabbeke libe'l-mirşâd”dur enmile-i ‘âliyen bisâṭı sipihr içinde kemer-güşâ-yı cirm-i kamer olur...*” (lütfunun gözleri, ‘inne rabbeke libe'l-mirşâd’ hükmüne mazhar birer gözetleyicidirler, mübarek parmağının ucu

gökyüzü içinde Kamer'in bedeninin kemer çözücüsü olur.) (17/14–15) Vasıflar sıralanmış.

“şol ‘aşere-i mübeşşere bu ervāh-ı muṭahhara ki her biri şeri‘āt bustānınuñ bir gül-i ra‘nāsı ve ṭarīkat gülistānınuñ bir bülbül-i gūyāsı gönül bağınuñ bir serv-i dilārāsı ve cān meclisinüñ bir maḥbūb-ı zibāsı şafā fezasınuñ nūrı ve vefā ravzasınuñ nevri sa‘ādet ‘aynınuñ kūrresi ve siyādet vechinün ğurresi hidāyet leşkerinün dilāveri ve ‘ināyet bahrinin şināveri tevḥid lüccesinün gavvāsı ve mālīkū'l-mülk ḥaremimin ḥāşı olmışlardı.”(20/5-10) Aşere-i Mübeşşere övgüsünde vasıflar sıralanmış.

“şol çehār-ı yār-ı şādık ve çehār-ı refīk-i muvāfık ki her biri cān vilāyetinüñ bir ulu şāhidi ve gönül iklīminüñ bir büyük pādīşāhı idi. Şeri‘at sarāyınıñ muḥkem ḥārisleri-y-idi ve ṭarīkat ḫizmetinüñ tamām mümārisleri-y-idi” (20/11–13) Dört halifenin vasıfları zikredilmiştir.

“nākilān āyāt u ihbārdur ve rāviyān-ı ehādiş ü āşārdur sālīkān-ı menāhic-i ferāyiz-i sünendür ve mālīkān-i medāric-i şaḥīḥ ve merfū‘-ı ḫüsndür müberrezān-ı mezāmīr-i şabr u şıdk u yakīndür ve mübārizān-ı me‘ārik-i cāhidü'l küffār ve'l-münāfiķindür şarrāfān-ı nuķūd-ı memālik-i ḥaķīķatdür ve vaşşāfānı nu‘ūt-ı menāzil-i ṭarīķātdür cemī‘-ı müteşebbisān-ı şer‘i mübīni Aḫmedidür ve cümlesi mütemessikān-ı ḥabl-i metīn-i ṭarīķ-i Muḫammedidür”(22/8–12) Dört halifenin vasıfları zikredilmiştir.

“Gördüm cihān bağında bir taze gülistān düzetdüm. ‘Aşķ ehline yine bir yeni sāz öğretdüm ve derd islerine biñ dürlü zār u niyāz öğretdüm. Şevk erenlerine pür velvele vü cūş kıldum Zebānī sözüm dürlerine ḫalķa begūş kıldum. Felek ṭāķında yine bir ḫandil-i zer aşdum ki dil ehline şevkle geniş nūrını başdum. Rūḫanīyān meclisine bir şem‘ düzdüm. İlahī ve ‘uşşāķ hengāmesine bir ‘ışķ-nāme yazdum.” (25/10–15) Burada müellif daha önce yazmış olduğu Tazarrūnāme eserine övgülerini teşbihlerle sıralıyor.

3.2.1.4.3. İltifat

Sözlük anlamı “dönmek, yüzünü çevirmek” olan iltifat, bir belāgat terimi olarak bir sözü birinci, ikinci, üçüncü şahıs kiplerinden biri ile söylerken farklı bir kipe aktarmaktır. Bu sanatta tekrîr ve rücû gibi okuyucunun ilgisini çekme, uyarma etkisine

sahiptir. İltifat sanatı sözün akışına katkıda bulunmak, tekdüzeliği aşır dili canlandırma gücüne sahip bir sanattır.¹⁶⁵ Akif’in dizelerinde bu sanatı görebiliriz:

“Ne muhrik nağmeler, ya Rab, ne mevcamevc demlerdi

Ağaçlar, taşlar ürpermişti; gûya sûr-i mahşerdi.

Eşin var, âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin,

Kıyametler koparmak neydi ey bülbül, nedir derdin?”

İltifat sanatının da kuşkusuz şiirin akıcılığı içinde daha ziyade belirginleştiğini ifade etmek gerekir. Bunun yanında müseccâ nesirdeki hitap döngülerini de bu sanat kapsamına dâhil etmek yanlış olmaz.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“...ve'l-beyânü's-sâti' vellezine't-âhir ve'n-nürü'l-bâhir seyyidü'l-enbiyâ senedü'l-aşfiyâ a'ni seyyidena ve mevlâna muhammedü'l Muştafa şallallâhü 'aleyhi ve 'âla tayyibîn et-tâhirine vet tabi'îne lehüm ecmaîn ila yevmi'l-haşri ve'd-dîn. Sen ol sultân-ı 'âli şânsın ki kürre-i 'âlem çevgân-ı celâlün hamında bir serkeşte-güye dönmişdür.” (5/1–4) Teşbih kastıyla sıralanan terkipler, 3. şahsa hitaben zikredilmiş. Salâvattan sonra doğrudan hitaba (yani 2. şahsa) dönülmüştür.

“...senün rûhuñ her demde rûh-ı kuds ile 'arş elinde hem nişin olup durur Âdem (a.s.) halîfetullâh ki mescüd-ı küll-i melik idi Âdemî ki hâk-ı pâyı sürme-i dîde-i felek idi dâyimâ rûhinuñ huzûrı zemzeme-(y)i tesbih-i Muḥammedî ile idi ve her demde derûnunuñ nûrı eşî a-i cemâl-i Ahmed ile idi Yûnus'a hut karnında enîs olan zikri idi ve Yûsuf'a çâh içinde celîs olan anun fikri idi.” (11/8–12) Baştaki cümlede “sen” diyerek Hz. Peygamber’e 2. şahıs konumunda hitap eden müellif, “Âdemî” tabiriyle (Ademoğlu manasında) gıyabî hitaba yani 3. şahsa döner.

¹⁶⁵ Saraç, a.g.e. , s.204

3.2.1.4.4. Tevriye

Tevriye, birden fazla gerçek anlamı olan bir sözcüğü, herkesçe bilinen anlamında değil de uzak anlamını kastederek kullanma sanatıdır.¹⁶⁶ Tevriyede kastedilen yakın ve uzak anlamın her ikisi de gerçek anlamda kullanılabilirdiği gibi biri gerçek anlamda diğeri mecâzî anlamda kullanılmış olabilir. Tevriyeli sözcüğün her iki anlamının da işlevinin olması ve biliniyor olması önemlidir. Yakın ve uzak manalarla ilgili bir hususun dile getirilmediği tevriyelere “mücerret” (yalın), yakın anlam ile ilgili hususun söylenildiği tevriyeye “müreşşah”, uzak anlam ile ilgili bir hususun zikredildiği tevriyeye de “mübeyyen tevriye” (açık tevriye) denir.¹⁶⁷ Coşkun, bu türlere *cinas ve mecaz tevriyelerini* de ekler.¹⁶⁸

“Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz.”

mısrasında “rûzgâr” sözcüğü hem “esinti” anlamını hem de “zaman, devir” anlamını çağrıştırır ve her ikisine de uygundur. Ancak asıl kast edilen, uzak anlamı olan “devir” anlamıdır.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Mütemmim-i beyt-i ma‘mûr-ı şer‘at” (4 /5) terkinde “beyt-i ma‘mûr” sözü tevriyeli kullanılmış. Tür adı itibarıyla “imar edilmiş bina” manasına gelen sözün özel ad olarak “semada meleklerin tavaf ettiği mekân”ı karşılması ile bu sanat yapılmıştır.

“behrâm-ı kavî intikâm-ı şer‘ün ‘adüvlerine muhârebe itmek-çün bir tîg-rân ve çabuk süvâr olup durur” (İntikamının güçlü Merih Yıldızı şeriatının düşmanlarıyla savaşmak için kılıç kullanan ve iyi at binen [bir savaşçı] olur.) (8/8–9) “Behram” tevriyeli kullanılmıştır. Hem İran padişahı hem Merih Yıldızı anlamlarıyla kullanılmıştır.

“felegün her ne kadar sa‘d-ı çoğ-ise senün sa‘âdetüne irmez” (9/16) ifadesinde “felek” ve “sa‘d” sözcükleri tevriyelidir. İlk anlamlarıyla “kader ve kutluluk”, ikinci anlamlarıyla da “sema ve ecrâm” sözcüklerini karşılarlar. Kutluluk, uğur gibi anlamlara gelen “sa‘d” sözcüğü klişeleşerek bazı gezegenler için kullanılmıştır. Sa‘d-ı ekber: Jüpiter, sa‘d-ı asgar: Venüs gibi...

¹⁶⁶ Kocakaplan, a.g.e., s. 241

¹⁶⁷ Saraç, a.g.e., s.207

¹⁶⁸ Coşkun, a.g.e., s.108–110

“*rukūm-ı āmuz-ı sırr-ı lāyezālī*”(14/4) “lāyezālī” sözcüğü tevriyelidir. “Sonsuz, zevalsiz, sonsuzluğa dair” anlamlarına gelen sözcük Allah’ın bir sıfatı olarak da kullanılır. Terkipte her iki anlamına da uygundur.

“*Dünyā bir dār-ı riyā ve süm‘ā olur... Mal ki müddehār ola. Hemīn zerk-i verrāş olur.*”(36/10–12) “Zerk” sözcüğü “şırına etmek ve riya” anlamlarında kullanılır. “Verras”a (mirasyedilere) isnat edilen bir sıfat olarak mal biriktirme işi hem ilacın şırına edilmesine benzetilmiş hem de riya ve hile örneği olarak değerlendirilmiş olabilir. İki anlamın da düşünülmesi tevriye sanatına örnektir.

“*nice bir dünyā hevāsında uçarsın ve nice bir tarīk-ı Haqq’dan kaçarsın*”(48/8-9) Burada dünya hevâsı terkipte uçmak fiiliyle birlikte düşünüldüğünde “hevâ” sözcüğünün “hava” anlamı belirginleşir. Ancak sıralanan cümlelerdeki tevbihat kastı öncelendiğinde aynı sözcüğün “nefsî arzu ve istek” anlamlarına gelen karşılığı akla gelir. Her iki anlamla da düşünmeye uygundur.

3.2.1.4.5. Müşakele

Sözlük anlamı “birden fazla unsurun birbirine benzemesi” olan müşâkele, tek bir sözcüğü ikinci defa hem kendi ilk kullanıldığı anlam dışında hem de gerçek anlamı dışında kullanmaktır. İsim soylu sözcük ve söz öbekleri ile yapılmasının yanı sıra çoğunlukla yardımcı eylemlerle yapılır.¹⁶⁹

“*Kadeh kırarsa da erbâb-ı dil, gönül kırmaz.*” mısrasında “kırmak” yardımcı fiilinin farklı sözcüklere bağlanmak suretiyle tekrarı müşakele sanatını teşkil eder. Ayrıca:

“*Zâhidâ sagarı çekmek eğer olduysa günah*

Sen sevab içre bulun biz bu günâhı çekelim”

beytinde aynı anlam olayını “çekmek” fiilinde gözlemlemekle beraber “günâh” sözcüğüyle “sagar çekmek” anlamının da karşılandığı görülür. Yani hem ceza çekmek hem de günah addedilen sagar çekmek, kast edilmiştir. Bu da sanatı daha bir özel yapmıştır.

¹⁶⁹ Saraç, a.g.e. , s.217

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Dünyâ dârı gişiye dâr olmaz.*” (28/12) Dâr sözcüğü ilk kullanımında yer, mekân anlamında iken ikinci kullanımında yurt, memleket anlamlarına gelmektedir.

3.2.1.4.6. Mübâlağa

Mübalağa, sözü anlamsal gerçekliğinin dışına çıkararak bir durumu, bir niteliği, olduğundan ziyade veya hafif gösterme sanatıdır. Burada söz konusu olan şey, muhayyilenin ve coşkunun somut gerçeklerle tatmin olamayışıdır.

Mübalağada iddia olunan durum akla ve genel kabullere uygun ise **tebliğ**, akla yatkın ama toplumsal ölçülere paralel değilse **iğrâk**, hem akılla hem gelenekle ters düşüyorsa **gülvv** adını alır.¹⁷⁰ Mübalağa sanatında esas gülük hayatta yapılan sıradan ama mübalağalı konuşmaların dışına çıkabilmektir. Abartılan hakikate dair okuyucuda aşırı bir heyecan uyandırılıbiliyorsa sanat, maksadına erişmiş demektir. Günlük hayatta herkes az çok abartılı cümlelere aşına olduğu için mübalağanın nükteli ve zarif bir şekilde yapılmış olanı makbuldür

“*Ölüm indirmede gökler ölü püskürmede yer*

O ne müthiş tipidir, savrulur enkaz-ı beşer”

mısralarında şair, savaş meydanının tasvirini yaparken coşkunun mübalağa sanatı ile teskin ediyor.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

Dünyanın (küre-i âlem) oyun topuna (sergeşte-gûy) (5/5) dönmesi ifadesinde ise devasa boyutlardaki gök cisimlerine küçümser bir bakış açısı sergilemekle mübalağa sanatı yapılmıştır.

Gönül semasında biñ güneş katmanı (*derecât-ı şems*) ve ay menzilleri (*menâzil-i kamer*) (5/9) vardır, sözleriyle mübalağa yapmıştır.

“*felek-i seyyâre-i fütüvvetün her biri ‘arş-ı mu‘allâdan a‘lâ durur.*” (5/13) ifadesinde Hz. Peygamber’in asalet semasının, göklerin en üst katından daha yüce olduğunu söylerken mübalağa sanatı yapmıştır.

¹⁷⁰ Saraç, a.g.e. , s.220

“*sen ol ‘ālī himmetsin ki* (büyük bir kerem sahibisin ki) *baħr-i ‘ucāc* (tuzlu su denizleri) *tarīk-i himmet-i ‘āliyende* (senin yüce yardım yolunda) *bir avuĉ ğubār olur* (bir avuĉ toz olur)” (7/2-3)

“*kadrün kürsisinün bir payesi ‘arş olur*” (göğün zirvesi senin parlaklık düzeyinin makamından bir derece olur) (7/11–12) Arş, parlaklık derecesine benzetilmesinde aynı zamanda mübalağa abartma vardır.

“*levh-i mu‘allā ruhun sahāyifi içinde bir varak olup durur*” (Levh-i mahfuz senin ruhunun sayfalarından ancak bir yaprak olur) (8/2) Tahfif bağlamında abartma söz konusudur.

“*hakāyikuñ hadāyik katında riyāz-ı cinān bir kem mürĝ-zār olur*” (Senin hakikatlerinin bahçe katında, cennet bahçeleri basit bir kuş yatağı gibi olur.) (8/3-4) Tahfif bağlamında abartma söz konusudur.

“*fazluñ gülistānı içinde her bir melāike-i kirām bir ednā mürĝ-zār olur*” (senin faziletlerinin gülbahçesi içinde her melek bir küçük kuş bahçesi olur) (8/4–5) Tahfif bağlamında abartma söz konusudur.

“*tinnīnī münkād-ı heybetündür*” (Ejderha Burcunun yıldızları senin yüceliğine boyun eğmişlerdir.) (8/14)

“*fark-ı müşg-bārun*” (misk yağdıran başın) (14/5) terkinde abartma vardır.

“*bir kılun kıymetine iki cihān nīm-bahā olur*” (17/3) (bir kılının kıymeti karşılığı olarak iki yarı-bedel eder.)

“*...her milk-i rikāb-ı risāletün önince rāh-ı bŷy olur*” (Risalet makamının her mülkünün önu adeta koşu yolu olur.) (17/4-5) İnsanların rağbetinde abartma söz konusudur.

“(Hz. Osman’ın) *dāyimā hayāsından melāike utanurdı*” (21/8)

“*Dünyā bir dār-ı riyā ve süm‘ā olur her gönül kim aña müte‘allık olur bin kıt‘a olur.*” (36/ 10) Gönlün bin parça olmasında abartma vardır.

3.2.1.4.7. Tecahül-i Ârif (Bilmezlikten Gelme)

Tecâhül-i ârif, sanatında metinde bilinen bir husus bir nükteye dayalı olarak bilinmiyormuşçasına ifade edilir. Şair neşe anındaki heyecan, keder, hayranlık, kınama, övgü ve yergide mübalağa gibi duygularını ifade amacıyla bildiği bir gerçeği bilmezlikten gelerek söyler. Bilmezlikten geliş, his ve hayal ile bağlantılı olarak soru sorma tekniğiyle yapılırsa buna **istifham** denir.¹⁷¹

“Şakaklarım kar mı yağdı ne var?”

Benim mi Allahım bu çizgili yüz?”

mısralarında istifham yoluyla tecahül-i ârif yapılmıştır. Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“sür’at-i seyrün şol mertebede idi gâh olurdu bir gicede yedi kat semâvatı geçüp ‘arşa irşdüin”(6/15–16) sözleriyle Hz. Peygamber’in Mirac yolculuğunda mazhar olduğu kabiliyetler, müzmin vasıflarından sayılarak bilmezlikten gelinmiştir. Tecahül-i arif

“bedr-i tamām-ı giti-nümānuñ meclis-i hüsnünde ne zehresi var ki bir zerre kadar mu‘ārizuñ ola (dünyayı gösteren dolunayın, senin güzelliğinin toplamı karşısında ne cesareti olur ki itirazcı olabilsin.) (16/15–16) Dolunayın böyle bir iddiası olmadığını bilerek varmış gibi söylüyor.

3.2.1.4.8. Hüsn-i Ta’lil

Sözlükte “güzel sebep gösterme” anlamına gelen hüsn-i ta’lil; bir belâgat terimi olarak tabii bir olayı gerçek nedeninin dışında, hayâlî bir sebebe bağlayarak gösterme sanatı biçiminde tanımlanır. Hüsn-i ta’lil sanatında olayların gerçek nedenini çözme amacı yoktur. Okuyucuya sunulan sebebin şair tarafından kuşkuya meydan vermeyecek kesinlikte benimsenmiş olması gerekir. Bir şüphe ya da zan anlamı söz konusu ise buradaki sanata “**şibh-i hüsn-i ta’lil**” denir.

Hüsn-i ta’lil, iki biçimde karşımıza çıkmaktadır:

1-Gerçekleşmesi mümkün olan bir olay ya da durumun kendi sebebi dışında hayâlî bir sebebe bağlanması

¹⁷¹ Saraç, a.g.e. , s.227

2-Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir olay ya da durumun kendi sebebi dışında hayalî bir sebebe bağlanması¹⁷²

“Beyninde öten çanın sesinden

Binlerce minare ebkem oldu”

mısralarında minarelerin susmasının sebebi, beyninde çınlayan çan sesleri olarak gösterilmiştir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

9. kat göğün tümseği (*muhaddeb-i felek-i ‘âzam*) Hz. Peygamber’in hanesindeki çukurluğun (*muka‘ar-ı âsitâne*) (5/6) aksi şekliyle yansımasıdır, derken kurduğu ilgiyle hüsn-i ta’lil sanatı yapmıştır.

“unsûr-u latîfün (nûrânî elementin) *mîzâc-ı mu‘tedil* (uygun bileşik) *bulmak için cihân bağının havasını ta‘dil eylemiştir”* (6/2) ifadesinde Hz. Peygamber’in vücut âleminin iklimini teşkil eden latif elementin, dünya havasının yapısını kendi yapısına uydurduğu söyleniyor. Havanın doğal yapısı, başka sebebe bağlanıyor.

“arşuñ rif‘âtı şeref-i nüzûlün bulmağ-ıçün durur” (göklerin yüksek duruşu senin inişinin şerefinedir.) (8/1)

“gerisinün vüs‘âtı mushâf-ı kerîmene mahall olmağ-ıçündür” (evrenin uçsuz bucaksız oluşu senin kitabına[Kur’an’a] ayna olmak içindir) (8/1–2)

“ve duzâh-ı sūzân ‘aşıklarunun sîneleri tenevvürinden pür şererdür” (yakıcı cehennem, kıvılcıklarını senin âşıklarının nurlu sinelerinden alır.) (8/5–6)

“âfitâb-ı ‘âlem-tâb şol güler yüz ki teşebbüh itdügi-çün akâlim-i seb‘a-i eflâke şehriyâr olup durur” (evreni aydınlatan güneş, senin güler yüzüne benzediği için 7 kat göğe sultan olmuştur.) (8/9–10)

“mizân-ı ‘adlün-ıçün kurulmuş bir terâzüdür” (10/5) tabiriyle Terazi Burcunun yaratılış gayesinin “Hz. Peygamber’in adaletini temsil etmek” olduğu beyan edilmiş ve mezkûr durumun gerçek gayesi yok sayılmıştır.

“Delv bir sâkib-i mādur dur ki nehr-i cūdundan cihāna feyz için rahmet şuyunu yağdurur” (Kova, bir su dökücü[kova]dür ki senin cömertlik nehrinden dünyaya feyz için

¹⁷² Saraç, a.g.e. , s.231

yağmuru yağdırır.) (10/7–8) ifadesinde yağmurun yağması ile kova burcu arasında ilişkilendirme yapılmıştır.

“*arş u kürsi (8) ve levh-i kalem ve şems ü kamer şevārik-ı bahā-(y)ı kerem-i vücūdundan bāhir olup turur*” (Arş ve kürsü, levh-i mahfuz, güneş ve ay; senin varlık ikramının ışıklarıyla görünürler.) (17/7–8) Burada unsurların görünmelerinin gerçek sebebi söylenmemiş, inanılan sebep söylenmiştir.

“Eger barmağıña bir ip bağlarsan bir kıziyye anmağ-çün unutmazsın. Bir ‘uzvunda nice tamarlar bağlanmışdur niçün Rabb’üñi anmazsın” (42/4–5) Burada Allah’ın insanı sayısız damarlarla teçhiz etmiş olması -insanların bir şeyi unutmamak için parmaklarına ip bağlamaları olayına benzetilerek- kendini kullarına hatırlatmak kastına isnat edilmiştir. İnsandaki damarların yaratılış gayesi insan vücudunun canlılığı iken başka bir gayeye atıf yapılmıştır.

3.2.2. Sözcüğe Dayalı Sanatlar

3.2.2.1. Ses Tekrarı ve Benzeşmesine Dayalı Sanatlar

3.2.2.1.1. Cinas

Sözlük anlamı iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi olan ve aynı zamanda bir kafîye türü olarak da değerlendirilen cinas, manzum ya da mensur bir metinde geçen farklı sözcükler arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğidir. Cinas için en az iki sözcükte benzerlik olması şarttır. Sözcüğün harflerinin türü, sayısı, harekesi ve sırası gibi çeşitli öğeler bu benzerlikte etkindir.¹⁷³

Cinas iki ana bölümde incelenir:

3.2.2.1.1.1. Cinas-ı Tam (Tam cinas)

Cinası meydana getiren sözcükler arasında şekil farklılığı bulunmamasıdır.

¹⁷³ Saraç, a.g.e. , s.245–247 (Cinas sanatı için alt başlıklarıyla birlikte aynı kaynaktan yararlanılmıştır.)

3.2.2.1.1.1.1. Basit Cinas

Cinası oluşturan ifadelerin tek sözcükten ibaret olduğu örneklerdir.

“Ey kupkuru çölleri cennete çeviren gül

Vaktidir ağlayan gözlerimin içine gül” mısralarında “gül” sözcüğü basit cinas örneğidir.

“*Bir maşlahatımız düşerse bakaruz taḳvime. Hiç muḳayyed olmazuz dīnimüzde taḳvime.*” (40/12–13) “**taḳvīm**” sözcüğünün iki gerçek anlamından birisi “*tarih göstergeci*” diğeri ise “*düzeltilme, biçimlendirme*” kavramlarını karşılar. Bu sözcüklerin yazımları bire bir aynıdır.

3.2.2.1.1.1.2. Mürekkep Cinas

Cinası oluşturan ifadelerin en az birinin birden fazla sözcükten oluştuğu örneklerdir.

“Bülbül eyler güle naz

Ağlayan çok gülen az” beytinde cinası oluşturan kısımların her ikisi de ikişer sözcükten müteşekkildir.

Ayrıca mürekkep cinasın müteşabih, mefruk, merfû, mümâsil ve müstevfâ adlarıyla anılan alt türleri de mevcuttur.

Maârifnâme’nin tahlil edilen kısmında bu sanata rastlanmamıştır.

3.2.2.1.1.2. Cinas-ı Gayr-i Tam (Tam olmayan cinas)

Cinası meydana getiren sözcükler arasında benzerlik olmasına rağmen, harf sayısı, türü, harekesi ve harflerin sıralanışı gibi hususların en az birinde farklılık söz konusu ise cinas tam değildir.

3.2.2.1.1.2.1. Cinas-ı Mütekârib (Kısmî Cinas)

Cinası oluşturan sözcüklerdeki harflerin türü itibarıyla farklılık bulunmasıdır. Bu farklılık sadece birer harfte olur. Sözcükler mahreç yakınlığı (pronunciation) itibarıyla birbirine yakınsa cinas-ı muzârî; birbirinden uzaksa cinas-ı lâhik denir.

Örneğin “*mestûr*” sözcüğü “ت” (te) ile yazıldığında farklı “ط” (tı) ile yazıldığında farklı anlama gelir. İki farklı yazımla dize sonunda kullanılırsa mütekarib cinas olur.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“**faşih / fesih**” (4/12) Ses uyumu teşkil eden iki sözcük arasında bir harf fark söz konusudur. İlkinde “s” sesi “ص” harfiyle ikincisinde “س” harfiyle verilmiştir.

“*Şâ’id olan hâbî olur. Muşîb olan hâbî olur.*” (29/3) İlk sözcükte “د” ikincide “ذ” harfi vardır.

“*Akârib az nesne ile ‘akârib olur.*” (37/16) “**Akârib / ‘akârib**” İlk harfleri (ا ve ع) farklıdır.

“*Hevâ Züleyhâsına uyma kim anuñ nazarı hemîn muhabbet-i ‘âciledür. ‘Âkl-ı Yusuf’ına tabî ol ki anuñ himmeti ‘akıbet âciledür.*” (38/7–8) “**âciledür / âciledür**” İlk harfleri (ا ve ع) farklıdır.

3.2.2.1.1.2.2. Cinas-ı Nâkıs (Eksik Cinas)

Cinası oluşturan sözcüklerdeki harflerin sayıları itibarıyla farklılık bulunmasıdır. Sözcüklerden birinin harf sayısı diğerine göre eksiktir. Bu sanat bazı kaynaklarda *tunç kafîye* diye de adlandırılır. Fazla olan harf sözcük başında ise cinas-ı merdûf; sözcük ortasında ise cinas-ı mutarraf; sözcük sonunda ise cinas-ı müktenif adını alır.

“*dem ile Âdem*” sözcükleri cinas teşkil ederek kullanılırsa nakıs cinas olur.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“**âdem-ile / dem-ile**” (1/13–14) Ses uyumu teşkil eden iki sözcük arasında bir harf fark bulunur.

“*şān / nişān*”(2/8) Burada da eksik cinas vardır.

“*şāhlarıdır / pādīşāhlarıdır*”(3/13) Ses uyumu teşkil eden iki sözcük arasında eksik cinas mevcuttur.

“*pesendīde / dīde*”(4/12)

“*ārizūñ olabile / mu‘ārizūñ olabile*”(16/ 15–16)

“*Dārā müdārāsı-y-la devrānı tatabildi.*”(32/8)

“*zār oldı / dil-āzār oldı.*”(32/9–10)

“*Sünnet-i Resūli gendüye ādet ide ve şerī‘atı mūcibince ‘ibādet ide.*”(36/2–3)

“**âdet/ibâdet**”

“*Elbette dünyādan ‘ubūr olsa gerek ve çün ādemūñ āhīr-i menzili kubbūr olsa gerek.*”(39/5–6) “**ubūr / kubbūr**”

“*Ömr rāhilesi müşārif-i menzil-i ecel oldı bī-vecel yürürsin*”(42/7) “**ecel / bī-vecel**”

“*Ammā ne fāyide olur ‘ömr harc olup mağbūn olduktan sonra ve ne ‘āide olur muşibet yetişüp maḥzun olduḡdan sonra.*”(45/15–16) “**fāide/āide**”

“*Azemāt-ı sahiḡ gerek ki ḡasenāt semāya ‘urūc ide ve niyyāt-i pāk gerek ki āmāl ‘ālem-i süfliden ḡurūc ide.*”(46/2–3) “**urūc/ ḡurūc**”

3.2.2.1.1.2.3. Cinās-ı Muharref

Cinası oluşturan sözcüklerde hareke ve sükûn itibarıyla farklılık bulunmasıdır.

“*verd ile vird*”, “*devr ile dūr*” sözcükleri muharref cinasa örnek teşkil ederler.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*hadd u ḡiṣādan / ‘aduvv-i ḡaṣādan*”(30/2–3) “hısā ve hasā” sözcüklerini teşkil eden harfler ortak olmakla birlikte hareke farklılığı mevcuttur.

3.2.2.1.1.2.4. Cinas-ı Hattî (Musahhaf cinas)

Cinası oluşturan sözcüklerdeki noktalı harflerde farklılık bulunmasıdır. “*hâiz ile câiz*” sözcükleri musahhaf cinas oluşturular.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*püşende / nüşende*”(4/13) Sözcükler “پ” ve “ن” harfleri başlamıştır.

3.2.2.1.1.2.5. Cinas-ı Kalb

Cinası oluşturan sözcüklerde harflerin sıralanışında farklılık bulunmasıdır. “*felek ile kelef*”, “*ihmal ile imhal*” sözcüklerinde olduğu gibi...

“*Mihnet didüğüni döndüri görseñ mihnet bulursın*” (38/4) ; “*minhat / mihnet*” “*منخت / مخت*” sözcükleri kullanılan harfler yönünden özdeştir. Sıralamada farklılık vardır.

3.2.2.1.2. İştikak

Aynı kökten türemiş bir veya birden fazla sözcüğün aynı ibarede bir arada bulunmasıdır.¹⁷⁴ “*Aşk*” kökünden türetilmiş olan *âşık, mâşuk, taaşşuk* gibi sözcüklerin manzum ya da mensur eserlerde kullanımı bu sanatı oluşturur. Cinas sanatıyla özdeşlik kurulduğu durumlar söz konusudur.

Sinan Paşa’nın Tazarrunamesi’nden iktibas ettiğimiz şu kısımda iştikak sanatına örnekler bulmaktayız:

“*Rahimdür ki dü alem rahmeti nesiminden bir nefha, Kerimdür ki iki cihan keremi denizinden bir katre... bir Azizdür ki hezarân cân-ı azizân serâ-perde-i izzetinden bir zerre keşfi demez... Bir Kahhardur ki celâli satvetiyle her mevcut makhur...*”

ifadelerinde “*rahim-rahmet, kerim-kerem, aziz-izzet, kahhar-makhur*” sözcükleri aynı kökten türemiş sözcüklerdir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

¹⁷⁴ Saraç, a.g.e. , s.254

“Bir zerre kadar mümkün fakirüñ ne kudreti olur ki Kâdir-i mutlakun kemalâtını ‘add idebile...”(1/7) kudret/ Kâdir

“ol bir hekîmdür ki rûfûr-ı hikmet-ile fatk eylemişdür.”(1/12) “hekîm/ hikmet”

“Her başar andan gayrına bakmaz ve yine mümkün degüldür ki bir bâşıra anı görmez.”(2/5) “basar/bâşıra”

“...tecellî ve zuhûr itmişdür ki ism-i zâhirün sûreti...”(3/2) zuhur/ Zâhir

“manşûr-ı nuşret innâ kefeynâke'l-müstehzîne” (4 /8) “Mansur ve nusret” sözcükleri aynı kökten çekimlendikleri için iştikak sanatı yapılmıştır.

“ecîr-i ücret kul mâ es'elüküm...” (4 /9) “ecîr ve ücret” sözcükleri aynı kökten çekimlendikleri için iştikak sanatı yapılmıştır.

“felegüñ her ne kadar sa'dı çoğ-ise senüñ sa'âdetüñe irmez” (9/16) “sa'd, sa'âdet” Aynı kökten gelirler.

“Âdem (a.s.) hâlifetullâh ki mescûd-ı küll-i melîk idi, Âdemî ki hâk-i pâyı sürme-i dîde-i felek idi”(11/9) Burada “Âdem ve Âdemî(Âdem'den)” sözcükleri kökteştir.

“elbette ketb-i ahkâmun iktizâsı ve 'ilm-i nücûmun muktezâsı oldur ki” (13/ 6-7) iktizâ ve muktezâ sözcükleri kökteştir.

“alet-tahkîk-i tâc-ı serverânsın, 'ale-l-hakk-ı hâce-i peygamberânsın” (14/6) tahkik/hakk

“matla'-ı benî Hâşim'den tulu' edüp bâhir oldu”(14/9) “matla' - tulu'”

“her kim ki sünnetüñe mütâba'at ider rûz-ı kıyâmetde sa'îd olur ve her kim ki emrûñe mu'anedet ider sa'âdetden ba'îd olur” (15/15) “sa'îd, sa'âdet” Aynı kökten gelen sözcükler.

“arşa-(y)ı 'Arasat”(16/3) Aynı kökten gelen sözcükler.

nümûdâr-ı 'arîzuñ olabile / mu'arîzuñ ola bile” (16/ 14-15) “Ârız ve mu'arız” sözcükleri kökteştir.

“şafâ fezâsınuñ nûrî ve vefâ ravzâsınuñ nevrî”(20/7-8) “Nür, nevr” (parlaklık)

“Ne şiddîkî şadîk olur meveddette ve ne refîkî murâfîk olur şiddette ...” (29/6) ifadesinde “şiddîk ve şadîk, refîk ve murâfîk” sözcükleri kökteştir.

“Her ‘izzetüñ soñi zilletdür ve her devletüñ āhiri mezelletdür.” (37/15–16)
“zillet/mezellet” sözcükleri kökteştir.

“Manşib-ı naşb u belā olur”(38/1) Manşib/ naşb sözcükleri kökteştir.

“Dünyāya başiret-i başarı ile baķ ki denī idügi zāhir ola” (38/5) “Basiret ve basar” sözcükleri kökteştir.

“Hiç fikr eylemezsin ki kanı bu huşünü hısn eyleyüp bu sāhaları hāris olanlar...” (38/13-14) “Husûn ve hısn” sözcükleri kökteştir.

“müşa‘bid zamān bir şu‘bede-y-idi gösterdi.” (hokkabaz zaman bir sihirbazlık gösterdi.) (39/3) “müşa‘bid /şu‘bede” sözcükleri kökteştir.

“Hiç bilür miyüz ki menün bize mürtebiť olupdur nice irtibāt-ıla.” (39/13)
“mürtebiť/ irtibāt” sözcükleri kökteştir.

“eger ħubb-ı dünyā muķārın olursa kesele kırān-ı nahseyñ ol durur.” (40/15–16) “muķārın ve kırān” sözcükleri kökteştirler.

“Hiç fikr ider misin ki ol vaktde n'olsa gerek maluñ kabrūñ riyāz-ı cināndan bir ravza-i enīka mı ola veya ħufer-i nīrāndan bir ħufre(y)-i ‘amiķa mı ola.” (41/10–12)
“ħufer ve ħufre” sözcükleri kökteştirler.

“...niyyetüñ Ħaķ’dan yaña amma teveccühüñ hevā dārınadur ve seferüñ dost iklimine amma kılavuzun şehvet diyārınadur.” (42/6–7) “dār/diyār” sözcükleri kökteştirler.

“Ġafletle geçürdüñ şebābuñi ve kuvvetüñi ve qāhillıg-ıla geçürürsin eyyām-ı kühületüñi.” (42/11–12) “qāhillık/kühület” sözcükleri kökteştirler.

“Fevāhiş-i ‘uyüb egerci şabāda daĥi kabīħa olur. Ammā şeybden soñra aķbaĥ olur ve kebāyir-i zenub. Egerçi her gişiden fāziħa olur. Ammā ‘ulemādan kıatı efzāh olur.” (45/6–8) kabīħa/ akbāh; fazīħa/ efzāh” sözcükleri kökteştirler.

“‘Āķibet bildük ki biz ġabn-ı ‘uķūdımız ġabn-imiş ve ol cemī‘ eyü şanduklarımız ba‘z zann-imiş. Ammā ne fāyide olur ‘ömr ħarc olup maġbün olduķtan soñra...” (45/14–15) “gabn/maġbün” sözcükleri kökteştirler.

“Çün ‘ibādetüñ melik-i ħuddüse idersin. Öyle gerek ki efālün tāhir ü muķaddese ola.” (46/3–4) “Kuddüs / mukaddese”

“Nitekim bir gişi eşrâr-ıla muşâhibet itse şurûrdan nâ-emîn olur.” (46/16–17)
“eşrâr/şurûr”

“Râhib oldur ki anuñ Rabb'ından rehbeti olur” (47/9–10) “Râhib (1.korkan 2.papaz) / rehbet (korku)” sözcükleri her ne kadar “rahîb” sözcüğü papaz anlamıyla kalıplaşmış olsa da rehbetle kökteştir. Yaygın anlamıyla değilse de temel anlamı ile ilişkisi belirgindir.

“Nefsümi bu şavma‘da şaklayup tururam ki kimseye ukr itmeyem ve bir ‘özl ehli zâlim ve mekkârem halkdan kaçd-ıla ayrılup ‘uzlet iderem ki kimseneye mekr itmeyem.” (47/17; 48/1) “mekkârem/ mekr”

“İmdi bir kâfir küfriyle bu kadar inşâf ider. Sen bunca şehâdet ve îman-ıla n’eylersin” (48/1–2) “kâfir/ küfir”

“nice bir sūk-ı şübehâtda sāk-ı shevât üzerine turursın” (48/5–6) “sūk / sāk”

“nice bir gerdün-ı gerdâna ‘itimâd idüp mezâk-ı hadeşânda tayanasın” (48/7–8)
“gerdün/ gerdân”

“Âhîr ol gider bir mâni‘ daği gelür. Dünyâda evvelen gişiye mevâni‘ eksük mi olur hiç. (49/6) “mânî/ mevânî”

“Dünyâ maslahatlarında ‘avâyıka bakmazuz. Bir mühim olsa hepsini ardumuza atanız. Âhîret işine gelicek kılı kıldan yaranız ‘aceb şimdi ‘âyık neyi ki diyü araruz.” (49/7–8) “avâyık / âyık”

3.2.2.1.3. Seci

Sözlük anlamı “güvercin, kumru türü kuşların benzer seslerle devamlı ötüşleri” demektir. Yıldız, menşei itibarıyla secinin “belâgat ilminin var oluş serüvenine paralel bir şekilde Kur’an’ın icazı neticesinde tanımlanmaya çalışılmasından dolayı Arap edebiyatında ortaya çıkmış, adlandırılmış oradan İran edebiyatına ve bu edebiyat yoluyla Türk edebiyatına geçmiş”¹⁷⁵ olduğunu nakleder. Aksoyak, bu sanatın varlığı ve bir nesir üslubu (müsecca nesir) olarak hâkimiyetini, nesir türüne ritmin -yani şiirsel

¹⁷⁵ Yıldız, (2007) **Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall, , s.1064

bir unsurun- hâkimiyetinin göstergesi sayar.¹⁷⁶ Seci, şiirin ahenk unsurlarından “vezn”in nesirdeki karşılığı olarak kabul edildiği için nesri şiire yakınlaştıran bir sanat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sanat nesirde fasıla sonlarında aynı harfin bulunması olarak kabul edilir. Fasıla tabiriyle temel cümlenin sonu kastedildiği gibi edat veya bağlaçlarla bağlanmış yan cümlecik ve söz öbeklerinin sonu da kastedilir. Seciden murat, ifade sonunda kafiye teşkil eden son harftir. (*revi*) Son harften önceki harfte de benzerlik söz konusu ise buna “*iltizam*” denilir. Redifler ise seci olarak kabul edilmez. Ses tekrarı ve vezin yönünden ele alındığında şöyle tasnif edilir:¹⁷⁷

3.2.2.1.3.1. Mutarraf secî

Vezinleri farklı olan sözcüklerin son harflerinin (revileri) aynı olması durumudur. Türkçe sözcükler için vezin durumundan söz edilemeyeceği için tamamı mutarraf secî kapsamına dâhil edilmiştir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Sipas / bî-kıyas*” (1/2–3)

“*Kılınmaz/ bulunmaz*”¹⁷⁸ (1/5–6)

“*Mezallet/ ma‘rifet*” (1/5–6)

“*add edebile / hamd edebile*” (1/7–8)

“*hüviyyeti / ahadiyyeti*” (1/9)

“*rüh-ı Âdem ile / dem ile*” (1/13–14)

“*nūr / zuhūr / huzūr*” (2/4–5)

“*şân / nişân*” (2/8)

“*mest olma / süst olma*” (2/16–17)

¹⁷⁶ Aksoyak, (2010), “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”, Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul: Turkuaz, s.67

¹⁷⁷ Saraç, a.g.e., s.257 (Seci sanatı için alt başlıklarıyla birlikte aynı kaynaktan yararlanılmıştır.)

¹⁷⁸ Sözcük sonlarında ek biçiminde redif düzeyindeki ses benzerlikleri de seci sanatı olarak kabul edilmiş yalnızca sözcük biçimindeki redifler göz ardı edilmiştir.

- “*şāhlarıdır / pādīşāhlarıdır*”(3/13)
- “*fārisleridür / mümārisleridür*” (3/14)
- “*akdes / mukaddes*”(4/1)
- “*āferiş/ dāniş-bīniş*”(4/3)
- “*cihānı / kāmranı*”(4/4)
- “*pişvā / müktedā*”(4/4–5)
- “*kurbet/ sa‘ādet*”(4/5–6)
- “*fezekkir / fe enzir*”(4/7)
- “*gār / vakār*” (4/12)
- “*pesendīde / dīde*”(4/12)
- “*gül / bülbül – safā / vefā*”(4/13)
- “*sīret / serīret*”(4/14)
- “*zāt / sıfāt*” (4/14–15)
- “*ulyā / garrā*”(4/17)
- “*‘āli şānsın / nişānsın*” (5/ 4–5)
- “*Ġubār / eşk-bār*”(7/3–4)
- “*hestīdür / perestīdür*” (7/10–11)
- “*āhīr-gehündür / tefāhūr-gehündür*”(7/11–12)
- “*rāh-ı ‘ālem / penāh-ı benī ādem*”(7/ 13)
- “*rahşān / imān*”(7/ 14)
- “*rüşensin / gülşensin*”(7/ 16)
- “*ālīşānundur / zer-efşānundur*”(8 /13–14)
- “*dīvānundur / eyvānundur*”(8/17; 9/1)
- “*‘azametüñ / ‘azīmetüñ*”(8 /15)
- “*peydā olmışdı / hüveydā olmışdı*”(10/15–16)

“yonardı / yağardı”(11/3–4)

“irişdi / yetişdi” (11/4–5)

“melik idi / felek idi”(11/9–10)

“cüz‘iyyātı idi / te‘āyyünātı idi.”(11/15–16)

“muhabbeti / meveddeti”(12/7–8)

“tuğyān / ‘iṣyān”(12/13)

“nazarları var-idi / haberleri var-idi”(13/ 4)

“ittifāk itmişler-idi / itbāk itmişler-idi ki””(13/ 5–6)

“iḳtiżāsı / muḳteżāsı”(13/ 6–7)

“cihān mevlūd oldu / ins ü cān mevcūd oldu”(13/ 7–8)

“kat‘i bir ṣāhib-kırān-ı a‘zām / hükmī bir ‘unşūr-ı latif-i mu‘azzam”(13/ 15–

16)

“sa‘ādet tāli‘ olur / siyādet lāmi‘ olur.”(14/1–2)

“şavlecān-ı kudret olmuşdur / şeh-süvār-ı hikmet olmuşdur”(14/15–16)

“ṭayyib-i ṭıyneti ola ve şafā-(y)ı nebiyeti”(15/4)

“şīme-i ‘ademden fezā-(y)ı vücūda ḳadem başmamışdur şol zamandan berü ki ḫāmīle-(y)ı rüzīgār her leyl ü nehār tev‘emān-ı rüz u şebi ṭogurur”(15/5–6) Seci örnekleri genelde birbirine mukabil olarak söylenen ardışık cümle ve söz öbeklerinde kendini gösterir. Ancak dikkat edilirse burada “adem ve kadem; rüzīgār ve nehār” sözcükleri mukâbele sanatı çerçevesinin dışında ahenk oluşturacak biçimde kullanılmıştır.

“sa‘ādet-şi‘ārsın / sa‘ādet-dişārsın”(15/ 9–11)

“‘ālī himmetsin / şerif-i menḳābetsin”(16/3–4)

“serv-i revān olup durur / ‘üryān olup durur”(16/11–12)

“‘ārızuñ olabile / mu‘ārızuñ olabile”(16/ 15–16)

“ebū‘l-ervāh”sın / vāsītā-(y)ı necāḫsın”(17/7–8)

“*tenūñ* cevheridür / ni‘ *metūñ* ayinesidür.”(17/11–12)

“virecek *cānuñ* / olıcak rev*ānuñ*”(17/11–12)

“*perver* olur / *sefer* olur.”(17/12–13)

“*mā* kezebü'l-*füād*”*dur* / *dāde-bān-ı* “inne rabbeke libe'l-*mirşād*”*dur*” (17/13–

14)

“*sipih*r / *mih*r”(17/15)

“*dīnsin* / *yakīnsin*” (17/16–17)

“*kalbīs*in / *Rabbīs*in”(17/17)

“*şecā*‘*atsin* / *şefā*‘*atsin* / *tal*‘*ātsin*”(18/1–2)

“*sana* *ihdā* olındı *hediy*ye-*i* *hidā*yet ü *irşād* her kavme *hitā*bun oldı *feyā* kavmi't-*teb*‘*ūnī* *ihdikum* *sebile*'r-*reşād*” (18/ 4–6)

“*gāfele*-*i* *nās* / *lā misās*”(18/10)

“*çesm*-*i* *siyādetün* / *seher*-*i* *sa*‘*ādetün*”(18/12–13)

“*mü*‘*minūñ* *beyānı* / *şümūlinūñ* *bürhānı*”(18/17)

“*şeri*‘*āt* *bustānınuñ* bir *gül*-*i* *ra*‘*nāsı* ve *tarīkat* *gülistānınuñ* bir *bülbül*-*i* *güyāsı*”

(20/5–6)

Ardışık söz öbeklerini oluşturan sözcükler birbirleri ile secî oluşturacak şekilde seçilmiştir.

“*serv*-*ı* *dilārāsı* / *mahbüb*-*ı* *zibāsı*” (20/6–7)

“*sa*‘*ādet* ‘*aynının* *kurresi* ve *siyādet* *vechinün* *gurresi*” (20/ 8)

“*tevhid* *lüccesinün* *gavvāsı* ve *mālikü*'l-*mülk* *hareminün* *hası*”(20/ 9–10)

“*şol* *çehār*-*ı* *yār*-*ı* *şādık* /*çehār*-*ı* *refik*-*i* *muvāfik*” (20/ 11)

“*hārisleri*-*y*-*idi* / *mümārisleri*-*y*-*idi*”(20/ 13)

“*pişvā* ve *delil* / *sāki*-(*y*)*i* *selsebil*”(21/13–14)

“*şeri*‘*at* *penāh* ol *şāh* ve ol *māh* ol *şāhib*-*i* *devlet* ve *cāh*” (22/2)

“*bir* *halvet* *güşeye* *varup* ‘*uzlet* *kılam*”(23/11)

- “*kesreti var / ülfeti var*”(23/11–12)
- “*gökçek olur / gerçek olur*”(24/11–12)
- “*te’sîr ider / yîr ider*”(24/12–13)
- “*sâz öğretdüm / niyâz öğretdüm*”(25/11–12)
- “*cûş kıldum / begûş kıldum*”(25/12–13)
- “*menzil-i ‘ibretdür / maḳam-ı ḥasretdür.*”(27/11–12)
- “*zav’-i âfildür ve zıll-ı zayıldür.*”(27/13–14)
- “*istikâmetinüñ... i’ vicâci olur / meşakkatinüñ imtizâci olur*”(28/5–6)
- “*mecâmi’ olur / müdâmi’ olur.*”(28/9)
- “*dâr olmaz / karâr olmaz*”(28/ 12)
- “*Müsâ-yı ye’s-le / Hızırla İlyâsla.*”(28/ 11–12)
- “*Vâkıfları nâdim olur, vâcidleri ‘âdem olur. Ne şiddiki şadik olur meveddette ve ne refiki murâfik olur şiddette dünyâ dâr-ı fitendür ve dâire-i mihendür.*”(29/5–7)
- “*ḥarâb / serâb / kezzâb*”(28/ 13–14)
- “*hadd u hışâdan / ‘aduvv-i ḥaşâdan*”(30/2–3)
- “*nâzi ne ola / niyâzi ne ola.*”(30/9–10)
- “*mesrûr olmaya / bî-ḥuzûr olmaya*”(30/10)
- “*telbîs añlaya / iblîs añlaya.*”(30/12–13)
- “*düşer /üşer*”(31/1)
- “*nesi olmaz / ḳası olmaz*”(31/3)
- “*celîs-i dūd ider / ḥoşnūd ider.*”(31/6–7)
- “*hûn oldu / zebûn oldu.*”(32/6–7)
- “*zâr oldu / dil-âzâr oldu.*”(32/9–10)
- “*Ḥayat-ı dünyâ nevm olur ve ehli anuñ niyâm olur lezzeti âlâm olur ve ḥalâveti aḥlâm olur.*”(34/ 6–7)

“Ervāh arasında münasebet olmayınca nice şefā‘at olur ve nefsūn hilkatında kâbiliyyet olmayınca nice hidāyet olur.” (35/8–9) “münasebet/ kâbiliyyet” ; vezin yönünden ortak sözcükler.

“Sünnet-i Resūli gendüye ādet ide ve şerī‘atı mücibince ‘ibādet ide.” (36/2-3)
“**ādet/ibādet**”

“...dünyā bir habiṣdür ki her kim anuñ-ıla mu‘āmele eyleye hasûr olur ve her kim ki anun zemminde mübālağa eyleye kâşır olur.” (36/8–9) “hasûr/kâşır”

“Hayāli amāl-i reşās olur ve sâhîr hevā-yı neffās olur. Emānî didükleri haķīkatde azgās. Mal ki müddehar ola. Hemîn zerķ-i verrās olur.” (36/10-11) “resās, neffās, azgās, verrās”

“Dünyā niķābı keşf olıncak bilesin ki ma‘şukun bir ‘acûz-imiş ve ol vaķt zâhir ola ki cemī‘-i aḥvālîñ heb lāyecûz-imiş.” (36/17; 37/1) “**acûz/lâ-yecûz**”

“Ne yürürsin bu dünyā deñizinde ki tolu timsāhdur ve ne huzûr bulasın bir handa ki her tarafında āh ü vāhdur.” (37/1–2) “**timsāh/vāh**”

“Dünyā bir şebikedür ammā tab‘uñ tayıri ḥabbesini görür şebbekini görmez ve ‘ālem bir melā‘ikedür ammā miskin ādem eserini görür melekini görmez.” (37/5–6)
“**şebîke/melâike; şebbek/melek**”

“Dünyā değme gez tâbi‘-i merām olmaz ve eğer olursa dahi müdām olmaz.” (37/9–10) “**merām/müdām**”

“...kanı şol serīr-i sa‘ ādet üstindeki cülûsları. Kānı şol meclislerindeki sākîleri ve kûsları. Kānı nedimleri ve güyendeleri. Kānı dürlü dürlü sāzendeleri.” (38/17; 39/1)
“**cülûsları/ kûsları; güyendeleri/ sāzendeleri**”

“...ne ululuk kurtarsa gerek ne cāh ne memleket fāide itse gerek ne sipāh.” (39/8-9) “**cāh/ sipāh**”

“Melekül-mevt geliyorur biz gülerüz. Ammā gelüp yapışacaķ ne iñlerüz.” (39/16–17) “**gülerüz/ iñlerüz**”

“bayağı dostlarımız olur her cānibden hic biz ḥazer eylemezüz nevāyibden” (40/11–12) “**cānibden/ nevāyibden**”

“Nice bir gönülden çıkarmazsın bir kudüret-*hâne*(y)i ve nice bir ma‘mür idersiñ bir yıkılıcağ virâne(y)i...”(41/4–5) “kudüret-*hâne*(y)i/ virâne(y)i ”

“...sohbet iderken nāgāh mevt eli tutar yaqasını unutturur aña evlādını ve nisāsını.” (41/14–15) “yaqasını/ nisāsını”

“...niyyetüñ *Hağ*’dan yaña amma teveccühüñ hevā dārınadur ve seferüñ dost iklimine amma kılavuzun şehvet diyārınadur.”(42/6–7) “dārınadur / diyārınadur ”

“*cihān cīfesinde eş’absın kelbden ve dünyā hīlesine ağlebsın şa‘lebden*” (42/16–17) “kelbden / ağlebsın / şa‘lebden” sözcükleri öge olarak ya da anlam yönünden birbirine mukabil olmasa da uyaklıdırlar ve seci teşkil ederler.

“*gerekse ol zahmeti dār-ı fenāda çek gerek dār-ı qarārda çek gerekse bir kaç yıl bunda gör gerek aḥḳāb-ıla nārda.*”(43/12-13) “qarārda / nārda.”

“...ittifāk itdük ‘abeş yire bu ‘ömrüñ zeminini ve isrāf eyledük yoğ yirlere bu hayāt şemenini.”(45/13) “zeminini/ şemenini”

“Çün ‘ibādetüñ melik-i quddüse idersin. Öyle gerek ki efālün tāhir ü muḳaddese ola.” (46/3–4) “quddüse / muḳaddese”

“*Anlaruñ günāhlarınuñ ‘uḳūbeti bile çeker ve onlara yitişen muşībet buña daḫi irer.*”(47/1) “uḳūbet/muşībet”

“*İmdi bir ḳāfir küfriyle bu kadar inşāf ider. Sen bunca şehādet ve iman-ıla n’eylersin ve ol Hağ’dan bunca dūr-iken bu miḳdār i‘tirāf ider.*”(48/2–3) “insaf/itiraf”

“*nice bir gönlüñi ḥan idersin ve nice bir hayālātunı kārban idersin.*” (48/9) “hân / kārban”

“İmdi cihānuñ cemī‘-ı aḥvāli bu minvāledür ve dünyānuñ cümle-i lezzeti bu halledür.” (48/15–16) “minvāledür/ halledür”

“*Anı fikr itmezler ki şol ‘ömr-i bakīde ya sa‘īd olalar ya şaḳī, ya ‘āşī şayıllalar ya müttakī.*”(49/8–9) “şakī/ muttakī”

3.2.2.1.3.2. Mütevâzî seci

Son harflerinin yanında sözcüklerin vezinlerinin de aynı olduğu seci örnekleridir. Mütevâzî secilerde genellikle “iltizam” sanatı da bulunmaktadır. “Müberrâ-mu[‘]arrâ” sözcüklerinin her ikisi de “müfa[‘]al” veznindedir ve “â” harfiyle sonlanmıştır.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*Vesîlet* olamaz /*fazîlet* olmaz”(1/6)

“*Fakîrûn* / *hakîrûn*”(1/7)

“*hicâb* / *nikâb*”(2/1-2)

“*zâhir* iken / *nâzır* iken”(2/2-3)

“*tecellî* / *tesellî*”(2/8)

“*sedeneleridür* / *hazeneleridür*”(3/13-14)

“*serverleridür* / *mehterleridür*”(3/15)

“*âlem* / *âdem*”(3/16)

“*nübüvvet* / *fütüvvet*”(3/16-17)

“*ceberût* / *melekût*”(3/17)

“*ismet* / *devlet* / *risâlet* / *celâlet*”(4/1-2)

“*pestî* / *hestî*”(4/2-3)

“*ashâb* / *erbâb*; *tevhîd* / *tecrîd*”(4/4-5)

“*mütemmim* / *muallim*; *ma[‘]mûr* / *menşûr*; *şeri[‘]ât* / *tarikât*”(4/5)

“*şehsüvâr* / *şehriyâr*; *meydân* / *eyvân*; *hidâyet* / *inâyet*”(4/9-10)

“*sübhânî* / *rahmânî*”(4/10-11)

“*yakîn* / *temkîn*”(4/11)

“*fasîh* / *fesîh*; *lisân* / *cinân*”(4/12)

“*püşende* / *nüşende*; *muhabbet* / *meveddet*”(4/13)

“*mühezzeb* / *mutayyeb*”(4/14)

- “*kāti* / *sāti*” (4/17)
- “*tāhir* / *bāhir*” (5/1)
- “*enbiyā* / *asfiyā*” (5/1)
- “*nişānedür* / *virānedür*” (5/ 6–7)
- “*māyildür* / *hāmildür*” (5/ 8–9)
- “*kamer* / *zafer*” (5/ 9–10)
- “*nübüvvetün* / *fütüvvetün*” (5/ 11–13)
- “*istivā* / *ihtidā*” (6/7–8)
- “*mevli* / *neyli*” (6/12–13)
- “*kilid* / *bedid*” (7/9–10)
- “*ferş* / *arş*” (7/11–12)
- “*mißtāhi* / *mişbāhi*” (7/ 17)
- “*rif’ati* / *vüs’ati*” (8 /1)
- “*eşerdür* / *şererdür*” (8 /5–6)
- “*heybetüñdür* / *nevbetüñdür*” (8 /14)
- “*şeri’ātundur* / *tarikātundur*” (9/13)
- “*ür ider* / *yir ider*” (10/6–7)
- “*enīs olan... zikri idi* / *celīs olan... fikri idi*” (11/11–12)
- “*müzeyyen olup turur* / *mu’ayyen olup turur*” (12/9–11)
- “*tulū’ itmedin* / *sütū’ itmedin*” (12/16–17)
- “*mu’āķıd-ı mübāyi’ātını te’kīd itmişler-idi* / *ķavā’id-i müşāyi’ātını teşyīd itmişler-idi*” (13/ 2–3)
- “*mahāretleri var-idi* / *celāletleri var-idi*” (13/ 5)
- “*vücūda gelse gerek* / *sücūda gelse gerek*” (13/ 9–10)
- “*sen ol misk-i ezfersin* / *sen ol hurşīd-i enversin*” (14/6–7)

“**zāhir** oldı / **bāhir** oldı.”(14/7–8)

“**ark-ı nübüvvet** / **nefhā-(y)ı fütüvvet**” (14/10)

“**şu le-i vefā** / **şa‘şa‘ a-i şafā**”(14/12–13)

“**devlet anuñ** / **‘izzet anuñ**”(15/ 13–14)

“**sa‘id olur** / **ba‘id olur**”(15/ 15)

“**girān-bahā lāyih** olur / **behçet-efzā fāyih** olur.”(16/7–8)

“**ehl-i safā** olur / **nīm-bahā** olur” (17/2–3)

“**rāh-ı büy** olur / **nīm-küy** olur” (17/5)

“**zāhir** olup turur / **bāhir** olup turur”(17/7–8)

“**hidāyetsin... delilün** olup durur / **ināyetsin... selsebilün** olup durur”(18/10–

11)

“**temhīd** eylediler / **teşyīd** eylediler”(20/16)

“**kelāmiyyesi-y-ile enīs** ide / **Kur’aniyye-yi celīs** ide”(21/9–10)

“**muktebeslerdür** / **mültemeslerdür**”(22/5–6)

“**mü‘essesān** / **mürettebān**”(22/7)

“**nakilān** āyāt u **ihbārdur** / **rāviyān-ı ehādiş ü āşārdur**”(22/8–9)

“**dakāyık-ı** akvāl-i **nebeviyyedür** / **hakāyık-ı** kelimāt-ı **muştافیyyedür**”(22/6–7)

“**zamān-ı muktezi** ve **dehr-i münkazi**” (23/2–3)

“**gaddāredür** / **mekkāredür** / **seyyāredür**.”(27/10–11)

“**ekkāledür** / **gavvāledür** / **havāledür**”(27/14)

“**şhevāt-ıla** / **ķāzūrāt-ıla**.”(27/15–16)

“**fakīr** olurlar / **hakīr** olurlar.”(28/3)

“**meslūbdur** / **mağlūbdur**”(28/4–5)

“**Hayātı mevtledür** / **vicdānı fevtledür**.”(28/5)

“**cāyir** ola. **Ĥāyir** olmaya ve andan **‘ābir** ola **‘āmīr** olmaya.”(28/8)

“*zehāb olur / ħarāb olur*”(28/ 13)

“*Dünyānun şekli ma‘kūs olur ve aĥvāli menkūs olur. Anda muĥbil olan müdbir olur ve anda musīr olan mu‘sir olur. Şā‘id olan hābiĥ olur. Muşīb olan ĥābit olur. ‘Azīz olan zelīl olur şerīf olan rezīl olur. ‘Āķilleri hayrān olur. Reyynānları‘aţşān olur ‘Ārifleri hāyim olur ve yakazānları nāyim olur. Dünyā dār-ı fitendür ve dāire-i mihendür.*”(29/1–7)

“*nikāyātı / şikāyātı*”(30/2–3)

“*curĥı / ĥurĥı*” (30/4)

“*veşş-i kāsīd-ile / müşeyyi-i fāsīd-ile*”(30/6–7)

“*mekr bile / ġadr bile*”(30/11)

“*gendü ġāfil / gendü zāhil*”(31/4–5)

“*ġaddār olmaz / mekkār olmaz*”(31/5)

“*menāzili leyālī ve eyyām olur ve merāĥili şuhūr u a‘vām olur.*” (34/8)

“*menāzili/ merāĥili; eyyām/ a‘vām*” ; vezin yönünden ortak bu sözcükler mütevâzî seci teşkil ederler.

“*ĥanĥı menzil aña dār olacaĥını ve ĥanĥı menzil aña tar olacaĥını*” (35/1–2)

“*dār/tar*” sözcükleri mütevâzî seci teşkil ederler.

“*İrte ne olacaĥın bugün zıkr itmez ana göre zād ve yıraĥ fikr itmez.*” (35/3–4)

“*zıkr/ fikr*” ; vezin yönünden ortak sözcükler.

“*Bu cehāletdür buña tükelān dimek tesvīl-i nefis-i emmāredür ve bu ħalāletdür bunuñla gufrān ummaĥ te‘mīl-i ġuvā-yı mekkāredür.*” (35/5-6) “*emmāre/mekkāre*”; vezin yönünden ortak sözcükler.

“*Avf ummaĥa daĥi tarīĥ gerek ve şefā‘at itmeĥe daĥi şaĥīĥ gerek.*” (35/7-8)

“*tarīĥ/şakīĥ*” ; vezin yönünden ortak sözcükler.

“*Dünyā bir şayyāda beñzer ki her maşīdesinde biñ dürlü fahĥi olur veya bir cāđuya beñzer ki her bir ‘uĥdesinde hezār-ı efsün ve nefĥi olur.*” (36/13–14)

“*fahĥi/nefĥi*”; vezin yönünden ortak sözcükler.

“Dünyâ fullât-ı fenâ olur içine düşen yol bulmaz gider ve cihân ‘imâret-i ‘añâ olur.” (36/15) “**fenâ/anâ**”; vezin yönünden ortak sözcükler.

“Nice bir hırşuñ lehebi müntefî olmaz ve niçe bir şürehuñ şerri muhtefî olmaz.” (37/3) “**müntefî / muhtefî**”; vezin yönünden ortak sözcükler.

“Dünyâ edvâr olur ve halk-çun anda etvâr olur.” (37/6-7) “**edvâr/etvâr**”; vezin yönünden ortak sözcükler.

“Her günüñ libâsı ol günde olan tavâriķa münâsib gerek ve her kavm-ile ma‘aş gendülerde olan tarâ‘ iķâ münâsib gerek.” (37/7-8) “**tavâriķa / tarâ‘ iķâ**”

“ (Dünyânun)...Malı mâr olur Sen andan emîn olma ve dinârı nâr olur” (37/11-13) “**mâr/ nâr**”

“Aķārib az nesne ile ‘aķārib olur. Menāķıb ā‘dâ gözine meşālib olur.” (37/16) “**Aķārib/‘aķārib ; Menāķıb/ meşālib**”

“Ni‘ met şandugun bir daķı baķsañ niķmet görürsün. Miķnet didügüñi döndüri görseñ miķnet bulursın” (38/3-4) Ni‘ **met / niķmet ; minķat / miķnet**”

“Hevâ Züleyhâsına uyma kim anuñ nazarı hemîn muķabbet-i ‘āciledür. ‘Ākl-ı Yusuf‘ma tabi‘ ol ki anuñ himmeti ‘akıbet āciledür.” (38/7-8) “**āciledür/ āciledür**”

“...bu huşuñı hışn eyleyüp bu sâhaları ķāris olanlar ve ķanı bu haķa‘ iķı ‘imâret (15) idüp bu timârı ğāris olanlar...” (38/14-15) “**ķāris/ ğāris**”

“Elbette dünyâdan ‘ubür olsa gerek ve çün ādemüñ āķir-i menzili ķubür olsa gerek.” (39/5-6) “**ubür / ķubür**”

“Ne mal fāide itse gerek ne esbāb ne iķvān meded itse gerek ne aşķāb” (39/7-8) “**esbāb/ aşķāb**”

“Her gün emele meşğul olup ecelimüz añmazuz ve bu çürük ķālimize rāzı olup ķalelimüz añlamazuz.” (39/11-12) “**ecelimüz / ķalelimüz**”

“Ol bizi tekzıb ide ve her dem biz hevāya muṭi‘ olavuz ol bize ta‘zıb ide.” (40/7) “**tekezıb/ ta‘zıb**”

“nice bir çalışasın bu hışal-ı mezmümeye ve nice bir sa‘y idesin bu erzāk-ı maķsümeye.” (41/5-6) “**mezmümeye/ maķsümeye.**”

“nice bir ayrılasm ehasdan ve halilden hiç kimseye haber şormayasin ol sebilden. Elbette bir gün senüñ daği olsa gerek rađilüñ elüñden gitse gerek kesiruñ kalilüñ. Hemñ ‘amel olsa gerek yanuñca nezilüñ qabr içinde olsa gerek mebitüñ ve makilüñ.”(41/7–10) “halilden/ sebilden; rađilüñ/ kalilüñ; nezilüñ/ makilüñ.”

“Ömr rāhilesi müşārif-i menzil-i ecel oldı bī-vecel yürürsin”(42/7) “**ecel** / bī-vecel” sözcükleri öge olarak ya da anlam yönünden birbirine mukabil olmasa da yaklıdırlar ve seci teşkil ederler.

“Ömr rāhilesi müşārif-i menzil-i ecel oldı bī-vecel yürürsin ve hayāt sefinesi muqārib-i sāhil-i āhıret oldı bī-haber turursın.”(42/7-8) “rāhilesi / sefinesi”

“: ‘Ömr zav’inden bir şafak qaldı henüz rūhuna rađmuñ ve himmetüñ yok ve hayat nüshasından bir ramaq qaldı henüz nefsuñe esefüñ ve şefkatüñ yok.” (42/8-10) “şafak/ ramaq”

“Kuvāñ kavā‘idi münhedim olmuşdur mu‘ādil-i heremle. Sen anı iraq meremmet idemezsin yüzbiñ kez nedemle; ne dehr saña vā‘iz olur ne havādiş seni mūqız olur.”(42/13–14) “heremle/ nedemle; vā‘iz olur/ mūqız olur”

“hırşun şıfatı ziyādedür zübabdan ve tama‘uñ başarı ebşārdur gürābdan.” (42/17;43/1) “zübabdan/ gürābdan”

“Emelüñ batını a‘taşdur remilden ve şehvüñ kavvası ekşerdür nemilden” (43/1–2) “remilden / nemilden”

“Öñüñde anca ađvāl u ‘acāyib ü ār-içün hayret ü hevlüñ yok ve her gün bunca havādiş ü nevāib olur niçün gayret ü veylüñ yok.” (43/16–17) “hevlüñ / veylüñ”

“Ömrümüz qalil-i ekşerin geçürdük ta‘lil-ile ve qalanını daği dükedi yürürüz tesvif ü te‘mille”(45/2–3) “kalil/ta‘lil/ te‘mil”

“...kimdür ki ta‘accüb ider Yūsuf’uñ şemeni bađsini. Her gişi bir anı lezzete şatar nefsinini.”(45/3–4) “bađsini / nefsinini”

“Ammā ne fāyide olur ‘ömr harc olup mağbün olduqan soñra ve ne ‘āide olur muşibet yetişüp mağzun olduqan soñra.”(45/15–16) “fāide/āide;mağbün/mahzün”

“Sa‘id oldur kim niyyeti nāqi ve nāşi‘ olur ve illa cemī‘-i ā‘ māli heba vü zayı‘ olur.”(46/1-2) “Nāsi‘ / zayı‘”

“Azemāt-ı sahih gerek ki hasenāt semāya ‘urūc ide ve niyyāt-i pāk gerek ki āmāl ‘ālem-i süfliden hüruc ide.” (46/2–3) “**urūc/ hurūc**”

“Cehd eyle ki derat-ı riyāyı gısl idesin a‘mālünün şafaḥatından ve sa‘y eyle ki ef‘ālün masuñ ola tekellüfüñ nefahātından.” (46/5–6) “**şafaḥatından /nefahātından.**”

“Eger dāyim teyaḳkuzda olmaz-ısañ bari ki gāh mütenebbih ol. Eger şāliḥinden olmaz-ısañ bari anlara müteşebbih ol.” (46/6–7) “**mütenebbih / müteşebbih**”

“İstifsār eyle haberlerin, tetebbu‘ eyle eşerlerin, gördükce ta‘zimler eyle ve bulışdukca tekrimler eyle.” (46/8–9) **haberlerin/ eşerlerin**; ta‘**zimler** eyle / **tekrimler** eyle.

“Mümkün oldukça anlaruñla mücāleset eyle ve fırsat bulduḡca anlaruñla muşāḥabet eyle” (46/9–10) “**mücāleset / muşāḥabet**”

“Soḫbetlerinün nefesde muḳkem tesiri olur ve ḳavillerinün ḳalbde ḳavī taḳriri olur rüḥları-y-la dünyāda muşāḥebet ḥāşil olur. Ol münāsebet āḫiretde mücib-i şefā‘at olur.” (46/10–12) “te’s**ir/ taḳrir**; **muşāḥabet/ münāsebet**”

“Nitekim bir gişi eşrār-ıla muşāḥibet itse şurūrdan nā-emīn olur. Her ne belā ki anlara yitişe bu daḫi anlara ḳarīn olur.” (46/16–17) “**nā-emīn/ karīn**”

“Gişi cehd itmek gerek iḥvānı aḫyār ola ve sa‘y eylemek gerek ki yoldaşları ebrār ola” (47/3–4) “**ahyār/ ebrār**”

“Rāhib oldur ki anuñ Rabb’ından rehbeti olur ve Allah’dan ḫayfeti olur temcīd ider cemālını ta‘zīm ider celālını. Şābir olur belāsına, rāzı olur ḳazāsına, ḫāmid olur ‘ālāsına, şākir olur na‘māsına. Mütevażı‘ olur ḳudretine, mütezellil olur ‘izzetine. Ḥāşı‘ olur rehbetine. Ḥāzı‘ olur mehābetine. Mütefeḳkir olur ḫisābı ve mütezeḳkir olur ‘azābı. Nehārī şayim olur ve leyli ḳāyim olur. Giceler uyımaz ḫavf-ı nār-ıla ve evḳātı geḳer mesā‘ile-i milk-i cebbār-ıla” (47/9–15) “**rehbet/hayfet**; **cemāl/celāl**; **belāsına/kazasına**; a‘**lāsına/ na‘māsına**; **kudretine/ izzetine**; **rehbetine/ mehābetine**; **mütefeḳkir/ mütezeḳkir**; **hisābı**; **azābı**; **sāyim/kāyim**; **nār-ıla/ Cebbār-ıla**”

3.2.2.1.3.3. Murassa Seci

Sadece son sözcüklerde değil son sözcükle öbekleşmiş önceki sözcüklerde de hem revî (son harf) hem vezin yönünden ortaklık bulunmasıdır.

“Münhasırdır sözlerim evsâfına

Muntazırdır gözlerim eltâfına”¹⁷⁹ mısralarında murassa secî vardır. Bu durum şiirde genellikle *tarsî*’ olarak adlandırılır:

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“Ol bir hazret-i ‘izzetdür ki harîm-i kibriyâ-yı hüviyeti ism ü resmden münezzehe ve müberrâdur ve harem-i saha-i ahadiyyeti hadd u hasırdan mücerred ve muarrâdur.” (1/9–10) “münezzehe ve müberrâdur / mücerred ve muarrâdur”

“cümle merâtib-i tenezzülâtındandır ve cennet cehennem daği Haqq’un mezâhir-i tecelliyâtındandır.” (3/1) merâtib-i tenezzülâtındandır/ mezâhir-i tecelliyâtındandır

“hulleti ve şafâsı / kürbeti ve bekâsı” (11/12–13)

“neşr-i fezâyili / zıkr-i şemâyili” (12/6–7)

“aşâb-ı tencîm / erbâb-ı ta‘zîm” (13/ 14)

“ulüvv-i nisbî ola ve sumüvv-i hasbî” (15/4)

“dürre-(y)i gâliyesin / zühre-(y)i ‘âliyesin” (16/6–8)

“hidâyet leşkerinün dilâveri ve ‘inâyet bahrinin şinâveri (20/ 9–10)

“şunûf-ı şalevât-ı şâniyât / ulûf-ı tahiyât-ı nâmiyât ve zâkiyât” (21/17)

“sâlikân-ı menâhic / mâlikân-ı medâric” (22/9)

“şarrâfân-ı nukûd-ı memâlik-i hakîkâtdür / vaşşâfân-ı nu‘ût-ı menâzil-i tarîkâtdür” (22/11)

“müteşebbisân-ı şer‘i mübîn / mütemessikân-ı habl-i metîn” (22/ 11–12)

“mezra‘a-i nevaîb olur ve meşra‘a-i meşâib olur.” (28/8–9)

“hubûrını ihtiyâl bile ve gurûrını igtiyâl bile.” (30/12)

“Dünyānuñ ‘uhûd-ı fâsidesi çoğ olur ve dünyānuñ ‘ukûd-ı kasidesi çoğ olur.” (37/10–11) “‘uhûd-ı fâsidesi/ ‘ukûd-ı kâsidesi”

¹⁷⁹ Kocakaplan, a.g.e. s. 177

“Nice bir *hâli olmayasın envâ*‘-ı ta‘*lîl*-den ve nice bir *gâfil olasın âhvâl-i tahvîlden...*” (41/6–7) “envâ‘-ı ta‘*lîl*-den / âhvâl-i tahvîlden...”

“Eger bir ‘*ibâdete kaşd iderseñ rahldan batî olur riclûñ ve eger bir hevâyâ dürişürseñ ‘uṭāridden serî‘ olur fi‘lûñ.*” (42/2–3) “batî olur riclûñ / serî‘ olur fi‘lûñ”

“Niçe tazîyî idersin bu ‘ömr-i ṭavîli ve nice yüklenürsin bu vizr-i şakîli.” (42/10–11) “ömr-i ṭavîli / vizr-i şakîli”

“Fevâhiş-i ‘uyüb egerci şabâda daḡi kabîḡa olur. Ammâ şeybden şoñra aḡbaḡ olur ve kebâyir-i zenub. Egerçi her gişiden fazîḡa olur. . Ammâ ‘ulemâdan ḡatı efzâḡ olur.” (45/6–8) “fevâhiş-i ‘uyüb/kebâir-i zünüb; kabîḡa/ fazîḡa; akbâḡ/ efzâḡ”

3.2.2.1.4. Aliterasyon ve Asonans

Bir mısra da veya cümlede sıralanan sözcüklerin ünsüz seslerinden birinin belirgin ve ahenk oluşturacak ölçüde tekrarlanmasıyla *aliterasyon* meydana gelir. Tekrarlanan ses ünsüz değil de ünlü ise bu defa *asonans* adını alır. Genelde aliterasyon yapıldığı anda asonans da yapılmış olur. Belagat kitapları ses tekrarına dayalı bu sanatlara pek değinmemişlerdir. Adlarından da anlaşılacağı üzere bu sanatların tayini batıdaki retorik incelemelerinden iktibas suretiyle olmuştur. Divan edebiyatçıları bu sanatları kasıtsız ve doğal bir üslup özelliği olarak yapmışlardır.¹⁸⁰

Örneğin “*âfitâb-ı ‘âlem-tâb*” gibi birbiriyle kafiyeli sözcüklerden müteşekkil terkiplerin öncesi veya sonrasında kafiyeyi teşkil eden seslerden (bilhassa son harf) birini ihtiva eden bir ya da daha fazla sözcük kullanıldığında (“*şol güler yüzüne teşebbüh itdügi*” biçiminde devam ettiğinde “b” sesi aliterasyon teşkil eder.) külfetsiz, doğal bir ses uyumu ortaya çıkmaktadır. Zikrettiğimiz terkiplerle aynı yapıdaki söz öbeklerinin sık kullanımı doğal olarak metinde bu sanatların görülme olasılığını artırır. Bununla birlikte Divan nesrinde ünlü ve ünsüz seslerle oluşturulan uyak ve ahenk “secî” kalıbının dışına çok çıkamadığından aliterasyon ve asonans sanatları için pek fazla örnek bulmak zordur.

Maârifnâme’de bu sanatlar için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir.

¹⁸⁰ Coşkun, a.g.e. s.229

“ve cevāhir-i şükr ü sipās ve dürer-i eşniye-i bî-kıyās. Şol sultānun eşiğine nişār kılınur.”(1/2–3) “s” sesinin tekrarıyla bir söyleyiş estetiği gözetilmiş.

“Bir zerre kadar mümkün fakirün ne kudreti olur ki Kādir-i mutlakun kemalātını ‘add idebile ve bir avuç hāk-i hakirün ne taqāti olur ki hallak-ı cihāna turup hamd idebile.”(1/7–8) Burada da “k” sesinin tekrarıyla bir uyum gözetilmiş.

“sine-i şeririnün serverleridür ve rüh-i ‘askeriyenün mehterleridür.”(3/15) Burada ise ilk cümlede “s” 2. cümlede ise “r” sesi tekrar edilmiş.

“sultān-ı serir-i kurbet ve vüşul ve mahşüş-ı naşş-ı sa‘ādet”(4/5–6) “s” sesinin tekrarı belirgindir.

“püşende-i kisve-i muhabbet ve nüşende-i şerbet-i meveddet”(4/13) “e” sesinin tekrarıyla asonans sanatı yapılmıştır.

“hādî-(y)i tarīku's-sabikīn ve'l-lā hikīn ve muvazzıh-ı sübüle'l-evvelīn ve'l āhīrīn”(4/15) Arapça terkiplerden müteşekkil olan bu ifadede “i” seslerini ihtiva eden sözcüklerin kullanımı dikkati çeker.

“üç çarh-ı Mübeccel-i idrāk ziyāret-i hazīz-i zâviye-i fakruña”(5/7) “z” sesi tekrarlanmış.

“kim ki dāyire-i şer‘üni medar idinür zarurī zirve-i ‘izzete yetişür”(6/4) “z” sesi tekrarlanmış.

“kalem-i a‘lā midādına mededi senün maddenden bulup durur”(8/3) “d” sesi tekrarlanmış.

“neşr-i fezāyili ve zikr-i şemāyili ile dāyima ratbü'l-lisānlar idi”(12/6–7) “i” seslerini ihtiva eden sözcüklerin kullanımı belirgindir.

“...ve cümle resāil-i āhbār-ı rūzigār ve āhyār her diyārda...”(12/ 10) “r” sesi tekrarlanmış.

“hezārān hezār-ı ezhār-ı behçet-efzā”(16/9) “z” sesi tekrarlanmış.

“meclis-i hüsnünde ne zehresi var ki bir zerre kadar mu‘ārizuñ ola”(16/15) “z” sesi tekrarlanmış.

“müntakış-ı naşş-ı “efemen şeraha Allāhü”dür.” (17/2) Ayette “şeraha” sözcüğünün tesirini artırmak için “ş” sesini ihtiva eden sözcüklerle terkip kurulmuş.

“*senün nūrunun zuhūru aṣl-ı usūl ü kāinat olup turur*” (17/5–6) “u” seslerini ihtiva eden sözcüklerin kullanımı belirgindir.

“*her ser ki ḥāk-i pāyūñe yüz sürer perver olur*” (17/12) “r” sesi tekrarlanmış.

“*muḥākkaḳāt-ı daḳāyık-ı aḳvāl-i nebeviyyedür*” (22/6) “k” sesi tekrarlanmış.

“*yük yük sühan güherlerini dost yolına nişār kıldum.*” (26/1) “ü” sesi tekrarlanmış.

“*Dārānuñ dārātını tārümār ider müdārā itmez*” (29/8) “r” sesi tekrarlanmış.

“*Behrām-ı Çūr bunca zūr-ile āḫir dehr elinden zār oldı.*” (32/9) “r” sesi tekrarlanmış.

“*Ḳayşerin ḳaşrı bī-ḳuşūr yıkıldı.*” (32/11) “s” sesi tekrarlanmış.

“*Nefs ḳarūresi nice bir ḳarāritse gerek.*” (33/4) “r” sesi tekrarlanmış.

“*Manşib-ı naşb u belā olur*” (38/1) “b” sesinin tekrarıyla uyum gözetilmiş.

“*ḳanı şol serir-i sa‘ādet üstindeki cülūsları.*” (38/17) “s” sesi tekrarlanmış.

“*nice bir gāfil olasin āhvāl-i tahvīlden*” (41/7) “l” sesi tekrarlanmış.

“*Bir gün mizmar u miḫher müskir ü münkir-ile...*” (41/13) “r” sesi tekrarlanmış.

3.2.2.2. Sözcük Tekrarına Dayalı Sanatlar

3.2.2.2.1. Reddü’l-acüz ale’s-sadr

Nesirde cümlelerin nazımda da bir beytin sonunda bulunan sözcüğü metnin başında da tekrarlamaktan ibaret olan sanatın sözlük anlamı “sonu başa çevirmek”tir. Bu tekrarlanan sözcük birbirine benzeme yönünden üç kısma ayrılır.

a-Telaffuz ve yazılışı ile manasının aynı oluşu

b-Telaffuz ve yazılışının aynı, manasının ayrı oluşu (Cinasla özdeşlik arz eder.)

c-Aynı kökten gelmeleri (iştikak) veya kökleri yakın olduğu için kökteş sayılmaları (şibh-i iştikak)¹⁸¹

“Bir *kahhâr*dır ki celâl satvetiyle her mevcut *makhûr*.” cümlesinde ifadenin başında ve sonunda kullanılan “*kahhâr*”ve “*makhûr*” sözcükleriyle -anlamdaş olmasalar da kökteş oluşları yönünden- reddü'l-acüz ale's-sadr sanatı yapılmıştır.

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*müşa'bid zamân bir şu'bede-y-idî gösterdi.*” (hokkabaz zaman bir sihirbazlık gösterdi.) (39/3) “*müşa'bid /şu'bede*” sözcükleri kökteştir. Cümle aralarında ilişki bulunan iki sözcük ile başlayıp bitmiştir.

“*Āķibet bildük ki biz ğabn-ı 'uķūdımız ğabn-imiş ve ol cemî' eyü şanduklarımız ba'z zann-imiş. Ammā ne fāyide olur 'ömr ħarc olup mağbūn olduķtan soñra...*” (45/14–15) “*ğabn* (hîle, aldatma)/*mağbūn* (aldanmış)” sözcükleri kökteştirler. Cümlenin başında anlamca vurgulanan kavram “*ğabn*” sözcüğüdür. Bu sözcüğe mütenasiben “*mağbun ol(mak)*” ifadesiyle bitirilmiştir.

“*Rāhib oldur ki anuñ Rabb'ından rehbeti olur*” (47/9–10) “*Rāhib / rehbet*” sözcükleri her ne kadar “*rahib*” sözcüğü papaz anlamıyla kalıplaşmış olsa da rehbetle kökteştir. Yaygın anlamıyla değilse de temel anlamı ile ilişkisi belirgindir. Söz başına uygun olarak sonlandırılmıştır.

“*...mekkârem ħalkdan ħaşd-ıla ayrılıp 'uzlet iderem ki kimseneye mekr itmeyem.*” (47/17; 48/1) “*mekkâr* (hileci)/ *mekr it* (mek) (hile yapmak)” Kökteş sözcükler ifadenin başında ve sonunda bulunmaktadır.

3.2.3. Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar

Bu mevzû belagat kitaplarında-tamamında olmasa da- “Serikât-ı Şi'riyye” adı altında ele alınmış; sözün aynen alıntılanması (nesh, intihal) , sözcükte küçük değişikliklerle alıntılanması (mesh, igâre) ve mana itibarıyla alıntılanması (selh, ilmâm) diye ifade edebileceğimiz tasniflere gidilmiştir.¹⁸²

¹⁸¹ Saraç, a.g.e. , s.263

¹⁸² Saraç, a.g.e. , s.270

3.2.3.1. İktibas

Sözlükte“ödünç almak” anlamıyla verilen iktibas sözcüğü belagat literatüründe nazımda ya da nesirde âyet¹⁸³ ve hadislerin kısmen veya tamamının alıntılanmasıdır.¹⁸⁴

“Görmedi âyineden bu çeşm-i ter

Çekmeyince kuhl-i mâzâga'l-basar” beytinde Necm Sûresi’nden “*mâzâga'l-basar*” ifadesi kısmî olarak iktibas edilmiştir.

Maârifnâme’de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“*ve mâ muhammedün illâ resûl*”¹⁸⁵ (4 /6)

“*ķum fe enzir*”¹⁸⁶(4 /7)

“*innâ senulkî ‘aleyyen*”¹⁸⁷(4 /7)

“*bellig mâ ünzile ileyke*”¹⁸⁸(4 /8)

“*innâ kefeynâke'l-müstehzîne*” (4 /8)

“*ķul mâ es'elüküm ‘aleyhi min ecrin ve mâ ene mine'l-mütেকellifin*”¹⁸⁹(4 /9)

“*sümme denâ fetedella fekâne ķabe kavseyni ev ednâ*”¹⁹⁰(6/16–17) ibareleri Kur’an ayetlerinden alıntılanmıştır.

“*feta‘sen lehüm ve edalle a‘mâlehüm*”¹⁹¹ (7/4–5) ayeti zikredilmiş.

“*ve keffere‘anhüm seyyiâtihim ve eşlahâ bâlehüm*”¹⁹² (7/5–6) ayeti zikredilmiş.

¹⁸³ KUR’ÂN-I KERİM ve AÇIKLAMALI MEALİ (2007), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (Ayet iktibaslarının meallerinde yararlanılan kaynak)

¹⁸⁴ Saraç, **a.g.e.** , s.274

¹⁸⁵ Muhammed sadece resuldür, elçidir. (Âl-i İmran, 144)

¹⁸⁶ “Kalk da (insanları) uyar!” (Müddessir, 2)

¹⁸⁷ Ayetin tam lafzı, “*Innâ senulkî ‘aleyke kavlen şakâlen*” biçimindedir. Müzzemmil Sûresi’nin 5. ayetidir. Manası şöyledir: “Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.”

¹⁸⁸ Ayetteki ifade tam olarak şöyledir: “*Yâ eyyüherresûlü bellig mâ ünzile ileyke.*” Mâide Sûresi’nin 67. ayetidir. Manası şöyledir: “Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et!”

¹⁸⁹ (Resûlüm!) De ki: Ben buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ben kendiliğinden size bir yükümlülük getirenlerden de değilim.” Mealindedir. (Sad, 86)

¹⁹⁰ Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. (Necm Sûresi, 8–9)

¹⁹¹ “(İnkâr edenlere gelince) onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.” (Muhammed Sûresi, 8)

¹⁹² “...inanınların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.” (Muhammed Sûresi, 2)

“*innī cā‘ilūn fī‘l-arz-ı halife*”¹⁹³(11/1)

“*ve iz eḥazellāhu mişāga'n nebiyyīne lemā āteytüküm min kitābin ve ḥikmetin sümme cāeküm rasūlūn muşaddiḳun limā me‘aküm letü‘minünne bihī vele tensurunneh ḳale eekrartüm ve eḥaztüm ‘alā zālikum işrī kālū eḳrarna ḳale feşhedū ve ene me‘akum mine‘ş-şāhidīn*”¹⁹⁴ (12/3–6)

“*le‘amrük*”¹⁹⁵ (14/5) Ayetten muktebes “*le‘amrük*” (“*Hayatın hakkı için*” manasındaki) edat grubu, “*Allah’ın hayatına yemin ettiği makam*”ın statüsünü ifade eder.

“*elem-neşrah*”¹⁹⁶ (14/6)

“*ke‘l-en‘ām*”¹⁹⁷ (17/1) “hayvan gibi” manasına gelen bu söz öbeği Araf Sûresi’nden alıntıdır.

“şadrun müntakış-ı nakş-ı *‘efemen şerahallāhū*”¹⁹⁸ dūr.” (Göğsün “*efemen şerahallāhū*” nakşı ile işlenmiştir.) (17/1–2)

“dil-i mübareküñ “*mā kezebe‘l-füād*”¹⁹⁹ dūr” (mübarek gönlün “*mā kezebü‘l-füād*” hükmüne mazhardır.) (17/13)

“dide-(y)i lutfuñ dide-bān-ı *‘inne rabbeke libe‘l-mirşād*”²⁰⁰ dur” (lütfunun gözleri, ‘*inne rabbeke libe‘l-mirşād*’ hükmüne mazhar birer gözetleyicidirler.) (17/14)

¹⁹³ Tamamı “Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.” mealindeki “*Ve iz ḳāle rabbūke lilmelāiketi innī cā‘ilūn fī‘l-arzı halife*” ayetinden alıntıdır. (Bakara, 30)

¹⁹⁴ Ayetin tamamı iktibas edilmiştir. Mealen şöyledir: “Ve Allah, nebilerden, "Size kitap ve hikmet verdim. Sonra size, beraberinizde olanı (Allah'ın size verdiği kitapları) tasdik eden bir Resül geldiği zaman, ona mutlaka îmân edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye misak aldığı zaman, "İkrar ettiniz mi (kabul ettiniz mi?) ve bu ağır (ahdimi) üzerinize aldınız mı?" diye buyurdu. (Onlar da): "İkrar ettik (kabul ettik)" dediler. (Allahû Teâlâ): "Öyleyse şahit olun ve Ben sizinle beraber şahitlerdenim." buyurdu.” (Al-i İmran, 81)

¹⁹⁵ Tamamı “*Le‘amrūke innehüm lefī sekratihim ya‘mehūn.* (Resûlüm!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.” biçimindeki ayetten alıntıdır. (Hicr Suresi, 72)

¹⁹⁶ Tamamı “Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” mealindeki “*Elem neşrah leke şadrek*” ayetinden alıntıdır. (İnşirah Suresi, 1)

¹⁹⁷ Tamamı “Andolsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık (hazırladık). Kalpleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.” mealindeki ayetten alıntıdır. (Araf Sûresi,179)

¹⁹⁸ Tamamı “Allah kimin gönlünü İslam’a açmışsa o Rabb’inden bir nur üzerinde değil midir?” mealindeki ayetten alıntıdır. (Zümer, 22)

¹⁹⁹ Tamamı “Bunun üzerine Allah kuluna vahyini bildirdi.(Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı.” mealindeki “*mā kezebe‘l-füādu mā raā*” ayetinden alıntıdır. (Necm, 11)

²⁰⁰ Ayetin mealı: “Çünkü Rabbin (her an) gözetlemededir.” (Fecr, 14)

“hadeka-(y)ı şerifün meydân-ı mäh-ı mihr arasında ‘işmet nümâ-(y)ı ‘mâzâğa’l-başar”²⁰¹ (17/16) olur”

“innî rasülü rabbî'l-‘âlemîn”²⁰²(18/3)

“ene ed‘üküm ile'l ‘azîzi'l-ğaffâr”²⁰³ (18/4)

“feyâ kavmi't-teb‘ünî ehdikum sebile'r-reşâd”²⁰⁴(18/5–6)

“kâlû el‘an (7) ci‘te bi'l-ğakki”²⁰⁵ (18/6–7)

“ğulf kâlû kulûbenâ ğulf”²⁰⁶(18/7)

“illâ ibâdallâhi'l-muğlesîne”²⁰⁷ (18/8)

“inne rahmetallâhi karîbü'n mine'l-muğsinîn”²⁰⁸(18/8–9)

“inne leke fi'l-hayâti en teğüle lâ misâs”²⁰⁹(18/9–10)

“ğad cæeküm minallâhi nûrun ve kitabü'n-mübînün”²¹⁰ (18/12)

“ve innehû le-tenzilü rabbü'l-‘âlemîn”²¹¹(18/13)

“fasbir şabran cemîlen”²¹²(18/14)

“mehhil hüm kalîlen”²¹³(18/15)

²⁰¹ “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı” mealindeki “mâzâğa’l-başaru vemâ tağâ ” ayetinden muktebestir. (Necm,17)

²⁰² Ayetten bir kısımdır, mealen şöyledir: “Ben âlemlerin Rabb’inin elçisiyim” (Zuhruf, 46)

²⁰³ “Ben ise sizi aziz ve çok başışlayan Allah’a davet ediyorum” mealindeki ayetten muktebestir: “Ve ene ed‘üküm ilel ‘azîzil ğaffâr” (Mü’min, 42)

²⁰⁴ “O iman eden kimse: Ey kavmim! Dedi. Siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim. Mealindeki “Ve kâlellezî âmene yâ kavmittebi ‘ünî ehdikum sebilerreşâd” ayetinden alıntıdır. (Mü’min, 38)

²⁰⁵ “İşte şimdi gerçeği anlattın, dediler” mealinde, künyesi verilen ayetin bir kısımdır. (Bakara, 71)

²⁰⁶ “(Yahudiler Peygamberlerle alay ederek) Kalplerimiz perdelidir, dediler.” mealinde, künyesi verilen ayetin bir kısımdır. (Bakara, 88)

²⁰⁷ “(Bu azaptan) Ancak Allah’ın halis kulları istisna edilecek.” Mealindedir. (Saffat, 40)

²⁰⁸ “Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.” mealinde, künyesi verilen ayetin bir kısımdır. (Araf, 56)

²⁰⁹ “Artık hayatın boyunca sen, bana dokunmayın diyeceksin.” mealinde, künyesi verilen ayetin bir kısımdır. Bu ifadeler Hz. Musa’nın İsrailoğullarından -kendisine karşı çıkan- Sâmîrî isimli kişiye söylediği sözlerdir. (Tâhâ, 97)

²¹⁰ “Gerçekten size Allah’tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.” mealinde, künyesi verilen ayetin bir kısımdır. (Maide, 15)

²¹¹ “Muhakkak ki o (Kur’an) âlemlerin Rabb’inin indirmesidir.” mealindedir. (Şuara, 192)

²¹² “(Resûlüm) Şimdi sen güzelce sabret!” mealindedir. (Mearic, 5)

²¹³ Tamamı; “Nimet üzerinde yüzen o yalancıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.” mealindeki ayetten alıntıdır. “Onlara biraz mühlet ver” kısmının karşılığıdır. (Müzzemmil, 11)

- “inneke le‘alā-ḥuluḡin ‘aẓim”*²¹⁴ (18/16)
- “inne mā ene beşerun mişlūküm ”*²¹⁵(19/6)
- “innā leste kâhidiküm”* (19/6)
- “ ve'd-duhā ve'l-leylī izā secā”*²¹⁶ (19/7)
- “vele sevfe yu‘ tike rabbüke feterdā”*²¹⁷ (19/7–8)
- “sebbiha leylen tavīlan”*²¹⁸ (19/8)
- “kummi'l-leyle illā kalīlen”*²¹⁹ (19/9)
- “mā vedde ‘ake rabbüke vema kalā”*²²⁰ (19/10)
- “vele'l-āhiredü hayrū'l-leke mine'l-ülā”*²²¹ (19/11)
- “le‘amrūke innehüm lefī sekretihim ya‘ mehūne”*²²² (19/11–12)
- “ve lekad na‘lemü inneke yediḡu şadrūke bimā yekūlun”*²²³ (19/12–13)
- “innā a‘taynā kel-kevşer”*²²⁴ (19/13)
- “inne şāni eke hüvel ebter”*²²⁵ (19/14)
- “fe innemā yessernāhü bilisānike litübeşşire bihi'l-müttakīn”*²²⁶ (19/15)

²¹⁴ “Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Mealindedir. (Kalem, 4)

²¹⁵ “Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim.(insanım.)” Mealindedir. Künyeleri verilen iki ayetin de ilk cümlesini teşkil etmektedir. (Kehf, 110-Fussilet, 6)

²¹⁶ “Kuşluk vaktine ve sükûna erdiği zaman geceye yemin ederim ki...” Mealindedir. Sonrasında “Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.” ifadesiyle devam eden sûrenin ilk iki ayetini teşkil eder. (Duha, 1,2)

²¹⁷ “Pek yakında Rabb’in sana verecek de hoşnut olacaksın.” Mealindedir. (Duha, 5)

²¹⁸ “Gecenin uzun bir bölümünde de onu tesbih et.” Mealindedir. Öncesinde “Gecenin bir kısmında ona secde et.” İfadesi yer alır. (İnsan, 26)

²¹⁹ “Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl!” mealindedir. İlk ayette ise Hz. Peygamber’e hitap (“Ey örtünüp bürünen! [Resûlüm]”) açıktır. (Müzzemmil, 2)

²²⁰ “Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.” Mealindedir. (Duha, 3)

²²¹ “Gerçekten senin için ahret dünyadan daha hayırlıdır.” Mealindedir. (Duha, 4)

²²² “(Resûlüm!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.” mealindedir. (Hicr Suresi, 72)

²²³ “Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun, biliyoruz.” Mealindedir. Ayetin tamamını teşkil eder. (Hicr, 97)

²²⁴ “(Resûlüm!) Kuşkusuz biz sana kevseri verdik.” Mealindedir. (Kevser, 1)

²²⁵ “Asıl soyu kesik olan şüphesiz sana hınc besleyendir.” mealindedir. (Kevser, 3)

²²⁶ “(Resûlüm!) Biz Kur’an’ı sadece onunla Allah’tan sakınanları müjdeleyesin... diye senin dilinde (indirip okutarak) kolaylaştırdık.” Mealindedir. Ayetin devamı olan “*ve tünzira bihî kavmen lüdden*” ifadesi ise “ve şiddetle karşı çıkan bir topluluğu uyarasın (diye)” mealindedir. (Meryem, 97)

*"velākim rasūlallāhi ve hāteme'n-nebiyyīn"*²²⁷ (19/16)

*"velā tahşa"*²²⁸ (19/16)

*"ya eyyühe'n-nebiyyī harrizi'l-mü'minīne 'ale'l kītāli"*²²⁹ (20/1)

*"'asā en yeb'aseke rabbūke makāmen mahmūden"*²³⁰ (20/1-2)

*"innā fetahnā leke fethān mübinān"*²³¹ (20/2)

*"innallāhe vemelā iketehü yūsallūne 'ale'n-nebiyyi yā eyyühellezīne āmenü sällü 'aleyhi ve sellimü teslīmen"*²³² (20/2-3)

"āllāhümme salli 'alā muhammedi'n-nebiyyi'l ümmī ve 'alā ālihi'l kirām ve aşhābehü'l 'ızām." (20/3-4) Hz. Peygamber'e getirilen salevât-ı şerifelerden iktibas edilmiştir.

3.2.3.2. İrâd-ı Mesel

İrâd-ı mesel, şiirde veya düz yazıda bir fikri ispat için bir atasözünü veya halk arasında kullanılan hikmetli bir sözü delil olarak sunmaktır. İrsâl-i mesel diye de anılan bu sanatta kullanılan atasözü (darb-ı mesel) ve hikmetli sözlerde -vezin kaygısıyla- ufak tefek ifade değişikliklerine gidilebilmektedir. Bu sanatı içeren metinlerde çoğunlukla temsilî teşbih sanatı da bulunur.²³³

"Sözünde toğru ol kast etme ālā

Ki duyulur süni sığmaz çuvala" beytinde ifade "Süngü çuvala sığmaz" atasözüyle kuvvetlendirilmiştir.

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

²²⁷ "Fakat O Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonucusudur." mealindedir. (Ahzab, 40)

²²⁸ "Korkmaksızın, korkmadan" anlamlarına gelmektedir. Künyesi verilen ayetin son kısmını teşkil eder. (Tâhâ, 77)

²²⁹ "Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et!" mealindedir. Künyesi verilen ayetin baş kısmını teşkil eder. (Enfal, 65)

²³⁰ "(Böylece) Rabb'inin seni övgüye değer bir makama göndereceği umulur." mealindedir. Ayetin baş kısmı ise şu mealindedir: "Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl!" (İsrâ, 79)

²³¹ "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik." Mealindedir. (Fetih,1)

²³² "Allah ve melekleri peygambere çok salevât getirirler. Ey Mü'minler! Siz de O'na salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin." Mealindedir. (Ahzab, 56)

²³³ Saraç, a.g.e. , s.277

“...bir eşegini bağlamayınca Tañriya ismarlamaz.” (35/ 5) “eşegini bağlamak” ifadesi bugün için daha yaygın olarak “eşegini sağlam kazığa bağlamak” biçiminde kullanılmaktadır.

“Dünyā Allah’ un ‘adūsıdur anı seven anı sevmez. Meşel-i meşhürdur ki iki karpuz bir koltuğa sıgmaz” (36/7–8) Verilen atasözü bugün aynı biçimiyle kullanılmaktadır.

“‘ibādetüñ kabūli niyyāta göre olur ve a‘mālūñ revācı ‘azīmete göre olur.” (46/1) “İnneme’l-a‘mālū bin-niyyât”²³⁴ hadis-i şerîfinin lâfzî değilse de mana itibarıyla meali sayılabilecek bu ifadeler darb-ı mesel niteliğinde zikredilmiştir.

“Zıdd zıdduñ mir’atı olur. Birinüñ hālinden biri kıyās olunur.” (47/2–3) Her şeyin kendi zıddının anlaşılması için bir zemin teşkil ettiğini ve bir şekilde zıddını yansıttığını ifade eden bu vecize daha çok “Her şey zıddıyla bilinir” biçiminde söylenegelmektedir.

“Āhîret işine gelicek kılı kıldan yararuz ‘aceb şimdi ‘āyık neyi ki diyü araruz” (49/8) “Kılı kırk yarmak” deyimini metinde “kılı kıldan yar(mak)aruz” biçiminde kullanılmıştır.

3.2.3.3. Telmih

Bedî terimlerinden biri olan "telmiḥ", lügatte "parıl parıl parlatmak" manasına gelir. Konu ile ilgili kaynaklarda çoğunlukla, "temsil yolu ile ifade içinde bilinen bir olaya, meşhur bir fikraya, yaygın bir nükteye, bir hikâye veya çeşitli inanışlara, âyet ve hadislere... vb. işaret etme" sanatı olarak tarif edilmektedir.²³⁵

Kartal, makalesinde telmih okuyucudaki tesirini müphemiyet derecesiyle paralel sayar ve bu noktada, mevcut telmih örneklerinin kapalılıktan açıklığa doğru bir tasnifinin yapılmasını gerekli görür.²³⁶

Yahya Kemal Beyatlı’dan muktebes aşağıdaki beyitte:

“Hür ufuklarda donanmış iki yüz pâre gemi

²³⁴ Meali: Ameller niyetlere göredir.

²³⁵ Bilgegil, **a.g.e.** , s.267

²³⁶ Kartal, **a.g.e.** , s.420

Yeni doğmuş aya baktıkları yerden geliyor”

Ramazanlarda ve bayramlarda Osmanlı donanmasının yeni ayın doğup doğmadığını gözetlemek üzere denize açılması geleneğine "telmiḥ" yapılmıştır.²³⁷

Yahya Kemal'in bu beytindeki telmiḥle Hayâlî Bey'in:

“Hayretinden Yûsuf'un kavm-i Züleyhâ kesdi el

Sen ciğerler zahmını dillerde destân eyledin” beytinde Yusuf kıssasına yaptığı telmiḥ kuşkusuz sarahat yönüyle eşdeğer değildir.

Buna göre de, okuyucu üzerinde beyitte/metinde hem olayın kahramanının hem de olayın ifade edilmesi en zayıf; olayı doğrudan hatırlatacak şekilde kelimelerin kullanılması nispeten zayıf; özellikle kelimelerin okuyucunun zihninde yaptığı çağrışımlarla yapılan işaretin ise kuvvetli bir tesir bırakacağından hareketle "telmiḥ" sanatının bölümlere ayrılması gerekmektedir.²³⁸

Maârifnâme'de bu sanat için aşağıdaki örnekler belirlenmiştir:

“anların vücūdı ‘āleme ni‘metdür”: “Nimet”²³⁹ sözcüğü ile “Fatıha Suresi”ne Telmiḥ yapılmıştır. Bütün enbiya ve evliyayı kapsayan manasıyla ayette doğru yolda giden kimselerle “nimet” kavramı özdeşleştirilmiştir. Müellif de bu çağrışıma dayalı bir teşbih yapmıştır. (3/12)

“Mütemmim beyt-i ma‘mūr-ı şerī‘at” (4 /5) “beyt-i ma‘mūr” sözünün özel ad olarak “semada meleklerin tavaf ettiği mekân”ı karşılması ile telmiḥ sanatı yapılmıştır.

“Halvet-hāne-i gār” (mağara halvethanesi) (4/11) Terkibinde “mağara” sözcüğü ile Hz. Peygamber'in sürekli insanlardan uzaklaşarak Hira mağarasına inzivaya çekilmesine telmiḥ yapılmıştır.

“derūn-ı felek mümeşşil-i na‘l-ı semend-i Buraḳ-ı seyriñe her leyl ü nehār ḥāmildür” (5/8) Hz. Peygamber'in Mirac yolculuğunda O'na vasıtalık etmiş olan ve Cennet'ten getirildiği söylenen Burak adlı bineğe hatırlatma yapılmıştır.

²³⁷ Kocakaplan, a.g.e. s. 198

²³⁸ Kartal, a. g. m. , s.423

²³⁹ Kendisine nimet verdiklerinin (lütuf ve ihsanda bulunduğu kimselerin) doğru yolunu (göster). Fatıha, 5

“*bir gicede yedi kat semāvātī geçüp ‘arşa irişdün*” (6/15–16) ifadesinde Mirac olayına telmih vardır.

“*behrām-ı kavī intikām-ı şer‘ün ‘adüvvlerine muhārebe itmek-çün bir tīg-rān ve çabuk-süvār olup durur*” (8/8–9) Behram, İran padişahlarından olduğu için, aynı zamanda Merih anlamıyla da savaş tanrısı sayıldığı için her iki anlamıyla da Telmih yapılmıştır.

“*tīr-ī vāfī tedbīr-i celāletün divānının destūr-ı şāhib-i defteridür.*” (Yüceliğinin güvenilir Merkür’ü divanının defter sahibinin desturudur.) (8/11–12) Merkür yıldızının divan sahibinin defterinin desturuna teşbih edilmesinde Merkür’ün Kamer’den sonra sema katmanlarının başında gelişine bir telmih yapılmıştır.

“*kamer-ī zerrīn, cevher-i na’l-i rikāb-ı şebdīz-ī Burāk-ı ‘ālīşānundur*” (Altın sarısı ay, senin şanı yüce olan Burak atının nal ve üzengisinin cevheridir.) (8/12–13) “Burāk-ı ‘ālīşānundur” tabirinde Mirac olayına telmih vardır.

“*şebdīz*” (8/13) sözcüğüyle İran mitolojisinde Hüsrev Perviz’in meşhur atına telmih vardır.

“*kevkeb-ī şevābit şāhife-ī nişān sa‘ādetünde irtelere değın zer-efşānundur*” (Sabit yıldızlar, mutluluk nişanının yapıldığı vakit, sabahlara kadar senin altın saçıcıların oldular.) (8/13–14) Düğün ve nişanlarda altın, para vb. saçılması olayına telmih vardır.

“*esed, hük-m-i satvetün mehābeti-y-ile beniyye-ī eflāke girmiş-iken yine turmayıp kaçar*” (Arslan burcu, ezici hâkimiyetin altında göklerin Kâbesine [Beyt-i Ma’mur] girmiş iken yine durmayıp kaçar) (10/3–4) Arslan burcunun yörünge hareketine hatırlatma yapılmıştır.

“*azra siyāset-ī şeri‘ātun berekātī-y-ıla müddetlerdür ki gönüller sahrāsında yalnūz gezer.*” (Başak burcu, şeriat yolunun bereketiyle uzun zamandır gönül çöllerinde yalnız gezer.) (10/4–5) Çöllerde yalnız gezmek, tabiriyle mecnuna atıf yapılmıştır.

“*henüz kālīb-ı hālīfe-ī hākī şunūf-ı nezāret-ī pāki ile ārāste ve müzeyyen olmamışdı ki rāyet-ī perçem-ī hidāyetün ‘arşa-(y)ı vücūdda peydā olmuşdı.*” (10/14–15) Burada Hz. Adem’in yaratılışı ve meleklerin O’nu seyredip Allah’ın emriyle O’na secde etmeleri olayına hatırlatma yapılmıştır.

“*henüz Nuh (a.s.) gemisi tahtasını yonardı ki..*” (11/3) Kıssaya hatırlatma yapılmıştır.

“*Musa (a.s.) turmayup adını hücresinün kapusını kakardı*” (11/5–6) Kıssaya hatırlatma yapılmıştır.

“*İsā (a.s.) dördinci feleke çıkup melāike arasında şadr-nişin olup dururdi*” (11/8) Kıssaya hatırlatma yapılmıştır.

“*Ādem (a.s.) hālifetullāh ki mescūd-ı küll-i melik idi, Ādemī ki hāk-i pāyı sürme-i dīde-i felek idi*” (11/9) Ādem (a.s.)’a telmih vardır.

“*Yūnus’a hut karnında enīs olan zikri idi*” (11/11–12) Kıssaya telmih vardır.

“*Yūsuf’a çāh içinde celīs olan anuñ fikri idi*” (11/11–12) Kıssaya telmih vardır.

“*Halilün hulleti ve şafāsı anuñ şevkine idi*” (11/12–13) Hz. İbrahim kıssasına telmih vardır.

“*Ya ’ku’buñ kurbeti ve bekāsı anuñ ‘aşkına idi*” (11/13) Kıssaya telmih vardır.

“*Süleymānuñ ‘ālemde şahlık itdügi anun rühāniyyeti kuvvet-y-ile idi*” (11/14) Kıssaya telmih vardır.

“*İsā ihyā-(y)ı emvāt kıldığı anun rūhu ma’ uneti-y-ile idi*” (11/14–15) Kıssaya telmih vardır.

“*bir gāyet büyük peygamber ana rahminden toğuban sücūda gelse gerek*” (13/9–10) Hz. Peygamber’in doğumu sırasında “secde edişi” olayına hatırlatma yapılmıştır.

“*rukūm-ı āmuz-ı sırr-ı lāyezālī*” (Allah’ın sırlarının rakamlarının öğreticisi) (14/4) terkinde “*rukum*” ve “*sırr*” sözcükleriyle rakamlar yoluyla Kur’an’ın sırlarını çözmek için kullanılan “*ebced*” ve “*cifr*” hesaplarına hatırlatma yapılmıştır.

“*abd-i menāf*” (14/7) Arapların İslamiyet’ten evvel inandıkları “Menaf” aslı puta hatırlatma vardır.

“*Ādem bu nev içinde ‘ebū’l-eşbāh’ oldı-y-ısa sen ‘ebū’l-ervāh’sın.*” (Ādem Peygamber, insanoğlu içinde “Cesetlerin Babası” ünvanını aldıysa, sen de “Ruhların Babası”sın) (17/10) Ādem aleyhisselamın maddeten yani cisim olarak ilk insan, Hz. Muhammed’in ise manen yani ruh olarak ilk insan makamında yaratılışlarına açık bir telmih vardır.

“enmile-i ‘āliyen bisāti sipihr içinde kemer-güşā-yı cirm-i kamer olur” (mübarek parmağının ucu gökyüzü içinde Kamer’in bedeninin kemer çözücüsü olur.) (17/14–15) Şakk-ı kamer mucizesine telmih vardır.

“Gendü ‘ilmün medinesi ol bâbı-y-ıdı” (21/11) aslına yakın bir ifadeyle hadis-i şerife hatırlatma yapılmıştır.

“Can tütisine gönül mısırından şeker getürdüm.” (25/16–17) Burada Mısır ülkesine gidip gelenlerin şeker getirme adetlerine hatırlatma vardır.

“Her kim dünyādan tama‘ elini keserse mūsā-yı ye’s-le. Her sâ‘atde yoldaş olur Hızır İlyāsla.” (28/11–12) Kur’an’da zikredilen Hz. Musa ile Hızır Aleyhisselam arasında cereyan eden fizikötesi yolculuğa telmih yapılmıştır.

“Nūh Nebī’den sallallāhü ‘aleyhi ve selāmeye şordılar ki dünyāyı nice buldun ve ‘ömr-i nice bildüñ? Eytdi: İki kapulu ev gördüm. Birinden girdüm ve birinden çıkdum.” (28/15–16) Nuh Aleyhisselam’ın bir sözü alıntılanarak hatırlatma yapılmaktadır.

“Dārānun dārātını tārümār ider müdārā itmez.” (29/7-8) Meşhur Fars Hükümdarı Dârâ’nın zikriyle hatırlatma yapılır.

“Dünyā bir fāhişedür. Her kim ana yakınlık iderse cünüb olur. Belki mücerred tenine değmekle ba‘zlar mezhebince abdesti şınur.” (31/7–8) Şafii mezhebince mahrem olmayana el temasıyla abdestin bozulması durumuna telmih vardır.

“Ākil oldur ki dünyā-y-ile ma‘āşı kırılğūçla Ādem gibidür. Ādem olmaduğı yirde yuva yapmaz Amma Ādemden gene hazer ider.” (31/9–10) Burada kırlangıçların yuvalarını insanların yerleşim yerlerine yakın yerlere yapması hatırlatılmıştır.

“Dünyâ didükleri Hârût’la Mârut’dan işhar olur. Anlar mer‘e ile zevci tefriķ ider.” (31/10–11) Harut ve Marut adlarındaki dünyaya sınanmak için gönderildikleri iddia edilen iki meleğe hatırlatma vardır.

“Dünyānun Allah katında cenāh-ı ba‘ūza (sivrisinek kanadı) kadar kadri yokdur.” (31/13) Bire bir meali verilen hadis-i şerife²⁴⁰ hatırlatma vardır.

²⁴⁰ Hadisin tamamı şöyledir: *“Dünyanın Allah katında bir sinek kanadı kadar değeri olsaydı, kâfirler ondan bir yudum su içemezdi.”*

“(Dünya) *Kârunla nice zaman muşadikat itdi. Âhîr malı-y-ıla karmına yutdı ve Dahhâk-ıla bunca müddet muğâhike itdi ‘âkıbet aña neler itdi.*” (32/ 4–6) Dünyanın zemminde İran mitolojisinin meşhur zalimlerden Kârun ve Dahhâk zikredilerek telmih yapılmıştır.

“*Ne Kısranün askeri, ‘ecel adūsını basabildi ve ne Dārā müdārāsı-y-la devrânı tutabildi. Behrām-ı Çüp bunca zūr-ile âhîr dehr elinden zâr oldı. Rüstem-i destân bunca hile-y-ile ve destân-ile ‘âkıbet cihandan dil-âzâr oldı. Ne Erdşîr’ün tahtına ‘izzet itdi ve ne Anüş-i Revân’un ‘adline hürmet itdi. Kayserin kasrı bî-kuşûr yıkıldı. Âlemde ne Feridun kaldı ne devleti kaldı.*” (32/7–12) İran ve Roma’nın tarihî ve mitolojik şahsiyetleri (Kisrâ, Dārâ, Behrâm-ı Çüpin Rüstem, Erdşîr, Nüş-i Revân, Kayser (Sezar), Feridun) hatırlatılmıştır.

“*Süleyman’uñ sarayları cümle hebâ oldı yile vardı. Cihân şarşârı nice bunun gibileri esdi şavurđı. Ne Yusuf ‘un cemâline aldandı ve ne Şitüñ kemâline aldandı. Ne Nûh ‘ömr bulmağ-ıla kurtulđı ve ne İbrâhim Halîl ölüp halâs buldı. Ne Âdem kaldı ne Mûsa ne İdris kaldı ne ‘İsâ ne Cihân Fahr’ına cihândan vefâ yetişdi.*” (32/12–16) Peygamberler (Hz Süleyman, Hz Yusuf, Hz. Şit, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz Âdem, Hz. Musa, Hz.İsâ ve Cihan Fahri [Hz. Muhammed]) sıralanmıştır.

“*İnsânüñ yolında altı seferi olur ve andan soñra ikâmet hazarı olur. Evvel seferi ‘anâşırđur şulb ide nuñfe olunca ikinci seferi nuñfedür raħm-i umde şüret bulınca üçinci seferi cenîndür bañından mevlûd olunca dördinci seyri mevlüddür dünyâda kabre gidince bişinci seferi ervâhdur biraz ĥadde yine haşr olunca altıncı seyri ecsâddur yevm-i âhîretde yirlü yirine varınca.*” (34/ 8–12) Burada altı sefer diye zikredilen dönemler insanın yaratılışının fizyolojik safhaları, ölümü ve kabir hayatından sonra cismani diriliş evreleridir.

“*Eğer tevekkül iderem dirse niçün dünyâ maslaħatında eylemez bir eşegini bağlamayınca Tañrıya ismarlamaz.*” (35/5) “Eşegini sağlam kazığa bağlamak” deyimine hatırlatma yapılmıştır.

“*Dünyâ ne fânidür ki sen anun nakdi-çün incinesin ve mal ne cîfedür ki elüne girmedüğine gücenesin*” (37/4) Cife benzetmesi bir hadis-i şerife telmihtir.

“*Hevâ Züleyhâsına uyma kim anuñ nazarı hemîn muħabbet-i ‘âciledür. ‘Âkl-ı Yusuf’ına tabî‘ ol ki anuñ himmeti ‘akıbet âciledür.*” (38/7–8) İnsanın hevası (nefsanî

istekleri) Züleyha'ya akli ise Yusuf Peygamber'e teşbih edilmiştir. Zikredilen şahsiyetlerle Yusuf kıssasına hatırlatma yapılmıştır.

“Kisrā ve Dārā n'oldı-y-ısa heb eyle olsa gerek.”(39/9–10) İnan mitolojisinin meşhur şahsiyetleridir.

“...dönüp vāşıl-ı ‘Arafāt Hacc tamām oldı...”(40/2) Hacc farızasına bilhassa “Hacc Arafattır” hadis-i şerifine hatırlatma vardır.

“Ah ki esef Ya‘kūb Yūsuf rīhına yitişmez gıtdi ve n'ıdüm eli maṭlūb eteğine yapışmaz gıtdi.”(40/2–3) Yusuf kıssasına hatırlatma vardır.

“eger ḥubb-ı dūnyā muḳārın olursa kesele kırān-ı nahseyñ ol durur.”(40/15–16) Burada bir gök olayına hatırlatma vardır. “Uğursuzluk” kavramını karşılayacak biçimde kullanılmış olan “kırān-ı nahseyñ” terkihi asıl olarak Zuhal ve Merih gezegenlerinin aynı burçta birleşmeleri olayının adıdır.

“Eger barmağūña bir ip bağlarsan bir ḳaziyye anmağ-çün unıtmazsın. Bir ‘uzvunda nice tamarlar bağlanmışdur niçün Rabb’üñi anmazsın”(42/4–5) Burada Allah'ın insanı sayısız damarlarla teçhiz etmiş olması insanların bir şeyi unutmamak için parmaklarına ip bağlamaları olayına benzetilirken insanların gündelik bir adetine atıf yapılmıştır.

“cihān cīfesinde eş‘absın kelbden” (dünya leşinde [bataklığında] köpekten daha tamahkârsın) (42/16) Burada tamahkârlık anlamı Araplarda bu yönüyle bilinen “Eş‘ab” adlı meşhur kişinin zikredilmesiyle verilmiştir.

“dünyā hīlesine ağlebsın şa‘lebden...” (dünya denilen hilede tilkiden daha üstünsün.[kurnazsın]) (42/17) Tilkinin kurnazlık özelliğine hatırlatma vardır.

“hırşun şıfatı ziyādedür zūbabdan” (42/17) Sineğin hırslılık özelliğine hatırlatma vardır.

“tama‘uñ başarı ebşārdur gurābdan.” (tamahkârlığının görüşü kargadan daha keskindir.) (43/1) Karganın görme yeteneğinin sağlamlığına hatırlatma vardır.

“Emelüñ baṭını a‘taşdur remilden...” (43/1) Remil, gelecekte haber verme ve falcılıkla ilgili bir uğraştır. Hatırlatma vardır.

“*ṭaleb-i ‘ācilde ḳaderîsin ve ṭaleb-i ecelde cebrîsin.*” (43/8–9) Burada İslam tarihinde ortaya çıkan ve ehl-i sünnet âlimlerince muteber sayılmayan mezheplere atıf vardır. Kaderî tabiriyle Allah’ın şerri yaratmayacağı düşüncesinden yola çıkarak şerri insanın yaptığına inanılan ve dolayısıyla da amellerin takdir edilmediğini düşünen, kişinin cüz’î iradesini önceleyerek şerre dayalı noktalarda küllî iradeye noksanîyet isnat eden Kaderîye mezhebiyle onun tam karşıtı sayılan ve insanın cüz’î iradesini adeta yok sayan, insanı yaptıklarının sorumluluğundan soyutlayan Cebriye mezhebine hatırlatma yapılmıştır.

“*Yazuḳ ki göñül Yusuḫ’ını shevât-ı felâtında hevâ çâhına düşürdüñ*” (44/12) Yusuf Peygamber’in kuyuya atılışına hatırlatma vardır.

“*...ve ḫayf ki cân Yûnus’ını heyûla denizinde ṭabî‘at-ı ḫûtunun ağzına virdüñ.*” (44/ 13) Yunus Peygamber’in bir balık tarafından yutulması hadisesine hatırlatma vardır.

“*‘Aḳl Zekerîyyasını cehl bıçağusıla biçdüñ ve rûḫ Yaḫyasınun ḫulm eli-y-ile ḳanın yire dökdüñ.*” (44/14) Zekeriya ve Yahya Peygamberlerin katledilmeleri hadiselerine hatırlatma vardır.

“*Nâyire-i shevât-ıla göñül ekinlerini yaḳduñ ve ye‘cüc-ı fesâdât-ıla derûn-ı imâretini yıkdüñ.*” (44/15) Burada “Ye‘cuc” sözcüğü ile kıyamet alametlerinden sayılan ve yeryüzünü karıştıracığı, tahribatlar yapacağı söylenen Ye‘cuc-Me‘cuc kavmine hatırlatma vardır.

“*...kimdür ki ta‘accüb ider Yûsuḫ’uñ şemeni baḫsini. Her gişi bir anı lezzete şatar nefsin.*” (45/3–4) Yusuf Peygamber’in bir köle kervanına satılması olayına hatırlatma vardır.

3.3 MAÂRİFNÂME’DE RASTLANMAYAN EDEBÎ SANATLAR

Beyan ilmi kapsamında ele alınan, “olumsuz bir vasfı, o vasfın zıddını dile getirerek nükteli bir dille eleştirme sanatı” olarak bilinen **Târîz** sanatı²⁴¹, bedî ilmi kapsamında anlam yakınlığına dayalı sanatlardan, “bir sözcük ile o sözcüğün kast edilen

²⁴¹ Tariz ve devamında sıralanan bu sanatların açıklamalarında Saraç’ın çalışmasından yararlanılmıştır. (Saraç, [2007], a.g.e.)

anlamının dışındaki anlamlarından biriyle aralarında ilgi bulunan bir başka sözcüğü aynı ifade içinde kullanma anlamına gelen” **İhâm-ı Tenâsüb** sanatı, iki veya daha fazla kelime veya hükmün zikredilmesinden sonra bunlarla ilişkili olan kelime ve hükümlerin sıralanması anlamına gelen **leff ü neşr**, diğer anlam sanatlarından “bir noktaya dayalı olarak söylenen sözden geri dönmek” anlamına gelen **Rücû** sanatı, sanatçının “insan dışındaki canlı cansız herhangi bir varlığa insanmış gibi hitap ederek kendi gönlüne seslenmesi” anlamına gelen **Tecrid** sanatı, “ifadeyi pekiştirmek için bir ibarede sözcüklerin heyecana bağlı olarak tekrar edilmesi” anlamına gelen **Yineleme (Tekrir)** sanatı, “sözü beklenmedik bir şekilde bitirme” anlamına gelen **Terdid** sanatı, “sözü aynı anda hem olumlu hem olumsuz anlama gelecek biçimde kullanmak” anlamına gelen **Tevcih** sanatı, “gerçek ya da mecaz; birden fazla anlamı olan bir sözcüğün ifade içinde iki anlamına dair ipuçları barındıracak biçimde kullanımıyla birden fazla anlama gelecek biçimde kullanılması” anlamına gelen **İstihdam** sanatı, “anlatımın seyrine paralel olarak, ifadeyi destekleyen yardımcı bir düşünce veya ifadeyi başka yöne doğru genişleten bir fıkracık eklemek” anlamına gelen **İdmac** sanatı, “bir kişiyi veya durumu övüyor gibi görünüp yerme ya da yerişiyor gibi görünüp övme söz konusu” anlamına gelen **Te’kidü’l-Medh Bimâ Yüşbihü’z-Zemm ve Te’kidü’z-Zemm Bimâ Yüşbihü’l-Medh** sanatları, “cümlede sec’îli bir sözün ne şekilde tekrar edeceğine dair bir ipucu bulunması” biçiminde rastlanan **İrsad** sanatı ve “bir mısra veya cümlenin ya da cümle içinde bir ibarenin sonunu başa, başını sona alarak yeni bir ibare ve tamlama meydana getirmek” biçiminde kullanılan **Akis** sanatı örneklerine Maârifname adlı eserin tahlil edilen kısmında (ilk 50 sayfası) rastlanmamıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MAÂRİFNÂME METNİ TRANSKRİPSİYONU

4.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri bünyesinde toplamış bir dildir. Bu alfabeyle, Arap harfleriyle yazılmış Türk yazısı denir. Türkçe harflerin hepsi Lâtin alfabesinde karşılık bulmaz. Bunların hepsini karşılamak üzere Avrupalı şarkiyatçı ve Türkologlar, transkripsiyon alfabesini kullanmışlardır. Böylece hangi kelimenin nasıl okunup, hangi manaya geldiği konusu aydınlık kazanmıştır. 31 harflik Osmanlı Türkçesi alfabesinin Latin alfabesinde karşılığı olmayan yalnızca metin çevirilerinde kullanılan bu işaretler sistemi aşağıdaki gibidir.

آ, ا	a, ā	ط	ṭ
أ	a, e, i, u, ü	ظ	ẓ
ء	(‘)	ع	‘ / ’
ث	ṯ	غ	ġ
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك, گ	k, g, ŋ
ذ	ẓ	و	v (o, ö, u, ü, ū)
ص	ṣ	ه, هـ	h (a, e)
ض	ẓ, ḍ	ي	y (i, î, î)

4.2 METNİN YAZIMI İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1. XV. yy’a ait bir eser olmasına karşın Arap ve Fars yazı dili geleneğinin yanında Eski Türkçe’nin de birtakım özelliklerini barındırması yönüyle Maârifnâme’nin imlâ yönünden düzensizlikler arz ettiğini beyan etmek gerekir. Tezimizin temel maksadını aştığı için kök ve eklerdeki yazım farklılıklarına dayalı bu ayrıntıların

tamamına değinilmeyecektir. Daha fazla bilgi için bkz. Baysal,(2001) “**Sinan Paşa'nın Maarifname Adlı Eseri Üzerine Bir Gramer Çalışması**”, s.7,NÜ, SBE YLT, Niğde

2. Ünlü seslere bakıldığında hem okutucu harfler olan elif, (ا) vav (و) ve ye (ي) ile hem de hareketlerle yazıldığını görüyoruz. Ancak yazımda genel olarak ünlü uyumlarına uyulduğu görülmektedir.

3. Yapım ekleriyle ilgili yer yer yazım farklılıkları söz konusudur. Meselâ “*eylük*” (ايلك) sözcüğünde “-lük” ekinde vav harfi kullanılmazken aynı sözcüğün farklı telaffuzu olan “*eyülük*” (ايلوك) sözcüğünde vav harfi vardır. Yine “-suz, -süz” eklerinin yazımı bazen vav harfi ve ötre kullanılırken bazen s harfi üzerine ötre koymak suretiyle yazılmıştır. Mesela “*aybsuz*” kelimesi hem عيسز biçiminde hem de عيسوز biçiminde yazılabilmektedir.

4. Metinde birleşik fiillerin imlasındaki keyfiyeti temsilen birkaç örnek veriyoruz:

hâzır eyleyüp dururuz حاضر ايليو بطورورز

olup durur اولبدر

bezenüp durur بزه نُبدر

5. Ayrıca eserde kullanılan “*gökçek, üzilür, sınur, uvanur, söyünür, yiler, düriş(mek)ürsen, gendüzümüze, tarıg(mak)ur*” gibi pek çok arkaik sözcüğün de yazımında metne bağlı kalınmıştır.

4.3 METİN (1'DEN 50. SAYFAYA KADAR)

MA'ĀRİF-İ SİNAN PAŞA

Bismillāhirrahmānirrahīm ve Bihī Nesta' in

(1) (1) Teḥaff-ı teḥiyyāt-ı bī ḥad ve hüdāyā-yı meḥāmid-i lā-tuḥṣā ve lā-tu' ad. Şol pādişāhuñ dergāhına 'arz olunur (2) ki cihan padişāhları ḳapusunda bir kem gedāsıdur ve cevāhir-i şükr ü sipās ve dürer-i eşniye-i (3) bī-ḳıyās. Şol sultānun eşigine nişār kılınur. Ki onsekizbiñ 'ālemüñ vücūdı anun (4) ednā 'aṭāsıdur. Bir nefesde virdügi ni' metüñ yüzbiñ yıllar-ile çalışup şükri edā ḳılınmaz (5) çün şükre ḳudret daḫi anuñdur. Pes 'aczen gayri şükri çāre bulunmaz. İ'tirāf-ı 'aciz ü mezellet (6) gibi beşerde vesīlet olmaz ve iḳrār-ı ḳuşur-ı ma'rifet gibi insanda fazīlet olmaz. Bir zerre ḳadar (7) mümkün faḳirüñ ne ḳudreti olur ki Ḳādir-i mutlaḳun kemalātını 'add idebile ve bir avuç ḫāk-i ḫaḳirüñ (8) ne ṭaḳāti olur ki ḫallaḳ-ı cihāna ṭurup ḫamd idebile. Ol bir ḫazret-i 'izzetdür ki ḫarīm-i (9) kibriyā-yı hüviyyeti ism ü resmden münezzeh ve müberrādur ve ḫarem-i saḫa-i aḫadiyyeti ḫadd u ḫasırdan (10) mücerred ve mu'arrādur. Vaḫdāniyyet-i zātında bī-mişıldür ve bī-hemtā. *“Ellezi leyse kemislihi şeyün fi'l 'ardı (11) ve la fis'semā.”* Ol bir ḳādirdür ki kemāl-i ḳudreti ile şāḳ eylemişdür şubḫ-ı vücūdı ḡasaḳ-ı 'ademden (12) tā cihānda delīl ola ve ol bir ḫekīmdür ki rüfūr-ı ḫikmet-ile fatḳ eylemişdür. Retḳ-ı cem' i 'ayn-ı ḳıdemde (13) tā herşeyi maḳām-ı cemiiyyetde-y-iken yine tafşil bula mir'āt-ı 'āleme cilā virmişdür rüḫ-ı ādem-ile (14) tā anda 'aynı müşahide ve 'ıyān ola ve her mevcūda nefes itmişdür bir şıfatdan dem-ile (2) (1) tā her zerrede zātına bir nişan ola. Ef ālini ḫicāb itmişdür şıfatına ve şıfatını (2) niḳāb itmişdür zātına gendüni ihfa itmişdür gayet zāhir-iken hiç kimse anı görmez (3) her gişi aña nāzır-iken 'aceb ḳudret ve ḡarib-i ḫikmetdür ki bir vech olmuşdur ki niḳāb olmaz (4) aña illā nūr ve bir zātdur ki ḫicāb olmaz aña illā zuhūr ve bir ḡaybetdür ki sebep olmaz (5) aña illā ḫuzūr. Her başar andan gayrına baḳmaz ve yine mümkün degüldür ki bir bāşıra anı görmez. Her (6) şeyle biledür yine münezzehdür ma'ıyyetden ve her nereye naḫar itsen andadur yine muḳaddes (7) zercihetden vücūdda gendüden ḡayrı nesne bulunmaz yine böyle-iken zātına (8) keşret gelmez her anda her bir yüzden şānı vardır ve her şanda bir dürlü nişanı vardır (9) her mazḫarda bir şüretde tecellisi vardır ve her gönülde bir yoldan tesellisi vardır (10) bir maḫbūbdur ki bin dürlü libās-ıla görünür amma yine zātında her libāsdan (11) mu'arrā bulunur. Şunlar ki müşebbehdür anı bir şüret-ile gözedürler ma'būd-ı mutlaḳlarını (12) bir

tavırla muḳayyed kılurlar ve niçeler olur ki gendüleri erbâb-ı tenziye şanurlar (13) Hâḳḳ'un her şüretde tecellisinden gâfil olurlar. Belî cemî' -ı şüver-ı ta' ayyünâtdan münezzehdür (14) zâtında ve yine eyle-iken tecelliyâtı vardır 'adem mir'âtında vücūduñ zuhûrda mir'âtı (15) çoğ olur her gişi añlayu bildügi mertebeden haber virür gerek sen ḳabul it gerek inkar (16) "*Leyse fi'd-dâr-ı gayrühü deyyâr.*" Amma şaḳın bu aşıl sözlerden kerem olup mest olma (17) Çün cemî' -ı birlik imiş diyüp teklif-i emrinde süst olma teklif daḳı vücūduñ **(3)** (1) cümle merâtib-i tenezzülâtındandır ve cennet cehennem daḳı Hâḳḳ'un mezâhir-i tecelliyâtındandır (2) Hâzret vücūd-ı cümle-i cihâna bir vech-ile tecellî ve zuhûr itmişdür ki ism-i zâhirün şüreti (3) dünyâ ve ism-i bâtının âhiret olmuşdur. Her vücūd iki cihânı şöyle kılmışdur ki iki (4) 'âlemi birbirine bağlamışdur. Her ne şüret ki dünyâda zâhir olur elbette anuñ mişâli âḫrette (5) gözikür. Ğayeti enbiyâ vahiy ve ilhâm-ıla bilürler ve erbâb-ı riyâzet keşf-ile müşâhede kılurlar (6) ki ḳanḳı 'amelüñ mişâli anda eyü olur ve ḳanḳı fi'lün şüreti anda gökçek gözikür pes (7) 'amme-i nâsa merḫamet ve 'umüm-ı ḫalḳa şefkat-çün Hâḳ tebareke ve ta'âlâ ol tâyifeye emr (8) eyledi ki bildüklerini ḫalḳa bildüreler ve cemî' -ı 'âlemi a'mâl-i ḫaseneye irşâd kılalar anlar dahi (9) mümkün oldukça çalışdılar ve ellerinden geldükce dürişdiler münkirler ucından ne kerb ü (10) belâ çekdiler ve mu'annidler elinden ne meşâḳḳat ve 'inâlar çekdiler ne zaḫmetler çekdiler ki ḫalḳı döndüreler (11) bir cemâ'ati güçle cennete göndereler anlar bir ḳavmdür ki añların vücūdı 'âleme ni'metdür (12) ve añlar bir tâyifedür ki sulṫân- nişan ve gedâ-şüretdür cân iklimimin şâhlarıdır (13) ve gönül velayetinüñ pâdişâhlarıdır südde-i ceberrütun sedeneleridür ve ḫazâin-i (14) melekūtuñ ḫazeneleridür. Hidâyet merkebinüñ fârisleridür ve 'inayet meydânınıñ mümârisleridür (15) sine-i şeririnüñ serverleridür ve rûḫ-ı 'askeriyyenün mehterle-ridür. Huşûşa içlerinden (16) şol bihterân-i bihterân-ı 'âlem ve hulâşa-i tavâyif-i benî Âdem şadr-ı eyvân-ı nübüvvet ve mühr-i (17) âsumân-ı fütüvvet şâh-ı memâlik-i 'arşa-i melekūt ve mâh-ı derecât-ı 'âlem-i ceberut. Esrâr-ı eyvân-ı akdes **(4)** (1) ve menba' -ı biḫâr-ı feyz-i muḳaddes ser-çeşme-i zülâl-i 'işmet ve ser-defter-i divân-ı devlet kuṫb-ı (2) felek-i risâlet ve miḫver-i mınṫıḳa-i celâlet 'imâd-ı bünyâd-ı eḳâlîm-i bâlâ vü pestî ve 'umde-i iḳânim-i (3) diyâr-ı hestî aşl-ı uşûl-i âferiş ve vâsıta-i 'âlem-i dâniş ve bîniş merkez-i dâire-i (4) devlet-i dü cihânı ve dâyire-i merkez-i sa'âdet ve kâmurânı pişvâ-(y)ı aşḫâb-ı tevḫîd ve muḳtedâ-(y)ı (5) erbâb-ı tecrîd. Mütemmim beyt-i ma'mûr-ı şerî'at ve mu'allim-i riḳḳ-ı menşûr-ı tariḳat sultân-ı serîr-i ḳurbet (6) ve vüşûl ve maḫşûş-ı naşş-ı sa'âdet "*ve mâ muḫammedün illâ resûl*"

muḥāṭab-ı ḥiṭāb-ı ‘āliṣān-ı (7) fezekkir ve mücāhid-i cihād-ı ferman “*ḳum fe enzir*” bürdbār-ı “*innā senulḳi ‘aleyyen*” (8) ḥükmü berdār “*belliḡ mā ünzile ileyke*” mansūr-ı nuşret “*innā kefeynāke'l-müstezhzine*” (9) ecir-i ücret “*ḳul mā es'elüküm ‘aleyhi min ecrin ve mā ene mine'l-mütekellifin*” şehsüvār-ı meydān-ı (10) hidāyet ve şehriyār-ı eyvān-ı ‘inayet maḥrem-i esrār-ı nihān-ı sübhānî ve muḥiṭ-i fuyüz-ı tecelliyāt-ı (11) rahmānî kevkeb-i semā-i yakīn ve kūh-ı felek-i temkin muḳīm-i ḥalvet hāne-i ḡar. Ma‘ den-i ḥilm-i (12) vakar faşih-i lisān ve fesih-i cinān seyyid-i pesendide ve nūr-ı her dü dide püşende-i (13) kisve-i muḥabbet ve nüşende-i şerbet-i meveddet gül-i baḡ-ı safa ve bülbül-i büsitān-ı vefa (14) Resül-i mühezzzeb-i sîret ve nebîyyi mutayyib-i serîret peygamber-i mazḥār-ı zāt dîn-perver-i (15) muḳaddes-sıfat *hadî-(y)i tariḳu's-sabikîn ve'l-lā ḥikin ve muvazẓih-ı sübule'l-evvelin ve'l (16) āḫirin* müstahdem-i e‘ āzümü'l-mülük ve's selāṭin ve müstetbi‘-i emācidü'l-umerā-i ve'l ḥavāḳin (17) rafi‘-ı elviye-i kelimātu'l-lahül-‘ ulyā ve vāzi‘-ı eniyetü’ş şeri‘ atü'l-ḡarrā şāhibü'l beyānül kātı‘ (5) (1) ve'l-beyānüs-sāṭi‘ vellezine't-ṭāhir ve'n-nürü'l-bāhir seyyidü'l-enbiyā senedü'l-aşfiyā (2) *a'nı seyyidena ve mevlāna muhammedül Muştafa şallallāhü ‘aleyhi ve ‘āla tayyibin (3) et-tāhirine vet tabi'ine lehüm ecmaīn ila yevmi'l-ḥaşri ve'd-dīn*. Sen ol sulṭan-ı ‘āli (4) şānsın ki kürre-i ‘ālem çevgān-ı celālün ḥamında bir serkeşte-güye dönmişdür ve sen ol (5) faḳir-i padişāh-ı nişānsın ki nüh felek kalbün velāyeti yanında bir ednā güye dönmişdür (6) muḥaddeb-i felek-i a‘zām muḳā‘ar-ı āsitāne-i ḥalvet-gāhundan bir nişānedür ve yidi iklimün milket-i ‘imāreti (7) sarāy-ı derünuna nisbet bir virānedür üç çarḡ-ı Mübeccel-i idrāk ziyāret-i ḥaziz-i zāviye-i (8) faḳruña her rüz u şeb māyıldür derün-ı felek mümeşşil-i na‘l-ı semend Buraḡ-ı seyrine her leyl ü nehār (9) ḥāmindür āsumān-ı dil-i ‘arş-ı āşiyānuñ her ḳuṭrında hezār-ı derecāt-ı şems ü menāzil-i kamer vardur (10) ve dāire-i besāt kerem-i ihsānunuñ her güşesinde biñ biñ kevākib-i nuşret ve nücüm-ı zafer var (11) sīne-i bî-kinün kürsisi içinde merküz olan şevākib-ı şevābit-i nübüvvetün her biri bir (12) mihr-i cihān-ārā olup durur ve fuād-ı bî-ınādun fezası arasında tertib olunan (13) felek-i seyyāre-i fütüvvetün her biri ‘arş-ı mu‘allādan a‘lā durur. Nişfü'n-nehār-ı devletün (14) tā ebedi semtü'r-re’s-i sa‘ādet ve tevfikden ırılmaz ve ufk-ı hakiki‘-i ‘izzettin ‘ale'd-devām (15) merkez-i ‘ālem-i tahkik ve ma‘rifetden ayrılmaz. Dāyire-i irtifa‘i celālün felek-i a‘zāmdan geçüp durur (16) ve nesr-i tāyir-i risaletün derecāt-ı semādan uçup durur şer‘-i mutahharuñ mütemmim-i hāvî (17) her şeri‘at olup durur ve tarik-i münevverün rehnümāyı her millet ve tarikat olup durur (6) (1) felek el-bürüc hizmet-i şerifün minṭıḳasını hezār ‘ukūd-ı derecāt velā-y-ile biline

bağlamışdır (2) ve mu'addilü'n-nehâr 'unşur-ı latifüñ mizâc-ı mu'tedil bulmağ-çün cihân bağının hevâsını ta'dîl (3) eylemişdür her kim ki zenb-i mütabî' atuña teşebbüs kılur elbette re's-i devlete irişür ve her (4) kim ki dâyre-i şer'üni medar idinür zarurî zirve-i 'izzete yetişür sen ol zât-ı 'âlî (5) menkabetsin ki maşrık-ı rûhun matla' -ı bürüc-ı dakâyık-ı yakîn olup durur ve mağrib-i (6) bedenüñ 'ayn-ı hamiiye-i hamiiyet-i dîn olup durur medârât-ı yevmiyye-i ahkâm-ı şerî' atuña dâire-i (7) haṭṭ-ı i'tidâl u istivâ olup durur ve aktâb-ı mücâvir-i eflâk-ı t̄arîkatuñ munṭabık nokta-i (8) ta'dîl ü ihtidâ olup durur. Vücûh u şafaḥat rûhun câmi' -ı muḡanṭarât-ı âfağ-ı (9) taḡkîkât olup durur baṭnuñdaki yidi kuvvet-i müderreküñ tut ki gönül göğinde (10) kevâik seb' a-i seyyare durur. Nefs ü ḡalb ü rûh bir dâire-i madde bâlâ ḡuṭṭabü'l erbâ' adur (11) ḡavsü'n-nehâr derecât-ı rûz-ı sa'âdetünün ihtilâf-ı menâzır-ı nevâzır-ı ḡavass ve inḡilâb-ı evzâ' (12) ahkâm-ı nefis-i bî-ḡıyâsdan tamâm â' râz u ḡâyet meyli vardur ve irtifa' -ı medâr-ı âfitâb-ı cihân-(13) tâb-ı veletteküñ tāsâğ-ı 'arş-ı mecîd ve saḡḡ-ı felek-i muḡîte deḡin bulüḡ ve neyli vardur semt-i (14) ḡablün aḡsen-i sümüt olup durur vaşiiyet-i şerî' atun berre vü baḡre irüp durur sür'at-i (15) seyrüñ şol mertebede idi ḡâh olurdu bir gicede yedi kat semâvatı geḡüp 'arşa (16) irişdüñ belki demler olurdu ki bir dem de "*sümme denâ fetedella fekâne ḡâbe kavseyni (17) ev ednâ*" ya yetişirdüñ sen ol hâtem-i nübüvetsin ki 'uḡûd u 'akâyîd-i bâḡla-i tavâyif-i ümmî enâmil-i usul (7) (1) ve ḡavâ'id-i 'azimet-i şerîfüñ ile feth eyledün ve kütüb-i tekâlîf-i enbâ-ı mâ teḡaddümi işarat-ı (2) erkâm-ı Aḡlâm-ı şerî'at-ı münîfüñ ile nesh eyledüñ sen ol 'âlî himmetsin ki baḡr-i (3) 'ucâc-ı t̄arîk-i himmet-i 'âliyeñde bir avuç ḡubâr olur ve ebr-ı seccâc-ı reşk-i bārân 'atâñ-ıla (4) her dem eşk-bâr olur âdâ-i bed sigâllerüñüñ nü'ûtlerinüñ beyânı "*feta'sen (5) lehüm ve edalle a'mâlehüm*" ve evliyâ-i rüşen bâllaruñuñ berâtlarınıñ nişânı "*ve keffere (6) 'anhüm seyyiâtihim ve eşlaḡa bâlehüm*" vücûdun lebnesi-y-ile hatm eyledük eyvânı (7) nübüvveti vücûdun şerefesi-y-ile ref' eyledüñ menâr-ı fütüvveti keffün kâffe-i kâinâta (8) kâfi cüd-ı sehâvet olup durur ve sâ'idüñ sâ'îş-i sa'ate deḡin müsâ'id-i devlet (9) ve sa'âdet olup durur vücûduñ cihâna kilid olup durur ve cihân vücûduñ-ıla (10) bedîd olup durur senüñ nûruñ hamire-i mâye-i hestîdür ve senün muhabbetüñ pirâye-i (11) ḡudâ perestîdür rikâbunuñ pâyına çarh atlas bir ferş olur ḡadrüñ kürsîsinüñ (12) bir pâyesi 'arş olur ilk eyyam bir esb-i âḡir-gehüñdür zâviye-i fakr-i tefâḡür-gehüñdür (13) pertev-i zamîr-i münirüñ meş'al-i râ-ı 'âlem olmışdur. Zıll-ı livâ-i şer'üñ penâh-ı benî âdem olmışdur (14) şubh-ı evrâdun işitdükce rahşân olur küfre irşâduñ irişecek imân olur (15) ḡurre-i mâh her ay ḡamm-i ebrüña benzer turre-i şâm her şeb şiken-mûna benzer gül-i hoş-(16)büy-ı çarh-ı firûze

gölşensin şebistân-ı cihâna şem' -i rüşensin iki (17) cihân gencinün miftâhı sensin ve on sekiz biñ 'âlemün mişbâhı sensin **(8)** (1) 'arşun rif' atı şeref-i nüzülün bulmağ-ıçün durur ve gerisinün vüs' atı muşhâf-ı kerîmeñe (2) mahall olmağ-ıçündür levh-i mu'allâ rûhun şahâyifi içinde bir varağ olup durur ve kalem-i (3) a'lâ midâdına mededi senün maddenden bulup durur hağâyıkun hadâyık katında (4) riyâz-ı cinân bir kem mürğ-zâr olur ve fazluñ gülistânı içinde her bir melâike-i kiram (5) bir ednâ mürğ-zâr olur behiş-i berin eltâfunun nefahâtı kısmından bir eşerdür ve duzağ-ı (6) sūzan 'aşıklarunñ sineleri tenevvürinden pür şererdür keyvân-ı sağf-ı a'lâ-yı künbet-i (7) gerdan üstinden pāsbân-ı t̄arem-ı sarây-ı devletün olup durur bercis-i minber (8) tağdis heft-pāye-i āsumān üzerinden hatib-i tūtî-yi midhatun olup durur behrām-ı kavîy(y)-i (9) intikām şer' ün 'adüvlerine muharebe itmek-çün bir tîg-rân ve çabuk süvâr olup durur āfitâb-ı (10) 'âlem-tâb şol güler yüzüne teşebbüh itdüğü-çün ağâlîm-i seb' a-i eflâke şehriyâr olup durur (11) zühre-i mâh-çehre risâletün gülistânınun bir muṭrib-i hûb manzârıdır ve tîr-i vâfi(y)-i tedbîr-i (12) celâletün divânınun destür-ı şâhib-i defteridür kamer-i zerrin cevher-i na'l-i riğâb-ı (13) şebdîz-i Burâğ-ı 'alışânundur ve kevkeb-i şevâbit şâhife-i nişan sa'âdetünde irtelere değün (14) zer-efşânundur tinnîni münkâd-ı heybetündür 'avvâ şanâc nevbetündür cebbârün bilinde (15) seyfi turup mecbûr-ı 'azametün olmışdur ve hevâ elinde bir hayye(y)i tutup mütehayyir 'azimetün olmışdur (16) kelb-i ekber dün ü gün hâris-i âsitânundur ve dücâce-i 'ulyâ-yı semāvât bir mürğ-i ḥanuñdur (17) sefine-i felek medhün kaşâyidi-ıçün bir altun varağlarla tezhîb olınmış divânundur **(9)** (1) ve şol zât-ı kürsi didükleri ḥod bir kemter ḥarem-i ḥarîm sâḥa-i eyvânundur. Benât-ı na's (2) bunca nâz-ile sana hizmet beğendürmeg-ıçün her gice sarây-ı semâda düzinüp ṭonanur (3) ve iklîl-i şimâli ḥod başında tâc-ıla eline bir kaş'a alup ni' metün ḥânına şeb ü rûz (4) ṭolanur. Mümsik-i 'inân bir elinde savtı ve bir elinde 'inânı ḥizmetüne muntazır olup durur ve dîn (5) düşmenlerinün başını re's-i gul gibi ber-savüş elinde ṭutup ölünce yürür dolgın bir ḥayvân-ı (6) baḥrıdır ki saña muḥabbeti evcinden nev-i insanı hep sever ve merâ-ı müselsele ḥod saña "aşık (7) olduğı-çün müddetler olmışdur ki er yüzünü görmez göz cemâlün şevkına rağş-ı şahn-ı semâda (8) rağş urur, Çatı saña ta'zîm içün felekde diz çöküp oturur keffül-haşîb dâyire-i (9) nişf-ı nehârda elin götürüp hazretüne du'â kılır. Dâyima rümhuñ, Semâk-ı râmih elinde ve kılıcun (10) 'arşda aşılır nehr-i felek tolanu tolanu cāmî'lerin önünde akıp turur ve nesr-i tāyir nücümü (11) saña şayd itmek-çün semâya kalkup durur sa'âdet göğünde cephe-i murâduñ her dem güşâdedür (12) ve

kāse-i çarḥ-ı felek havzuñ saḳileri elinde bir bādedür nesr-i vāki' saḳf-ı ' illiyyūn ' iḳāb-ı ' ilm-i (13) ' ālem-penāh-ı şeri' atundur ve şems-i sātı' çarḥ-ı nilgūn-ı şemse sāyebān-ı bār-gāh-ı tariḳatuñdur (14) feres-i ekber felek-i ā lā bir esb-i muḳaddem leşker-i guzāt-ı cihāncūlarundur ki dāyim dār-ı ḥarb ellerine (15) uşar ve neyyir-i aḥmer-i künbed mīnā bir la l-i güşvāre-i bina gūş u devrān mehrūlarundur ki (16) tābi ḳalb-i ' aḳreb üzerine düşer her necm-i şāḳıb şeb-i ḥalvet-gāhuñ-çün bir şem'-i münevver ḳılınur ve Şüreyya bāğ-ı temāşā-gāhuñda bir ' unḳūd olup şalınur felegūñ her ne kadar sa'dı çoğ-ise senūñ sa' ādetūñe irmez **(10)** (1) ve kamer-i hadd's-sucūdda dahi olursa çāre yokdur saña beñzemez şol şāhib-i devletsin ki Ḥamel, (2) ḥāmil-i envār-ı bahar-ı ḫal' atuñ olup durur da' vetūñ heyākili gerden-i cevzāya ḥāmil olup durur (3) Sereḫān, dil ü candan hizmetūñe māyil olup durur Esed, ḥūkm-i şatvetūn mehābeti-y-ile beniyeye-i eflāke (4) girmiş-iken yine ḫurmayup ḳaçar ve ' azra siyāset-i şeri' atuñ berekātı-y-ıla müddetlerdür ki gönüller saḫrasında (5) yalnız gezer mizān-i ' adlūñ-içün kurulmuş bir terāzüdür yirinde ve ' aḳrebūn niş-i zehr-ālūdı (6) her dem düşmenlerūñ ciğerinde kavs bir rāmīdür ki her dem yayını çeküp ā dāni hedef-i tır ider ve Cedī (7) bir cercidür ki ' adlūne şıḫıñup dāyim esed dāiresinde yir ider, Delv bir sākib-i mādur (8) ki nehr-i cūdundan cihāna feyz içün raḫmet şuyunu yağdurur ve ḫūt bir ḫayvān-ı (9) lā yemūtdur ki yemm-i himmetūñde emn-ile zamanlar geçürmişdür ki seyahat idüp turur (10) āsumān, āsitāne-i ḫizmetinde bil bükmekden pūştī-i tamām-ḫam olmuşdur ve zemīn, firḳatūn (11) derdiyle ağlamaḳdan çeşminden çeşmeler pür-nem olmuşdur henüz madde-(y)i ādem rūy-ı zemīn (12) üzerinde müteferriḳ ve üftāde idi ki senūn şūret-i muḳaddesūñ dest-i rūḫū'l-kudsde (13) ' add u āmāde idi henüz mürğ-i bülbül sarāy-ı cān ve hezār-ı destān tūtī-(y)i revān ḳafes-i beden (14) benī ādeme düşmemiş idi ve henüz ḳalīb-ı ḫalīfe-i ḫākī şunūf-ı nezāret-i pāki ile (15) ārāste ve müzeyyen olmamışdı ki rāyet-i perçem-i hidāyetūñ ' arşa-(y)ı vüçüdda peydā olmuşdı (16) ve sancaḳ-ı leşker-i risāletūn velāyet-i hestīde hüveydā olmuşdı henüz şūret (17) *"innallāhe ta'ālā haleka ādeme 'ālā şūretihī"* elvāḫ-ı fıḫrat-ı zuḫūrda nakş olmamışdı **(11)** (1) ve henüz şūrete *"innī cā'ilūn fi'l-arz-ı ḫalīfe"* sāmī'-ı efvāc-ı efvāḫ-ı melāikeye yetişmemiş idi (2) ki āvāze-(y)i ' aḫamet ve celālūñ cihāni ḫutmuş-ıdı ve debdebe-(y)i ebhet-i kemālūn (3) ' ālemi kaplamış idi henüz Nuh (a.s.) gemisi tahtasını yonardı ki senūn bārān-ı luḫf u in' amuñ (4) üstüne yağardı şol vaḳtde ki İbrahim (a.s.) mancınıḳ ile oda irişdi senūñ rūḫūñuñ (5) himmeti ol demde āña yetişdi şol vaḳt ki Musa (a.s.) turmayup adını hücresinūñ (6) ḳapusını ḳaçardı senūñ cānuñ canānla ḫalvet ḫāne-(y)i

kudsde şöhet iderdi (7) ve gerçi İsa (a.s.) dördüncü feleke çıkup melâike arasında şadr-nişin olup dururdu (8) ammâ senüñ rûhuñ her demde rûh-ı kuds ile ‘arş elinde hem nişin olup durur (9) Âdem (a.s.) halifetullâh ki mescüd-ı küll-i melik idi âdemî ki hâk-ı pâyı sürme-i dâde-i felek (10) idi dâyimâ rûhınuñ huzûrı zezeme-(y)i tesbih-i Muhammedî ile idi ve her demde (11) derûnınuñ nûrı eşî‘a-i cemâl-i Ahmed ile idi Yûnus'a hut karşında enis olan (12) zikri idi ve Yûsuf'a çâh içinde celis olan anun fikri idi Hâlîlün hulleti (13) ve şafâsı anuñ şevkine idi ve Ya‘qub’uñ kürbeti ve beğâsı anuñ ‘aşkına idi Süleymânuñ (14) ‘âlemde şâhlik itdüğü anuñ rûhâniyyeti kuvvet-y-ile idi ve ‘İsâ ihyâ-(y)ı emvât kılduğı (15) anuñ rûhu mu‘aveneti-y-ile idi ol bir rûh-ı külli-y-idi ki cemî‘-ı ervâh-ı enbiyânun cüz‘iyyâtı (16) idi ve ol bir nefis-i külli-y-idi ki cemî‘-ı nüfus u küll anun te‘âyyünâtı idi karn-ı âdem-i şafiden (17) ta devr-i hâtem-i vefiyye gelince her ‘ahd ü zamanda ve her vaqt ü âvânda ki enbiyâ-yı mürselin ki (12) (1) gelüp risâlet kademi-y-ile da‘vet besâtına başladılar ve tevfiik berâtı-y-ıla cihân halkına (2) irşâd kıldılar cemî‘ si mükâşefelerinde Hâkk’a vâsıta anuñ rûh u şerîfini bulmuşlar-idi (3) ve cümlesi ana nuşret ve mütâba‘at için ‘ahd ü peymân itmişler-idi “*ve iz eħazellâhu mişâga'n nebiyyîne lemâ âteytüküm min kitâbin ve hikmetin sümmе câeküm rasûlün muşaddikun limâ me‘aküm letü‘minünne bihi vele tensurunneh kale eekrartüm ve eħaztüm ‘alâ zâlikum işri kâlû ekrarna kale feşhedü ve ene me‘akum mine-ş-şâhidin*” ol hazretün neşr-i fezâyili ve (7) zikr-i şemâyili ile dâyima ratbü'l-lisânlar idi ve ol cenâbun hulûş-ı muhabbeti ve şafâ-(y)ı (8) meveddeti ile bir vaqt tayyibü'l-cinânlar idi cemî‘-i bütûn-ı kütüb-i âsumânî ve mütûn-ı şuhûf-ı (9) rabbânî anuñ şutûr-ı mekârim-i nuşret ve meħâsin şıfatı-y-ıla ârâste ve müzeyyen olup turur (10) ve cümle resâil-i âħbâr-ı rûzigâr ve âhyâr her diyârda anuñ âħbâr-i şıdk-ı nübüvveti (11) ve hâkîkât-ı risâleti muğarrer ve mu‘ayyen olup turur her tâife anun risâletine mu‘temeddür (12) ve her millet anun rûh-ı şerîfinden müstemiddür gayeti şol münkir olan erbâb-ı dalâlet (13) ve tuğyân ve ‘inâd eyleyen aşhâb-ı küfr ve ‘işyân henüz ol zât-ı muğahhar vücûda (14) gelmemişdür gelecekdür dirler bunca mu‘cizât-ile Mekke’de zahir olanı ol degül şanurlar (15) ammâ şunlar ki ol aşırda ‘ulemâ-(y)ı i‘lâm-idi ve efâzıl-ı ikrâm idi aşhâb-ı cidd ü ictihâd-idi (16) ve erbâb-ı ma‘rifet ve sâdât idi henüz ol hazretüñ şubh-ı bi’şeti tulu‘ itmedin ve (17) henüz ol cenâbuñ kevkeb-i şerî‘atı sütu‘ itmedin ol server-i ‘âlemüñ nübüvvetinüñ hâkîkatine (13) (1) i‘tirâf iderlerdi ba‘zısı şûretde görmedin uymış-ıdı ve ba‘zısı göricek (2) hâtem-i nübüvvet olsa gerek dimişdi henüz teklif (itmedin) mu‘âkıd-ı mübâyâ‘atını te‘kîd

itmişler-idi (3) ve henüz da‘vet itmedin kavā‘id-i müşāyī‘ātını teşyīd itmişler-idi ve şunlar ki evzā‘-ı (4) kevākibe nazarları var-idi ve şunlar ki aḥkām-ı nücūmdan ḥaberleri var-idi ol fende (5) mahāretleri var-idi ve ol ‘ilmde celāletleri var-idi cemi‘isi bu emirde ittifaḥ itmişler-idi (6) ve cümlesi bu ḳāziyyede itbāḳ itmişler-idi ki elbette ketb-i aḥkāmın iktizāsı ve ‘ilm-i (7) nücūmun muḳtezāsı oldur ki ol tali‘de ki ol şāhib-i Kur‘ān-ı cihān mevlūd oldı (8) ve ol yılda ki ol meḥḥār-ı ins ü cān mevcūd oldı elbette ol dīn ulusu ketm-i ‘ademden (9) zāhir olup vücūda gelse gerek ve bir ḡāyet büyük peygamber ana rahminden toḡuban (10) sücūda gelse gerek cihānı anuñ da‘veti ḥtusa gerek ve ‘ālemi anuñ dīni ihāḥa (11) itse gerek şarḳa ve ḡarba anuñ ümmeti irişse gerek ve cemī‘-ı aḳḥar-ı arza şeri‘ātı (12) yetişse gerek ḥātem-i enbiyā olsa gerek ve ser defter-i aḥḥiyā olsa gerek dirler-idi (13) fi‘l-cümle şunlar ki ol karnuñ fuḫālāsı idi ve ol devrūñ ‘urefāsı-y-idi gerek (14) aḥḥāb-ı keşf gerek aḥḥāb-ı tencīm gerek erbāb-ı kehānet gerek erbāb-ı ta‘zīm (15) hiç tereddüt ve izḥrāb ve hiç şekk ve irtiyābları yoḡ-idi ki ol ḳarında ḳaḥ‘ī bir (16) şāhib-ḳirān-ı a‘zam vücūda gelür ve ol aşırda ḥükmī bir ‘unşur-ı latīf-i mu‘azzam (17) velādet bulur ol devirde elbette bir şāhib-i devrān belürür ve ol zamanda (14) (1) lāzimedür bir yegāne-(y)i zamān zūhūr bulur tevḥīḳ ufūḳından elbette bir şems-i sa‘ādet tāli‘ olur (2) ve hidāyet göḡinde lā-büdd bir niḥe siyādet lāmi‘ olur.

EBYĀT

Sen oldun āfitāb-ı burc-ı imān (3) meh-i eflāk-ı faḫl u ebr-i iḥsān, vücūduñdur ḥerāḡ-ı ḥeşm-i biniş, kilid-i fetḥ-ı bāb-ı āferiniş, (4) ruḳūm-āmūz-ı sırr-ı lāyezālī, cihān-efrūz-ı iklīm-i ma‘ālī, le‘amrūk tācı, fark-ı müşḡ-bāruñ, (5) “*elem-neşrah*” ḥıraz-ı rüzigāruñ, ‘alet-taḥḳīk-i tāc-ı serverānsın, ‘ale-l-ḥaḳḳ-ı ḥāce-i peygamberānsın (6) sen ol misk-i ezfersin şol vaḳtden beri ki nāfe-i zāt-ı şerīfūñ nāf-ı ‘abd-ı menāfdan (7) vücūd bulup zāhir oldı ve sen ol ḥurşīd-i enversin ol demden berü ki ḥal‘at-ı şüret-i (8) latīfūñ maḥḫla‘ benī ḥāşimden ḥulū‘ idüp bāhir oldı. Meşāmm-ı dil ü cān-ı sākinān-ı bisāt-ı (9) ḥāmın ve ḥayāşim-i ‘aḳl u revān-ı ḳāḥnān-ı künbed-i gerdün revāyiḥ-i dil-i āsā ve fevāyiḥ-i (10) cān-ı fezāndan ‘ırḳ-ı nübüvvet ve nefḥā-(y)ı fütüvvet tenessüm idüp ḥoş-büy u mu‘aḥḥar olurlar (11) ve başāir-i eḥḥāb-ı mükāşefat ve müşāhedāt ve serāir-i erbāb-ı ḥalevātü mücāhedāt-ı (12) işreḳāt-ı tecelliyāt-ı rahmāniyye ve izā‘at-ı me‘ārif-i rüḥāniyyetünden şule-i vefa ve (13) şa‘şā‘a-i şafā-y-ıla her vaḳt müstezi ve münevver olurlar sen ol mevlūd-ı meymūnü‘z-zāt (14) sen ol mevcūd u şerīfū‘ş-şıfātsın ki mebd-i tekvinden berü ki kūy-ı vücūdāt-ı (15) mükevvenāt-ı sırr-ı kem-dān-ı ḥam şavlecān-ı

kudret olmuşdur ve ‘arşa-(y)ı meydān-ı mümkünāt cevelānuña (16) şeh-süvār-ı hikmet
 olmuşdur şol demden berü ki mürebbiyān-ı qaza ve kader ve mürettebān-ı kavī ve qadr-ı
 (17) etfal maşnū‘ atı gehvāre-(y)i halk u emr içinde saray-ı leyālī ve eyyamda terbiyet
 idüp beslerler **(15)** (1) vecd ol keşide-kān taķāvim-i ğaybī ve erkām-ı nihāde-gān-ı
 zeyecāt-ı lāreybī zāyiçe-i (2) tavālī‘-i mevālid nāmı şafahāt şubḥ u şām üzerine işbāt
 idüp çizerler. Senün gibi bir mevlüduñ (3) ḥüsn-i ṭābī‘-ı ola vākī‘ olmamışdur ve senüñ
 gibi bir ferzend ki leṭāfet nesli ola (4) ve tahāret aşlı ola ṭayyīb-i ṭıyneti ola ve şafā-(y)ı
 nebiyeti ola ‘uluvv-i nisbī ola ve sümüvv-i hasbī (5) ola ve şime-i ‘ademden fezā-(y)ı
 vücūda qadem başmamışdur şol zamandan berü ki ḥāmīle-(y)i (6) rüzigār her leyl ü nehār
 tev’emān-ı rüz u şebi toğurur dest-i taqdir senüñ gibi bir (7) mübārek qademi ṭābī‘ at
 qābilesinüñ eline şunmamışdur. Sen neseb yüzinden rişte-(y)i (8) ādemiyān ortasında bir
 yek-dāne dürr-i yetimsin ve sen ḥaseb cihetinden zümre-i (9) kümmel-i ‘ālemiyān
 arasında müsteḥaq hezār-ı tebcil ve ta’zīmisin sen ol sa’ādet-şi‘ārsın (10) ki ṭalāyi‘-i
 subḥ u sa’ādet velādetüñ āşār-ı zalām-ı zulmı ve tuğyān-ı çehre-(y)i zamandan maḥv
 idüp (11) izālet itdi ve sen ol sa’ādet-dişārsın ki tebāşir-i zuhūr-ı āfitāb-ı siyādetüñ envār-ı
 (12) ‘adl u iḥsānı saḥāt-i cihāna neşridüp işā‘ at itdi sen şol şāḥib-i (13) devletsin ki her
 kim ki senün şeri‘ātuñ rüknine i‘timād idüp ṭura devlet anuñ ve (14) her kim senüñ
 muḥalefetüñ besātını ṭayy idüp dura ‘izzet anun her kim ki sünnetüñe mütāba‘ at ider
 (15) rüz-ı kıyāmetde sa‘id olur ve her kim ki emrüne mu‘anedet ider sa‘ādetden ba‘id
 olur her (16) dilde kim hevān olmaya bir şahre-(y)i şammā olur ve her ser ki pāyüñde
 ğaltān olmaya pā olur (17) sen ol Muḥammed-i Qureyşī’sin ki Mekke’de toğup cümle-
 (y)i besāt-ı zemīni ve cemī‘-ı saḥā-(y)ı arzımı **(16)** (1) muqaddem-i hümayūnuñ-ıla
 münevver itdüñ ve sen ol Aḥmed-i ‘Arabīsin ki Hicaz vilāyetinde büyüyüp (2) zılāl-i
 hidāyet ve sāye-(y)i ināyetüñ mufārıq-ı sākinān-ı şark u ğarb üzerine bıraķduñ sen (3) ol
 ‘āli himmetsin ki elṭāf-ı ḥulk u kerimūñle halk-ı ‘āleme raḥmet eyleyüp ‘arşa-(y)ı
 ‘Araşat’da (4) cemī‘ isine şefā‘ at idüp intizārdan qurtarsan gerek ve sen ol şerīf ol şerīf-i
 menqabetsin (5) ki maqām-ı maḥmūd mertebesinde kevser-i lüṭfuñ-ıla ümmetüñi
 konuqlayup gendü yed-i kerimünle qadeḥ qadeḥ (6) şarāb-ı ṭahūr olmuş dursan gerek sen
 bir dürr-(y)i ğāliyesin ki bir zerre kadar şevķ-i ināretüñ (7) ile āşdāķ-ı biḥār-ı ‘ulūm ve
 ma‘ārif-i ledünniyeden nice biñ kizbūñ dürr-i girān-bahā lāyiḥ olur (8) ve sen bir zühre-
 (y)i ‘āliyyesin ki bir nefesde bulunan nefehātun-ıla riyāz-ı gülzār-ı nuket ve leṭāyif-i (9)
 denīyyede hezārān hezār-ı ezhār-ı behçet-efzā fayiḥ olur. ‘Ālemde her nurun işrāķ ve

ziyâsı (10) nūr-ı muḥayyāñ-iledür ve cihānda her rūḥun şevk ve şafâsı levâmî‘-i hümeyyāñ-iledür kâmet-i (11) bâ kıymetün risâlet gülistânında bir serv-i revân olup durur yâḥud bir elf-i iḳbâldür ki (12) miyâne-(y)i cân u revānda gün bigi ‘üryân olup durur dâire-i nūn-ı dîn-i mübeyyînüñ maḥmî‘ idür (13) ehl-i imānun ve ḥalka-(y)ı mim-i müy-yı miyyînün melcâ-idür mü‘minānuñ ruḥsârı ḥurşid-i (14) cihān-ārānuñ senüñ ḳatuñda ne yüzi var ki nümüdâr-ı ‘arızuñ olabile ve bedr-i (15) tamām-ı gitî-nümānuñ meclîs-i hüsnüñde ne zehresi var ki bir zerre kadar mu‘arızuñ ola (16) bile ‘arâḳ-ı hoş bûyuña kaçan öykinebilür misk ü anber ki andan dimāḡ ve bundan (17) cān-ı mu‘atṭar turre-(y)i muṭarrañ ḥablü'l-metin-i ḥavaşş u ‘avām olur her kim ki bir ḳıl ḳadarı (17) (1) senden yüz çevirür dâḫil-i zümre-(y)i evliyān “*ke’l-en‘ām*” olur çeşmüñ çeşme-(y)i teyaḳḳuz (2) ve intibâhdur ve şadrun müntaḳış-ı naḳş-ı “*efemen şeraha Allāhü*”dür. Ḥāk-i derüñ menzilüne ehl-i safâ (3) olur ve bir ḳıluñ kıymetine iki cihān nīm-bahâ olur senün şer‘ünüñ mertebesi dil-i ‘arş olup durur (4) ve senüñ tuḫeylüñ hem ‘arş ve hem ferş olup durur her milk-i rikāb-ı risâletüñ öñince (5) rāh-ı pūy olur meydān-ı felek ‘arşa-(y)ı celâletünde nīm-kūy olur senün nūrunun (6) zuhūru aşl-ı usūl ü kâinat olup turur ve senün rūhunun naḳşı ile şahâif-i (7) mümkinât tolup durur bu araḳ-ı ziyâ-(y)ı vücūduñdan zâhir olup ṭurur ‘arş u kürsi (8) ve levḥ-i ḳalem ve şems ü ḳamer şevārîḳ-ı bahâ-(y)ı kerem-i vücūdundan bâhir olup ṭurur onsekizbiñ (9) ‘âlem içinde her ne ki var âdem bu nev içinde “*ebū’l-eşbâḥ*” oldı-y-ısa sen (10) “*ebū’l-ervāḥ*”sın ol sebep ni‘met-i teklif oldı-y-ısa sen vāsıṭa-(y)ı necāḥsın (11) senüñ tenüñ cevheridür her cānlar virecek cānuñ ve senüñ na‘tuñ ni‘metüñ (12) âyinesidür her gönüller olıcak revānuñ her ser ki ḥāk-i pâyüñe yüz sürer perver olur (13) ve her pây ki rikāb-ı şerīfuñ öñince yürise sefer olur dil-i mübâreküñ “*mā kezebü’l-fuād*”dur ve (14) dāde-(y)i lutfuñ dāde-bān-ı “*inne rabbeke libe’l-mirşād*”dur enmele-i ‘âliyen bisâtı (15) sipihr içinde ḳemer-güşâ-yı cirm-i ḳamer olur ve hadeḳa-(y)ı şerīfüñ meydān-ı māh-ı mihr arasında (16) ‘işmet nümâ-(y)ı “*māzāga’l-başar*” olur sen sultān-ı memālik-i dînsin sen (17) tuḡrâ-(y)ı şahīfe-(y)i yaḳînsin sen şāḫib-i dil “*lā yenāmü*” ḳalbisin sen (18) (1) mihmān-ı ebyet-i ‘indî Rabbisin sen ve ilā velāyet-i şecā‘ atsin sen hazıyye-i yebdâ-i (2) şefā‘ atsin sen ol māh-ı ṭal‘ atsin ki her vaḳt ki ref‘ olına ḥicāb niḳab-ı çîn (3) elüñde bir ḥaṭṭ-ı ḥafa-y-ıla oḳınur ki “*innî rasülü rabbi’l-‘âlemîn*” her ḳılün lisān-ı ḥāl-ile (4) oḳur tekrār “*ene ed‘uküm ile’l ‘azizi’l-ḡaffār*” çün Ḥaḳ’dan saña ihdâ (5) olındı hediye-i hidāyet ü irşād her ḳavme ḫitābuñ oldı “*feyā kavmi’t-teb‘ünî (6) ehdikum sebile’r-reşād*” şol ḳavim ki tâife-

(y)i Hakk'a oldı mülhak *“kālū el'an (7) ci'te bi'l-ḥaḥḳḳi”* şol ʔaife ki işleri 'inād idi ve *“ḥulf kālū kulūbenā ḡulf”* (8) pes gāh buyurduñ ki beşāret *“illā ibādallāhi'l-muḥlesīne inne raḥmetallāhi ḳarībū'n (9) mine'l-muḥsinīn”* ve gāh okıduñ ki ibret illā ḡafele-i nās *“inne leke fi'l-hayāti en tegūle (10) lā misās”* sen bir ḳāfile-sālār-ı bādiye-i hidāyetsin ki Ḳur'an senūñ delilūñ olup durur (11) ve sen bir sākī-i bakī bādiye-i 'inayetsin ki imān senūñ selsebilūñ olup ʔurur. Şadā-(y)ı (12) kevs-i çeşm-i siyādetūñ *“ḳad cāekūm minallāhi nūrun ve kitabū'n-mübīnūn”* ve nidā-(y)ı ḥurus (13) seher-i sa'ādetūñ ve *“inneḥū le-tenzīlū rabbū'l-ālemīn”*. Ref'-ı 'inā-i 'avnūñ-çün Ḥaḳ'dan olup (14) ʔurur *“fāsbir şabran cemīlen”* ve def'-i mu'ānidin şeri'atūñ içün taḥfif-i müennid (15) olup ʔurur ve *“mehhil ḥūm ḳalīlen”* rüyunuñ vaşında Yūsuf'ı eşbāh ve innā ebleh (16) ḥaber-i şaḥīḥdür ve ḥuyunun na'tında *“inneke le'alā-ḥulūḡın 'azīm.”* Naşş-ı şariḥdür şeri'atuñ (17) mü'minūñ beyānı *“levkāne Musa ḥayyen mā vesī'a”* ilā-ittibā'ı ve ʔarīḳatuñ şümūlinūñ (19) (1) bürhānı izm ü men dūne taḥle-ı levāi salṭanatuñ ḳudretinūñ şānı-içün levlāk oldı (2) tāc u külāh saṭvetūñūñ heybetinūñ nişānı-çün *“ümirtū en eḳalle'n-nāsi ḥattā yeḳülū la ilāhe (3) illallah”* devletūñ sancaḡının imāreti livāū'l-ḥamd *“yevme'l ḳiyāmeti beyiddi ve 'izzetūñ (4) ḥaşmetūñ”* 'alāmeti evvel māhalekallahü nūrı belāḡat-ı kelāmuña işāret ider a'ṭiyet-i (5) cevāmi'ü'l-kelām-ı ḥaber 'azāmet-i celālūne dalālet ider nuşret-i bir-ra'bi miret-i şehrin gāh şüretūñden (6) ḥaber virür *“inne mā ene beşerun mişlūkūm”* ve gāh ḥaḳīḳatūñ taḥḳīḳ ḳılır *“innā leste ḳāḥidikūm”* (7) rüy-ı müyina ḳasem-içün *“ve'd-duḥā ve'l-leylī izā secā”* ve beşāret-i envā'-ı na'im-içün *“vele sevfē (8) yu'ṭike rabbūke feterdā”* tesbiḥde delil müdāvetūne ve *“sebbiha leylen tavīlan”* (9) ve teheccüdde mücāhedeñ-içün tenzīl *“ḳummi'l-leyle illā ḳalīlen”* Ḥaḳ ḳatında mertebeñi (10) beyān itmek-içün *“mā vedde 'ake rabbūke vema ḳalā”* ve rüz-ı āḫiretde sa'ādetūñi 'ıyān itmek-içün (11) *“vele'l-āḫiretū ḥayrū'l-leke mine'l-ülā”* meşāḳḳ-ı da'vetūne tesellī-içün gāh gelür ki *“le'amrūke (12) inneḥūm lefi sekretihim ya'mehūne”* ve gāh oḡınur ki *“ve leḳad na'lemū inneke yediḡu şadrūke (13) bimā yeḳülune”* ḥadd-i ḥavz-ı cihān murāduñ-çün *“innā a'tayna kel-keşer”* ve redd-i ḥavz (14) düşmez merdūduñ içün *“inne şāni eke ḥüvel ebter”* mazḥar-ı nükte-(y)i inzāl-i lügata beligā-i lisānuñ (15) *“fe innemā yessernāḥū bilisānike litübeşşire bihi'l-müttaḳīn”* ve mudā-(y)i şu'le-i çerāḡ-ı sa'ādet-i 'ālī şānuñ (16) *“velākim rasūlallāhi ve ḥāteme'n-nebiyyīn”* cūd-ı minhāke taḳvā-çün dinilür ki *“enfīḳ”* *“velā taḥşa”* (17) *menzīlū'l-'arşū'l-aḳlāl”* ve şeri'āt-ı cihān-ārānuñ temessebesi-içün

gelür ki *"ya eyyühe'n-nebiyyi (20) (1) Hırrizi'l-mü'minîne 'ale'l kıtâli"* şefâ' atün-içün âyeti metin *"asâ en yeb'aseke rabbüke (2) makâmen mahmüden"* ve fetħün-içün naşş-ı mübîn *"innâ fetahnâ leke fethan mübînan"* *"innallâhe (3) vemelâ iketihî yüsallüne 'ale'n-nebiyyi yâ eyyühellezîne âmenü sällü 'aleyhi ve sellimü teslîmen âllâhümme (4) salli 'alâ muhammedi'n-nebiyyi'l ümmî ve 'alâ âlihi'l kirâm ve aşhâbehül' 'ızâm."*

NA'TÜ'L-‘AŞARETÜ'L-MÜBEŞŞERE:

(5) Hıuşuşâ içlerinden şol ‘aşere-i mübeşşere bu ervâh-ı muṭahhara ki her biri şeri‘ at bustânınuñ (6) bir gül-i ra‘nâsı ve ṭarîkat gülistânınuñ bir bülbül-i güyâsı gönül bağınuñ bir serv-i dilârâsı (7) ve cân meclisinüñ bir maḥbûb-ı zibâsı şafâ fezâsınuñ nûrı ve vefâ ravzasınuñ (8) nevri sa‘âdet ‘aynınuñ kırresi ve siyâdet vechinün ğurresi hidâyet leşkerinün (9) dilâveri ve ‘inâyet bahrinin şinâveri tevḥid lüccesinün gavvâşı ve mâlikü'l-mülk (10) ḥaremimin ḥâşı olmışlardı.

NA'TÜ'L-HULEFÂİ'L ERBA' A:

Hıuşuşâ (11) aralarında şol çehâr-ı yâr-ı şâdık ve çehâr-ı refik-i muvâfik ki her biri cân vilâyetinüñ (12) bir ulu şâhidi ve gönül ikliminüñ bir büyük pâdişâhı idi. Şeri‘ at sarâyınuñ muḥkem (13) ḥârisleri-y-idi ve ṭarîkat hizmetinüñ tamâm mümârisleri-y-idi umûr u dâniyyede her biri (14) sa‘y itmişlerdür ve siyâsât-ı şer‘iyyede her birisi ne zahmetler çekmişlerdür ve ḥilâfet (15) emrinde ne ihtimâmlar itmişlerdür ve tenfiz-i aḥkâmıda ne iḳdamlar itmişlerdür kavâ'id-i (16) şer‘-i kerîmi gökçek temhîd eylediler ve mebâni-(y)i dîn kavîmi tamâm-ı teşyîd eylediler Mâm-ı (17) sünneti hoş a‘lâ idüp ref‘ eylediler ve aşhâb-ı bid‘atı muḥkem kahr eyleyüp ref‘ eylediler (21) (1) din-i İslâma latîf nizâm virdiler ve ümmet-i Muḥammed'e ‘aleyhi's-salâtü ve's-selâm hoş (2) nizâm virdiler birisi muḍayyıkı ve şâhibi idi ve cemî‘-ı umûrında muşâhib idi bir vaḳar-ı (3) pür-edep idi Ebû Bekr-i künniyet ü şiddîk laḳab-idi. Ḥaḳ tebâreke ve ta‘âlâ andan râzı ola (4) cennetde daḫi Ḥazret-i Peyğamber civârında câ bula ve birisi emîni ve Muḥammedi ve bâb-ı müşâverede (5) müstenîdi idi cemî‘-i ḥaşâyili pāk ü mühezzeb idi. ‘Ömer nâm ve Faruḳ mütelaḳkıb-idi. (6) Ḥaḳ tebâreke ve ta‘âlâ dîn emrinde sa‘yine göre müsevviyât ide ve ḥilâfetde cehdî (7) muḳabelesinde âḫiretde ref‘-i derecât ide ve birisi ḥutenî olup hizmetinde ṭururdu. (8) Dâyimâ ḥayâsından melâike utanurdu kâtib ü ḥayy ü camî-i Ḳur‘ân idi lakabı Zî'n-nüreyn (9) adı ‘Oşmân-ıdı Ḥaḳ ta‘âlâ anı cennetde tecelliyât-ı kelâmiyyesi-y-ile enîs ide ve her demde (10) rûḫına ervâh-ı ḥurûf-ı

Qur'aniyye-i celis ide ve birisi daği hateni uşuvvet-i me'bey idi. (11) Gendü 'ilmün Medinesi ol bābı-y-ıdı ser zıkr ü evliyā idü ebū'l-Ḥasan 'Aliyi'l Murtaza idi (12) Ḥaḳ tebāreke ve ta'ālā anı kıyāmetde aşfiyā şaffinūñ 'ālem-i deminde server ü evliyā leşkerinūñ (13) ḳalb-gāhında mehter idüp cemī'-ı kümmel-i mükāşifin önlerince cennete pişvā ve delil (14) ve cümle evliyā-(y)ı müteḳaddimīn ve müteahḫirīn ḥavz u rasulden sāḳi-(y)i selsebīl ola ve (15) ḥuşūşān āl-i Rasūl içinden şol iki ḳurret-i 'aynı ve ol iki 'ameyyeni mükerremini “*raḍiyallāhü (16) 'anhüm ve erzāhüm vecal fi ā'la ğurefi'l cināni mişvāhüm*” fi'l cümle hezārān-ı hezār (17) şunūf-ı şalevāt-ı şāniyāt ve ulūf-ı taḥiyyāt-ı nāmiyāt ve zākiyāt ki ekser “*min yu'adü (22) (1) ve yuhsā ve evferü min en yecidü ve yestakşi*” ola ol seyyid-i enām ol resūl-i ḥās u 'ām (2) ol zıll-ı alih ve ol şerī'at-penāh ol şāh ve ol māh ol şāhib-i devlet ve cāh (3) ya'nī Muhammedü'r-Resulullah Ḥazretlerinūñ rūḥ u muṭahhārına ve revān-ı münevverine nişār olındukdan (4) şoñra cemī'-i ālinün aşḫābınun ervāḥ-ı şerīfelerine vāşıl ve mütevāşıl ola ki cemī'isi levāmī'-i (5) çerāğ-ı ḥaḳīḳat seyyidü'l-mürselinden muḳtebeslerdür ve cümlesi şu'ā-ı şū'le-(y)i şerī'at (6) ḥātemü'n-nebiyyinden mültemeslerdür muḥaḳḳaḳāt-ı daḳāyık-ı aḳvāl-i nebeviyyedür ve müdeḳḳikān-ı ḥaḳāyık-ı (7) kelimāt-ı muştafiyyedür mü'essesān-ı uşul-ı ḳavā'id fūrū'-ı uşıldür ve mürettebān-ı mebāni (8) aḥḳām-ı ma'ḳūl ve menḳūldür nāḳilān āyāt u aḥbārdur ve rāviyān-ı eḫādiş ü (9) āşārdur sālikān-ı menāhic-i ferāyiz ü sünendür ve mālīkān-ı medāric-i şaḫīḥ ve merfū'-ı ḥüsndür (10) müberrezān-ı mezāmīr-i şabr u şıdk u yaḳīndür ve mübārizān-ı me'ārik-i cāhidül küffār ve'l-münāfiḳīndür (11) şarrāfān-ı nuḳūd-ı memālik-i ḥaḳīḳatdür ve vaşşāfānı nu'ūt-ı menāzil-i ṭarīḳātdür cemī'-ı müteşebbisān-ı (12) şer'ı mübīni Aḫmedidür ve cümlesi mütemessikān-ı ḥabl-i metīn-i ṭarīḳ-i Muhammedidür Ḥaḳ tebāreke (13) ve ta'ālā cemī'isinden rāzı ve ḥoşnūd ola ve cümlesi ānuñ ḥuzūrında mevdūd olā (14) her birinūñ rüz-ı āḫiretde merātib-i seniyyesi ola ve her birinūñ cennet-i firdevsde derecāt-ı (15) 'aliyyesi ola ve dāyimā ve ervāḥ-ı muṭahharalarından ümmet-i seyyidü'l-mürselin üzerine imdād-ı (16) tevfiḳ ve 'ināyet eksük olmaya ve her vaḳt nüfūs-ı muḳaddeselerinden zümre-(y)i mü'minine (17) imdād ve irşād ve hidāyet eksük olmaya āmīn yārabbe'l-'ālemīn bī ḥürmet-i seyyidü'l mürselin

(23) (1) SEBEB-İ TAHRİR-İ KİTĀB:

Ve ba'de sebeb-i taḫrīr-i evrāḳ-ı maḳālāt ve bā'ış-i taḫrīk-i (2) silsile-(y)i 'ibārāt oldur ki gördüm ki 'ömr geçmekte ve eyyām dükenmekde zamān-ı muḳtezi ve

dehr-i (3) münkazi şebâbı ise bilkülliyeye gitdi ve kuvây-ise sūret-i sâ'it oldu. Āsiyâb-ı devrânsa (4) halkı dâim öğütmekte ve dolâb-ı çarh ise her dem toldurup dökmekte ve âşhâb u ahbâb ise (5) tırmayup eksilür ve etbâ' u huddâm ise biri gider biri gelür nice bildüklerümüzün eşerleri (6) kalmadı belürsiz oldu ve bu nice gördüklerimiz var-idi ki hikâyetleri daği kesildi muzaḥat (7) itdügümüz mevâlinün çoğu gitdi ve ihtilât itdügümüz ümerânun ekşeri Allah emrine vardı. (8) Bizüm daği 'ömrümüzde kim bilür ki ne kaldı eğer birkaç gün var-ısa tıtalum ol da âḥir oldu (9) çün gördüm dünyânun hâli böyledür ana uymağ-ıla olmaz her gişi ki anun hevâsına yiler (10) âḥir nidemden gayrı fâyide kalmaz pes kışsa eyledüm ki ebnâ-yı dünyâdan münkaṭı' olup kesilem (11) bir ḥalvet gūşeye varup 'uzlet kılam lâkin gördüm ta'allukâtuñ ḥayli keşreti var anlardan (12) tamam inḫıṭa' olunmaz ve 'ilmle nefsun bunca yıldan ülfeti var anun ehlinden bilkülliyeye (13) vâz gelinmez bunuñ gibi emr gişiyeye def'i ḥâşıl olmaz imiş nefsi kıdve elli yıllık me'lûfından (14) az zamanda kesilmez-imiş tadrîc ile ḥalvetden lezzet almak gerek-imiş ki keşret anı incide (15) ve bir müddet gönül kitabından okımağ gerek-imiş ki zâhirde 'ilmi umda yoḥsa bir gişi (16) müṭâla'a-i dersle me'lûf ola anı kaçan kıya bilür gâyet-i müṭâli'ası 'ulüm-ı şer'iyye ve (17) kütüb-ı meşâyiḥa kılür ammâ bu daği tariḫ-i fikrdür dervişlik degüldür lîkin nice idelüm **(24)** (1) geh şimdi geh vaḫitde elümüzden gelen budur bize vâcib olan oldur ki bu şüretdeki (2) hâlümüzü gözleyevüz bu aradaki evḫâtumuzu bilkülliyeye taḫyî' itmeyevüz ehl-i 'ilmün muṭâli'a (3) arasında çok çok vaḫitleri olur ki 'abes yirlere şarf olur ve halka muḫtelîṭ (4) olanların elbette nice sa'atleri olur ki mâlaya'ni yirlere ḥarc kılinur pes 'âḫil oldur kim (5) ol vaḫitleri ḥıfz eyleyüp gözede elinden geldükce bir mühimm-i diniyyeye şarf ide eğer âḫiret (6) maşlahatında olmaz-ise bâri ki gâh anun teşvîşinde ola eğer aḫlâkıñı tehzîb (7) idemezse bâri nice tehzîb olur melâḫaṭa kıala cihâna 'ibret gözi ile nazâr idüp (8) fikr eyleye pes ḥâl dili-y-ile birkaç kelimât söyleye eğer gendüye fâyidesi olmaz-ısa başka (9) bir gişiyeye fâyidesi yetişe söz didüklerü cevher olur şâyet bir kıymetin bilenün eline düşe (10) dürüstdür ki bir kelimesinden bir 'azîz tefa' göre ki kıâline anun şevâbı bir nice yıllık 'ibâdet (11) yirine tura bir söz ki derün u dilden gele gökçek olur ve bir kelâm ki ana ğarâz ve riyâ (12) kıarışmaya gerçek olur bir süḫân ki Ḥaḫḫiçün ola gönüllerde te'sîr ider ve bir maḫâl ki (13) Allah için deñile cânlar içinde yir ider söz bir nesnedür ki zâyil olmaz kıyâmete değin (14) tırur gâh olur ki nice meclislerde okındukca du'â-yı ḥayra sebeb olur vaḫt (15) olur ki bir du'âsı maḫbul gişiyeye tuş gelür bir ağız kıutlu dili kıatlu

‘azīze şeş (16) ganun du‘āsı buna eķalli şol ķadar fāyide virür ki bir zühde ruķını anca mezāyıkadan (17) ķurtarur faķır daķı bu ma‘nāyı ķaşt eyleyüp üç-dört āy miķdārı iķdām eyledüm mütāla‘a-(y)ı (25) (1) dersden artük evķātı tazıyī‘ itmemeğe ihtimām eyledüm. Allahü-ta‘āla (2) Hāzretinüñ kemāl-i (2)tevfīķ ü ‘ināyetiyle ve ervāķ-ı muṭahharanuñ rüĥaniyyetleri berekātı-y-ıla birķaç ayuñ (3) içinde bir tazarrü‘-nāme yazup tertib eyledüm. Hāķ Hāzretinün nu‘üt-ı kerimesinde (4) her ne ki hātıruma geldi söyledüm, Gāh olurdı ki bir meclisde üç dört varaķ yazardum.(5) Germiyyeden bilmezdüm n'eylerdüm ne iderdüm ma‘āni dūrri gelürdi ben taķrīr iderdüm ve ma‘ārif-i dūrri (6) dökilürdi ben taķrir iderdüm. Egerçi ol nüşā bir Türkī kitāb gibidür şüretde (7) ammā camī‘-i envā‘-ı ‘ulūmdur ḥaķīķatde. Her ṭaife ḥazẓ alsun diyü Türkī diline şoķup (8) ṭururum. Ammā ehl bilür ki ben anda ne nükteler ķaşd idüp ṭururum. Esāsı (9) uşul-i meşāyiķ üzerine urulup ṭurur ve bināsı kavā‘id-i ehl-i ṭarīķat üzerine ķonilup (10) ṭurur. Çün Allah Hāzretinüñ luṭfi-y-ıla ol kitābı aķirine iletüdüm. Gördüm cihān bağında (11) bir taze gülistān düzetdüm. ‘Aşķ ehline yine bir yeni sāz ögretdüm ve derd islerine (12) biñ dürlü zār u niyāz ögretdüm. Şevk erenlerine pür velvele vü cüş ķıldum Zebānī (13) sözüüm dūrlerine ḥalķa begüş ķıldum. Felek ṭāķında yine bir ķandīl-i zer aşdum ki (14) dil ehline şevkle geniş nūrünü başdum. Rūĥanīyān meclisine bir şem‘ düzdüm. İlahī (15) ve ‘uşşāķ hengāmesine bir ‘işķ-nāme yazdum, kemāhi dil bülbüllerine bir gül-i ra‘nā getürdüm (16) ve sīne-i serīri ne bir maḥbüb-ı dil-ārā getürdüm. Can ṭūṭisine gönül mışrından şeker (17) getürdüm. Bir def‘a degül defa‘ātle mükerrer getürdüm. Dāmen-i āķir zamanı cevāhir-i kelimātuṃla ṭoldurdum (26) (1) ve yük yük süĥan güherlerini dost yolına nişār kıldum. Pes fikr itdüm ki çün mümkin imiş. (2) Ki bir gişiden az zamān içinde bu bunuñ gibi eşer ola ki dervişler arasında aña ol (3) yādiğār yiter ola. Ne ola ki birķaç gün daķı ‘ināyet-i Hāķķ’a i‘timād idüp sa‘y u himmet idem (4) aḥlāķ bābında naşīḥat-nāme şüretinde bir kitāba daķı ‘azīmet idem gāh fenānuñ fenāsından (5) şikāyetler idem ve gāh nefsuñ mekrlerinden hikāyetler idem gāh aḥlāķuñ eyülerinden (6) taķrir ve gāh şifātuñ yaramazlarından taķrīr idem gāh ḥikmet yolından maķālāt idem (7) ve gāh tevbiḥ yüzinden kelimāt idem geh; aķl-ı me‘āşdan beyān idem geh ‘aķl-ı (8) ma‘āddan geh aḥlāķ-ı fuķarādan söyleyem geh ‘adl ü dāddan geh dervişler dilinden (9) bir ṭūṭi-gūya olup şekerler yiyem geh ‘aşīķlar ağzından bir bülbül-i ḥoş-āvāz olup destān (10) serālīķlar eyleyem ki kerīm olup ‘ārifler maķāmından ḥaberler virem ki tenezzül gösterüp (11) yine zāhidler maķamına inem. Egerçi hiç birisi benüm ḥālüm

degüldür amma söyleyem. Her (12) birinüñ ahvālinden biraz şerh eyleyem. Gāh ola ki va'z şüretinde kelimāt-ı muraqqıka söyleyüp (13) ağladum. Fi'l-cümle kalem-düz bang biñ dürlü zebān-ıla söyleyem. Amma ol kitābı çun ne faşıl (14) ve ne bāb koyam. Belki söz ne tarafa çekerse aña uyam Ma'āni cenābını gözedüp (15) elfāz cānibinden diqqat eyleyem. Hemīn kalem elüme alup Cenāb-ı Rabb-i 'izzete müteveccih olam.(16) Hātif-i ğaybdan her nev'a işāret olursa ānı taḥrīr kılam. Her vaqtdē Ḥaḫ ta'āla luḫfi-y-ıla(17) ḫāṭıruma ne kısım gelürse ānı yazam. Bu degül ki sa'yiler eyleyüp birin yazam ve birin çizem (27) (1) pes bu niyyetle taḥrīr itmeğe ibtidā kıldum. Ḥaḫ Ḥazretinden tevfiḫ u 'ināyet-i istida' kıldum. (2) İttifāḫ bir iki ay mikdārı olınca eczā bir yire irişdi. Ki taḫrīb-le ehlullahuñ zikri (3) araya düşdi. Ol münāsebet-le ḫāṭıruma geldi ki meşāyih-i meşhūde-(y)i anam. Anlaruñ (4) menāḫıbından biraz taḫrīr kılam. Pes hemīn ol aradan āna şürü' itdüm. Ahlāk emrine (5) muḫayyed olmayup ol üslūbı bir ḫadem. Ammā bir kaç 'azizüñ menāḫıbı yazılınca mevāni' oldı (6) ol vaqtden berü henüz yazılmadı ḫaldı. Pes vardum menāḫıba inince olan eczāyı (7) ayırdum. Ol mecmū'a(y)ı başka bir kitāb farz kıldum. Ḥaḫ Ta'āla Ḥazreti'nüñ elṭāf-ı 'ināyetlerinden (8) ve ol ervāh-ı muḫaddesenüñ rühāniyyetlerinden ümīdim oldur ki bir vaqtdē ol menāḫıbı (9) daḫı itmām idem. Cümle-(y)i kitābı onun tevfiḫı-y-ıla ihtitām idem. “*İnnehū ḫarībün mücībün (10) ve hüve'l-'ālimü'l-ḫadīr.*”

ZEMMÜ'D-DÜNYĀ VEMĀ FİHĀ:

Dünyā ğarrāde ve ğaddāredür (11) ḫuddāme ve mekkāredür. Sen anı muḫīm şanursıñ ol seyyāredür. Dünyā menzil-i 'ibretdür, (12) dünyā maḫam-ı ḫasretdür. Dār-ı selāmet degüldür ve cāy-i iḫāmet degüldür. Sükkānına ḫanā (13) lāzımdur ve cīrānına 'anā lāzımdur. Manzārı mūniḫa ve muḫbiri mubiḫadur zav'-i (14) āfildür ve zıll-ı zayıldür. Dünyā ekkāle ve ğavvāledür. Her dem 'ömür naḫdini almağa ḫavāledür (15) dünyā zāhirde ḫulve-i ḫuḫradur ki mahfūfdur şehevāt-ıla ve ḫaḫīḫatde bir cīfe-i (16) ḫudzedür ki ṭolmuşdur ḫāzūrat-ıla. Her kimüñ ki dünyā ḫalāvetine rağbeti olur elbette (17) merāretinden anuñ nefesi olur ve her kimüñ ki 'işinden şafā ve naḫreti ziyāde olur. (28) (1) Elbette āḫirinde cefā ve hasreti ziyāde olur. Bir ḫulvine ki baḫsañ ḫaḫīḫatde mürrdür (2) ve her sāfisini ki görseñ diqqat idicek kederdür. Niçe ğanī giceleyenler ertesi (3) faḫīr olurlar ve niçe 'izzetle yatanlar şabāḫ ḫaḫīr olurlar. Dünyānuñ her mevcūdı (4) ḫükm-i 'ademdedür ve her şaḫīḫi mi'raz-ı saḫamdadur. Her lābesi meslūbdur ve her 'azizi (5) mağlūbdur. Ḥayātı mevtledür ve vicdānı fevtledür. Her

istikâmetinüñ elbette (6) bir i' vicacı olur ve her rahâtına meşakqâtinüñ imtizâcı olur. Cedidden de hiç bir (7) cedîdi komaz iblâ ider ve devrâna hiç bir derdimüz ifnâ ider. Dünyâ anuñ-çundur (8) ki gişi anı câyir ola. Hâyir olmaya ve andan 'âbir ola 'âmir olmaya. Dünyâ mezra'a-i (9) nevâib olur ve meşra'a-i meşâib olur. Müferrika-i mecâmi' olur ve mecrâ-yı müdâmi' olur. (10) Zamân bir şavlecândur ki 'ömr ucında bir kerre ölür. Dünyâ bir baħr olur ki şâhili anun makbere olur. Her kim dünyâdan tama' elini keserse Mûsâ-yı ye's-le. Her sâ'atde yoldaş (12) olur Hızır-la İlyâsla. Dünyâ dârı gişiye dâr olmaz. Mağam mı olur ol ki anda qarâr olmaz. (13) Dünyânuñ mecîsi hemîn zehhâb olur ve fâninüñ 'imareti hemîn ħarâb olur. Dünyâ ħarâbı (14) serâb olur ve emel-i hadîşi kezzâb olur. Nûĥ Nebîden sallallâhü 'aleyhî ve selâma'ya (15) şordılar ki dünyâyı nice bulduñ ve 'ömr-i nice bildüñ? Eyitdi iki ħapulu ev gördüm. (16) Birinden girdüm ve birinden çıkdüm. Dünyânuñ lezzeti geçer. Hemîn ta'ibâtıdur ħalan. (17) Ğayet ahmakdur anuñ lezzâtına aldanan. Her nesne ki dünyâda mülhî müsir olur elbette. (29) (1) Āĥirde huızı muızır olur. Anuñ anısına aldanmaz. Şol ki 'âķil ü ħürr olur. Dünyânuñ (2) şekli ma'ķūs olur ve aĥvâli menķüş olur. Anda muķbil olan müdbir olur ve anda (3) müsir olan mu'sır olur. Şâ'id olan hâbit olur. Muşib olan ħâbit olur. (4) 'Azîz olan zelîl olur şerîf olan rezîl olur. 'Āķilleri ħayrân olur. Reyyanları (5) 'atşân olur 'Ārifleri hâyim olur ve yaķazânları nâyim olur. Vâkıfları nâdim olur (6) Vâcidleri 'Ādem olur. Ne şiddîki şadîk olur meveddette ve ne refîķi murâfiķ olur şiddette (7) dünyâ dâr-ı fitendür ve dâire-i miĥendür. Her ħâneyi harâb ider kimseye muĥabâ itmez. Dârânuñ (8) dârâtını târümâr ider müdârâ itmez, şarşar-ı eyyâm virân ider bünyân-ı emeli ve mu'âdil-ı â'vâm (9) hedm ider ħâit-i eceli cihân didükleri hemîn bir dolaba beñzer ve Ādem oĥlânları (10) şol gözelerdeki âba beñzer. Kimi ħolup kimi dökülüyorur ve ol dökülen yine ħola ħurür. (11) Kimisi tamâm dökilmiş ve kimisinüñ birazı. Kiminüñ 'ömrünüñ çoĥı gitmişdür kiminüñ azı. (12) Dünyâ egerçi 'iş-i henîdür ammâ karâr itmez gider ve ħayât egerçi verd-i ħarîddür ammâ (13) tizcek şolar. 'Ömr bir deyndür ki anun ħazası ħulül-ı ecel olur ve ħayâtı bir (14) ravzadur ki anuñ vüs'atı füşşat-ı emel olur. Dünyâ bir dârdur ki bir ħânesinde (15) mizmâr ve her ħânesinde şurâĥ olur. Bir evde yelele ve bir evde âĥ ü vâĥ olur. Belki (16) nice ħâneler olur ki sabah düĥün-iken âĥşâm mâtem olur ve nice yirler olur ki (17) gice fereĥlik-iken gündüz pürgam olur. Nice şoĥbetler olur ki arada 'üd u çeng-iken (30) (1) Bir laĥzadan ħarb u ceng olur ve nice meclisler olur ki ħulu ĥulĥul u âhenk- iken (2) bir zamandan ĥavĥa u seng olur.

Dünyānuñ nikāyāti ḥadd u ḥiṣādan geçmişdür (3) ve ‘ālemüñ şikāyātı ‘aduvv-i ḥaṣādan geçmişdür. Dünyānuñ elinden ekbād mı kalmışdur ki (4) curḥı olmamış ola ve ecfān mı kalmışdur ki ḳurḥı olmamış ola. ‘Ākil oldur ki dünyā (5) maḥbūbı geyinüp bezenüp gendüyü ‘arz itdükce ebhec-i ziyneti ile ve cihān ‘arūsı düzenüp (6) ḳuşanup cemālini gösterdükce ihā-yı huyyeti-y-ile müfteḥir olduğınca veşş-i kāsıd-ile (7) ve mutanḥır olduğunca müşeyyi-i fāsıd-ile nevāzişler gösterdügince ni‘metler-ile ve nāzlar diretdükce (8) nıḳmetleri-y-ile hiç mültefit olmayup ol tarafa nazār itmeye ve hiç i‘tibāra saymaya. Ol (9) cihete medd-i başar itmeye. Bir acūzedür anuñ daḥi nāzı ne ola. Anuñ gibi murdaruñ nāz u niyāzı (10) ne ola. Diyüp hiç vefāsına mesrūr olmaya ve hiç cefāsından bī-ḥuzūr olmaya. (11) luḳfını mekr bile ve keremini ḡadr bile sürürını isāet bile ve dünūsünü denaet bile (12) ḥubūrını ihtiyāl bile ve ḡurūrını iḡtiyāl bile. Her fi‘linde bir telbīs añlaya ve hemīn (13) dünyāyı iblīs añlaya. Dünya bir saḥrāya benzer içinde yir yir ḳuyular olur. Her kim içinde (14) gezer bir gün birine düşüp boğulur. Ol ḳuyunuñ üsti örtülü bilinmez. Bir ḡişi içine (15) düşmeyince mümkün degüldür ki tuymaz. Ādem andan şaḳınmaḡla ḳurulmaz ve andan ḥazer itmek (16) fāyide virmez. Gāh olur ki anca pūşteler geçer düşmez ve nice menzil yürür ki yolu çāha (17) uğramaz. Nefs-i miskīn añna maḡrur olup gider. Bir gün ḥaberi yoḡ-iken ayaḡı ḳuyuya batar. **(31)**

(1) Hāy diyince tamam düşer. Yola işleri üstine üşer. Ne ḳadar telleri var ardınca gereeler (2) ve ne mededleri var bir iple çıkaralar. Biraz turup aḡlarlar. Āḥir üstini örtüp (3) taḡılurlar. İnsān bigi nesi olmaz ve ādem gibi ḳası olmaz. Bedeniyle teşyi ider (4) ve kalbi-y-ile mülāḥaza-(y)i beyt ider. Yoldaşını defn ider gendü ḡafil ve fülān ḡişi (5) öldi dir gendü zāhil dünyā gibi ḡaddar olmaz ve anuñ gibi ḥile-bāz ve mekkār olmaz (6) Bir ḡişinüñ maḥbūbını öldürür. Yine şaḳalına ḡülüp anı ḡüldürür ve dūdını celīs-i dūd (7) ider. Yine anı gendüden ḥoşnūd ider. Dünyā bir fāḥişedür. Her kim ana yaḳınlıḳ (8) iderse cünüb olur. Belki mücerred tenine deḡmekle ba‘zlar mezḗhebince abdesti şınur. (9) ‘Ākil oldur ki dünyā-y-ile ma‘āşı kırlaḡuçla Ādem gibidür. Ādem olmaduḡı yirde yuva yapmaz (10) Ammā Ādemden gene ḥazer ider. Dünyā didükleri Hārūt’la Mārūt’dan işḗar olur. (11) Anlar mer‘e ile zevci tefrīḳ ider. Bu ḡişiyi Rabb’inden ayırur. Dünyā bir yuva olur Ādem (12) büyüyicek içinden çıkmak gerek ve cihān bir zindān olur. ‘Āḳil olan ol (13) zindāndan çıkmak gerek. Dünyānuñ Allah katında cenāḥ-ı ba‘ūza ḳadar ḳadri yokdur (14) ve cemi‘-i dünyānuñ āḗrete nisbet bir sā‘atce ‘ömri yokdur. Dünyā Allah’uñ mebgūzıdur (15) anı dilemez. Her kim anı severse Allah anı

sevmez. Kankı gönül kim dünyāya canla (16) müteallik olur. Elbette anuñ şiyāb-ı diyāneti mütemezziķ olur. Dünyā ‘uşşakınuñ gözlerinden (17) anun mu‘āyibi örtülür. Meşeldür ki muḥabbet gişi asamm u a‘mā kalur. Rızā gözi-y-ile nażar (32) iderler noķşan ‘aybını görmezler ve nezāretine aldanup baķarlar. Ḥizāb-ı şeybini (2) seçemezler. Ḥiyānetini görmezler şanurlar ki emīnedür. Zāhirde cevād göz kör ammā baḫīle (3) ve ḫasīse ve zanīnedür ḫayāt-ı dünyānuñ nesi var-ısa la‘b u lehv ü zeyne (4) olur. Her nefis ki ana aldanur. Mütenhire ve ḫazīne olur. Qārunla nice zaman (5) muşādıķat itdi. Āḫir malı-y-ıla ķarmına yutdı ve Daḫḫāk-ıla bunca müddet muḫāḫike (6) itdi ‘ākıbet aña neler itdi. Her ‘ākıl ki geldi bunuñ elinden ciġeri ḫūn oldı ve her (7) pādişāḫ ki geldi bunuñ pençesinden zebūn oldı. Ne Kisrānuñ askeri, ‘ecel (8) ağusını başabildi ve ne Dārā müdürāsı-y-la devrānı tıtabildi. Behrām-ı Çür (9) bunca zūr-ile āḫir dehr elinden zār oldı. Rüstem-i destān bunca ḫile-y-ile ve destān-ile (10) ‘ākıbet cihāndan dil-āzār oldı. Ne Erdşir’ün taḫtına ‘izzet itdi ve ne Anuş-i Revān’uñ (11) ‘adline ḫürmet itdi. Qayşerin ķaşrı bī-ķuşūr yıķıldı. ‘Ālemde ne Ferīdun ķaldı (12) ne devleti ķaldı. Süleyman’uñ sarayları cümle hebā oldı yile vardı. Cihan şarşarı (13) niçe bunuñ gibileri esdi şavurdı. Ne Yusuf ‘uñ cemāline aldandı ve ne şişūñ (14) kemāline aldandı. Ne Nūḫ ‘ömr bulmaġ-ıla ķurtıldı ve ne İbrāḫīm Ḥalil ölüp ḫalāş buldı. (15) Ne Ādem ķaldı ne Mūsa ne İdris ķaldı ne ‘İsā ne Cihān Faḫr’ına cihāndan (16) vefā yetişdi. ‘Ālemden maķşūd ol-iken ol dahi ṭonın deġişdi. Eger dünyānuñ (17) vefāsı olsa-idi aña olurdu ve eger ‘ālemde bekā mümkün olsa-idi ol bulurdu. (33) (1) Ammā bu bir dārdur ki bunda beķā bulunmaz ve bu bir ‘ālemdür ki gün fesāddan ḫāli olmaz.(2) Dünyā bir ķantara-(y)ı muḫkemdür ki cihān ḫalkı gelüp geķer ve leyl ü nehār bir eşheb ü evhemdür ki (3) her kim binerse yine tiz iner. Ten ṭuvarınuñ elbette bir vaķt indüġüñ olur (4) ve beden meşķūkinüñ elbette āḫir helāki olur. Nefs ķarūresi nice bir ķarār itse gerek. (5) Bir gün yire düşüp örenür ve gönül şırçası ne vaķte dek bütün ṭursa gerek. (6) Bir gün ḫadeşāt taşına ṭoķınup şınur. Ḥayat ķandili ‘avāşıf-ı āfāķa niçe bir (7) taḫammül itse gerek bir gün sevinür ve şiḫḫat güneşi ufķ-ı selāmetde nice toġsa gerek. (8) Āḫir ṭolınur enfās-ı misāfirini nice bir yutar yoldan gitse gerek. Bir gün yolu kesilür (9) ve vücut canbazı niceye dek ‘ömr urġanına binüp oynasa gerek bir gün ipi üzilür. (10) ‘Āķil oldur ki bu günki şiḫḫati ni‘met bile ki a‘vām-ı ‘ömrini karār olur ve şafā zamanını (11) ġanīmet añlaya ki eyyām-ı vaşl kışar olur. ‘Ömr baḫarı gidicek bir dahi gelmez ve hayat (12) güneşi tolnacak bir dahi toġmaz. Ten tosını çözülicek yine bu meydanda tıtilmaz

(13) ve beden bünyâdı yıkılıcağ yine neşşâde da yapılmaz şihhat-ı huzratı dâim olmaz gider (14) ve dünyâ fırsatı yaz buludı gibidür bir sa'atde geçer şebâb-ı lâlâ-zârı ne gökçek (15) idi. Eger bir kaç gün eğlenüp tura-idi ve yigitlik baharı ne hub idi eger yılda (16) bir kez ol da gele-y-idi. Ammâ her mevcûdda tecellî bir kez olur ve her isti' dâd kemâlini bir def'ada (17) alır. Her cüz-i mahşûş ki gider yine bir daği gelmez ve her şahş-ı mu'ayyen ki zâyil olur. **(34)** (1) Yine i'âde umamaz bu sözden haşr-i ecsâde hâlel gelmez ve bu kelamdan aña inkâr añañmaz (2) aşıl insan olan nefsdür ol zâyil olmaz turur. Beden bunda daği tahlil-ile müceddid (3) olurdu anlar daği eyle olur. Şimdi ben ol gişi degül miyem ki geçen ol idim ma'hezâ a'zâ-(y)ı (4) bedenümde bunca teğayyür ve tebeddül gördüm. Fi'l-cümle gidene irmek olmaz ve mâzi(y)i añañmaz (5) zaman bir düş gibidür gelür geçer ve cihân bir uyku gibidür gişi öliceğ tıyar. Anuñ-çündür (6) ki ehadîş de gelür. Hayat-ı dünyâ nevm olur ve ehli anuñ niyâm olur lezzeti âlâm olur (7) ve halâveti ahlâm olur. Erbâb-ı dünyâ müsâfirîn olurlar ve aña kadem basanlar dâhilîn olurlar (8) menâzili leyâlî ve eyyâm olur ve merâhili şühür u a'vâm olur. İnsânüñ yolında altı seferi olur (9) ve andan soñra ikâmet hazarı olur. Evvel seferi 'anâşırdur şulb ide nuñfe olunca (10) ikinci seferi nuñfedür rahm-i umde şüret bulunca üçüncü seferi cenîndür bañından mevlüd (11) olunca dördüncü seyri mevlüddür dünyâda kabre gidince bişinci seferi ervâhdur biraz hadde (12) yine haşr olunca altıncı seyri ecsâddur yevm-i âhiretde yirlü yirine varınca. Andan sonra (13) qarârdur seyri dükenür. Her gişi maķâmına vara anda kalur. Egerçi bu seferlerüñ dördüncisindeyüz (14) üçü geçüp turur. Amma şol ki eş'abıdur henüz önümüzde mâldür. Devletlü anlar ki ol (15) gelecek seferlerüñ zâdını kayururlar ve ol seferlere yönelmedin esbâbını görürler. Merkeblerini (16) yırağ yakın iderler ve kılavuzlarını bedreka-i deyn iderler. A' mâl-i şâlihayı yoldaş idinürler (17) ve ahlâk-ı haseneyi refik ve iş idinürler. 'Aklı mı olur ol gişinüñ ki kabirden nice **(35)** (1) çıkacağı ve şırağı nice geçeceğini ve ahvâl-i haşrde hâli nice olacağını ve kanğı menzil (2) aña dâr olacağını ve kanğı menzil aña tar olacağını bunları bilmedin şığa-y-ıla dünyâda (3) yürüyebilür ve huzür-ı kalble turur oturabilür. İrte ne olacağı bugün zıkr itmez (4) ana göre zâd ve yırağ fikr itmez. Eger tevekkül iderem dirse niçün dünyâ maşlahatında eylemez (5) bir eşegini bağlamayınca Tañrıya işmarlamaz. Bu cehâletdür buña tükelañ demek tesvîl-i nefsi (6) emmâredür ve bu dâlâletdür bunuñla gufrân ummağ te'mîl-i guvâ-yı mekkâredür.

(7)‘İŞĀRET-İ ‘AVF U ŞEFĀ‘ AT

‘Avf ummağa daħi tarīk gerek ve şefā‘ at itmeğe (8) daħi şaķīk gerek. Ervāħ arasında münasebet olmayınca nice şefā‘ at olur ve nefsüñ (9) ħilķatında ķābiliyyet olmayınca nice hidāyet olur. Nizām-ı ‘ālem hemīn müteferriķ kolayına (10) ķonmamışdır ve bu kār-gāħ esbāb-ı ‘ādiyye-i müteselsile ile bağlanmamışdır. ‘Afvuñ daħi (11) ma‘ nası vardur anı ehli bilür. Ol cāzibe-i İlāhīdür ki yine ķopduđı yire iledür. Her mevcūd (12) ne mertebeden ta‘yīn buldı-y-ısa yine aña varsa gerek ve her ne şıfatdan tecellī oldı-y-ısa (13) yine ol şıfatuñ kemālini bulsa gerek. Enbiyā ve evliya daħi şefa‘ at itseler gerek. (14) Ruħları-y-ıla münāsebet oldı kemālātına iletseler gerek. Ĥātem-i enbiyā rūħ-ı gül olduğı-ķun (15) şefā‘ atı ‘ām olsa gerek. Maħşerde cemī‘-i-si aña yalvaralar ki ħesāb ne olacağ-ısa (16) ol intizārdan kurtulalar. Ümmeti olmayanlara münāsebetleri kadar şefā‘ at ķılır. Ümmeti (17) olanı ħod āħir cehennemden de ķurtarur. İmdi ervāħ-ı münāsebetüñ merātibi çođ olur. **(36)** (1) Anı dünyāda daķıķa daķıķa kim bilebilür. Hemīn ‘āķile lāzım oldur ki cehd idüp amāra (2) ķalışa ve hemīn mü‘mine vācib oldur ki sa‘y idüp ‘alāmetine dūrişe. Sünnet-i Resūli (3) gendüye ādet ide ve şerī‘ atı mūcibince ‘ibādet ide. Andan sonra cemī‘-i ‘ibādetin (4) bir ķūba şaymaya Allah’uñ ‘afvına ve anun şefā‘ atına tayana. Eđer böyle iderse (5) tevekkül dimek olur ve böyle idene ne ad taķarsa yaķışur. Yoħsa bir gişinüñ ki meyli (6) dünyāda olur ve gönli havada olur. Andan soñraki evvel ‘afv umarlanur hemīn bir ķurı (7) ‘ibādetdür ki söylenür.

RÜCÜ‘-I İLĀ MEZEMMET-İ DÜNYĀ:

Dünyā Allah’ uñ ‘adūsıdır (8) anı seven anı sevmez. Meşel-i meşhūrdur ki iki ķarpuz bir ķoltuđa şığmaz, dünyā bir ħabişdür ki (9) her kim anuñ-ıla mu‘āmele eyleye ħasūr olur ve her kim ki anun zemminde mübālađa eyleye ķāşır olur. (10) Dünyā bir dār-ı riyā ve süm‘a olur her gönül kim aña müte‘allıķ olur biñ kıt‘a olur. Ĥayāli (11) amāl-i reşāş olur ve sāħir hevā-yı neffāş olur. Emānī didükleri ħaķīķatde azğāş (12) olur. Mal ki müddeħar ola. Hemīn zerķ-i verrāş olur. ‘Acebdür bu ħalk ki cisimleri (13) zūķūr ve ‘aķılları ünāş olur. Dünyā bir sayyāda beñzer ki her maşīdesinde biñ (14) dürlü faħħi olur veya bir cāđuya beñzer ki her bir ‘uķdesinde hezār-ı efsün ve nefħi olur.(15) Dünyā fullāt-ı fenā olur içine düşen yol bulmaz gider ve cihān ‘imāret-i ‘añā olur. (16) Gişi anı düzdüğünce zaħmeti artar. Dünyā bir dār-ı fecī‘ at olur her cemī‘ inuñ āħiri şetāt

(17) olur. Dünyā niķābı keşf olıncak bilesin ki ma‘şuğun bir ‘acüz-imiş ve ol vaqt (37) (1) zāhir ola ki cemī‘-i aḥvālīñ heb lāyecüz-imiş. Ne yürürsin bu dünyā deñizinde ki tolu (2) timsāḥdur ve ne ḥuzūr bulasın bir ḥanda ki her tarafında āh ü vāhdur. Nice bir hırşuñ (3) lehebi müntefī olmaz ve niçe bir şürehuñ şerri muḥtefī olmaz. Dünyā ne fānidür ki sen (4) anuñ naḫdi-çün incinesin ve mal ne cīfedür ki elüñe girmedüğüne gücenesin (5) Dünyā bir şebikedür ammā tab‘uñ ḫāyiri ḥabbesini görür şebbekini görmez ve ‘ālem bir (6) melā‘ikedür ammā miskin ādem eserini görür melekini görmez. Dünyā edvār olur ve ḥalḫ-çun (7) anda eṭvār olur. Her günüñ libāsı ol günde olan ṭavārıka münāsib gerek (8) ve her ḫavm-ile ma‘aş gendülerde olan ṭarā‘iḫā münāsib gerek. Eyyām-ı dāyım emniyete göre (9) olmaz ve her ḫavmün ḫālī senün üslübuna göre olmaz. Dünyā değme gez tābi‘-i merām olmaz (10) ve eğer olursa dahi müdām olmaz. Dünyānuñ ‘uhūd-ı fāsidesi çoğ olur ve dünyānuñ (11) ‘ukūd-ı kasīdesi çoğ olur. Dünyā bir ḫaṭara olur. ḫaṭarda vaṭan mı ṭutılır. Dünyānun (12) gıdāsı sem olur ve dünyānun lezzeti elem olur. Malı mār olur Sen andan emin olma (13) ve dinārı nār olur sen aña yakın olma. Dirhemi hemmdür tekşirine himmet itme ve zay‘ası (14) zayfdur ta‘mīrine ‘azīmet itme. Çāh-ı cāhdur başireti olan aña düşmez ve dünyā (15) bir fāḫişe olur ‘ākīl olan aña yapışmaz. Her ‘izzetüñ soñı zilletdür ve her devletüñ (16) āḫiri mezelletdür. Aḫārib az nesne ile ‘aḫārib olur. Menāḫıb ā‘dā gözine meşālīb olur. (17) ‘Avret didükleri ‘ār olur tecerrüd ehli andan ḫaçarlar ve ḫuddām u teb‘ bir ta‘ab olur ki (38) (1) ulular anı çekerler. Mañşıb-ı naşb u belā olur ve ḫazā hod bir muḫkem-i kazā olur saltanat (2) şandugun bir ulu ḫidmetdür. Mübtelā olan bilür ki ne zaḫmetdür. Her devleti dünyānuñ (3) buna göredür ve her ‘izzeti hemīn bu üslübadur. Ni‘met şandugun bir daḫi baḫsañ niḫmet (4) görürsün. Mınḫat didüğüñi döndüri görseñ miḫnet bulursın (5)

TENBİHĀT:

Dünyāya başiret-i başarı ile baḫ ki denī idüğü zāhir ola ve ‘āleme (6) diḫḫat gözi-y-ile döne ki ne-y-idüğü zāhir ola zamāna aldanma ki işi mekr ü ḫiledür ve ğurūrına (7) inanma kim ḫilesine vesīledür. Hevā Züleyḫāsına uyma kim anuñ nazarı hemīn muḫabbet-i ‘āciledür. (8) ‘Ākl-ı Yusuf‘ına tabi‘ ol ki anuñ himmeti ‘akıbet āciledür. Tevbe ile hefvātuñdan (9) öñdin ve rücu‘ eyle saḫaṭātuñdan memātuñdan öñdin. ‘Ömr bir dürr-i girān bahādur ki anuñ (10) ḫıymeti olmaz ve ḫayat bir cevher-i simyadur ki aña bahā bulunmaz. Ammā ḫayf sana ki dürrü satarsın (11) meḫīn sana ḫazf ḫalur ve ḫasret saña ki ‘ömr geçer ancak saña esef ḫalur. Gündüz olur (12) dünyāya uyup

yürürsün ve aḥşām olur ğaflet döşeginde uyursın. ‘Ömre inanup (13) anı tırur şanursın ve ḥayāta güvenüp anı qalır şanursın. Hiç fikr eylemezsin ki qanı (14) bu ḥuşūnı ḥışn eyleyüp bu sâḥaları ḥāris olanlar ve qanı bu ḥada‘ıḳı ‘imaret (15) idüp bu timārı ğāris olanlar qanı bu şehirleri binā eyleyenler ve qanı bu şan‘atları iḥyā (16) eyleyenler qanı hezār-ı sürür-ıla bu sarayları yapanlar ve qanı bu cihāna ḥüküm idüp benüm şananlar (17) qanı şol serīr-i sa‘ādet üstindeki cülūsları. Qanı şol meclislerindeki sākīleri (39) (1) ve kūsuları. Qanı nedimleri ve güyendeleri. Qanı dürlü dürlü sāzendeleri. Ne gendüler (2) qaldı ve yāḥūd bir mevc-idi belürdi ve gitdi. Ne yoldāşları ne işleri kaldı ne eşleri Tut ki bir ḥayāl-idi geldi ve gitti (3) Ḥaḳḳ'a Ba‘z-ı cihān ḥaḳḳa sin açdı ve gine yumdı ve müşa‘bid zamān bir şu‘bede-y-idi gösterdi. (4) Ebleh oldur ki bunun lezzeti ile mesrūr olur ve aḥmaḳ oldur ki bunun devletine maġrūr olur (5) çün ādeme. Elbette dünyādan ‘ubūr olsa gerek ve çün ādemüñ āḥir-i menzili ḳubūr olsa (6) gerek. Yıllarla şabā ve debūr tırmayup esse gerek. Ādem oġlını taşlar altında (7) çüriyüp qalsa gerek. Ne mal fāide itse gerek ne esbāb ne iḥvān meded (8) itse gerek ne aşḥāb ne ululuk kurtarsa gerek ne cāh ne memleket fāide itse (9) gerek ne sipāh. Cümlesi hemīn bir dest-māl-ile silinse gerek. Kisrā ve dārā n'oldı-y-ısa heb (10) eyle olsa gerek.

TE'ESSÜFĀT:

Çün āḥir böyle olacaġın bilüriz. (11) ‘Acebdür ki bu dünyāya ‘abeş çalışınız. Her gün emele meşġul olup ecelimüz aḥmazuz (12) ve bu çürük ḥālimüze rāzı olup ḥalelimüz aḥlamazuz. Her dem emīn yürürüz sürür-ı iġtibāt-ıla (13) Hiç bilür miyüz ki menün bize mürtebiḫ olupdur nice irtibāt-ıla. Ölüm ḳapumuza gelmişdür (14) içerü girmek ister ve ecel cellādı ḳarşumuza gelmişdür ḥaḅerin çeker. Biz henüz (15) fariġ olup otururuz ya ḳalkup yimek yirüz ya yatup uyuruz ḥaḅeri tōḳunmayınca (16) bedenimüz tuymaz ve niçesi yitişmeyince cigerimüze koymaz. Melekü'l-mevt geliyoruz biz (17) gülerüz. Ammā gelüp yapışacaḳ ne inlerüz. Ḥayf şol ‘ömre ki ‘abeş yire geçürdük. (40) (1) ġāyet oldı ve yazuḳ rūḥa bedene ḥayy geldi māyit oldı. Biz yād yāda (2) qalduk dönüp vāşıl-ı ‘Arafāt Ḥacc tamām oldı biz anlara ḳaçan irevüz heyhāt. Ah ki (3) esef Ya‘küb Yūsuf rīḥına yitişmez gitdi ve n'idüm eli maḫlūb etegine yapışmaz gitdi. (4) Ḥasret bize ki halk buşrā olalar biz ‘umyān ḳalavuz ve ḳarşumuzda āb-ı ḥayāt tura bize (5) zuman ḳalavuz. Bizden şonrā gelenler yolları bulalar biz ḥayrān ḳalavuz. Yoldaşlarımız (6) sarḥoşluġından ayıla biz sekran ḳalavuz. Tırmayup biz emeli taşdik idevüz. (7) Ol bizi teḳzīb ide ve her dem biz hevāya muḫi‘ olavuz ol bize ta‘zīb ide.

Bize oñmağa (8) çäre yokdur. Eger andan hidāyet irmezse ve biz işlāh olmağa müdded yokdur. Eger andan (9) ‘ināyet irmezse bir gün bir günāha tevbe iderüz yine irtesi dönerüz. Bir vaqt bir hayra (10) ikdām iderüz yine bir sâ‘atden uşanuruz. Hısta oluruz ‘ibret gelür yine sıhhat (11) buluruz. Bayağı şiddet gelür müttakī oluruz yine belā gidicek bayağı dostlarımız olur (12) her cānibden hic biz hāzer eylemezüz nevāyibden. Bir maşlahatımız düşerse baqaruz taqvīme. Hiç muqayyed (13) olmazuz dīnimüzde taqvīme. Bir gişi t̄ali‘ ini bilmekle ne olur. Çünkü t̄ali‘ inde olan elbette (14) olur. Gişinüñ başına yazılan tamam gelür. Hemīn arada hedeyān-ı mūneccim kalur. Eger tevbeñ (15) cem‘ olursa ‘azīmetle sâ‘atüñ hemīn sa‘ddür ve eger hıbb-ı dünyā muqārin olursa kesele (16) kırān-ı nahseyn ol durur. Eger hevāñ zūhali şehvetüñ mirrihine muqārin olursa burc-ı ğafletüñde (17) gönül iklimi harāb u virān olur ve eger ikbālūñ kameri ictihādūñ müşterisi-y-ile (41) (1) cem‘ olursa derece-i himmetüñde derūn-ı diyāri tamām ābādan olur. Eger sa‘y iderseñ gönül (2) mürġını hālās itmeğe bir nefesdür. Hiç beden hicābından qorkma ki bir avānuq kafesdür. (3) Sen anı yıqmaq ardınca ol çün āhır yıqılsa gerek sen anı bozmaq ardınca ol çün (4) āhır bozulsa gerek.

TEVBIHĀT

Nice bir gönülden çıkarmazsın (5) bir kudüret-hāne(y)i ve nice bir ma‘mūr idersiñ bir yıkılıcaq virāne(y)i, nice bir çalışasın bu hışal-ı (6) mezmūmiye ve nice bir sa‘y idesin bu erzāk-ı maqsūmeye. Nice bir hāli olmayasın (7) envā‘-ı ta‘lil-den ve nice bir ğāfil olasın āhvāl-i tahvilden nice bir ayrılāsın ehasdan (8) ve halilden hiç kimseye haber şormayasın ol sebilden. Elbette bir gün senüñ daħi olsa (9) gerek raħilūñ elūñden gitse gerek kesiruñ qalilūñ. Hemīn ‘amel olsa gerek yanūca nezilūñ (10) qabr içinde olsa gerek mebitūñ ve makilūñ. Hiç fikr ider misin ki ol vaktde n'olsa (11) gerek malūñ qabrūñ riyāz-ı cināndan bir ravza-i enīka mı ola veya hıfer-i nīrāndan (12) bir hıfre(y)-i ‘amīka mı ola. Nice ‘āşiler olur ki müte‘annit olur işrār-ı zūnūbda ve müteqallib (13) olur firāş-ı ‘uyūbda. Bir gün mizmar u miżher müskir ü münkir-ile ‘işret ü envā‘-ı melāhī (14) ve hezar-ı maşhara-i velahī ile soħbet iderken nāġāh mevt eli tıtar yaqasını unutturur (15) aña evlādını ve nisāsını. Naql eyler ol hālinden qabrine. ‘Arz eyler ol hāl-ile Rabb'ına (16) ‘iş ider-ken ni‘ām-ı ġāriyye ü rāyiha ile na‘ş üstinde yatur bir niçe nāyiha ile (17) soħbet ider-ken yārān-ıla serā-perdeler ardında mişāħabet ider olur yılānlarla qabri (42) (1) çuqūrında hayf saña ki bedenüñ şahih olduğca saqamuñ artar ve ‘ömrüñ riyāda olduğca (2) işmüñ artar. Eger bir ‘ibādete kaşd iderseñ rahldan batı olur

riclũñ ve eger bir hevāya (3) dũriřürseñ ‘uşarıdden serī‘ olur fi‘lũñ. İřdāmun şatvesi dāim řatāya ve zelīle (4) dōner ve niyyetũñ imřiyyātı her dem yarāmaz ‘ameledũr. Eger barmagũña bir ip bağlarsan bir şaziyye (5) anmağ-řũn unıtmazsın. Bir ‘uzvunda nice şamarlar bağlanmışdur niřũn Rabb’ũñi anmazsın niyyetũñ (6) Hāř’dan yaña amma teveccũhũñ hevā dārinadur ve seferũñ dost işlimine amma şılavuzun (7) şehvet diyārinadur. ‘Ömr rāhilesi mũřārif-i menzil-i ecel oldı bī-vecel yũrũrsin (8) ve řayāt sefinesi muřārib-i sāhil-i āřiret oldı bī-şaber şurursın. ‘Ömr řav’inden (9) bir şafak şaldı henũz rũhuna rařmuñ ve himmetũñ yok ve şayat nũřhasından bir ramaķ (10) şaldı henũz nefsũñe esefũñ ve řefķatũñ yok. Niçe tazyi idersin bu ‘ömr-i şavili ve nice (11) yũklenũrsin bu vizr-i şakili. Ğafletle geřürdũñ řebābuñı ve řuvvetũñi ve řāhillię-ila geřürũrsin (12) eyyām-ı kũhũletũñi. Ğalbũñ řarāb olmışdur řaberũn yok ve endāmuñ tũrāb olmışdur nazaruñ (13) yok. Ğuvāñ kavā‘idi mũnhedim olmışdur mu‘ādil-i heremle. Sen anı ıraķ meremmet idemezsin. (14) Yũzbiñ kez nedem-ile ne dehr saña vā‘iz olur ne řavādiř seni mũķiz olur. Umũruñũñ (15) ğāyeti acı saña oldur ki şararı çok ola nefsũñe şikmet şaberlerinde eyi misin hemişe bāķilden (16) ve nefis eřādiřinde efşaşsın. Seřbān-ı vābilden cihān cīfesinde eş’absın (17) kelbden ve dũnyā hilesine ağlebsin şa‘lebden şırşun şıfatı ziyādedũr zũbabdan (43) (1) ve řama‘ũñ başarı ebşardur ğurābdan. Emelũñ başını a‘şaşdur remilden ve řehvũñ (2) şavvası ekřerdũr nemilden. Eger nař‘-ı ‘ācilde řalıřursañ rũh gibi segirdũrsin ve eger besaş (3) ācilde dũriřseñ piyādeden eksik yũrũrsin. Eger şerre yiler olursañ ecresin (4) cevād-ı eşhebden. Eger şayra gider olursañ ebřāsin a‘rec-i it‘abdan. şol (5) şadar te‘hīr idersin ‘ibādeti ki vaķti geçer kılinmaz olur ve şol şadar tesvif idersin. (6) zekātı ki yıl yıla girişür bilinmez olur. Hāķ-ıla mũķāleme itseñ řadruñ evsa‘ olur başrdan (7) ve Allah-ile mũnācāt kılsan řalbũñ ezyaķ olur şabirden. Dũnyā ‘ařķında řut ki (8) ‘azrasın ve āřiret zũhdinde şanki başarısın şaleb-i ‘ācilde (9) şaderisin ve şaleb-i ecelde cebrīsin. Ğankı mezşeb ki ğarezuña muvāfiķ ola mezřebũñ oldur ve şankı meşreb ki (10) mizācuñā hoş gele meřrebũñ oldur Cesedũñ mescidde ve řalbũñ öñdedũr. Sen bir (11) vādide ve dīn bir vadidedũr. Elbette şunı bilmek gereksin ki zaşmet çekmeyince iş olmaz (12) ve şiddet görmeyince maķřũda irilmez gerekse ol zaşmeti dār-ı fenāda çek gerek dār-ı (13) řarārda çek gerekse bir řaķ yıl bunda ğor gerek ařķāb-ıla nārda. Gerekse řalbũñi (14) yaķ bunda nār-ı merm-ile gerekse yanmağa rāzi ol āteř-i cehennem-ile gerekse bir řaķ ğũn (15) bunda aęla řoñunda ‘aķıbet ğülesin gerekse yıllarla cehennemde iñile.

Āhirinde kim bile (16) n'olasın. Öñünde anca aḥvāl u 'acāyib ü ār-içün ḥayret ü hevlüñ yoḡ ve her gün (17) bunca ḥavādiṣ ü nevāib olur niçün ḡayret ü veylüñ yok. Yoḡsa hādiṣe gişinüñ (44) (1) gendüye olmayınca koymaz mı veya ecel yitişüp ölmeyince tuymaz mı? Hiç fikr eylemezsin ki şol nāz-ıla (2) bislenen bedenüñ haşerāta kuvvet olsa gerek ve oranı birātları begenmez-iken merkebüñ tābut olsa (3) gerek. Yıllarla yir altında kalsañ gerek ve cemī'-i 'āzañ çürüyüp toprak olsa gerek. (4) Bunları fikr eyleyüp yürür-iken nice kılķıp turursın ve bunları mülāḥaza idüp tırabilür-iken (5) nice gezüp oturu bülürsin. Ne ḥuzūr-ıla yimek yirsın ve ne ḥāl-ile yatup uyursın (6) sen ḡāfil yürürsin kefenüñ bizi toḡınmış ve maḡberün taḡtaları yonılmış cenāzeñi maḡbere kim (7) iledecek gine gendü yoldaşlaruñ ve üstüne toprak koyup gidecek yine muşāhiblerüñ (8) ve ḡardāşlaruñ bir kaç gün senden şoñra melül olup ağlarlar. Yine senüñ-ile nice gülerlerse (9) sensüz daḡi şöyle gülerler. Çün anları āḡir koyup gitseñ gerek. Şimdiden terk idüp (10) vāz gelseñene. Çün anlar sensüz şoḡbetler idüp gülseler gerek. Sen de anda gülecek (11) iş itseñene. Ne fāyda şimdi anlaruñla bile yilesin. Şoñra anlaruñla ḡalasıñ ağlayasın.

TE'ESSÜFĀT:

(12) Yazuḡ ki göñül Yusuḡ'ını şehevāt-ı felātında hevā çāhına düşürdüñ (13) ve ḡayf ki cān Yūnus'ını heyūla denizinde ḡabī' at-ı ḡütünun ağzına virdüñ. 'Aḡl (14) Zekeriyasını cehl bıçaḡusıla biçdüñ ve rūḡ Yaḡyasınun ḡulm eli-y-ile ḡanın yire dökdüñ. (15) Nāyire-i şehevāt-ıla göñül ekinlerini yaḡduñ ve ye'cūc-ı fesādāt-ıla derūn-ı 'imāretini yıkduñ. (16) Eger ḡamāyim-i 'inayet deşt-i ḡulūbı şıvarmazsa rūḡ iḡliminüñ kaḡt-ı ḡanūt-ıla işi āḡir olur. (17) Eger zū'l-ḡarneyn-i tevfiḡ irade-i sedd yapmazsa ol Ye'cūcler derūn-ı diyārınuñ külü göḡe savurur (45) (1) inşāf budur ki işimüz bizüm inşāfdan geçüp turur. Muttaşıl gendüzümüze düşmez işleri (2) işleyüp tıruruz. 'Ömrimüz ḡalil-i ekşerin geçürdük ta' l'il-ile ve ḡalanını daḡi dükeci yürürüz (3) tesvīf ü te'mille kimdür ki ta'accüb ider Yūsuḡ'uñ şemeni baḡsini. Her gişi bir anı lezzete (4) şatar nefsin. Vaḡti şol ḡadar geçürdük ḡaşad vaktinde ekmelü olduk. Şaḡalımız (5) ağardı hiç āḡiri yoḡ fesādımızuñ gitmelü olduk. Her gişinüñ ḡālını şoraruz hiç (6) şormazuz ḡālını fuādımızuñ. Fevāhiş-i 'uyub egerci şabāda daḡi ḡabiḡa olur. Ammā (7) şeybden şoñra aḡbaḡ olur ve kebāyir-i zenub. Egerci her gişiden faḡiḡa olur. Ammā (8) 'ulemādan ḡatı efzāḡ olur. ḡayf bize ki hiç fikr eylemezüz ki n'olur ḡālimüz yevm-i tenadda ve hiç (9) mülāḡaza eylemezüz ki nice tıruruz yevm-i yakimü'l-eşhadda yaḡın

olmuşdur ki müteveccih olavuz (10) bir tarîk-ı aş'iyat. Ammâ ne zâde malîñuz ne merkebe 'ömrümüz düğümlü oldı dükenmez murâdâtımız (11) hayf ki ba'âletle geçer şol şerîf-i evkâtımız. Bedenümüz 'ibâdetde, dil dünyevî murâdda, cismümüz (12) Rûm'da, Qalbimiz Bağdad'da önümüzde turur araymazuz ve maqşûd qarşumuzda turur ve erimezüz (13) ittifaq itdük 'abeş yire bu 'ömrün zeminini ve isrâf eyledük yok yirlere bu hayât şemenini (14) 'Âkıbet bildük ki biz ğabn-ı 'uqûdımız ğabn-ımiş ve ol cemî' eyü şanduklarımız ba'z zann-ımiş. (15) Ammâ ne fâyide olur 'ömr harc olup mağbûn olduqan sonra ve ne 'âide olur muşîbet (16) yetişüp maħzun olduqan sonra

TENBİHÂT:

Eger zünüb marazlarına (17) 'ilâc iderseñ ecel yetişmedin gerek ve eger günâh sitemine tedârik iderseñ kalbe irişmedin gerek (46) (1) 'ibâdetün kabûli niyyata göñ(-göre) olur ve a'mâlün revâcî 'azîmete göre olur. Sa'id oldur kim (2) niyyeti nâkî ve nâşî' olur ve illa cemî'-ı â'mâlî heba vü zayî olur. 'Azemât-ı sahih gerek ki hasenât semâya (3) 'urûc ide ve niyyât-i pâk gerek ki âmâl 'âlem-i süfliden ħurûc ide. Çün 'ibâdetün (4) melik-i quddüse idersin. Öyle gerek ki ef'âlün tâhir ü muqaddese ola. A'mâlde şafa u nazret gerek (5) kabûl olunmaz ol 'amel ki müdenness ola. Cehd eyle ki derat-ı riyâyı ğasl idesin a'mâlünün (6) şafahtından ve sa'y eyle ki ef'âlün masuñ ola tekellüfüñ nefahâ-tından. Eger dâyim teyakquzda (7) olmaz-ısañ bari ki ğâh mütenebbih ol. Eger şâlihinden olmaz-ısañ bari anlara müteşebbih ol. (8) İstifsâr eyle ħaberlerin, tetebbu' eyle eşerlerin, gördükce ta'zimler eyle ve buluşdukca (9) tekrîmler eyle. Mümkün olduqça anlarıñla mücâleset eyle ve fırsat bulduqça anlarıñla (10) muşâhabet eyle.

TERĠB-İ MUŞÂHEBETÜ'L-ŞULEHA:

Soħbetlerinün (11) nefesde muħkem tesiri olur ve kavillerinün qalbde kavî taqrîri olur rûhları-y-la (12) dünyâda muşâhebet ħâşıl olur. Ol münâsebet âħiretde mücib-i şefâ'at olur. (13) Ğişi gendüyi bir tã'ifeye nisbet itse ol tã'ife daħi anı girü qomazlar. (14) Anları bir velîmeye da'vet itseler aña içinden var git dimezler. Gendülere bir eylük (15) irişse elbette aña daħi bir hisse virürler. Her ne ħâlde olurlarsa anı daħi (16) görürler gözedürler. Nitekim bir ğişi eşrâr-ıla muşâhabet itse şurûrdan nâ-emîn (17) olur. Her ne belâ ki anlara yitişe bu daħi anlara qarîn olur. Anlarıñ günâhlarınıñ (47) (1) 'uqûbeti bile çeker ve onlara yitişen muşîbet buña daħi irer. Hem-

çünân hayr daği böyledür (2) Anuñ hükmi ne ise bunuñ daği eyledür. Zıdd zıdduñ mir'atı olur. Birinüñ hālinden (3) biri kıyās olunur. Gişi cehd itmek gerek ihvānı ahyār ola ve sa'y eylemek gerek ki (4) yoldaşları ebrār ola, tā elbir idüp ta'ata çalışalar. Birbirinüñ kuvveti-y-ile (5) 'ibādete dürüşeler. Mağşūd cihāna gelmekden 'ibāretdür. Yoğsa kalanı anuñ-çün (6) āletdür. Her millet gendü yolunca buña yilerler ve her tā'ife dinlü dinince çalışırlar.

HİKĀYET:

(7) Ba'z kāmillerden rivāyet olunur ki Çin vilāyetinde bir şavma'aya ma'ye (8) uğramış. Taşradan yā rāhib diyü çağırılmış. Hiç cevāp gelmemiş āhir üçüncü çağırcağ (9) taşra çıkmış. Ne çağırursıñ ben rāhib degülem dimiş. Rāhib oldur ki anuñ Rabb'ından (10) rehbeti olur ve Allah'dan hayfeti olur temcīd ider cemālini ta'zīm ider celālini. (11) Şābir olur belāsına, rāzı olur kazāsına, hāmīd olur 'ālāsına, şākir olur (12) na'māsına. Mütevażı' olur kudretine, mütezellil olur 'izzetine. Hāşī' olur rehbetine. (13) Hāzī' olur mehābetine. Mütefekkir olur hısābı ve mütezekkīr olur 'azābı. Nehārī şayim (14) olur ve leyli kāyim olur. Giceler uyımaz havf-ı nār-ıla ve evkātı geçer mesā'ile-i milk-i (15) cebbār-ıla rāhib olan kimse ne dāyim bu şıfatlu gerek zātı ādına muvāfıq olup (16) bu sīretlü gerek. Ben rāhib degülem bir kelb-i 'ağūram dāram. Nefsümi bu şavma'da (17) şaklayup tūruram ki kimseye uqr itmeyem ve bir 'özr ehli zālīm ve mekkārem, halkdan (48) (1) kaşd-ıla ayrılıp 'uzlet iderem ki kimseneye mekr itmeyem. İmdi bir kâfir küfriyle bu kadar (2) inşāf ider. Sen bunca şehādet ve iman-ıla n'eylersin ve ol Hağğ'dan bunca dūr-iken (3) bu miğdār i' tirāf ider. Sen bunca 'uhūd-ı imānuñ-ıla n'eylersin.

TEVBİHĀT:

(4) Nice bir nefsüñi mūrāi' hevāda müseyyeb idüp gezdürürsin ve nice bir kalbün hīlesini (5) gāriyyete ilkā idüp koyuvürürsin nice bir sūğ-ı şübehātda sāk-ı şehvāt üzerine (6) tūrürsin ve nice bir tarīğ-i dālāletde hatavātı hatāyat-ıla atarsın nice bir āmāl (7) ü āmāniya mağrur olup bünyād-ı zamana tayanasın ve nice bir gerdün-ı gerdāna 'itimād (8) idüp mezāk-ı hādeşānda tayanasın nice bir dünyā hevāsında uçarsın ve nice bir tarīğ-ı (9) Hağğ'dan kaçarsın nice bir gönlüñi han idersin ve nice bir hayālātunı kārban idersin. (10) Biraz kalbün'e 'uzlet virüp halvet ko ki pāk ola. Biraz aña riyāzetle cilā vir ki şahīğ-i (11) idrāk ola. Nice bir lezzet-i 'ācileye uyarsın ve nice bir nā'im-i fāniyeye yilersin. Dünki (12) lezzetüñ n'eyledüñ n'itdüñ. Bu gün olacağı

daği tüt ki itdüh āvān-ı şebābda. Bir ta‘til (13) gün yārenler-ile şöbete varmadum. Her ne kadar ibrām itdilerse uymadum. Aħşam (14) geldiler. Eyitdüm: Üşde lezzet geçmekde sizühñile beraber olduğ sizde ta‘ām şıķleti (15) var bizde ol da yoğ.

TEVBİĖĖT:

İmdi cihānuñ cemī‘-ı aħvāli (16) bu minvālledür ve dünyānuñ cümle-i lezzeti bu halledür. Hep āyinat-ı zāyiledür bir yirde (17) tırmaz geçer, cümlesi ‘itibarāt-ı fāniyedür. Āħmak oldur ki aña i‘tibār ider. Belī insan (49) (1) ansuz daği olmaz ve beden lezzet sürmeyince dirilmez. Līkin ‘āķil oldur ki anı (2) ķadr-i kifāyetden geçürmez ve anuñ taħşili için ardına uyup tırmaz. Bir lezzet-i fāniyi (3) ele getürmek için bunca lezzet-i bāķıyye(y)i bırakmaz. Bir laħza ‘ācil şafāsı-çün ebedī (4) ācili ardına atmaz. Bir iki gün gülmek-içün yıllarla ağlamağı iħtiyār itmez. Bu ķadar (5) ‘ömrühñ hużürü-çün aħķāb-ıla cehennemde ķarār itmez. Dünyānuñ ne müddeti olur. (6) Çün āħirete ķıyās olına. Mütenāhīyyenün ne kadarı olur çün ġayr-i mütenāhiye (7) nisbet kılına. ‘Acebdür şol aħmaklar ki dünyā nevası-çün müteđahħir olur ve bir ādemi (8) şiddet yetişürse ağlarlar otururlar. Anı fikr itmezler ki şol ‘ömr-i bakīde ya sa‘id olalar (9) ya şakī, ya ‘āşī şayıllar ya müttakī. Eger sa‘id olalar ebedi hużürda (10) olsa gerek. Layenķati‘ şafa ü sürürde olsalar gerek. Çün bir ġişi ki ebedi ‘ömrinde (11) safa süre. Aħmak degül midür ki her anda olmadı diyü ķayura ve eđer şakī olursa ĥod (12) kim bilür kim ĥālī ne ola. Ne dürlü dürlü varġata uğraya. Berzah zaħmetleri mi yoħsa (13) maħşerühñ mi yoħsa cehennemde varacağı yir mi? Çün bu ķadar ġavġa öñindedür hiç (14) anı añup ķayurmaz. Bu birkaç günlük murādāt nedür ki ĥāşıl olmaduğına taşalanur (15) tırmaz. İnşāf idersevüz hemīn ķuru ‘āķil dirilürüz yoħsa bizde ‘aķl (16) yoķdur bilürüz. Şol dünyā maşlahatında birkaç nesne añladuđumuzu ‘aķl şayup (17) tıruruz. ‘Āķil mi olur ol ki gendü eliyle gendüyi oda atar. Şol tatlu canını (50) (1) bir pulluğ lezzete satar hemīn bunuñ cevābı budur ki Allah ‘afv ide dir. Ayruđ añmaz (2) evet bir aķçalıķ nesnesini bu ķadar tevekküle itmez.

TEESSÜFĖT:

(3) Ėayf ki bilmezlikle rüzġarımız geçdi vah ki uş uşla ‘ömr-i āħir olmalı oldu (4) bir nefes daği sağ olacağumuzu bilmezüz ammā şalāħımızı yıldan yıla te‘ħir eylerüz her (5) yıl dirüz ki gelesi yıl idevüz felān nesne māni‘ dür anı aradan ġiderevüz. (6) Āħir ol gider bir māni‘ daği gelür. Dünyāda evvelen ġişiye mevāni‘ eksük mi olur hiç. (7)

Dünyā maslaḥatlarında ‘avāyika baḳmazuz. Bir mühim olsa hepsini ardumuza atanız. (8) Āḫiret işine gelicek kılı kıldan yararuz ‘aceb şimdi ‘āyık neyi ki diyü araruz (9) bu üslubla nesne ḥāşıl olmaya. Ḥayfında biz daḫi bilürüz hemîn bir eğlencedür ki anuñla (10) gendümüz añlayıyoruz hemîn bizüm ḥālimüz şol ḥastaya beñzer kim bir yirde yatur ol (11) yatduğı yirde ḥāli fāriğur. Beni kalduruñ filan yire iletüñ dir ol yire varıcak (12) ḥuzur bulam şanur. Anda varıcak dahi turmaz egilür. Beni bir yire daḫi iledüñ dimege (13) başlar. Yir ne fāyide ider çün maraz içindedür. Her ne yire varsa zaḫmet bilesindedür. (14) Hem cinan-ı ādem daḫi ‘ömr-ile böyle dirilür. ‘Ömr filan sinne varıcak oñam gibi gelür ol (15) vaḳta varur yine hiç oñmaz. Şimdi uymayan nefis ol vaḳt daḫi uymaz. Eger nefsi şimdi (16) uydurıbilürse uydursın ve illā nefsinüñ ḳahrına bir ‘ilāc fıkır itsün. Yoḫsa (17) bir vaḳta daḫi te’ḫirden ne olur. Hemîn gendü gendüyi aldamaḳ olur. Çün bu nefis ol...

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tezimizin temel amaç olarak belirlediği Maârifnâme’de hangi edebi sanatların yer aldığı konusundan yola çıkarak şiir sanatı ile nesir sanatı arasında beyan ve bedî ilimlerinin incelikleri yönünden ne gibi farklılıklar söz konusu olduğunu tespit için bazı çıkarımlar yapmaya çalışalım. Öncelikle elde ettiğimiz verileri hazırladığımız tablolar üzerinde değerlendirelim.

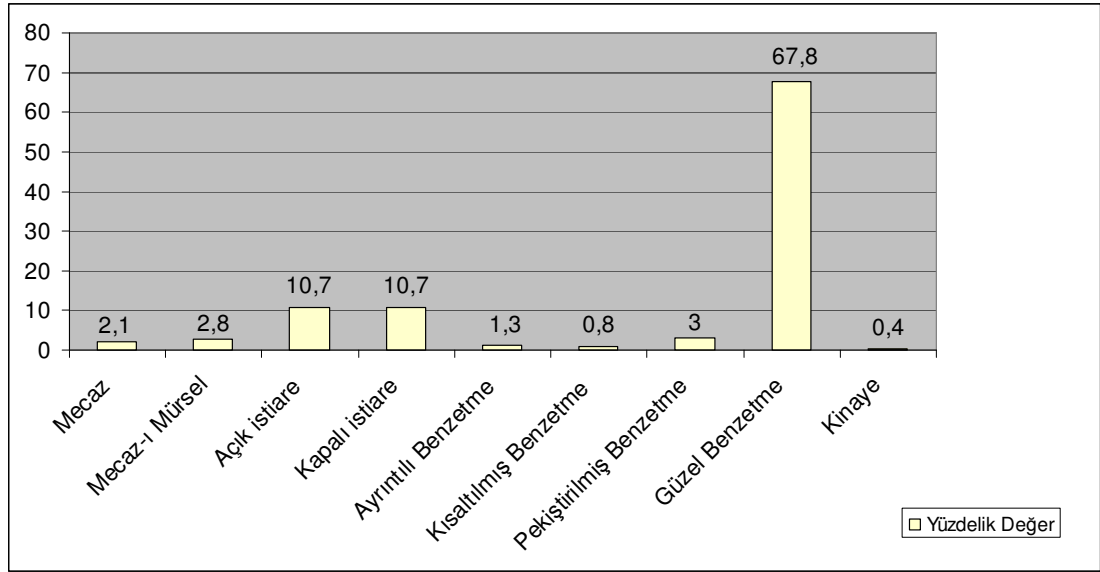
Tablo 4.1: Beyan İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları

SANATLAR		ADET	
MECAZ	Mecaz (Sözcük ve Söz Öbeği Boyutunda)	10	
	Mecaz-ı Mürsel	13	
İSTİÂRE	AÇIK İSTİÂRE	Mutlak Açık İstiâre	14
		Mücerred Açık İstiâre	27
		Müreşşah Açık İstiâre	8
	KAPALI İSTİÂRE	Kapalı (Meknî) İstiâre	20
		Teşhîs ve İntâk Yoluyla Yapılan İstiâre	26
		Temsilî İstiâre	3
TEŞBİH	Ayrıntılı Benzetme	6	
	Kısaltılmış Benzetme	4	
	Pekiştirilmiş Benzetme	14	
	Güzel Benzetme	310	
KİNÂYE		2	
TÂRİZ		0	

Genel başlıklarıyla beyan sanatlarına baktığımızda benzetmeye dayalı sanatların ağırlıkta olduğu bilhassa *teşbih-i belîğ* sanatının % 67’yi aşan büyük bir oranla üsluba hâkim olduğu görülür. Onu % 10,7’lik oranlarıyla *açık istiâre* ve *kapalı istiâre* sanatları takip eder. Çoğunluğu biçimce tamlama kalıbında olan teşbih-i belîğ örneklerinin birçoğu soyut bir kavramın somutlaştırılması temeline dayanır: “*Arsa-i melekût*” (3/17) (ruhlar âleminin arsası), *zülâl-i ismet* (4/1) (masumiyet suyu), *divân-i devlet* (4/1) (saadet hükümeti), *fâlek-i risâlet* (4/2) (peygamberlik göğü)” örneklerinde olduğu gibi... Ayrıca “*sen... bir yek-dâne dürr-i yetîmsin*” (15/8) (sen [Resulallah]...

bir eşsiz incisin)” örneğindeki gibi bu sanata özne ve yüklemden müteşekkil isim cümleleri biçiminde de sıkça rastlanmaktadır.

Grafik 4.1: Beyan İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları (%)

Açık istiâre türlerinin her üçü için de kayda değer oranda örnekler bulunmuş olması, müellifin yaptığı benzetmelerde zengin bir ifade çeşitliliği sunabilmek noktasındaki gaye ve kabiliyetinin göstergesi sayılabilir. Bunun yanında eserde alt türleriyle birlikte kapalı istiâre örnekleri de mevcuttur.

Çok sık yapılmamış olmasının yanında *mecaz-ı mürsel* sanatı için çarpıcı örnekler mevcuttur. Bkz. **Mecaz-ı Mürsel**.

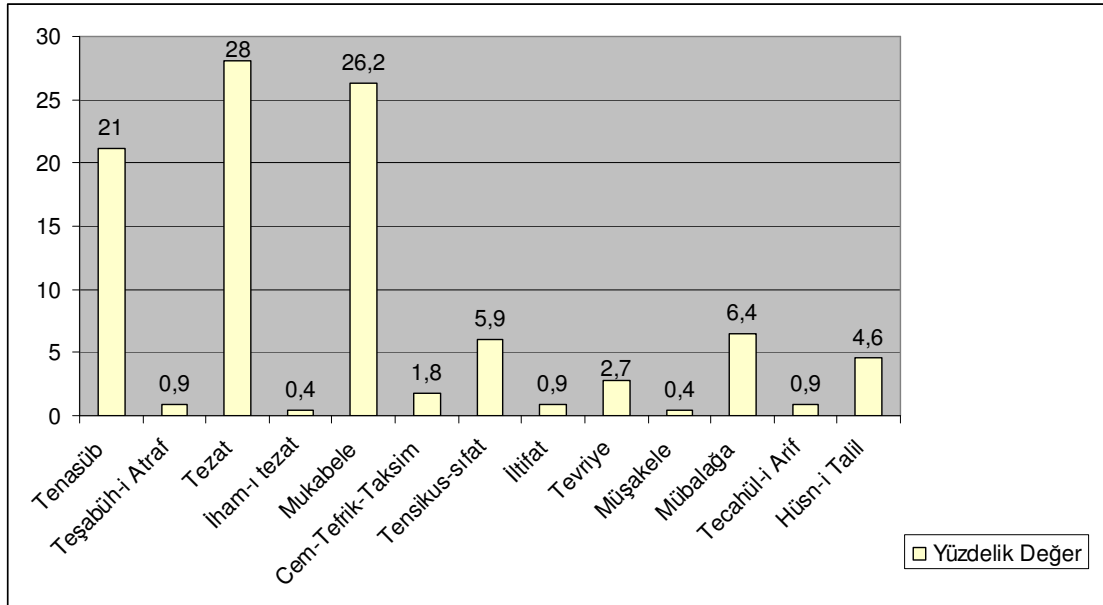
Kinaye sanatına sadece birkaç örnek bulunabilmiş olmasıyla birlikte müellifin üslubuna uygun bir sanat olması açısından eserin devamında daha fazla örneğe rastlanabileceğini düşünüyoruz. Kinaye ile yakından ilgili bir sanat olan *tariz* sanatına ise hiç rastlanmamıştır. Bunu eserin didaktik gayesiyle sanatın hedefinin (dokundurma) birbiriyle uyuşmamasına bağlayabiliriz. Ayrıca eserin sebab-i tahrir bölümünde halkın her tabakasına hitaben yazıldığı ifade edilir. Bu noktada avamı dikkate alarak gözetilen bir üslupta nükteli bir sanatın kullanımında kasıtlı bir tercihin bulunmaması doğal karşılanmalıdır.

Bedî ilminin bünyesindeki anlam sanatlarına gelince % 20'nin üzerindeki oranlarıyla *tezat*, *mukâbele* ve *tenasüp* sanatları öne çıkmaktadır. Bunları % 6'ya yakın oranlarla *tensîku's-sıfat* ve *mübâlağa* sanatları izler. Bu oranlar bizi zikredilen sanatlarının, anlam sanatları içerisinde sadece şiire özgü olmadıkları öngörüsüne ulaştırır. Tezat sanatı şiir olsun nesir olsun kuşkusuz vazgeçilmez bir ifade süsüdür. Kendi içinde geçirdiği tekâmül süreciyle ifade yönünden çeşitli düzeylerde kullanılabilir. Maârifnâme'de tezat sanatının hemen her estetik düzeyde örneğine rastlanabilmektedir. Yine kimi kaynaklarda tezatın bir kolu olarak zikredilen mukâbele sanatı içinse yazının devamında özellikle bir bölüm ayrılacaktır.

Tablo 4.2: Bedî' İlmi Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları / *Anlam İle İlgili Sanatlar*

SANATLAR	ADET	SANATLAR	ADET
TENASÜP	46	İHÂM-I TENASÜP	0
TEŞÂBÜH-İ ATRÂF	2	LEFF Ü NEŞR	0
TEZAT	61	RÜCÛ	0
İHÂM-I TEZAD	1	TECRİD	0
MUKÂBELE	57	TEKRİR	0
CEM-TEFRİK-TAKSİM	4	TERDİD	0
TENSİKÛ'S-SIFÂT	13	TEVCİH	0
İLTİFAT	2	İSTİHDAM	0
TEVRİYE	6	İDMÂC	0
MÜŞÂKELE	1	TE'KİDÛ'L-MEDH BİMÂ YÜŞBİHÛ'Z-ZEM (YERGİ EDASIYLA ÖVME)	0
MÜBALAĞA	14	TE'KİDÛ'Z-ZEM BİMÂ YÜŞBİHÛ'L-MEDH (ÖVGÜ EDASIYLA YERME)	0
TECÂHÛL-İ ÂRİF	2		
HÛSN-İ TA'LİL	10		

Grafik 4.2: Bedi' İlmî Kapsamındaki Edebi Sanatların Eserin Tahlil Edilen Kısımındaki Kullanım Oranları / *Anlam İle İlgili Sanatlar* (%)

Sıkça kullanılmasının yanı sıra aslında **tenasüp** sanatının düzyazıya has bir anlatım tekniği olan betimlemeden ayrılabilmesi ve tam bir estetik sanat hüviyetini kazanabilmesinin metnin sergileyeceği şiiriyet derecesiyle orantılı olduğunu belirtmek gerekir. Düzyazıda birbirleriyle bir bakımdan ilgili sözcüklerin sıralanması çoğunlukla bir ortamın ya da bir durumun betimlenmesi düzeyinde kalır. Bu ise bir anlatım özelliği olmakla birlikte tek başına edebi bir sanat sayılmaz. Dolayısıyla tenasüp sanatının şiir için daha uygun bir sanat olduğu söylenebilir. Maârifnâme'de ise genel olarak müsecc nesir üslubu gözetildiğinden anlatımın şiiriyet düzeyi bu sanat için uygun bir zemin teşkil eder. Yine de verilen örneklerde tenasüp teşkil eden ifadelerin yer yer betimleme anlatım biçimine yaklaştığı da olur. Bkz. **Tenasüp Tensiku's-sıfat** sanatı da tenasüp gibi betimlemeye yönelik bir sanat olduğundan nesir için uygun bir sanattır. Daha doğrusu tenasüp için söylediğimiz gibi bir anlatım tekniği olarak nesirde kolay ve işlek bir kullanımı bulunmakla birlikte sanat değeri ifade etmesi noktasında tensiku's-sıfat da şairaneliğe muhtaçtır. Şiirde kısa sözcük öbekleriyle sağlanan bu sanat, nesirde çoğunlukla cümlelerin geneline yayılır. Ayrıca bu sanat çoğunlukla benzetme sanatıyla iç içe olarak yapılır. Örnek olarak:

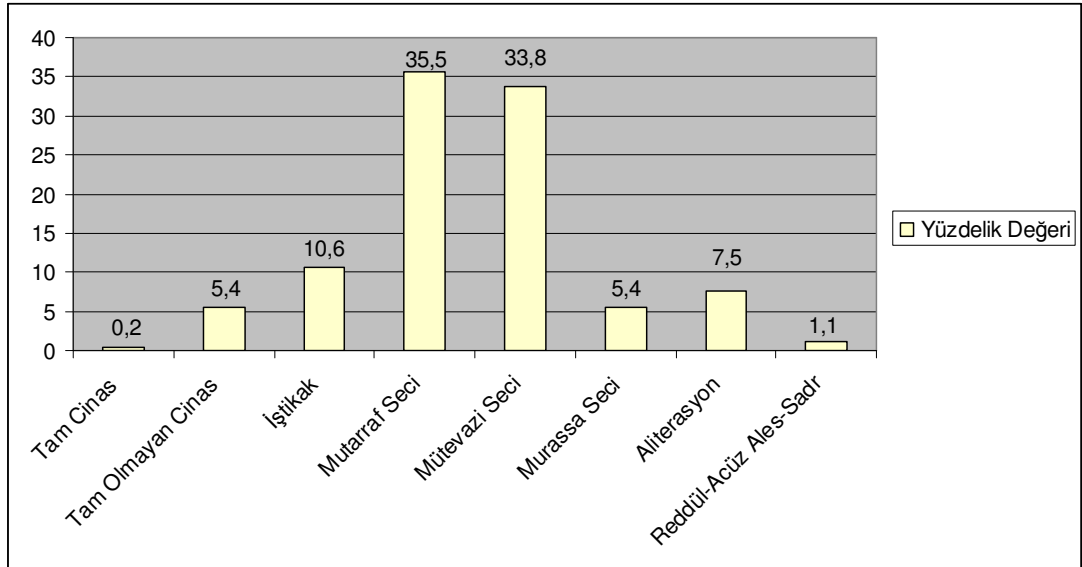
“...anlar bir kavmdür ki anların vücūdı ‘āleme ni‘metdür ve anlar bir tâyifedür ki sultân-nişân ve gedâ-şüretdür cān iklimimin şâhlarıdur ve gönül velâyetinüñ pādîşâhlundur...” (3/11-13) cümlelerinde enbiya ve evliyaya dair vasıflar sıralanırken benzetmeler yapılmış ve verilecek nitelikler birer tamlama kalıbına sıkıştırılmamış, cümlenin bütünüyle sağlanmıştır. Bu sanata yakın bir oranda kullanılan **mübalâğa** sanatı ise heyecana bağlı bir sanat olarak şiirde de nesirde de yerini daima muhafaza etmiştir.

Bütün sanatları tek tek ele alırsak da şu kadarını söyleyebiliriz ki müellif övgü ve yergide genel olarak benzetme sanatlarına dayalı bir üslup benimsemiş, daha ziyade ustalık gerektiren sanatları (*kinaye, tariz, rücû, tevcih, tecahül-i arif, te’kidü’l-medh bimâ yüşbihü’z-zemm, te’kidü’z-zemm bimâ yüşbihü’l-medh*) nadiren kullansa da üslubunu bu sanatlarla süslemek gibi bir kasıt gözetmemiştir. Bunda kuşkusuz eserin didaktik bir amaçla yazılmasının ve her kesime hitap etme hedefinin tesiri büyüktür. Yani sanat için değil “toplum için sanat” öncelenmiştir, diyebiliriz. Eserde övgüler genelde Allah’a ve din büyüklerine; yergilerse insanın nefsi arzularını harekete geçiren unsurlara -bilhassa insanın manevî formasyonunu engelleyici ve insanı bu yönden köreltici bir kavram olarak- dünyaya yönelik olduğu için sanatçının bu sanatlardan kaçınması doğaldır. Çünkü bu sanatlarda çoğunlukla sergilenen nükte yeteneği, yapılan övgüyü ya da yergiyi gölgeler ve tesirini hafifletir. Yani hakaret düzeyindeki bir söz bile çarpıcı bir nükte ile verildiğinde kulağa itici gelmeyebilir. Bunu karşıt bir yorumla övgü için de düşünebiliriz. Kısacası Sinan Paşa’nın bu eseri telif ederken sanat yapma ve üslubunu çarpıcı noktelerle süsleme amacıyla olmadığı açıktır. Bunun yanında anlam sanatlarının kullanımında kimi zaman müstesna bir yetkinlik sergiler. Kelimelerin gerçek yan ve mecaz anlamlarından birden fazlasını kast ederek ya da diğer anlamlarıyla çağrışıma açık olacak biçimde şumullü bir üslup sergilediği olur. Bu bakımdan anlam sanatlarının birkaçının aynı ifadede toplandığı seçkin örneklere de rastlanmaktadır.

Tablo 4.3: Bedî / Sözcüğe Dayalı Sanatlar

SANATLAR			ADET
CİNAS	Tam Cinas	Basit Cinas	1
		Mürekkep Cinas	0
	Tam Olmayan Cinas	Cinas-ı Mütəkârib	4
		Cinas-ı Nakıs	12
		Cinas-ı Muharref	1
		Cinas-ı Hattî	1
		Cinas-ı Kalb	1
İŞTİKAK			37
SECI	Mutarraf Seci		123
	Mütevâzi Seci		117
	Murassa Seci		19
İRSAD			0
ALİTERASYON ve ASONANS			26
REDDÜ'L-ACŪZ ALE'S-SADR			4
AKİS			0

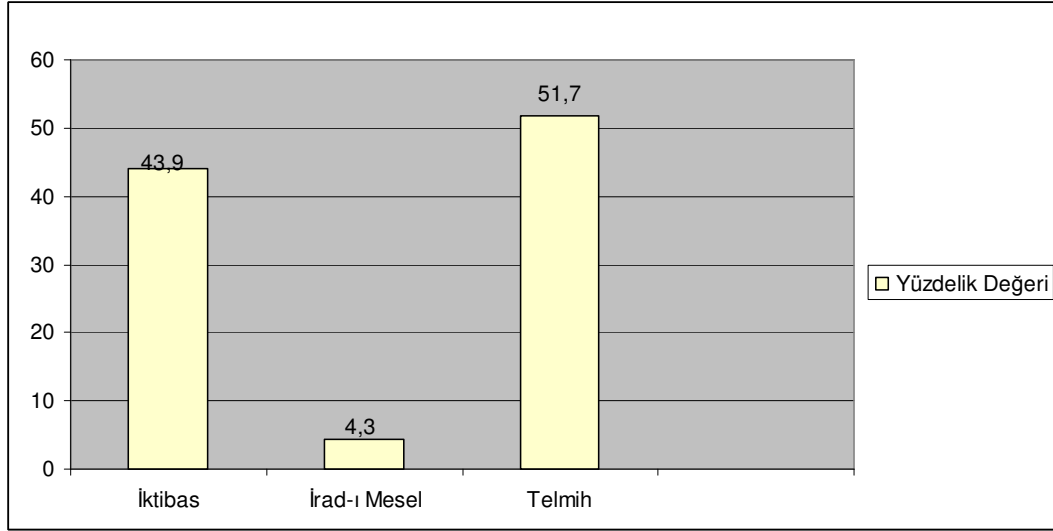
Sözcüğe dayalı sanatlarda ise eserin üslubunun büyük ölçüde üzerine bina edildiği *seci* tabii ki en fazla orana sahiptir. Murassa seci kalıbına nadiren varan genelde mutarraf ve mütevâzi seciyi esas alan eserde cinas sanatına da örnekler vardır. Daha ziyade -yaygın olarak tunç kafiye diye bilinen- *eksik cinas (cinas-ı nâkıs)* örneklerine rastlanmıştır. Tam cinas sayılmayan bu tür ise aynı zamanda mutarraf seci kapsamına giren bir kafiye sanatından ibarettir. Belagat kaynaklarında pek zikredilmeyen ancak çağdaş kaynaklarda sıkça değinilen *aliterasyon ve asonans* sanatlarının da seci sanatından beslendiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü ünlü veya ünsüz seslerin tekrarına dayalı bu sanatlar müsecca nesir bünyesinde ancak seci perdesi altında kendilerini gösterebilmektedirler. Cümleleri bütünüyle kendine kilitleyen seci sanatı kafiyeyi oluşturan seslerin dışındaki uyumları perdeler.

Grafik 4.3: Bedî / Sözcüğe Dayalı Sanatlar (%)

% 10,6'lık bir oranla *ıştikak* sanatı da belirgin biçimde kendini göstermektedir. Genelde müellifin Arapça'ya hâkimiyetinin bir göstergesi sayılan bu sanatın Maârifnâme'de sadece % 10'luk bir oranda kullanılmış olması Sinan Paşa'nın bu sanatı zengin lügat bilgisini sergilemek için bir araç olarak görmediğini gösterir. İştikak gibi aralarında kökteşlik ilgisi bulunan sözlerin kullanımına dayalı bir başka sanat da *reddül-acüz ale's-sadr* sanatıdır. Bu sanat kökteşliğin dışında başka ilgileri de kapsar. Ancak eserde bulunan birkaç örnek iştikak ilgisine dayalı örneklerdir.

Tablo 4.4: Bedî / Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar

SANATLAR	ADET
İKTİBAS	51
İRÂD-I MESEL	5
TELMİH	60

Grafik 4.4: Bedî / Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar (%)

Eserimiz (Maârifnâme) bir ahlak kitabı olması yönüyle İslam'ın temel kaynaklarından sıkça **iktibaslar** yapar. Birkaç hadisin dışında bu iktibasların hemen hemen tamamı Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerden oluşur. Alıntılanan ifadeler şiir sanatında olduğu gibi cümle akışına uygun olarak zikredilmiş ancak nazımdaki gibi bir ya da birkaç sözcükle sınırlı kalmamış, çoğunlukla ayetin bütünü iktibas edilmiştir. Eserin didaktik gayesiyle bire bir örtüşen **irad-ı mesel** sanatının % 4,3'lük bir oranda kalmasını ise tamamıyla müellifin üslubunun doğallığıyla izah etmek gerekir. % 51,7'lik oranıyla **telmih** sanatının da kayda değer bir kullanım düzeyinin olduğu görülür. Genelde İslam tarihinden, peygamberler tarihinden ve İran mitolojisinden olay ve şahısların yanında karakteristik yönleriyle pek çok kozmik unsurun zikredilmesine dayalı örnekler vardır.

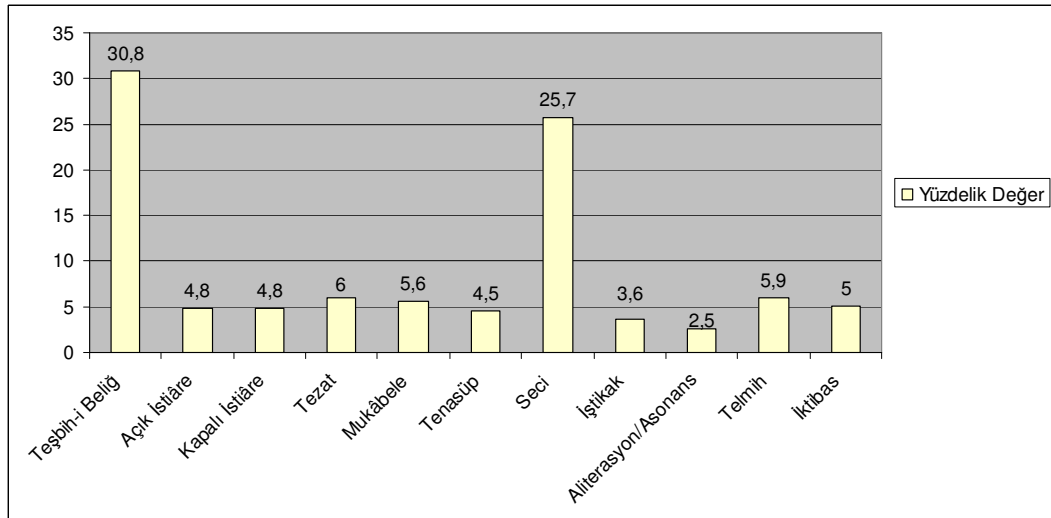
Bu bölümün devamında edebi sanatlarla ilgili olarak yaptığımız incelemelerin toplu bir değerlendirmesi yapılacak nesir veya şiir sanatına uygunlukları yönünden bir tasnife gidilecektir. Ayrıca mukâbele sanatına dair bugüne kadar yapılmış olan tanımlar ve değerlendirmelerle ilgili olarak belirlenen eksikler dile getirilecek, Maârifnâme'den örneklerle yeniden bir tanımlamaya gidilecektir. Sonrasında da eserin üslup özelliklerine dair çalışmalarımız sırasında elde edilen bir takım bulgular paylaşılacaktır:

1. Öncelikle eserde kayda değer ölçüde (20 adetten fazla olanlar) kullanılmış olan sanatları kendi aralarında ayrı bir değerlendirmeye tabi tutarak yüzdeler oranlarıyla veriyoruz.

Maârifnâme'de **en sık rastlanan sanatlar şunlardır:**

- Teşbih-i Belîğ % 30,8
- Açık İstiâre % 4,8
- Kapalı İstiâre % 4,8
- Tezat % 6
- Mukabele % 5,6
- Tenasüp % 4,5
- Seci % 25,7
- İştikak % 3,6
- Aliterasyon/Asonans % 2,5
- Telmih % 5,9
- İktibas % 5

Grafik 4.5: Maârifnâme'de En Sık Kullanılan Sanatların Oranları (%)

Genel itibarıyla sadece bu incelemelere dayanarak bu sanatların şiir kadar nesre de özgü sanatlar olduklarını ortaya koymak güç olsa da nesir sanatına uygun sanatlar olduklarını söylemek mümkündür. Lakin şiir ile nesir bünyesinde kullanımları arasındaki farklılıklara yönelik başka pek çok incelemeye ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan eserin tahlil edilen kısmında oran olarak en az (5 adetten az olanlar) kullanılan ya da hiç kullanılmamış olan sanatlara da göz atmakta fayda vardır. Aşağıda listesini verdiğimiz sanatların bazısı bir veya birkaç defa kullanılmış, bazısı da hiç kullanılmamış olduğu için yüzdeler oranlarını vermeye gerek görmedik.

Maârifnâme 'de **en az rastlanan ve hiç rastlanmayan sanatlar şunlardır:**

- Kinaye
- Târiz
- İham-ı Tenasüp
- Teşabüh-i Atraf
- İham-ı Tezat
- Cem-Tefrik-Taksim
- Leff ü Neşr
- Rücû
- Tecrid
- Tekrir
- Terdid
- İltifat
- Tevcih
- İstihdam
- Müşakele
- İdmac
- Tecahül-i Arif
- Te'kidü'l-Medh Bimâ Yüşbihü'z-Zemm
- Te'kidü'z-Zemm Bimâ Yüşbihü'l-Medh
- Tam Cinâs
- İrsad
- Reddü'l-acüz Ale's-sadr

- Akis

Tabii ki yaptığımız sınırlı düzeydeki araştırmaya göre yine bu sanatların az kullanılma veya hiç kullanılmamalarının sebepleri noktasında genel geçer hükümlere varmak mümkün değildir. Ancak nesirdeki görülme olasılıkları ve nesir dilindeki işleklikleri konusunda bir fikir verebileceğini düşünüyoruz. Bununla birlikte Maârifnâme’de herhangi bir sanatın bulunup bulunmaması konusunu ele alırken mutlaka eserin yazılış gayesini, içeriğini ve bütüyle ilhama ve irticale açık bir ruh haliyle kaleme alındığını göz önünde bulundurmak gerekir. Sonuç olarak mensur bir eser olan Maârifnâme’de rastlanmayan veya az rastlanan bu sanatların kullanımının nasirin kasten bu sanatlara odaklanarak üslubunu süslemeyi amaçlaması koşuluna bağlı olduğu ve tamamıyla kendi doğasının belirlediği bir üslupla yazıldığında bu sanatların görülme olasılığının azalacağı yorumuna ulaşabiliriz.

Maârifnâme’de kullanım **sıklığı orta derecede** olan şu sanatlar da nesir bünyesinde kendilerine yer bulabilmeleri yönüyle değerlendirilmelidir:

- Mecaz-ı Mürsel
- Tensîku’s-sıfat
- Tevriye
- Mübalağa
- Hüsn-i Ta’lil
- Tam Olmayan Cinaz
- İrad-ı Mesel

2. Mukâbele sanatı konusunda “*Anlamla İlgili Sanatlar*” bölümünde yeterli açıklamanın yapılmış olduğunu düşünerek bu bölümde sanatın tanımına özetle değinilecek ve seçilen birkaç örnek yorumlanacaktır. Bkz. **Mukâbele**

Mukâbele sanatı için bugüne kadar yapılagelen yorumların çoğunlukla birleştikleri tanımda bu sanatın karşıt kavramların simetrik dizilişinden ibaret olduğu belirtilmektedir. Ancak bunun dışında görüş belirten belagatçiler de vardır. Daha önce zikrettiğimiz üzere “*Sekkakî ve Tâhîrû’l-Mevlevî*” gibi belagat âlimlerinin açıklamalarına baktığımızda bu sanatın birbiriyle karşıtlığın dışında paralel anlam ilişkileri (*eş-yakın anlam ilgisi, teşbihe dayalı ilgiler gibi...*) bulunan sözcükleri de kapsadığı bilgisine ulaşırız. Kaynaklarda mukâbele sanatının bu yönünün şimdiye kadar

göz ardı edildiği ve sayılı birkaç örneğin nakledilerek sanatın tam kapsamının tayin edilememiş olduğu anlaşılmaktadır. Maârifnâme'den seçeceğimiz örneklere geçmeden önce bizim tanımladığımız çerçevede bu sanatın *“leff ü neşr”* ile olan yakınlığına da kısaca değinelim. Leff ü neşr sanatı büyük ölçüde şiire özgü oluşu sebebiyle kaynaklarda bu sanatın nesir üzerinde kullanımına dair örneğe rastlanmaz. Biz, mukâbeleden daha estetik ilgilerle (*teşbih, mürsel mecaz ilgileri, telmihe dayalı mazmunsal ilişkilendirmeler gibi...*) kurgulandığı fikrinden hareketle leff ü neşri – nesirden tamamıyla soyutlamadan- daha çok şiir sanatı içinde düşünmeyi uygun buluyoruz. Mukâbeleyi ise –yine şiirden hariç düşünmeden- temelde nasirlerin -biçimce mütevazi ve murassa seciyi tercihlerine paralel olarak- zengin kelime dağarcıklarını sergileme gayesinin anlam sanatları çerçevesinde kalıbını bulmuş doğal bir üslup özelliği olarak kabul ediyoruz. Kısacası mukabele sanatının, ardışık cümlelerin birbirini tam desteklemesi için özdeş söz dizimlerine dayalı olarak kurgulanmış nesir üslubunda sözcüklerin ses ve müzikalite uyumunu temsil eden seci sanatını anlam ilgileri yönünden de tamamlayan bir edebi sanat olarak değerlendirmek uygundur. Bu çerçevede mukâbele sanatına birkaç örnek verelim:

“Her kimün ki işinden şafâ ve nazreti ziyâde olur. Elbette âhirinde cefâ ve hasreti ziyâde olur.” (27/17;28/1)

Yukarıdaki örneğe bakıldığında *şafâya* karşılık *cefâ*; *nazrete* karşılık *hasret* sözcükleri sıralanmış, sanatın genel tanımına tam uygun bir örnek teşkil etmiştir. Ancak karşıtlık teşkil etmeyen dizilişlerde de sözcüklerin birbirini karşılaması söz konusudur.

“İ’tirâf-ı ‘acz ü mezellet gibi beşerde vesîlet olmaz ve ikrâr-ı kusûr-ı ma‘rifet gibi insanda fâzîlet olmaz.” (1/5–6)

Sırasıyla itiraf, ikrarı; acz ü mezellet, kusur-ı marifeti; vesîlet ise fazileti karşılamakta ve sözcükler arasında anlamca karşıtlığa değil yakınlığa dayalı bir ilgi bulunmaktadır. *“İtiraf ve ikrar”* bir şeyin kabulü ile ilgili birer çağrışımdır. “acz ü mezellet ve kusur-ı marifet” öbekleri ise insanın zafiyetlerine dair çağrışımlardır. Vesilet ve fazilet ise güzel vasıflardır.

“âdem bu nev içinde ‘ebû’l-eşbâh’ oldı-y-ısa sen ‘ebû’l-ervâh’sın. ol sebeb ni‘met-i teklif oldı-y-ısa sen vâsıta-(y)ı necâhsın” (Adem Peygamber, insanoğlu içinde “Cesetlerin Babası” unvanını aldıysa, sen de “Ruhların Babası”sın, ona teklif nimeti

verildiyse sana kurtuluş vesilesi olma nimeti verildi.) (17/10) Örnekte Âdem (a.s) ile Hz. Peygamber arasında yapılan karşılaştırmalarda onların birbirini karşılayan vasıfları sıralanmıştır. Bu vasıflar arasında sadece derece farkı vardır. Karşıtlık söz konusu değildir.

“*Her hâneyi harâb ider kimseye muhâbâ itmez. Dârânun dârâtını târümâr ider müdârâ itmez.*” (29/7–8) “Hâne/dârât, harâb/târümâr, muhâbâ/müdârâ” sözcükleri ardışık sıra ile birbirine karşılık olarak zikredilmiştir. *Hane ile dârat* (şan, gösteriş) sözcükleri doğrudan yakın anlamlı olmamakla birlikte uhrevi bir perspektifte dünya hayatına dair unsurlardır. *Harab ve tarümar* eş anlamlı, cümlede kullanımları yönüyle de *muhâbâ* (korkma) ve *müdârâ* (güze gülme) sözcükleri yakın anlamlıdır. Bunlardan sadece son eşlemede secinin kullanıldığını; bu bağlamda mukabele sanatının, secinin şekillendirdiği sözdiziminin haricinde de kendini gösterebildiğini görüyoruz.

“*Şol ki ‘âkil ü hür olur. Dünyânun şekli ma‘kûs olur ve ahvâli menkûs olur. Anda mukbil olan müdbir olur ve anda mûsir olan mu‘sır olur. Şâ‘id olan hâbit olur. Muşib olan hâbit olur. ‘Azîz olan zelîl olur, şerîf olan rezîl olur. ‘Âkilleri hayrân olur. Reyânları ‘atşân olur. ‘Ârifleri hâyim olur ve yaqazânları nâyim olur. Vâkıfları nâdim olur.*” (29/1–5) Yer yer eş ve yakın anlam, yer yer zıt anlam çağrışımı yapan sözcüklerin birbirine mukabil gelecek surette ardışık olarak sıralandığı bu cümleler de müellifin mukabele üslubunda akıcılığı yakaladığı çarpıcı birer örnektir.

3. Maârifnâme’yi dil ve üslup yönünden ele aldığımızda tamlama kalıplarından bahsetmek gerekir. Çünkü inşa üslubunun temellerinin şekillendiği, Arapça ve Farsçadan gerek yeni kelimeler gerekse sarf ve nahiv kuralları yönünden yoğun olarak alıntılar yapıldığı XV. yy’a ait bir metinde Türkçenin yapısına uygun çokça tamlama örneği kullanılmış olması gerçekten dikkat çekicidir. Tespit ettiğimiz tamlamalardan örnekler veriyoruz:

“*vücutuñ şerefesi (7/7), kadrüñ kürsîsi (7/11), cihan gencinin miftahı (7/17), arşuñ rif’ati (8/1), risaletüñ gülistanınuñ (8/11), nimetüñ hânına (9/3), saadet göğü (9/11), gönüller sahrasında (10/4), esed dairesinde (10/7), rahmet suyunu (10/8), risalet kademi (12/1), davet besatı (12/1), tevfiik beratı (12/1), cihan halkı (12/1), tevfiik ufku (14/1), gönül kitabı (23/15), ma‘ânî dürri, ma‘ârif dürri (25/5), sözüüm dürleri, felek takı (25/13), can tûtîsi, gönül Mısırı (25/16) ...*”

Kullanım oranı çoğunlukta olan Arapça kaidelere göre kurulmuş tamlamaların ise genel olarak 2, 3 ve 4 sözcükten oluştuğu görülmektedir.

- 2’li kalıp: “*İ’tirāf-ı ‘acz* (1/5), *Ḳādir-i mutlaḳun* (1/7), *Vaḥdāniyyet-i zātında* (1/10), *ṣubḥ-ı vüçüd*, *ḡasaḳ-ı ‘ademden* (1/11), *mir’āt-ı ‘āleme* (1/13), *ḡarib-i ḥikmet* (2/3)...”
- 3’lü kalıp: “*ḥarīm-i kibriyā-yı hüviyeti* (1/9), *bihterīn-i bihterān-ı ‘ālem / ṣadr-ı eyvān-ı nübüvvet* (3/16), *müḥr-i āsumān-ı fütüvvet / esrār-ı eyvān-ı akdes* (3/17), *ser-çeşme-i zülāl-i ‘işmet*(4/1)...”
- 4’lü kalıp: “*hulāṣa-i tavāyif-i benī Ādem* (3/16), *ṣāh-ı memālik-i ‘arṣa-i melekūt māh-ı derecāt-ı ‘ālem-i ceberut* (3/17), *menba‘-ı biḥār-ı feyz-i muḳaddes* (4/1) *‘umde-i iḳānim-i diyār-ı hestī*(4/2–3), *mütemmim beyt-i ma‘mūr-ı şerī‘at / mu‘allim-i rikḳ-ı menşūr-ı tarīḳat/ muḫāṭab-ı ḥiṭāb-ı ‘ālişān-ı fezekkir*(4/5–7)...”

Bunların dışında “*hezār-ı derecāt-ı şems ü menāzil-i kamer*”(5/9) ve *‘imād-ı bünyād-ı eḳālīm-i bālā vü pestī* (4/2–3) örneklerinde görüldüğü gibi nadiren de bağlaçlarla sözcük sayısının 5’e eriştiği örneklere rastlanır.

4. Sinan Paşa, eserinde dilin imkânlarını kullanmakta çok yüksek bir maharet sergilemiş, hemen hemen her kurduğu cümleyi aynı manaya gelen bir ikinci cümleyle desteklemiştir. Bu yüzden eş ve yakın anlamları ifade notasında eserde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler ciddi bir yekûn teşkil eder. Paşa’nın eserlerinin çok zengin bir lügat potansiyeli taşıdığına pek çok araştırmacı dikkat çekmiştir. Bu konudaki istatistikî veriler sonraki maddede eserin telif dönemiyle mukayeseli olarak değerlendirileceği için burada bilhassa onun sözcük seçiminde tercih ettiği “*arkaik*” diyebileceğimiz, Eski Anadolu Türkçesi dönemine özgü sözcüklerden örnekler vermeyi uygun buluyoruz:

“**bigi**: gibi edatı; **kaçan**: ne zaman, nasıl; **gökçek**: güzel, sevimli, hoş; **öykün(mek)ebilür**: taklit etmek, özenmek; **üzil(mek)ür**: kopmak, koparılmak; **sın(mak)ur**: kırılmak/(abdesti) bozulmak; **uvan(mak)ur**: kırılmak; **tulun(mak)ur**: batmak, gurub etmek; **söyün(mek)ür**: sönmek, parlaklığı gitmek; **ırıl(mak)maz**: 1.ayrılmak, uzaklaşmak 2.yorulmak; **irte**: şafak sökme vakti, yarın, **düriş(mek)ürsen**: çabalamak; **yon(mak)ılmış**: yontmak; **sıvar(mak)**: sulamak, su vermek, **gendüzümüz**: kendimiz, şahsımız ” **tarıg(mak)ur**: sıkılmak, daralmak... gibi

5. Bu maddede ise Klasik Türk nesrinin XV. yy'a kadar ve sonrasındaki seyriyle ilgili olarak sunacağımız birtakım veriler çerçevesinde Sinan Paşa'nın eseri ve üslubu hakkında çıkarımlarda bulunacağız.

XV. yüzyıla kadar dönem üslubunun en mühim özelliği, konuşma diline yakın *ve folklorik* olmasıdır. Bu üslupta, cümleler kısadır (ortalama beş kelime). Devrik cümle kullanımı, bu metinlerde yaygındır. XV. yüzyıla gelindiğinde ise Türkçe, sadece halkın konuştuğu bir dil olmaktan çıkmış, edebî dil hâline dönüşmüş, bunun yanında bir devlet dili olarak yani diplomatik yazışma dili olarak, estetik nesir tarzındaki ilk örneklerini vermeye başlamıştır. Bu dönem eserlerine bakıldığında dil ve üslup özellikleri açısından hitap ettikleri kitleye göre farklılıklar sergiledikleri görülür. Eşrefoğlu Rumi'nin *Müzekki'n-Nüfus* adlı eserinde Türkçe kelime oranı % 70'ler civarındadır. % 30 oranındaki Arapça kelime ise, daha çok özel isimlerde ve dinî terminolojide karşımıza çıkar. Aynı yüzyılın münşeat mecmualarında ise Türkçe kaynaklı kelime oranları yüzyılın diğer örnekleriyle mukayese edilmeyecek kadar düşüktür.

Maârifnâme'nin ilk 10 sayfası için yaptığımız değerlendirmede ise toplamda 1757 sözcükten 1048'i Arapça, 441'i Türkçe ve 268'i Farsça olarak tespit edilmiştir. Bu da sırasıyla % 60, % 25 ve % 15'lik oranlara karşılık gelmektedir. Sözcükleri türlerine göre ele aldığımızda aslında Türkçe sözcüklerin % 25 düzeyindeki oranını bile geçerli saymak güçtür. Çünkü bu oranı büyük ölçüde cümle yapısının temel ögesini teşkil eden fiiller ve yardımcı fiiller, belirtme sıfatları ve edatlar oluşturmaktadır. Sınırlı sayıdaki arkaik sözcükler kullanmasının dışında müellifin sanatkârlığını Türkçenin ifade kuvvetini üslubuna taşımak gibi bir gayeye yönlendirmediği ve daha çok Arapça sözcükleri tercih ettiğini görüyoruz. Bunda da devrin genel eğiliminin ve hızla değişen sanat anlayışının tesiri büyüktür. Diğer taraftan Maârifnâme'nin açıklama kısımlarında - bilhassa "Sebeb-i Tahrir" bölümünde- üslubun belirgin biçimde sadeleştiği de görülür. Dahası Paşa, ifade için seçtiği Arapça ve Farsça sözcükleri Türkçenin doğal yapısını zorlamadan kullanmayı başarmış; biçimce müseccâ, anlamca da mukabele üslubunu kendine adeta bir vezin olarak seçmiş ve böylece az rastlanabilecek bir akıcılığa erişmiştir.

Sinan Paşa'dan sonra nesir türünün klasikleşme sürecini yakalayabilmesi ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanında sağlanabilmiş, XVI. yüzyıldan itibaren artık bir ön-

ceki yüzyılın yalın ifadeli örneklerine fazla rastlanmaz olmuştur. Münşiyane, müzeyyen, musanna, mutantan, mustalah, sanatkârane, bedii gibi terimlerle ifade edilen bu yeni üslup en yüksek beğeni düzeyine XVII. yüzyılda ulaşmıştır. Kelime hazinesinin zenginliğini ve dili kullanma yeteneğini sergileme amacını önceleyen bu inşa tarzında seci, tarsi, teşbih, tenasüp, hüsn-i talil ve iham gibi lafız ve anlam sanatlarına sıkça başvurulurdu. Kafiye, ritmik sözcük öbeklerinden oluşan uzun cümlelerle belirlenen bu üslupta aliterasyon, eşanlamlı ve eşsesli, eş yazımlı sözcüklerden ve başka türde sözcük oyunlarından sıkça yararlanılıyordu. Bu dönemde de kullanılan Arapça ve Farsça sözcük oranları % 75 düzeyindedir.

Sonuç olarak Sinan Paşa süslü nesrin ilk örnekleri sayılan eserlerindeki secileri ve simetrik cümleleriyle bu kategoriye dâhil edilse de kısa ve anlaşılır cümleleriyle ve yakalamış olduğu akıcı üslubuyla “inşa” nesrinden bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilmeli, eserleri Klasik nesrin diğer seçkin örnekleriyle mukayeseli olarak irdelenmelidir. Kısacası bu çalışmayla birtakım istatistikî verileri sunmaya çalışmış olsak da hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezi, muazzam bir çalışma alanı olan nesir sahasının incelenmesi konusunda sadece bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Nesir sahası yapılacak pek çok makale ve tez çalışmasına açık bir saha olarak araştırmacıları beklemektedir.

EKLER

EK 1. MAÂRİFNÂME TIPKIBASIM (1'DEN 50. SAYFAYA KADAR)

معارف و سنن ایشا

••• بی بی شجره کبریٰ علیها السلام و بی بی شجره

- 1 عُذْرَتِهَا فِي حُدُودِهَا لَا يَجْعَلُهَا لَهَا خُصْمٌ لِأَنَّهَا شَرِيكَةٌ فِي شَأْنِهَا كَمَا أَنَّهَا شَرِيكَةٌ فِي شَأْنِهَا
- 2 كه جهان بادشاهي تا پيوند بر کم گماي دره و جيرا همگي و ساين و دود را نشه و
- 3 بي قيا سره شوز سلطانك اشكنه نثار قنوره كه اون سكر بركت عالمك و جروي آلت
- 4 او بي خطايي دره بر نمسده ييزه ديكي نيمك يويك ينده چا شوب شكوي را قنوره
- 5 چون شكوه هديت ديكي او كه را پس عجز دن نيري شكويه چاره بفرزه اعزازي عجز دنك
- 6 كهي بنده و سبيلت نمازه و اقرا بر خور ز معرفت كهي انسانه فضيلت اولزه بر ذره قدر
- 7 همچون فكر كه نه قدر قياد و روكه قادر مطلقك نما لادني عذابه بله و بر اولج خالصتر
- 8 نه طاقتي اولوكه شاري جهان نه طورياب حمد آيه بيله اول بر حضرت سر تيد كه حرم
- 9 كبريايي چيني ام و رسدن نشره و بهر ادره و حرم ساجده احدثي ه حد و حرم دن
- 10 چيزه و سر ادره رحا بيضا مانده و يشل در وي هت اَللّٰهُمَّ اِنِّسْ كُنْهَ كُنْهَ فِي الْاَمْرِ
- 11 و اولي الحايه اول بر تاد و دوكه كمال قدر قي الله سق ايشند و صبح و جزدي شوق بيك
- 12 تا جهانده ديشل اوله و اول پر كيم دكده و فرديكيت الله قويا ايشنده و نقل حجج عيزت
- 13 تا هر چي مقام جمعيتده يكن ينه تفصيل بولاه مرات عالمه جلا و ويش ده ربح اوله
- 14 تا ايزه عيني شاهك و بيان اولاه و هر موجوده نفس اشد در بر صفت دن دم الاله

نورده

- 1 با هر ذره ده ناسته بر نشان اولاد افغانی جیاب آیتش در صفاتش و صفاتش
- 2 نقاب تشدد داشته که کند فی اخفا امتش در غایت ظاهر اینک هر کس که آتی کوید هر
- 3 کتی کا با لمر اینک عجب قدرت و غریب حکمت در که بوجه اولمش در که نقاب اول
- 4 آکا انوره و بر ذات در که جیاب اولر آکا الظر بوره و بر عیبت در که سبب اولر
- 5 آکا الاحضوره هر بر بند غیر نه بقره و وینه ممکن دکدر که بر باص آتی کوید هر
- 6 شیشه یله و وینه متره در معیتدن و هر نه نه نظر اتسالت انده در وینه معیت
- 7 ذر جهندن و وجود ده کند و دن خیری نسبت به بولمر وینه بولمره کتی دانسته
- 8 کزت کلر هر انده هر بر یوزدن شایف دادده و هر شانده بر دلو نشانی و اوردر
- 9 هر مظهر ده بر صورت تجلیس و یارده و هر کوکلده بر یوزدن تسلیس و اوردر
- 10 بر محبوب در که بایک در لولیا سله کور نوره اما بینه ذاتنده هر لیا سدن
- 11 ممر ابودره سونکر که تشبیه در آتی بر صورتله کوزه دوزله مبره مظهر لری
- 12 بر طوبیله مقید قوردر و بچه لور اوور که کند و لری ربابی تشبیه صورتلر
- 13 حقیقت هر صورت تجلیسندن عاقل اولوردر بلایه صوبه رقیبتانندن متره
- 14 ذاتنده وینه ایله ایکن تجلیاتی وارد رعدم مرآتنده و وجودک ظهورده مرآت
- 15 جوج اولور هر کتی اکیله بلور کی مرتبه دن خیر برره کرک سن قبول آیت کرک انکار
- 16 کیش فی الدار غیره دیار اما صقین بو اصل سوزلردن کریم مست اولمه
- 17 چون جمع برکک ایمنی دویب کالیف امزده سست اولمه تکلیف دخی وجود لیت

- 1 جمله مراتب تنزلاتندن دره و حجت جهنم خردخی حقیقت مظهر تجلی آندن
- 2 حضرت وجود جمله جهانیه بر وجهله تجلی و ظهو را تشدد که اسم ظاهرک صورت
- 3 دنیا و اسم باطلت آخرت اولمشدر هر وجود ایکن جهانی قبوله قیلس دره که لکی
- 4 عالی بر برینه بظن دره هر نه صورت که دنیا ده ظاهر اولور البته اوزک شیایه آخرت
- 5 کوز کوره غایتی انبیا و حیی و الهامله بلوردره و ارباب ریاضت کشفله مشاهیر و اولور
- 6 که قتی حکمت شایف انده انور اولورده و قتی فطرت صورتی انده کوز کورده پس
- 7 عالمه ناسه رحمت و محوم خلقه شفقته حق تبارک و تعالی اول طایفه به امر
- 8 ایله که بلد کز فی خلقه بلدره لره و جمیع عالی اعمال حسنه به ارشاد قلا زره المردخی
- 9 ممکن اولدجه چالندره و الیزدن کلدجه دور شد بیره منکر لرا بچندن نه
- 10 و بلچکدره و معاند لرا اندن نه شقت و عاقل چکدره نه زحمت لچکدره که خطیه
- 11 بر جماعتی کوجه حسنه کوند ره لره اندر بر قوم در که انکرک وجودی عالمه فوج
- 12 و المبروطایفه در که سلطان نشان و کدا صورتدره جان اقلیل شاهلری
- 13 کوکلر لایتنک پار شاهلری بره شده و جبروتک سندن نه دری دنه و خرائن
- 14 ملکوتک خرنه لریدره هدایت امر کیمت فارسلریدره و عنایت میداتنک عمار
- 15 سینته سریرتک سرور لریدره و روح عسکرینک مهر لریدره خصوصاً ایلر
- 16 شول بهترین بهترین عالم و خلاصه طوایف بی آدم صدر ایوان نبوت و موم
- 17 آسمان فتوت شاه مالک عرضله ملکوت و و ماه درجات عالم جبروت و امرا ایوان

و من

- 1 بر منبج بکار فیض مقدسی و سرچشمی زلال عصمت و پروردگشردیوان دولت قلب
- 2 فلک رسالت و مجرب تنظیم جلال و عماد بنیاد اقامت بالو پستی و عهد اقامت
- 3 دیانستی اصل اصول آفرینش و واسطه عالم دانش و بینش و مرکز دایره
- 4 دولت دو جهانی و دایره مرکز سعادت و کابری و پیشروی اصحاب توحید و توحید
- 5 ادیان تجرید و تمیز بیت معزز شریعت و معلم برق منشور طریقت و سلطان سر قریب
- 6 و وصول و مخصوص حق سعادت و و ما محمدنا الرسول و مخاطب طاعتی بنا
- 7 فذکره و مجاهد جهاد فرمان و قهر فاندازه بردبار و انا سلفی علیا
- 8 حکم بردار و بلغ ما انزل الیک و منصور نمرت و انا لکننا الماسترین
- 9 اجراء جبهه قلنا استکر علیه من اجر و ما انا من المتکلمین و نه سو میدان
- 10 هدایت و شهر را ارباب بنیاد و عزم اسرار دهنان سبحانی و مهبط فیوض جلیا
- 11 بجای کرب سازه یقین و کوه فلک تمکین و مقیم خلوت خانه غار معین حلم
- 12 و تاره فیض لسان و و جمیع جنان سید پسندید و بور هر دو دیده پند
- 13 کسوف و محبت و نوشنده و شربت مودت و کل باغ صفاه و ببلل بوستان و فاه
- 14 رسول نهذب سیرت و نبی مطیب سر و پیمان بر مظهر ذات و دین پرور
- 15 معدن صفات و هادی طرف القابین و اللزخین و مومخ سبیل لاولین
- 16 و آخرین و مستخدم اعظم الملوک و اسلاطین و مومست تبع اماجد الامراء و الخواتین
- 17 دافع الویه کلمات الله العلیاه و واضح اینه الترویة الثراه صاحب البیان الفاطم

- 1 و التیان الفاطم و الذین الظاهر و انوار الباهر سید الانبیاء و سندا لاصیا
- 2 اعنی سیدنا و مولانا محمد المصطفی صلی الله علیه و علی آله الطیبین
- 3 الظاهرین و التیانین لهم اجمعین الی یوم یشر الذین سن اول سلطان عالی شان
- 4 سن که کره عالم چو کائنات جلال محمد بر سر کشته کوبه دو نمشدره و سن اول
- 5 فیزاد شاه نشان سن که نه فلک قبلت ولایتی یاننده برادری کوبه دو نمشدره
- 6 محمد بن خلف اعظم مقرر است نه خلونکا هکدن بر نشانه دره ویدی قلیک ملکیت عمار
- 7 سری ددو که نسبت بر و برانده دره اوج جرج میبیل ادداک زیارت حضیفی اویه
- 8 فخره که هر روز و شب مایلد و درون فلک تمثل فعل عمد بر اقی سیر که هر لیل و نهار
- 9 حاملدره آسمان دل عرش آشیا که هر قطرند هر از درجات شمس و منازل قمر واره
- 10 و دایره بساط کرم احسان ملک هر گوشه سنده بیک بیک کواکب طرقت و نجوم ظفر
- 11 سینته فی کینک کرب سینی چند مرکز اولان ثواب ثوابت نبوت هر بری بر
- 12 مصلح جهان ارا اولوب دره و فوادی عناد کفضا سیمار اسزده توبه ایدان
- 13 فلک سینه فوالت هر بری عرش معلا در اعلی دره نصف النهار دو فلک
- 14 تا ابدی سمت رأس سعادت و توفیق دن ایزه و اقی حقیقی مکتب علی ادم
- 15 مرکز عالم تحقیق و معرفت دن ایزه دایره ارتفاع جلال فلک اعظم دن کجوریه
- 16 و نظر طایر رسالت درجات سعادن اوجوب دره شمع مظهرات مومخ حاوی
- 17 هر بریت اولوب دره و طریقت منور کز نهضای هر بخت و طریقت اولوب دره

فلک البرویه

- 1 فلك البروج خدمت شريفك منطقه سني هرا دعقود درجات و لايه بلنه بفلح در
- 2 و معدن آنها رخصر لطيفك مزاج معدن بولنجون جهان باغلت هوا سني بول
- 3 ايشود هر كم كه ذنب متايعت كه نشيت تلونه ايت ره داس و لته ايشود و هر
- 4 كلكه ايره شريك مدارايد نور خرد دي دروه غرتنه يتشوره سن اول ذات عاليه
- 5 منقب سني كه مشرق روحك مظلوم بروج دقايق توين اولوب دره و مغرب
- 6 بدلت عين حيه حيت دين اولوب دره مدارات يوعيه احكام شريفات دائر
- 7 خط اعتدال و استوا اولوب دره و اقطاب بخاور افلاك هر قوتك منطبق نقطه
- 8 تعديل و اهتد اولوب دره و وجوه صفحات رخصت جامع متعظرات افاق
- 9 تحقيقات اولوب دره و باطيك دئي يدي قوت مدركت طوت كه كر كل كرده
- 10 كو كيك سنبه سياره دره نفع قلب در وح برد ايره ماره بالا قطبا لاديه
- 11 قوت آنها درجات و وسعا ذكلك اختلاف مناظر فواظر حواس و افعال ايشود
- 12 احكام نفس بيقاس در تمام اعراض و غايب ميلي هار دره و ارتفاع مدارات ايشود
- 13 تاثير و كلكات ناساق عرض خميده وسط فلك محيطه دكن بلوغ و بيلي ايره حيت
- 14 قبلت احسن صوت اولوب دره و صيت شريفات بره و بحر ايره دره دره سرعت
- 15 سيرك شوك هر تبه ده ايري كاه اولور دي بريجه ده يدي طاق سواقي كجود جرشه
- 16 ايرشود بلكه دم اولور حيكه برده ده قرد دي ندد لي فكاه فاق توشين
- 17 اودايه بر يتشود كه سن ارتفاع نوت سن كه عتق دعنا ايره باطله طواف ايشود

- 1 و قوا عدو عزيمت شريفك ايلم فتح ايلنگك و كويت كك ايف ابناء ما تقدري اشارات
- 2 از قدام اقسام شريفيت منيفك ايله نسخ ايلدك سن اول عالينعت سن كه بحر
- 3 بخرط طرفي هفت عايلكه بنوا بخر غبار اولور و ابر خجاج دشت باران عطا كاه
- 4 هر دم استكبار اولورده اعلاء بدسكال اركلك نفوت اركلك بيانيه فقهي
- 5 له خواجه اصل عالمه و اوليا و دشمن بال اركلك بوا لزنيت نشانيه و
- 6 عهده سني يا بخر و اصل بالهر و وجودك لبته سيله ختم ايلدك ايفاني
- 7 بوقتي و جودك شرفه سيله دفع ايلدك منار فتوي كه كاه كاه كانيات
- 8 كافي جود سخاوت اولوب دره و ساغلك ساعت ساعت دكن مساعدت
- 9 و سقاوت اولوب دره و جودك جهان نه كليدا اولوب دره و جهان وجودك
- 10 بدينا اولوب دره سنوت نودك خميره مايه هستي دره و سنوك عجتك پيرايه
- 11 حلا بستي دره و كابلت پاينه چرخ اهلوس بر فوئاد اولور قدرك كومي سنك
- 12 بر ايه بي عرض اولور ابلو نام براسب اكر كهك دره داويه فقر زمانه كهك
- 13 بر تو صيغير ك مشعل باه عالم و ليش دره قلل لايوشركت پناه بني آدم ايشود
- 14 صحیح و رادك اشده كه دختلاف اولور كره ارشادك ابر شجك ايمان اولور
- 15 غره و ماه هر ايجي خرم اولور كه بزر طره و شام هر شب شكن موكه بزره كلوش
- 16 بوي خرم فروزه كلشن سن هشتبستان جهان نه شم روشن سنه ابي
- 17 جهان كجلك متاسي سنين و اولور سكونيك عالمك مصبا ايشود سنين

عزمتك

- 1 عرشك رقتي شرف ننداك بولنجون دهمده وكرجيك وسعتي مصحفك كيكه
- 2 محل ولنجون دره ليج معالي وملك صيافي اچندنه برويق اولوب دره ظم
- 3 اعلي مبدانه مددي سنك ماد كذبا بولوب دره ختمائيك حياي قياينه
- 4 ميا فوجان بيم مرغزار اولوده وفضلك كلكتافي اچنده هر بهلايكه كرام
- 5 برادري مرغزار اولوده نهشت بوين الهاككك نفاقي قلمچندن برادره ونيچ
- 6 سوزين عاشقك سینه لري توردين برتر دره كيوان سقن اعلاي كيند
- 7 كردان اوستندن باسيان نام سراي دولتك اولوب دره برچيس منبر
- 8 تقدیر سخت بابئه آسمان اوزندن خليب طويچي مدحك اولوب دره برام قوي
- 9 انعام شريك عدونه عاربه اچون برتبع دن وچابك سواد اولوب دره آفتاب
- 10 عالم تاب شول كو نريوزك تشبيه اندوچون اعاليم سبعة اهللكه شهر بار اولوب
- 11 دهر ماه چيره رسالتك كلكتائيك بر مطرب خوب منظر ي دره وپروايي تدبير
- 12 جلالك ديوانك دستور صاحب دقري دره قمر نرين جوهر نعل ككاب
- 13 شديد براق عالين اكلدره وركوب تواب صيفه نشان سعادت كده ايرنه لركين
- 14 ذرافت اكلدره رتيني بنتار هيتك دره عواصاج نوبك دره چيلركه طينه
- 15 سينه طوب مجبور عظمتك اولمشدره وهورا انده بر حيه طوب مختصر غرمتك اولمشدره
- 16 كلكا كير وون وكون حارس استاك دره ودجا جهه علياي صوات بر مرغ خالوك
- 17 سنيه ملك مدحك قصادي اچون بر انون ودر لوله تدهيبك نشوخ ديوانك دره

- 1 و شول ذات كسيه دكوي خود بركتر حريم ساحه اوانك دره بيا لفتش
- 2 بونجه نادله سكا خدمت بكند بكمچون هر كجه سراي سواده ووزو بچونا نوزه
- 3 واكليل تخالي خود باشته تاجيله انده بر قصه آلوبمليك خواننده شيبه
- 4 طولوره عسك عثمان براننده سوطي و براننده عناني خدمتلك منتظر اولوب دره ودين
- 5 دشمنليك با شنيخ امچون كسي بر ساوشن انده طوتبا و كوچك يورده دلفين چوبيا
- 6 بحر بدره سكا تخلي وچندن نوع انبائي هب وده و مره مسلسله خود سكا عاشق
- 7 اولديچون ممتلا و لشتره كه اريون في كودم كرده جمالت شوقته راقص صيغاه
- 8 و قتل دره چاتي سكا نظيم اچون نكده وزيكوبله تورده كه الحضيض ايره و
- 9 نصف نهاده انك كوترب خضر كه دعاهلوره دايم رحمت سماك باع انده و قلمك
- 10 دقلمك بر شده لصلوره نهر نك طولونو طونوچام كوك او كنده اقبطورده ودر طرايز
- 11 سكا صيدا اچون سماي القوب دره سعادت كو كنده جبهه مرادك هر دم كساده دره
- 12 دكاسه چرخ نك حوضك ساقير لي لنده بر ياده دره ندر واقع سقن عيون عتاب علم
- 13 عالم اناه شريفك دره وشم ساطع چرخ نيكون شيبه سايبان باركاه طريفك دره
- 14 خيال كبره لك اعلي بر اسب مقدم فنكوز غراة جهان جو لوك دره دايم دار حرمي لكون
- 15 اوشره ونيو كهر كيند مينا بر اهل كوشواره بناكوش دوران مه ووركي دره كه
- 16 تا بيلعقره بله زرينه دوشره هر بخور نايب شب خالوكا چكون بر شمع منور قلموش
- 17 و تريا باغ نما سكا كهدر بر عنقود اولوب لهوره نكلك بر نه ندر سعدي چوش شريفك سعادت اچون

و قرصه احد انموده دخی اور سمناره یوقدر سکا بکنزه شول صاحبه لستین که حمل
 1 حامل اواز بر اطلعت اولوب دره دعوتک هیاکلی کره ن جوزا بر حامل اولوب دره
 2 سلطان دلجاندن خدمتکه میل اولوب دره اسد حکم سطوتک مها بتیله بنده اولاکه
 3 کر مکنی نه طور یوب چیره و عذر سیاست شریعت برکاتله مدینه در که کلر کسکند
 4 یاکوزنده میزان عدلک ایچون توریش برتر از زود ریزنده و عقربت نیش زهر آودی
 5 هر دم دشمنار که کند ه توب بر دایه دره باینچکوب عدلی هدف تیر ایدره و
 6 بر جرحی که عدلک غضوب دایم اسد ایره سنده تیر ایدره دلور ساکب مآذ
 7 دگر که نه وجود کدن جهان فیض ایچون رحمت صوبنی بغدادده و حوت بر حیوان
 8 لایوت دکه تم حکم منله زمانا کچور مشد که سیاحت ایدوب طور ره
 9 آسمان استاز خدشکه بیل بوککدن پوستی تمام خرم اولمشدره و زمین فرقت
 10 ددریلر اغلوتن چشمدن چشمه لر پئم اولمشدره هنوز ماده آدم درویی مین
 11 اوزنده متفرق و افاده ایدی که سنک صورت مقدسک دست روح المقدسه
 12 عدد و آماده ایدی هنوز مرغ ببل بر ای جان و هزارستان طوی روان قفس بدن
 13 بنی آدمه دو شمه بش ایدی و هنوز قالی خلیفه حاکم صنوف نضارت و یکی ایله
 14 اناسته و فرین اولمشدی که دایت پرچم هدایتک عزمه وجوده بیلا اولمشد
 15 و سنجاقی دشکور سالت ولایتی هستیده هویدا اولمشدی هنوز صورت
 16 ان الله تعالی خلق آدم علی صورته اواج فطرت ظهورده نقش اولمشدی
 17

وهنوز سوره ای جا عمل فی الایض خلیفه سام فواج اواز ملایکه بر پیشانی
 1 که اواز و عظمت و جلالت جهانی طومشیدی و دبد بده انبثت کمالک
 2 عالی چلش ایدی هنوز نوح بر کبسی تحت سینی یونیدی که سنک باران لطف انا
 3 اوستند یغزیدی شول و فنده که ابراهیم هم نجیق ایلر اوده ارشدی سنوک حکت
 4 همی اولنده اکا ییتسیدی شول وقت که موسی هم طوریب اودی حجره سنک
 5 قابوسی قزوی سنک جانک چانا ناله خلوت خانه قدسده صحبت ایدری
 6 و کجه عیسی عم درینجی قلک جوقوب ملایکه اراسنده صدد نشین اولید
 7 اما سنک در حک هر دمه روح قدسیله عرش ایلینده هم نشین اولیبه و دره
 8 آدم عم خلیفه الله که مسجود کلک ایدی که آدی خاک پای سرمه دیده فلک
 9 ایدی دایماد و خلک حضور دی نغمه تسبیح محمندی ایل ایدی و هر دمه
 10 درونک نوری اشعه جا احمد ایل ایدی یونسه حوت قربنده انیل اولد
 11 دکوی ایدی و یونسه چاه ایچنده خلیفه اولان انوک نوری ایدی خلیفک خاتی
 12 و صفای انوک شوقه ایدی و یوقولک کریمی و کایم انوک عشقنه ایدی سلیک
 13 عالمده شاهلق انوک روحانی قوتله ایدی و عیسی حیای اموات قلبی
 14 انوک روحی معونتیله ایدی اول بر روح کلیدی که جمیع ارواح انبیانک جزئیات
 15 ایدی و اول بر نفک کلیدی که جمیع نفوس کل انوک قوتناقی ایدی قرن آدم صنوف
 16 تا دور خاتم و فیه کلجه هر صعد و زمانده و هر وقت و آوانه که انبیاء و مرسلین
 17

کلور

۱. عرفان پند بردی ه بمقصدی بورتده کورمند او بتدی ه و بعضی کورچک
۲. حاتم برشا ولسه کورک دعتدی ه همنور تکلیف معاقدنیا بیستی تا کید انشاء یو
۳. همنور دعوتی تدفا قواعد منشا بیستی تشبیه امتشردی ه وشونکر که اوضاع
۴. کواکبه نظری وادی ه وشونکر که احکام بخوندن خیر لری وادی ه اول فنده
۵. مهاد لری وادی ه واوله جلد جلا لری وادی ه جمیسی بیا رده اتمام امتشردی
۶. ه مجلسی یوقضیده اطاق امتشردی ه که البته کتاب احکامات قضای ه و علم
۷. بخوبت متقضای له لدر که اول طلعه که اول صاحب قرآن جهان مولود او لری
۸. واول یله که اول مخیر انس جهان موجود او لری ه البته اول دین اولوسیم عمده
۹. ظاهر ارب و سجده کلسته کرک ه و رعایت بویک پیغ برا نار چند نطفون
۱۰. بخونده کلسه کرک ه جهانی انوک دعوی طوئسه کرک ه رعالی انوک دینیا حاطه
۱۱. اتسه کرک شریقه و غره انوک امتی ارشسه کرک ه و جمیع اقطار ارضه شریقی
۱۲. یتشسه کرک حاتم انبیا ولسه کرک ه و سرده قرانغیا اوسه کرک دیر لری
۱۳. فی الجمله شونکر که اول قرانست فضیلتی بیی ه واول دورک عرفاسیدی ه کرک
۱۴. اصحاب کشف ه کرک اصحاب تخیم ه کرک ارباب کفایت کرک ارباب تعزیم ه
۱۵. هیچ ترده واضطراب ه هیچ شک دار تیا لری بوغدی ه که اول قرنده قطع
۱۶. صاحب قرآن اعظم وجوده کوره واول عصره حکمی بر عنصر لطیف معطر
۱۷. ولادت بولوره اول دورده البته بر صاحب دوران بلورده واول زمانه

لاذکر

۱. کوب رسالت قدیمه دعوت بمحافظه بصدده و توفیق براتزیجهان خلقته
۲. ارشاد قلدره جمیسی کاشفه لرنه حقه واسطه انوک روح شریقی بولندر ایدی
۳. و مجلسی کافرت و منابست چون عهد بیان ایشلر ایدی ه اوله اخذ الله
۴. شیاق النین لما انیتکم بن کتاب حکم تم جاء کر رسول مصدق لما معک
۵. لتؤمنن به ولتنصرنه قال اعزتم واحذتم علی ذلکم امری قالوا انزلنا
۶. قال فانشهدوا وانا معکم بن الشاهدین ه اول حضرتک تشریفنا یله و
۷. کورچایله ایلردایا رطبا لسان لرایدی ه و اول جنابک خلوص محبتی ه و صفای
۸. مودتی ایلره وقت طیب ایلر ایدی ه جمیع بطن کتب آسمانی ه و شون صحیف
۹. ربانی ه انوک سطورم کادم بفرته و بحاسن صفا سینه آداسته و مزین اولطری
۱۰. و جمله رسایل اخبار و فککاره و اخبار هر دیاره ده انوک اخبار صدق نبوتیه
۱۱. و حقیقت رسالتی مقرر و معین اولطریده هر طایفه انوک رسالته معتبرده
۱۲. و هر ملت انوک روح شریقتن خستیده غایب شون کور اولان ارباب صلات
۱۳. و طیفان ه و غادالین اصحاب کرم و عصیان ه همنوز اول فالت مطهر ه وجوده
۱۴. کلین در کجک دره باره بو بجه محض ایتیه مکره طاهر اولانی اول در کل منور
۱۵. اما شونکر که اول عصره علماء اعلام ایدی ه و فاضل اکرام ایدی ه اصحاب جده استهاد ایدی
۱۶. و ارباب معرفت و عباد ایدی ه همنوز اول حضرتک صبر بهیشتی طلوع اتمذی ه و
۱۷. همنوز اول جنابک کوب شریقی سطوح ایدن ه اول هر دو عالمک نبوتات ه

- 1 لاؤمد کبریکانه نیمان ظهور بودره توفیق اُقندین ایتیه بر نفس سعادت طایفه
- 2 وهدایت کوکنده لایله بر نجم سیادت لامع آورده آیات • نیز اولده آفتاب بیخ ایمن
- 3 مده انداک فضل واپرو احسان • وجود که درخ چشم پیش • کلید فتح باب آفرینش
- 4 دقوم آموز بتر لایله جهان افزو ز اهلیم معالی • عمرات تاجی فرق شکست باریک
- 5 الم شرح طراز دور نکادک • علی التحقیق تاج سرور انسیه • علی الفی خواجه بیغیر انسیه
- 6 سن اول سکت اذ فرسن • شول و قدت برده که نایزه ذات شریفک ناف عبد شاد
- 7 فوجود بوی ظاهر اودی • و سن اول خرمیدا نور سن اول دمدن برده که طلعت صورت
- 8 لطیفک مطلع نبی ها شدن طلوع ایدب باهر اودی • مشام دل و جان ساکنان بساط
- 9 هلمون و نیایشیم عقل و روان قاطعان کیند کردن • درایج دل آسباه و ذرایج
- 10 بیان فخر کدن عرف نبوت • و نظیه قوت • تنسم ایدب خوش بوی و معطر او ورزه
- 11 و بصایر اصحاب کاشفات و مشاهدات • و سر لایله باب خلوات و مجاهدات
- 12 اشرکات تجلیات رحمانیه • و اخلاعات معارف روحانی تکدن شعله و وفا • و
- 13 شفقده صفایله هر وقت مستضی و مشر او ورده • سن اول مولود بیوفی الذات
- 14 • سن اول وجود شریف انصاف • بنی که فید و مکتوبین برده که کوی وجودات
- 15 مکرانات • سر کم دان خم صولجان قدرت اولشده و عرصه میدان کمکات جلی
- 16 شمسها حکیمیا اولشده • شول دمنه برده که مرئیان قضا و قدره • و مرئیان قوی و قدر
- 17 الحوال معضوعاتی که برده خلق و امر چنده سرری لایلی و ایامده تویت ایدب بساط

- 1 وجد اول کشتن کان تقاویم غیبی وارقام نهاده کافضی محبات لایسی نایجه
- 2 طوابع و مالده نای صفت صبح و شام او درینه اثبات ایدب چر دلر سکت کبری بوی
- 3 حسن طابعی اوله واقع و الماسند و سنک کبری بر فرزند که لطافت نسلی اوله
- 4 و طهارت اصلی اوله طیب طینت لایله و ضمایه نبی لایله اوله و سبب نبی
- 5 اوله و شمعده عدمن قضا و حیره قدم بصما مشند • شول و مانتد برده که ساط
- 6 روکاد هر نیل و نهار توأمانی دور و شیخ طهر ز • دستت تقدیر سنک کبری بر
- 7 مبارک قدی طبریوت قابله سنک اننه صوتا مشند • سن نسب یوزدن شسته
- 8 آدمیا اوله باسنده بر بیک دانه دوی بیتم سن • سن حسب جهنتدن زمره
- 9 کینل عالمیان اراسنده بسستی هر اذ تجلیل و تعظیم سن • سن اول سواد شهادت
- 10 که طوابع صبح و سعادت اولدنت لایله اظلام و طغیا فی چهره زماندن هو ایدب
- 11 اذکات آندی و سن اول سهولت دناد سن که تباشر ظهور و آفتاب سیادت اوله
- 12 عدل و لحنی ساحت اجمانه خضر ربوبی شاعت آندی • سن شول صاحب
- 13 دولت سن که هر کم که سنک شریفک و کزنده اعتماد ایدب طوره دولت انوک
- 14 و هر کم سنک مخالفات بساط فی طی ایدب دوره عزت انوک • هر که شنگه متابعت اندر
- 15 روز قیامت سعید اولور و هر که امر که معاندت ایدب سعادتدن بعید اولور هر
- 16 دله کم هو اگر اولیه بر صفره صفا اولور و هر که پاکینه غلطان اولیه با اولور
- 17 سن اول محمد قریشی سن که مکده طوبی جمله بساط زمینی و جمیع صاحب که ارضی

مقدم

- 1 مقدم ۱۴۱ بود که سوزانند که و سن اول احمد عربی سن که چهار و لا یبندہ یوبیب
- 2 ظلال هدایت و سایر غبارت مفاد ساکنان شرق و غرب اوردینہ برتقدک سن
- 3 اول عالمی هست سن که الحاف خلق کر یکله خلق عالمه رحمتا یلیو عرصه عرضا نده
- 4 چینی حسنه شفاعت یوبا انتظار دن تو درتسک کرک و سن اول شریف منقبت بن
- 5 که مقام محمود مرتبه سن ده کو تر لظنکله اتوکی توفیق کند وید کر یکله قدح قدح
- 6 شراط ظهور اوستد رسک کرک سن بردہ عالم سنکله بر ذره قدر شوق امدت
- 7 ایله اصدیق بحان علوم و معارف لدینردن بجه بیک کر نیک ذکر کران بها لایح اولور
- 8 و سن بردہ عالم سن که بر نفسده بوفان لغا نکلہ ریاض کلز ادرکت و لغا
- 9 د تیبده ده هر دان هزار ادها بجهت افزا فایح اولوره عالمه هر نور ک اشرف و صفا
- 10 تودیکلیکله دره و جهانده هر روحک شوق و صفا بی توامع حیا کله دره قامت
- 11 یا قیمت رسالت کلست انده بر سر و روان اوئید و دره یا خود یافت اقبالدره
- 12 میان جان و روانه کون یکی عیان اولی طور دره دایره و نون دین مبینت محض
- 13 اهل ایمان و حلقه ایم موی مینتک علیجای دمو منانک و دختسار خورشید
- 14 جهان آرا نیک سنک قانکده نه یونی و ارکه نمودار غاوضات اولایله وید
- 15 تمام کیتی مانک مجلس حسنکده نه زهره سی و ارکه بردہ قدره معاوضات اولور
- 16 بلکه عرف خوش بویکه چنان اوکنه بلوره مسک و عنبر که اندن دماغ و بون
- 17 جان معطر طر و مطر ک جبل المین خواص و عوام اولوره هر یکله بر تیل قدری

- 1 سندن بونجه و روز داخل زمین و اولیات کالانعام اولوره چشمت چشمت تیقط
- 2 و انبیا هیده و صدوک منتقین نقیض آهن شرح آندہ دره خاک دیکلنیز لکه اهل صفا
- 3 اولوره و بر نیک قیسنه ای جهان نیر بها اولوره سنوک شرفک بر تبرسی دل شرا اولور
- 4 و سنوک طفیلک هم عرضا یوم فریشا و لبه وید هر ملک رکابت و پسا ملک اوکجه
- 5 راه یوبی اولوره میدان فلک عرصه و جلال کنده نیم کوی اولور سنوک نور بک
- 6 ظهور یکنعل اصول کاینات اولی طور دره و سنوک روحیک نقیض ایله صفا یف
- 7 حکمت طویله دره دره یوارق ضیاء وجود کون ظاهر اولی طور دره عرش و کوی
- 8 و لوح قلم و قلم و قلم شوارق بها اکرم وجود کون باهر اولی طور دره اوب سکر بیک
- 9 عالم اچنه هر نکه وارو آدم بر نوع انجمنه انوار اشباح اولدیسه سن
- 10 ابرار لادواح سنه اول سبب نعمت تکلیف اولدیسه سن واسطه نیاج شین
- 11 سنوک تنک جهری دره هر جا بلورین جاپت جانک و وضوکه ذمات غمک
- 12 اینجی دره هر کوکلر لقی روانک هر سرکه خاک پاکه یوبی سوردی سرد اولوره
- 13 و عربای که کتاب شریفک اذبحه یونیم سزا اولوره دل مبارکت و تکیب لغاد در
- 14 و دیده و لطفک دینعلیانی ان نیک ایلمه تاد در انیله عایک بساط
- 15 سهل چند کن کسای جرم قهر اولوره و حدت شریفک میدان ماه مهرا رسند
- 16 و کشتن غلبه همانا رخ البصر اولوره سن سلطان مالک دین سن سن
- 17 طماری جمعیه یون سن سن صاحبک لاینام قتلیمی سن سن

مخبر

- 1 مهان آيت عند بري سين سن واپي ولايت تجاعت سين سن هادي بديا
- 2 شفاعت سين سن اولنااه طلفت سين كه هروقت كه دفع اولنه جباري نماجين
- 3 اكنكه برخطه يله او قور كه آبي رسول رب العالمين هر قار لسان خاله
- 4 او قور تكاره مانا ادوكو ابي العزير الغفار چون خندن سكا اهدي
- 5 اولدي عدي هديت ارشاده هر توم خطابت اولدي فاقوم اشعوفي
- 6 اهدكم سبيل الرشاد شون قوم كه طابفة حقه اولدي ملحق قالوا الان
- 7 جيت بلحق شول طابفة كه اشاري عناد ادي وحلف قالوا طوبيا علف
- 8 بكاه بود كه بشارت الاعداء الله المخلصين ان رحمت الله قريب
- 9 من الحسين وكاه او توك كه عيرت لا عقله ناس ان لك في الحيوة ان تقول
- 10 لايساس سن برقاخه سالار باديه هذيت سنكه قران سنوك دليلك اولدو
- 11 وسن برساي باقي باديه غايت سنكه ايمان سنوك سلسيلك اولدو صدا
- 12 كوين چشم سيادتك قداكم من الله نور و كتاب مين و نداء خروس
- 13 بحر سادتك وانه نترنيل رب العالمين ه رفع عناء عو كيون خندن اوب
- 14 طوره فاصبر صبر اجيال و جنع معاندين شرمك ايجون تخفيف مؤنت
- 15 اولدو طوره و ههله قليا ه بويك و صنفند ه يوسف اصبر و انا ابله
- 16 حبر صبر و خويك نعتند انك لهي خلق عظيم نصر صبر دره شرمك
- 17 عومك بياني لوكان موي حيا ماسعه الا تبايي و طر يكك شوني لك

- 1 برهاني ادم ومن دون تحت لواني سلطنتك قدرتتك سباجون لولاك اولدو
- 2 تاج وكلاه سلوكك هيتك نشايجون ابرت ان اقلل اناس حتى يقولوا لا اله الا الله
- 3 ددلك سباجون امارتي لواء الحمد يوم القيمة بيدي وعزتك
- 4 حشمتك علاني اول ما خلق الله نوري بلاضت كلامكه اشارت ايدره اعطيت
- 5 جلع كلكم خبره عظمت جلاله دلالت ايدره نصرت بالمعصية شرمه كاه صور كنون
- 6 خير بوره انما انا بشر مثلكم وكاه حقيقتي تحقيق قلوه انالست كاحدكم
- 7 روي بويك قسيبين والضيء بالليل فاصبحي و بشارت انواع نيجون و سوسو
- 8 يعطيت ربك قرضي تسبيحه دليل بدا و سكه و سبحة ليل طويلا
- 9 و تبيد و مجاهدك ايجون تنريل فبالليل الاحليلاه حق قند مرتبي
- 10 بيان ايجون ماودعك ربك و ما قني و روز آخرته سعادتي ايجون
- 11 ولاخرة خبرك من الاولى مساق دعوتك تسليمك كاه كلورك كعريت
- 12 الله لي بكر تبهه بهون وكاه او قور كه ولقد علم انك بيق صدك
- 13 بما يقرون وحتوض جهان مورد كيون انا اعطيت ان لكونه و رذوخ
- 14 دشمن مرد و كيون ان شانك هو الامر مظهر سكه انزال لفته بلسه لك
- 15 فانما نبراه بلسانك بيشربه المقين و نهي سله جرم سعادت عالي شانك
- 16 وكن رسول الله و حاتم النبيين جود سخا كه تفويجون ديورد كه انفق و انكش
- 17 من ذي العلم ان اولادك و شربت جهان اناك تمسه سجون كلورك ه يا ايها النبي

كفر الامم

1 حرف المؤمنین علی اقتارہ شفاعتاً یحییٰ آیت بنین علیاً یبعثک ربک
 2 مفاخره و وفاتک یحییٰ نصر بنین انا فضلک فتحا مینا ان الله
 3 و ملائکته یصلون علی النبی و علی الذین آمنوا و علیهم وسلموا تسلیماً اللهم
 4 صل علی محمد النبی الذی و علی آله الکریم و علی اصحابه الطاهم هه نعمت العشر النبویه
 5 خصوصاً ایچیزندن شول عشره مبشره و ارواح مطهره که هر بری شریعت بوستا
 6 برکت رعایای و طریقت کلمتایک بر لب لبول نوبیا سیکرک باغذک بر سرودن لاسیج
 7 و جان مجلسنک بر محبوب زیبایی مفاخر استک نوری و وفار و فیه سنک
 8 نوری و سعادت عینک قرسی و سیادت و جنتک خرقه سی و هدایت لکرت
 9 دلایه و عنایت بحرینک ششایه و یوحید لویه سنک خواجه و مالک لکک
 10 حرمت خاصی و اولمشردی هه نعمت لطائف اولایه هه خصوصاً
 11 اراونده شیو چهار بار صادقه و چهار دفعه مرفقه که هر بری جان اولایتک
 12 بر اولوشاهی و کونک اقلینک بر بریک بادشاهی و شریعت سرینک محکم
 13 حارساری و طریقت خد سنک تمام موارسلریدی اموددینیه ده هر بری
 14 سی اتمشوده و سیاسات شرعیه ده هر بریمی نه زجت کجک شلوه و حلال
 15 امزده نه اتمشودره و تنفید اچکامه نه اقدام اتمشودره قواعد
 16 شیع کبری کوکچک تهید ایلدره و مافی دین قوی تمام تشیید ایلدره اعلام
 17 مستحق خونی اعلا ایدب دفع ایلدره و اصحاب بدعی محکم قهر لیلوب دفع ایلدره

1 فن اسلامه لطیف نظام و بر دله و آیت محمد علی الصلوة و التسلم سخن
 2 نظام و دله برسی و بقی و صاحبی بیکه و بیج موندن صاحبیدی برو
 3 بر ارب ایدی ابوبکر کنیت و صدیق لب ایدی حق تبارک و تعالی اندن اوله
 4 جنتده و خضریت بیو جرانده جابوله و برسی مینی و مقتدی و باب شاوره ده
 5 سئندک ایدی جمیع حصصا بی پاک و مهذب ایدی عظام و فاروق مقلب ایدی
 6 حق تبارک و تعالی دین امزده سعینه کونه شجایات ایده و خلافتده جهدی
 7 مقابله سنده آخرتده دفع دسات ایده و برسی جنتی اولب خد توند طوره
 8 دایما حیاسندن ملایکه اوتور دی کاتدی و جامع قرآندی و لقی و الفون
 9 آدی عثمانی حق تعالی انی جنتده تهلایات کلامیه سینه انیس اید و هر مرد
 10 روحنه ارواح حروف قرآنی و جلیل اید و برسی و خج خبثی و اخوت ماییدی
 11 کند و علت مدینسی اول بایدی سر دقت اولیا ایدی و الحسن علی رضاییدی
 12 حق تبارک و تعالی انی قیامتده اصغیا صفتک علی و غیره سر وه و اولیا لکرتک
 13 قلب کاهنده مهتر لیب جمیع مکاشفین اوکریجه جنته پیدشوا و دلیل
 14 و جمله اولیا ی متقدمین و متأخرین بحوض رسولدت ساقی سلسیل اوله و
 15 خصوصاً آل رسول اچندن شول کی قره عینی و اولای مکتبی مکتبی مکتبی
 16 مظهر و ارضاهتر و جعله اعلی عرف الجنان متواهره فی الجملة هزاران هزار
 17 هونف صلوات صافیات و ارف تحیات نامیات و زکایات که اکثرین یکت

و لعلی

- ۱ دَحْمِيٌّ وَأَوْفَرُنَ أَنْ يَجِدَ وَيَسْتَقْصِيَّ وَلَا تَهْدِيهِ وَأَمَّا سَائِرُ الْمَوَاقِفِ وَأَمَّا هَذَا
- ۲ أَوْلَى أُمَّةً وَأَوْلَى شَرِيَّةً بِأَمْرٍ أَوْلَى شَاهِدٍ وَأَوْلَى مَا هُوَ أَوْلَى بِهَا جِزِيَّةً وَجَاهًا
- ۳ فَيَجِيءُ بِحَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رُؤْيَى النَّوْمِ أَتَى النَّوْمُ النَّوْمُ
- ۴ صَاحِبَ كُلِّ شَيْءٍ وَأَمَّا بَنَاتُ دَوَّاحٍ شَرَفِيَّةٌ وَأَصْلُهَا دَوَّاحٌ وَأَصْلُهَا دَوَّاحٌ وَجَمِيعُهَا دَوَّاحٌ
- ۵ جَرِيحٌ حَقِيقَةٌ سَيِّدُ الْمَرْسَلِينَ دَنُ الْمُتَّصِلِينَ دَرَجَةٌ وَجَمَلِيَّةٌ شَاعِرٌ شَعْلَةٌ شَرِيَّةٌ
- ۶ - خَاتَمُ الْبَنِينَ دَنُ الْمَلِكِ سَائِرُ دَرَجَاتٍ حَقِيقَاتٍ دَقَائِقُ الْإِقْرَارِ نَبْوِيَّةٌ دَرَجَةٌ وَمَدَقَّقَانُ حَقَائِقٌ
- ۷ كَلِمَاتُ الْمُصْطَفِيِّ دَرَجَةٌ مُؤْتَسِّمَانُ أَسْوَلُ قَوْلُهُ فَرُوحٌ أَسْوَلُهُ وَتُرْتَابَانُ مَبَانِيٌّ
- ۸ أَحْكَامُ مَعْقُولٍ وَشُقُولَةٍ نَائِلَانُ آيَاتٍ وَأَخْبَارُ دَرَجَةٍ وَوَيَانُ أَحَادِيثُ وَ
- ۹ أَنْزَلَهُ سَائِكَانُ مَبَاهِجِ فَرَاغِيٍّ سُنْدُ دَرَجَةٍ وَمَا كَانَ مَبَاهِجٍ وَمَنْ وَجَّهَ حَسْبِي
- ۱۰ مَبْرُؤَاتُ مُضَاهِيرٍ وَجِبْرُ وَصِدْقِيٍّ وَيَقِينُ دَرَجَةٍ وَمَبَارَاتُ مَعَارِكِ جَاهِدِ الْكُفْرَ وَالْمُنَافِقِينَ
- ۱۱ صِرَافَاتُ نَعْمَةٍ حَقِيقَةٍ دَرَجَةٍ وَوَصَافَاتُ نَعْمَةٍ مَبَاهِجِيٍّ جَمِيعٌ مُنْتَبِهَاتُ
- ۱۲ شَرْحُ مَبِينِ أَحْمَدِيٍّ دَرَجَةٍ وَجَمَلِيَّةٌ مُمْتَسِكَاتُ حَبْلِ بَنِينَ طَرِيْقِيٍّ مُجَدِّيٍّ دَرَجَةٍ حَقِيقَتُهُ تَارِكٌ
- ۱۳ وَتَعَالِيٍّ جَمِيعٌ سُنْدُ رَافِعِيٍّ وَخَشْفُ دَوَّاحٍ وَجَمَلِيَّةٌ نَوَكٌ حَضْوَدُهُ مَوْدُودٌ أَوْلَى
- ۱۴ هَبْرِيَّةٌ رَوْضَاتُ مَرَاتٍ سَنِيَّةٌ مَبَاهِجِيٍّ وَأَوْلَى هَبْرِيَّةٌ حَقِيقَةٌ فَرْدُوسَةٌ دَرَجَةٍ
- ۱۵ حَلِيَّةٌ سَبِيَّةٌ وَدَائِمَاتُ أَسْوَلُ مُطَهَّرَةٌ لَوَدُنِ أُمَّتِ سَيِّدِ الْمَرْسَلِينَ أَوْزَنَةٌ أَمْدَانُ
- ۱۶ تَوَلِيْقٌ وَعَبَايَاتُ كَسْبَاتٍ وَلِيَّةٌ وَهَرَوْتٌ نُفُوسٌ مُقَدَّسَةٌ لَوَدُنِ زَمْرٍ بِمَوْضِعِيَّةٍ
- ۱۷ أَنْدَادُ وَارْتِنَادُ وَهَدَايَاتُ كَسْبَاتٍ أَوْلِيَّةٌ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ عَجْرَتِ سَيِّدِ الْمَرْسَلِينَ

- ۱ سَبَبُ تَحْرِيرِ كِتَابِ هُوَ وَبِسَبَبِ تَحْرِيرِ آدَامَةَ مَعَالَمَةَ وَبَاعْتِ تَحْرِيرَ
- ۲ سَلْسَلَةُ عِبَارَاتٍ هُوَ أَوْلَى كَلِمَةٍ كَوْنَهُمْ كَلِمَةً وَأَيَّامٌ وَكَلِمَاتٌ نَمَانٌ مُقْتَضِيٌّ وَدَهْرٌ
- ۳ مُنْقَضِيٌّ شَبَابٌ بِيَهْ بِالْكَفِيَّةِ كَتَبِيٌّ وَقَوْلَيْهِ سَوْرَتِي سَأَ وَطَرَتِي هُوَ سَبَابٌ دَوْرًا
- ۴ خَلْقِي دَائِمٌ أَوْ كَلِمَةً وَوَلَابِ جَزَعٍ أَيْسَهُ هَرْدَمٌ طَوْلَدُ رَبِّ دَوْرٌ كَلِمَةً وَوَاصِلَاتُ لِحِبَابِ
- ۵ طَوْلَدِي بَرِيءٌ كَسْوَدُهُ وَتَابَعٌ وَخَلَامٌ أَيْسَهُ بَرِيءٌ بَرِيءٌ كَلِمَةً وَبَعْدَ طَوْلَدِي أَوْلَى كَلِمَةً
- ۶ قَالِدِي بَلُوْرِيَّ سَوْرَتِي وَبَرِيءٌ كَوْنِهِ وَكَلِمَةً وَرَأَيْتِي كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۷ أَنْدَمَنْ مَوَالِيَّتُ جَمِيْعِي كَلِمَةً فَاصْتَلَطَ أَنْدَمَنْ أَمْرًا كَلِمَةً كَلِمَةً وَارْتِنَادِي
- ۸ بَزْرٌ وَمَجِيئي كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً أَوْلَى كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۹ جَوْنٌ كَوْنٌ دَنَائِلٌ حَالِيٌّ بَوْلَدِي كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۰ أَخْرَبُ مَدُنٌ تَحْرِيرِي فَايِدَةُ قَلْبِي بِسَبَبِ تَحْرِيرِ كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۱ بِرَحْلَتِ كَرَشِيَّةٍ وَأَرْبُ عَزَلَتِ قَلْمِي لَيْكِنُ كَوْنَهُ تَقْلَعَاتُ حَلِيَّةٍ كَرْتِي وَرَأَيْتِي
- ۱۲ تَمَامٌ اِقْطَاعٌ أَوْلَى نِزَاهَةِ وَكَلِمَةً تَقْسَاتُ بَيْتِيَّةٍ بِلَانِ الْفَتْحِ وَرَأَيْتِي أَهْلِيَّةً كَلِمَةً
- ۱۳ وَأَنْ كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۴ أَوْلَى كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۵ دَرَجَاتُ كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۶ مَطَالِمَةٌ دَرَجَاتُ كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً
- ۱۷ وَكَلِمَةً مَسَائِيْحَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً كَلِمَةً

که خودی

- ۱ که شادی که وقتد اَلْمُوَزْدَن کلن بودره بزده واجب اولدن اولدرکه بوصورتی کی
- ۲ حاطری کوزلاد زه برارادکی او قاعزوی باکلیه تضحیح قیامده اهل عتک مطالعه
- ۳ اراسنده جوق جوق قتلری اولدرکه عبت براره صرف اولوره و خلته مختلط
- ۴ اولدرکه ایته نجه ساعتلی اولورکه مالایینی براره خرج خلوه بیس عاقل اولدرکم
- ۵ اولدرقلری حفظ ایلیوب کوزده اندن کلدنجه برمهردینی به صرفایده اکر اکر
- ۶ مصلیتنده اولماز یسه باری که گاه انوک آشوریشنده اولاده اکر اخلاقی تهذیب
- ۷ ایده مرسه باری نجه تهذیب اولور اولخله قلا هجها نه عرت کوزیله نظر ایست
- ۸ فکولاییه پس حاله لیلله بر قاج کلمات سویلیه اکر کوزد بر فایده سیاهلایسه باش
- ۹ برکشیه قانینه سنی پیشه سوزد کلوی جوهر اولور شایه بر همتین بیلنک اولورده
- ۱۰ در دستدرکه بر کله سندی بر عین نفع کوره کد قایلنده انوک ثوابی بر نجه یللی با
- ۱۱ یزینه طوره بر سوز که درون دلن کله کولچات اولورده و بر کلام که آکا عین وریا
- ۱۲ قریشیه کچات اولوره بر شکر کچون اولاک کولورده تاثیر ایده و بر مقال کد
- ۱۳ اقله ایچون دینک جانلر ایچنده برایدیبه سوز بر سننه در که زایل اولمز قیامت کن
- ۱۴ طوره کاه اولور که نجه مجلسلرده او قند قند دعای خیره سبب اولوره وقت
- ۱۵ اولور که بر دعای مقبول کشیده طوش کلوره براغزوی قولود لی طلوب عز بز شعی
- ۱۶ کلور انوک دعای بوکا اقلی شولور فایده و بر کله بر زنده روحنی نجه مصایقه
- ۱۷ قورقوره قورقونی بو معنای فخر دلیلیب وچ درت ای متداری اقدام ایلم مطالعه

- ۱ درسدن اذوق اوقاتی بجه بیج انکه اهتمام ایلمده الله تعالی حضرتک کماله
- ۲ توفیق دعنا یتیلله وارواح مطهره نکت روحا یتقلری بر کاتیلله بر قاج اوک
- ۳ ایچنده بر تفریح نامه یازیب ترتیب ایلمده حق حضرتک نفوت کورده سنده
- ۴ هر که که خاطر و مه کلدی سوبلدم گاه اولور دی که بر مجلسده اوج ددت ورق یازردم
- ۵ کدیتدن بلزدم نیلردم نه ایدردم معانی دوی کلور دی بن عمر برایددم هر معار
- ۶ دئی دکلور دی بن تقریر ایدردم اکرچه اول سنجه بر تری کتاب کبیرد صبر
- ۷ اما جامع انواع علوم بر حقیقتده هر طایفه حظ السون دیو تری دلیته صوب
- ۸ طوردم اما اهل بیور که بن انده نه کنه لو قصه ایدب طور دم اساسی
- ۹ اضول مشایخ اوز زنده اولوریل طورده و بناسی قواعد اهل طریقتا وز زینه قولر
- ۱۰ طورده حین الله حضرتک لطیف اول کتای آخزیه ایلدم کوردم جهان با
- ۱۱ بر تاره کلستان دورتم عشق اهلنه یبه بر یکی ساز او کوردم و در دست
- ۱۲ بیات دهل زانیا ز او کوردم شوق از نلری بر ولوله وجوش قلمده ربانی
- ۱۳ شونم در لرینه خلقه کلوش قلمده فکات طاقتده یبه بر تقدیرل ز راصدم که
- ۱۴ دل اهلنه شوقه کلش ثوبی بصدم روحانیا ن مجلسنه بر شع دردم
- ۱۵ دعشاق هنگامه سته بر عشق نامه بزدم کماهی دل بلبلار نه بر کل رعنا کوردم
- ۱۶ و سینه سر بر نه بر محیوب دل ا کوردم همان طوطی سته کولک صرندن نکر
- ۱۷ کوردم بر دغه دکل دضا نله مکور کوردم دامن آخر زمانی جواهر کلانم ایلم

از دل کوی

- 1 ویریک یوک سخن گوهر بی بی دوست یزدینه نثار قلمم پس کلامم که چون کلمی ^{۴۶} ایمن
- 2 که برکشیدن از زمان چند برونک کبی ترا و له که درویشلوار اسنه آکا اول
- 3 یاد کار دیر و لاه نه اول که برنج کون دخی غنایت حقه اعتماد ایوب سی وقت ایم
- 4 اخلاق باند نصیحت نامه صورتک بر کتابه دخی غنیت ایم کاه فیانک فنا ^{۴۷}
- 5 شکایت ایمیم و کاه نفسک مکرزدن حکایت ایمیم کاه اخلاک ایونزدن
- 6 تقریر و کاه صفاتک برامزدن تحریر ایمیم کاه حکمت یولدن مقالات ایمیم
- 7 و کاه تو بر یوزدن کلمات ایمیم که عقل ما شدن بیان ایمیم که عقل
- 8 معادنه که اخلاق قراردن سویلیم که عدل و دادن که درویشلردن
- 9 بیطوبی بویا اولب شکر بر ایمیم که عاشقلا غریزندن بر لب خوشا و از اولب ^{۴۸} ستان
- 10 سل تقار ایلیمه که کرم اولب عارفانندن خبرلر ایمیم که تنزل کوسنرب
- 11 ینه ناهدلر مقامنه ایمیم که کچه هیچ برسی بزم حاله دکلدن اما سویلیم هر ^{۴۹}
- 12 برینک احواندن بر شرح ایلم کاه اول که وعظ صورتک کلمات معرفتیه سویلیم
- 13 اغلمم فی الجمله قلم دوزبانکن بیات دلو زبانده سویلیم اما اول کله چون نه فصل
- 14 ونه باب قویم بلکه سؤنته طرفه چکرسه آکا ایمیم معانی جناب بی کوزدب
- 15 الفاظ جانندن دقت ایلیمه همین قلمی اومه الرب جناب رب عزته مترجمه ^{۵۰} اللم
- 16 هانت غمیدن هر فرعه اشادت اولر شه ای تحریر قلم هر وقتده حق تعالی لطفله
- 17 خاطر و سه نغم کلورسه ای بزم بود کل که سعید ایلیوب برین بزم و برین بزم

دقیق بنامینا

- 1 پس برینتله تحریر کلامه ابتدا قلمم حق حضرتدن توفیق و عنایت استمداد قلمم
- 2 اتفاق برکی ای غنای اونجه اجزا بریره ایشدی که تقریبه اهل اللهات کوی
- 3 ادره دوشدی اولنا نیتله خاطر همه کلیدی که مشایخ مشهور کلم و اندک
- 4 مناقبندن برز تقریر قلمم پس همین اول رادن آکا شروع اتمیم اخلاق امر
- 5 مقید لیلی و لاسلوبی بر قلمم اما برنج عزیزتک مشایخی با نین مواع اولدی
- 6 اول وقتدن بروهنوز یانلیدی قالدیه پس ایدم مناقبه اینی اولان اجزای
- 7 آیدم کاول مجوعه با شقی بر کتاب فرض قلمم حق تعالی حضرتتک الطاف ^{۵۱}
- 8 و اولوا و احوط مقدسه تک روحا نیتارندن ایمیم اولد که بروقتده اول مناقبه
- 9 معنی تمام ایمیم جمله کما فی انوک توفیقینله اختتام ایمیم انه ربیب بحید
- 10 وهو الهمم القدین • • • ذمها لذنیها و ما فیها • • • دنیا غزده و عذره در
- 11 حکماجه و کاه دزه سنانی مقصود سن اول سیاره دره دنیا نزل هر تدر
- 12 دنیا تمام حسرتیه دوا سلامت دکلدیم و جای قامت دکلدیم سکانه قنا
- 13 لانمدیم و جبرانه عنا لانمدیم منظره مؤنثدر و مؤنثری مؤنثدره ضر
- 14 اطلدیم و خطی نایدیم دنیا آکاله و غوا له دره هر دم غیر نشد فی الحقه حواله
- 15 دنیا ظاهرده بر حلوه خضره در کیکه مخوف در شهواته و حقیقتده بر حقیقه
- 16 قدردن هر کله طولشیدر قاندر اولد که هر کیمت که دنیا حلاوتنه دخی اووره الله
- 17 هر ارتداف اولک نفسی اولوره هر کیمت که عیشندن صفا و نضری زیاده اولور

ایسته

- 1 ايشته آخزنده جفا و حسرت زي زياده اولوره بوجاونه كه بيسات حقيقتك فر
- 2 وهرجا بيسني كا كورست دقت ايديجت كند دبه بچه غني كچه كيندر ا رسي
- 3 قيرا اولور ره و بچه خزينه يا تاملر صا ح خيرا اولور ره دنيا نك هر موجودي
- 4 حكم عدم ده ره و هر بچه بخرن سقم ده ده هر لاهه سي مسلوب ده و هر بچه بخرن
- 5 مخلوبنده حياقي موتله ده و بچداني فوتله ده هر استقامتت ا ايشته
- 6 برا عوجا جاي اولوره و هر لحتنه مشقتت ا امتزاج اولور ده جديد دن بخر بر
- 7 جديد دي قهر ا بولا ايره و دورانه هيج بردارد و عز ائنا ايره ده دنيا ا نو بكون
- 8 دكه كشتي ا فيجا ازا اوله جا ازا اوليه و اذن عا اولان عامر ا هليه ده دنيا مزرعه
- 9 نو ايب اولوره و مشرجه مصايب اولوره مفرقه بجماع اولوره و مجرئه مدام اولور
- 10 زمان بصولجان دكه هر ا و جند بر كره اولوره دنيا بر بخر اولور كه ساحلي اولور
- 11 مقبر اولوره هر كم دنيا دن طرح انبي كرسه موساي ياسلاره هر ساعت ب يولاش
- 12 اولور خضله ايا سلاره دنيا دار بي كشته دار اولان ده مفا ا اولور ا و كه انه قرار اولور
- 13 دنيا نك بخر بخرين نه باب اولوره وفا في نك هار في حين خراب اولوره دنيا خرابي
- 14 سراب اولوره و امل جديدني كذاب اولوره نوح نبين صلي الله عليه و سلمه به
- 15 صور ديكه دنياي بجه بولنك و هر بچه بلك ا ايدي اكي قبول اولور هم
- 16 بوندن كردم و بوندن حقدم دنيا نك لذي كره هين تباني در قلان
- 17 غايش حقي در اولور لذاتنه الدنن هر سنه كه دنيا ده ملبس مشرا اولوره البته

- 1 آخزده هوداي مخر اولوره اولور آبي شنه ا لند نمازه شوكه عاقل و بحر اولوره دنيا
- 2 شكلي محكوس اولوره و احوالي نكوس اولوره انه مقبل اولان مد بر اولوره و انده
- 3 موسر اولان محس اولوره صاعدا و نلان هابط اولوره مصيب اولان خابط اولور
- 4 عز اولان ذليل اولوره شريف اولان رذيل اولوره عاقل اري حيران اولوره ريانري
- 5 عطشان اولوره عار خاري هيا ايم اولوره و يقظا نلري ايم اولوره و اقتلري نام اولوره
- 6 و اجدر ي عالم اولوره نه صديق صديق اولور سود تده و نه رفيق رفيق اولور شريف دن
- 7 دنيا دار بختنه و دايه بختنه هر خانه خراب ايدر كسيده عا با اتره دارنك
- 8 دانا تقي تا ما ايدر مندا اتره صهر ايام ويران ايدر بنيان امله و معادل اعوام
- 9 هنم ايدر حياط اجه جهان ديكلوي هين برد ولا بد بكرة و آدم او غا نكري
- 10 شول كونه نرده كي آبه بخره كي طوب كمي ديكلوي رره اولور و كن ينه طول طود رره
- 11 كسي تمام و كشته و كمشك بري و كيمت بخر نك چو كيمتند كيمت ا نكي
- 12 دنيا ا كچه عيش هين ره اما قر ا ا اتر كره و حيايت ا كچه و زجر ايدره اما
- 13 يت بخت صولاره بخر بردين دكه انوك قضا سچ حلول ابل اولوره و حياقي بر
- 14 روضه در كه اولور و سعتي قسست مل اولوره دنيا در دار دكه هر خانه سنده
- 15 مزا واره و هر خانه سنده صراخ اولوره برا و ده بلاء و برا و ده آه واه اولوره بلكه
- 16 بجه خانه لرا اولور كه صبا ح دوكون ايكن اشقام ماتم اولوره و بجه بولور اولور كه
- 17 بجه فرجلك ايكن كوندن بخر اولور بجه صحبتلر اولور كه اراده عود و جيلت ايكن

مخلوبنده

- 1 برخطه دن ضرب جنت اؤوره و بجه مجلسلا اولورکه طلو غفل و اهنک اکن
- 2 بر زماندن غوغا و سنک اولوره دنیا ناک نکا یاقی حد و حصا دن کچشد
- 3 و عالمک شکا یاقی عد و حصا دن کچشد دنیا ناک ا لندن اکباد یو قلمشدر
- 4 سرچی و لما مش اولره و احسان یو قلمشدر که قوچی اولما مش اولره عاقل اولدر که دنیا
- 5 محبوبی کینوب بزئب کندوی عرفن تدکجه ابقه دینتی اولره جهان عروسی دورب
- 6 قوشب چمانی کوستر دجه انهای جنتی ایلره مفتخر اولدو و غنچ و شین کاسد ایلره
- 7 و مستن تر اولدو و غنچ مشی قاسد ایلره نواز شکر کوسترد و کینجه نهار ایلره و ناز لرد پرتد
- 8 نقتل ایلره هیچ منتقا و طلوب و لطفه نظر اغمیه و هیچ اعتباره صینه اول
- 9 جفته بد بصل تیه هر بجز ده دانت دین نازی نه اولره ا ناک کیمی وارک ناز و بیاد
- 10 نه اولره دیر هیچ وفا سنه مسرور اولیه و هیچ جفا سندن بی حضور اولیه
- 11 لطفی مکر ایلره و کرمی غدر ایلره سرور بی اسارت ایلره و دؤن سنی دناوت ایلره
- 12 حبور بی احتیال ایلره و غرور بی اغتیال ایلره هر فعلند بر تلبیس اکلیه وین
- 13 دنیا بی ایلیس اکلیه دنیا بر صرا به بکرا چنده پو یوقیولدا اولوره هر کم اچنده
- 14 کز بر کون برینه دوشب بر غلوره اول قیونک اوستی ورتلو بلنزه بر کستی اکت
- 15 دوشینجه ممکن دکدر که طوعاره آدم اندن صاقتقله قورتلاره و اندن حدیره اکت
- 16 فایده و بریزه گاه اولورکه اینه پشتلر کچد و شهر و بجه منزل بودر که یولی چاه
- 17 اوزغزه نفس مسکین اکامزوردا ولید کیدر بر کون خبری یوغکن ایاغی قیویه با

- 1 هاید بیجه تمام دوغره یولدا مشری و سننه اوشره نه قدر تلوی وارا ایدر کور
- 2 ونه مدد لری و اربا سینه چناره لوه بر زطوب اعلار لره آخر اوستی اورتب
- 3 طاعولور لره انسان کیمی نسی اولماز و آدم کیمی قسی اولمازه بد نیله تشبیه
- 4 و قلبیه بر لاخته بیت ایدره یولدا بشنی دقن ایدر کند و غافل و فغان کتی
- 5 ا لری دیر کندو تراهل و دنیا کیمی غذا اولمازه و انوک کیمی حیله باز و مکار اولماز
- 6 بر کشتت محبوبی اوردره بینه صفا لکه کولب اینی کولدره و دود و فی جلیس
- 7 ایدره بینه اینی کندون بخشنود ایدره دنیا بر فاحشه در هر کم کماقتاق
- 8 ایدره صحتیار اولور بلکه تجرد تنزه دککه بعضا رنده جینه ابدستی سینور
- 9 عاقل اولدر که دنیا ایلره معاشی قهر خوله آدم کیمی آدم اولدو و غنی برده یوه یا اید
- 10 اما آدم دن کنه حذر ایدره دنیا دید کیری همار و تله مار و تدن اسیر اولور
- 11 انرمزه ایلره زوجی تفریق ایدره بوکشی دیندن ایدره دنیا بر یوه اولور آدم
- 12 بو سبک اچندن چمات کرک و جهان بر زندان اولوره عاقل اولان اول
- 13 دناندن چمات کرک دنیا ناک الله قانده جناح بوضه قدر قدری قیوه
- 14 و جمیع دنیا ناک آخرته نسبت بر ساعجه عمری بر قدره دنیا اللهم معنی
- 15 دوانی دلمان هر کم اینی سورسه الله اینی سورعه قنی کوکل کم دنیا ایه جانله
- 16 متعلق اولوره البته انوک نیاب دیا نعتی مترقی اولور دنیا عشاق ت کور لردن
- 17 انوک معایب یو دتلوره مثدر که محبت کشتی اصم و اعی قوزه رضا کوز ایلره نظر

- 1 ایدر نقصان عیبی که در ظاهر و نظارتنه ادوین بقوله خضاب شیبیج
- 2 پیچیده خیا ننگی کورین در صورتی که امینه دره ظاهره و جواد کوز کور اما پیچید
- 3 و خسیسه و ضیینه دره حیات دنیا ننگی واریسه لب و نهو و زینه
- 4 اولوره هر نفسی که اکا اندوره متفرخ و حزینه اولود قانوله بجه زمان
- 5 مصادقت آندی ه اخر مالیه قرینه یوتدی ه و خیا کله بر بجه مدت مضاً
- 6 آندی عاقبت کاندای بی ه هر عاقل که کلدی بونک اندین جگدی خون اولدی ه
- 7 پادشاه که کلدی بونک بجه سندن ذبون اولدی ه نه کس نیک عسکری چیل
- 8 عدوسنی بصره بلدی ه و نه دانا مدار سبله دورانی طوته بلدی ه بهرام چوب
- 9 بیجه ذوبله آخر دهر اندین زار اولدی ه رستم دستان بر بجه حیلله و سنا نیله
- 10 عاقبت جهان ننگ دل زار اولدی ه نه ارد شیرک تختت عرت آندی ه و نه اوشه واک
- 11 عدلنه حرمت آندی ه قمریت قمری بقصود بیلدی ه عالمده نه فریدون قالدیج
- 12 نندوتی قادی ه سلیمانست ساری جمله هبا اولدی یله واری ه جهان صرهری
- 13 بیجه بونک کی بیری اسدی صاوردی ه نه یوسفک جهانده اندنی ه و نه شیبات
- 14 کمالده اندنی ه نه نوح عمر پوماعله قورتلدی ه و نه ابراهیم حلیل اولدیج
- 15 نه آدم قادی نه موسی ه نه ادریس الهه عیسی ه نه جهان غزیه جهانندن
- 16 و نایبندی ه عللندن مقصود او بکن اولدیچون دکشدی ه اگر دنیا ننگ
- 17 و نایب و نسیب ایی اکا اولوردی ه و اگر عالمده بقا معن اولسه ایی اول بوردیج

- 1 اما بوردار دنگه بونیه بیا بو لیزه و بو بر عالم دنگه کون نساجدن خالی بازار
- 2 دنیا بر مظهره همگ دنگه جهان خلقی کلوب کوره و لیل و نهار بر اشهب او هم
- 3 دنگه هر کم بنیسه یینه تیز اینره تن طوارنک البته بر وقت بندگی اولوره
- 4 و بدن مشکوکنت البته آخر هلاکی اولوره نغیر قانوره سی بجه بر قرار اتسه کرک
- 5 برون یزه دو شبیل و نه نوره و کولک صرجه سی نه و تمه دک بون طور سه کرک
- 6 برون حدیثات طایفه طوقب جنوبه حیات قندایی عواصف خاقه عجب
- 7 تحمل اتسه کرک برون سوینه و حیت کونشی اخق سلاننده بجه بر طوخسه کرک
- 8 آخر طولوره انفس مسافر ی بجه بر بوطار بولدن کتسه کرک برون یوی کسلو
- 9 و وجود جانانازی بی یکت عرا و رعاندر بنوب و نیاسه کرک برون ای او دله
- 10 عاقل اولد که بولدی حقیقی نعمت یله که اعوام عمری ترا دا اولوره و صفای زمانی
- 11 غنیمت اکتبه که ایام و صل قصار اولوره عمر طاری کیند جت بردی کماز و حیات
- 12 کنشی طولنجاق بردی طوغز ه تن نوسنی جوز لیجت ینه بوسیدانه طولماز ه
- 13 و بدن بنیادی بیلجی ینه بونشاده یا پل ه حیت حضرتی دایم اولماز کیدر ه
- 14 و دنیا فرضی یا ز بولوه کیدر بر ساعت کجه شتاب لایزاری نه کویکت
- 15 ایی اگر فوج کون اکلوب طوره ایی ه و بیکلیک براری نه خوب ایی اگر بیلر
- 16 بگن اولده کلیدی ه اما هر موجوده تجلی بکر اولوره و هر استعدا دکا لینی بده
- 17 آوره هر جزئی مخصوصه که کیدر ینه بردی کجه و هر شخص معین که زابل اولوره

مهر محمد

- 1 ینه اعاده ایاها ان بوسوردن حضرت اجساد و خلیل کمازه و بوکلهدن کا انکا کلام
- 2 اصل انسان اولان نفس در اول نایل اولان طورده بدن بوندن دخی تحلیلی اینه
- 3 اولوردی اینه دخی ایله اولوره شمعی بن اولن کینی کلیم کلیم اولان ایدم مع هذا اعضا
- 4 بدنده بوجیه تغییر و تبدل کوردم فی الجمله کیدنه اوعت اولاره و ما فی اکتاف اولان
- 5 زمانه بردوشی کیمی رکلور کیم و جهنم بر ایتو کینور کینی اوتور کویله اولور کینون
- 6 درکه احادیث کله حیات دنیا نیام اولوره و اهلی اولور نیام اولوره لایق اولور
- 7 وحل و قیاحل اولوره ارباب نیامسا فرین اولور لاره و اقامت بصنایه و احلیت
- 8 منازلی لیلی و ایام اولوره و مراسلی شه و رواعام اولور انسانیت پرندنه ائی سفر اولوره
- 9 و اندن چکره اقامت حضرت اولوره اول سفر عناصر در صنایه ایدن نطفه
- 10 کینی سفری نطفه در بحر امده صورت بوجیه اوجنی سفری چین در جنت
- 11 اوجنه سفری سیری مولود در دنیاه قهره کیدنجه نشی سفری اولور کینون
- 12 ینه حضرت اینه البقی سیری اجساد در یوم آخرتد پر یورنن و اینه اندن صکره
- 13 قرآپ در سیری در کورد هر کینی نمائنده واره انده قلوب اکثر چه بوسفر اولور در دخی سوره یور
- 14 اوجی کویطوره اما شوکله اصعب دهنوز اولور کوزده سالده دوندن اولور اول
- 15 کلیات سفر اولور کزاد فی قیور لار و اول سفر ایه اولور انسابینی کوردلور مر کبلی
- 16 اوقاقیقین ایدر کیم اولور کوزلنی بد رقه دین ایدر له اعمال صالحه اولور ایش ایدور
- 17 و اخلاق حسنه رفیق و ایش ایدور له عمل اولور اول کشتن که قور دن بجه

امانده شفاعت

- 1 چنانچه در بعضی بجه چکانی و احوال حضرتده حال بجه اولور اعی و قی منزل
- 2 اکادار اولور اعی و قی منزل اکا طار اولور اعی بوندی بلون صفایله دنیا
- 3 بودی بودی و حضور قبله طوبی و توری بیوره اینه نه اولور کینون کون کینون
- 4 اکا کوردن یاد و اوقاق فکر اتماره اگر کون ایدرم درسه چون دنیا مصلحتده ایلان
- 5 بر کینی بغلی اینه تکریمه اصبر نمازه بوجه لدر بوکا نکلان دیمک شوی نفس
- 6 اما درده و بوضلا قدر بو کله عرفان اوجنی تأسیل قوای مکاره دره
- 7 اشادت عرفوت شفاعت عفو و بخشه دخی هر اینه و شفاعت اینه
- 8 دخی شقی کره ارواح اراننده مناسبت اولور اینه بجه شفاعت اولور نعلک
- 9 خلاقته قابلیت و اینه بجه هدایت اولوره نظام عالمین متفرق قورلنده
- 10 تو نمائنده بوکارگاه اسباب عادیه متسلسله اولور بغلی نمائنده عفو دخی
- 11 معنایی وارد ائی اهلی بلوره اولور کزاد که ینه قور و بجه ایدر کینون
- 12 نه مرتبه دن تعیین بولنسه ینه اکا وارسه کره و هر نه صفتدن بجلی اولور
- 13 ینه اولور منتک کمانی بولسه کره انبیا اولور دخی شفاعت اولور کره
- 14 د و حل اولور مناسبت اولور هی کمانه ایلن کزاد خاتم انبیا روح کل اولور
- 15 شفاعتی علم اولور کره بجه جمیع کابا اولور اینه حساب اولور اعی
- 16 اولور انتظاردن قورلاره ایمی و اینلره مناسبتی قدر شفاعت اولور ایمی
- 17 اولور خود آخر جهی دن ده قور تاداره امدی اولور مناسبت مراتبی بجه اولور

ایله یاد

- 1 این دیوانه کفایتی در حقش کم باشد بلور همین عاقلان لازم اولدر که جهنم ایدل مارا
- 2 چاشند و همین مؤمنان را جل و دلدر که سیایب علامتند دور شده سنت
- 3 دسوی کندید عادت اید و تشریحی و عجبیه عبادت این اندن حکمه جمیع
- 4 بر جریده حسنیة اللہک عفرینہ و اولک شیاعنتک طینة اگر بویله ایدر سه
- 5 توکل دیرک اولور و بویله ایدند نه ادر کورسه یا قسور بر خسه بر کشتنک کف
- 6 دنیاده اولور و توکل هواده اولور اندن حکمه که اول عفو اولور و اولور همین بر
- 7 عبارتنکد سوینور و رجوع الی مذنبه دیا و دنیا اللہک عذر
- 8 این سون ای سوزمه مثل مشهور در که کفر بوز بر قولوعه حیوانه دنیا بر خیت
- 9 هر کم آنکه معامله ایلنه خاسر اولور و هر کجک اولک ذمند مباله ایلید قایلور
- 10 دنیا بر دیر بیا و سعه اولور هر کجک کم کامتعلق اولور بیلک قطع اولور حیالی
- 11 امان دناش اولور و ساحر هوای نقاش اولور اما فی دکر ی حقیقتی در اضا
- 12 اولور ماکله مدخر اوله همین نذق وراث اولور عجبدر بو خلق که جسر ی
- 13 دکور و عقلاری اناث اولور دنیا بر حیاده بکر که هر مصیده سنده بیلک
- 14 دلوخی اولور و یا بر جازویه بکر که هر بر عتق سنده هزار افسون و نیخی اولور
- 15 دنیا فلاة فنا اولور اچنه دوشن بول بولماز کیدر و عیجان عمارت عنا اولور
- 16 کشتی ای هود دینیه نجات ادر که دنیا بر ارجعات اولور هر جهنم آخری شتات
- 17 اولور دنیا فانی کشف و لینیجی بده سن که معشوقک بر عجزه اعیس و اولور

- 1 ظاهر اولکه جمیع حالات هبلا لیجین زینت نه یورد سن بر دنیا دکنده که طوق
- 2 شمساحر و نه حضور بولسین بر خاند که هر طرفند آه واه دره عجه بر خن
- 3 کجی منطقی اولمازه و عجه بر شرت شری محقق اولمازه دنیا نه فانیدر که سن
- 4 اولک نوریجین اچنه سن و مان نه حیفه در که اولکه کرم دکنه کوچنه
- 5 دنیا بر شبیکه در اما طیفک طایزی حبه سنی کور در شبکی کورن و عالم پر
- 6 ملائکه در اما مسکین آدم اثری کور در ملکین کورنتره دنیا ادوار اولور و خلقین
- 7 انده اولور اولور هر کوبنک لیاچی اولک لولان طوا زقه مناسب کرات
- 8 و هر قومه معاش کند و نده اولان طرا نیکه مناسب کرات آیام دایم ایتنه کور
- 9 اولمازه و هر قومک حالی سنوک اسلوبک کور اولمازه دنیا دکه کونایع مرام طراز
- 10 و اگر اولور سه دخی مقام اولمازه دنیا نیک عهود فاسد سیخوع اولور و دنیا نیک
- 11 عهود کاسد سیخوع اولور دنیا بر قنطر اولور قنطرده وطن یی اولور دنیا
- 12 عذابیم اولور و دنیا نیک نذقی اتم اولور مای مار اولور سن اذن اولور
- 13 رد نیایی مار اولور سن اکا یین اولور دخی عذر کثیر نه هت اتمه و ضیعه یی
- 14 ضیفه در قهرینه عزیمت اتمه و جاه چاهدر بصیرتی اولان اکا دوشماز خود نیا
- 15 بر فاخته اولور عاقل اولان اکا یا بیشتر هر جزالت صوکی ذلت دره و هر جزالت
- 16 آخری مذلت دره اقاب از سنیه عذاب اولور مناقب عدا کوزینه مناقب اولور
- 17 صورت دیکری مار اولور تجرد اهل نذق چارلر و خفام و تبع بر تعب اولور که

اولور

- 1 اولولادني چوگله منصف صب وبل او نوره و قضا خود بر حکم قضا اولور لطف
- 2 صاندو خلقت بجا لو خد متده ميتلا اولان بلو که نه زحمت در هر دو تني دنيا ناک
- 3 بوگا کوره دره و هر عرقی همین بوا سلوبه دره نعمت صندو همت بر دخی بنسبت نقت
- 4 کورد سن ه سخت دیدو کلي دوندي کور سکت عنت بو کور سن
- 5 تنيهات ماء دنيا به صيرت بصري بلو بنگه دني ايدو کي ظاهر اولاه و عالمه
- 6 دقت کونيله دکا که نيدو کي ظاهر اولاه زمانه اندکه که انهي مکر و سبيل دره و زور
- 7 نامه کم خيره سنده و سبيله دره هوا رنجنا نسند او بعد کم انوک نظري هين سخت
- 8 عاجله در عقل يوسفه تابع اول که انک عقي عاوت اجله دره توبه ايله هفتا
- 9 اولدن و بوجع ايله سقطا بکدن بکادن اولدن هجر بر دکران بهادر که اول
- 10 رتعي اولاره و حيات بر جوگه دکه اکا بها جو نمزه اما حيف سکا که هري صا تره
- 11 عين سکا خرف قالوب و حسرت سکا که عرکي انجني سکا اسف قالوبه کوند اولور
- 12 دنيا به ويوب يودر سن و اختنم اولور غفلت دو سکند اير سن ه عرک انانوب
- 13 افي طور صانور سن و حيا نه کون افي قالوبه صانور سن ه عرک اير سن که قعي
- 14 بر حصوفي حصن ايليت بوساحه لري حارس اولدره و قعي بو حيا نبي بيارت
- 15 ايدب بو نماي عارس اولدر قعي بو شهر لوي بنا ايلينله و قعي بو صنعت لري حيا
- 16 ايلينله قعي هزار سرور له بوسايلري بيا ناره و قعي بو حيا نه حکم ايدب بنوم صان
- 17 قعي شول سر بر سعادت اوستنده کي جلوسلري قعي شول هلسلر نه کي سايلري

- 1 و کوسلري قعي ديمالري و کونيند لري قعي در لو در لوسا زنده لري نه کندور
- 2 قعي بر بولا اري نه ايشلري قلدي نه ايشلري طرنگه بن خيال ايدري کلدي و کندي
- 3 حقه با بجهان حقه سن اچدي و کيه بومدي و مشعبد زمان بر شعبک يدي کو
- 4 ابله اولدند بونک لذتي ايلر سورا و لوبه و اجرت اولدر که بونک دولته مغرور اولور
- 5 چون آدمه البته دنيا دن عبور اولسه کرکه و چون آدمک آخر منزلي قبول اولسه
- 6 کرکه بيللر له صبا و ديو رطوبت اسسه کرکه آدم او غلطي طاشلر اشدک
- 7 چوريب قلعه کرکه نه مال قايد اقسه کرکه نه اسباب نه اخوان مدد
- 8 اقسه کرکه نه اصحاب نه اولوق تور نارسه کرکه نه جاه نه هکمت قايد اقسه
- 9 کرکه نه سپاه همله عيبن بر دست الله سيلسنه کرکه کسري و دارا قولد يسه
- 10 ايله اولسه کرکه تا سفاقت چون آخر بويله اولغا عين بلور
- 11 عجبده که بود نيا به عبت چاشور زه هر کون امله مشطول اولبا اجر الکر و ز
- 12 و بوجورت حالوزه دافني اولي خلل اکر و زه هر دم اين بورد ز سرور اغتباطله
- 13 هجر بوريوز که منون بره منقط اولدر عيجه ارتباطله اولم بومزه کلشد
- 14 ايجر و کرمت استره و ابله جلاوي تر شومز کلشد ر شجرن چکره بزهنوز
- 15 فارغ اولبا و توروز نه ناقابوب بهت پروذ با يا توبه و پورزه خنر بيلو تو
- 16 بد نيو طومازه و پنجه سي بيشينه چکره قومانه ملک الموت کل بورزه
- 17 کولرزه اما کلب يا پيشي نه اکر زه حيف شول عمر که عبت تره کچورک

و يا خود بويغ ايدري اولور کوندي

فايز اولدي

- 1 فایده اولدی و یونانی شول رحه که بدنه چی کدی مایت اولدی و زیاد بیه
- 2 نالده دکت و اصل عرفات و حج تمام اولدی بز اولدی بجان ایره و نهیهات آه که
- 3 اسفایعوب یوسف دینه پشتر کدی و قدم ایی مطلوب آنکه یا پشتر کدی
- 4 حسرت بزه که خلق بظر اولار نرعیان قلا و زه و قار شومزه آب حیات طور بزه
- 5 ظمان قلا و زه بزون صکره کلندر نیولری بوالس بزجران قلا و زه بوالدا سله
- 6 سرخوشلندن ایله بزسکرات قلا و زه بطور عیب بزاملی تصدیق ایدیه و ز
- 7 اولد بزیک نکلید بیه و هر جم بز هواید مطیع اولار و ز اول بز تذب ایدیه بزه او
- 8 چاره بوقلا اکراندن هدایت ابر زسه و بز اصلاح اولقه مدد بوقلا اکراندن
- 9 عنایت بفرسه برکوت برکاهه توبه ایدیه درینه ایشید و نوزه بز وقت بز
- 10 اقام ایدیه درینه بر ساهندین اوضو زه حسنه او و بز بیزیت کلورینه صحت
- 11 بوزور سابعی شدت کلور صحتی او و ز زسه بلا کدی حیات باچی و دوستار و مز
- 12 هر چاندین چی بز خنرا بلرز نو ایدنم بمصلح دوشسه بقادر تقویمه جمع عقید
- 13 اولاد زینیز ده تقویمه بز کچی طاسنی بلکله نه اولو چو نهک طالعیده اولان الله
- 14 اولو کشتن باشته یازین تمام کلور همین اولد هدی یان بجزیر طاوره اکر بوز
- 15 جمع اولدیه عزیمتله سناغانت همین سفندره و اکر حسیب دنیا مقارن اولدسه کسبه
- 16 قران تحسین اولد بزه اکر هواک زحلی شهوتک هر خنده بجان اولدسنه بز
- 17 غفلت کده کوکلا اعلی خرابه و یلان اولوره و اکر اقبالک هر چی حقیقت ایدن مشه تر بیسیله

توبیحات

- 1 جمع اولدیه درجه هیکله دون ریادی تمام ابادان اولوره اکر کسی ایدر مرک کول
- 2 مرغی خلامه ایتمک برفتمند و هیچ بدن سجای بدن قورقه که بر اوانق قفسد
- 3 سن ایی بقا ایدجه اولجون آخر قلسه کول سن ایی بوزمت ایدجه اولجون
- 4 آخر بوزده کول توبیحات و بجه بزکولدن چار مزین
- 5 بزکورت خانه و بجه بز معور ایدر سن بز قلیتی و برانده بجه بز چاشنه سن بو
- 6 مذمومیه و بجه بز سعی ایدر سن بوز راق مقسومیه بجه بز خالی اولیه سن
- 7 انواع تمایلین و بجه بز خالی اولاسن احوال بوزلین بجه بز اولاسن اخسندن
- 8 و خلیلدن و کجه کسبه خبر صورسیاسن اول سبیلدن الله بزکون سنت بز چی اولد
- 9 کول رحیلت اگدن کتسه کول کثیرت قلیلک همین عمل اولسه کول یا کجه نزلت
- 10 قیرلچنده اولسه کول مبتل و مقبلت و هیچ فکر ایدر مین که اول و قنده اولسه
- 11 کول مالک قیرت ریاض چاندن برد و ضره ابقه بی اوله و یا خنر پیراندن
- 12 بز خنره عقیده بی اوله بجه عاصیلر اولور که مبتل او و اصرار د نوبه و توب
- 13 او نور فریش عیوبد بکون بز نهی و مزهر مسکر و منکر له عشرت و انواع ملاح
- 14 و هر ادر مسخره و بلا بی ایله محبت ایدر کن ناکاه موت ایی طورتیما سنی او تدر
- 15 اکا اولدنی و بسا سنی نقل ایلرا و کن حالندن قیرنه عرض ایلرا و لجا الله
- 16 عیش ایدر کن نعم غاریه و رایحه ایله نعش اوستندنه بیور بز بجه نایحه ایله
- 17 صحبت ایدر کن یا انا له سرا پرده لر ایدنه همصاحبت ایدر او لور یلان لدر تیر

بمختار

1 جُودِ رُبِّهِ حَيْفٌ كَالْكَافِ بِدَنِّكَ صَاحِبِ الْوَالِدِيَّةِ سَقَطَ رُتْبُهُ وَعَمَلُهُ زَيْدًا وَلِدَانِيَّةٌ
 2 اَثْمًا اِرْتَقَاهُ اَكْرَمُ عِبَادَتِهِ قَصْدًا اَيْدِي سَلْتِ رَحْمَتُكَ بَعْلِي اَوْلُو رَجُلِكَ وَاَكْرَبُ
 3 دُهُورِ شَرِيكَ عَطَارِ دَدْنِ سَرِيحِ اَوْلُو رِفْعَتِكَ اَقْدَامَتِ خَطْوَةٍ اَيْمِ خَطَايِهِ وَرَبِّهِ
 4 دَوْرُهُ وَتِيَا لَتِ اَمْتِيَا قِي هَرِيْمُ بَرَامِ عَمَلِهِ دَهْ اَكْرَبِيَا عَمَلِهِ بَرِيْتِ بَقْلِي سَلْتِ رُقُصِيَّةِ
 5 اَلْمَا جُوْنِ اَوْ نَبْرَسِيْنِ هَرِيْمِ بَرِي عَضُو كَلِمَةٍ طَرِبُو رِفْعَتِي سُدُو رُوْنِ دِي كِي اَلْمَرْسِي بِيَتَا
 6 حَقْدِنِ نِي كَا اَمَّا اَنْ جُحْتُ هُوَا دَارِنَهُ دَرِهَ وَسَفَرِكِ دَوَسْتِ اَقْلِيْنَهُ اَمَّا قَوْلَا وَرُكُ
 7 سَهْوَاتِ دِيَارِنَهُ دَرِهَ عَمْرُ اَعْلَامِ سِي سُنَّارِفِ مَرْكَلِ اَجَلِ اَوْلِي فِي وَجْهِ بُوَرِ دَرِيْنِ
 8 وَحِيَا تِ سَفِيْنِهِ سِي عَارِبِ سَا حِلِ اَخْرِيَا اَوْلِي فِي خِيْرُو دَرِيْنِ عُرُوْنُو بَدْنِ
 9 بِرِ شَقِّ قَالِي هُنُوْرُو وَحَا كَمَ رَحْمَتِ وَهَمَلَتِ يَوْقَهُ وَحِيَا تِ حِيْنَهُ سَنَدْنِ بِرِ شَقِّ
 10 قَالِي هُنُوْرُو نَفْسِي كَلِمَةُ اسْفَلَتِ وَشَقَقْتَا تِ يَوْقَهُ عِنْدَهُ تَضِيْعِ اَيْدِي سِي بُوَعْرُ طُوِيْلِي وَجِيْرِ
 11 يَوْكَلُو سِي بُوُوْرُو رِيْتِي اِي غَضَلَتِ كِي كُوْرُكِ شَبَابِي وَفُوْرِي كِي وَكَاهَلُ غَلِي كُوْرُكِي
 12 اَيَا مِ كُھُوْرِي كِي كَلِيَا تِ خِرَابِ اَوْلَشْتُو رُجُو كِي يَوْقَهُ وَانْدَا مَلْتِ تَرَا يَا وَلَشْتُو نَطْرِكِ
 13 يَوْقَهُ فُوَا كِ قَوَاعِدِي سُهْدَمِ اَوْلَشْتُو عَادِلِ هَرِيْلَهُ سَنِ اِنِّي يَوْقِ مَرْحَمَتِ اَيْدِي سِي
 14 يُوْرِي كِي كَزِي نِيْمَلِهِ نَهْ دَهْرِي كَا وَاَعْظَا اَوْلُوْرَهُ نَهْ حَوَادِثِ سِي مَوْقَطَا اَوْلُو اَمُوْرُ
 15 عَابِي اِي كِي كَا اَوْلُدِكِهِ ضَرِي حَيُوْقِ اَوْلَا نَفْسِي كَلِمَةُ حَكْمَتِ خِيْرِي رِنْدِهِ اَيْمِي بِيْنِ هَمِيْشَهُ
 16 وَنَفْسِ اَحَادِيْتِنْدِهِ اَفْصَحِ سِيْنِ حِيَا تِ وَا بِلْدَنِ جِهَانِ جِيْفَهْ سِنْدِهِ اَشْعَبِي سِيْنِ
 17 كَلْبِنِ اَوْ دِيَا جِيْلَهُ سَنَهْ اَغْلِبِ سِيْنِ تَعْلِيْمِ حَرِيْمَتِ صَنْعِي زِيَادَهُ دَرِ زِيَا بَدْنِ

1 وَطَلَعَتْ بَصْرِي اَبْصُرُهُ بِعَرَا بَدْنِهِ اَمَلَاتِ بَطْنِي اَبْغَطَشْتُو دَرِ مَلْدَانِ وَشُھُو كِ
 2 قُوَا يِ اَكْرَدُو رُغْمَلِكِهِ اَكْرُنُطِ عَاجِلُهُ نِيَا لَشَرِي سَلْتِ رُخِ كِي كِي كَرْدِي دَرِيْنِ هُوَا كُوْسِيَا
 3 اَجَلُهُ دُرُ شَسَلَتِ پِيَادَهُ دَنِ اَكْسَاتِ بِيْنِ دَرِيْنِ اَكْرَشَرُهُ پِيَا اَوْلُوْرَسَاتِ اَجْرِي
 4 سِيْنِ جُوَادِ اَشْهَبَدْنِ اَكْرُ خِيْرِهِ كِي دَرَا اَوْلُوْرَسَاتِ اَبْطَاسِيْنِ اَعْرُجِ اَنْصَبَدْنِ شُھُو كِ
 5 قَدَرِ تَابِيْعِي اَبْرُوْرُو اَشْهَبَدْنِ وَتَقِي كِي رَجَلِيَا زَا اَوْلُوْرَهُ وَشُھُو كِ قَدَرِ تَسْوِيْفِ اَيْدِي سِي
 6 تَكَلُّفِ كِي رِيْلِ يَلِهْ كَرِيْمُوْرُو دِيْلُوْرُو وَهُوَ خَلِيْلَهُ كَمَا لَهْ اَسْتَكِ صَعْدِي كَمَا وَسِعَ اَوْلُوْرِي
 7 وَاِنَّهُ اِيَادِهِ سَاجَا تِ فَتَلَسَاتِ قَلْبِكَ اَضِيْقِ اَوْلُو قِيْرُو دَنِ دِيَا عَشْقَتُو طُو كَلِمَةُ
 8 عَدْرَا سِيْنِ وَاَخْرَتِ زُهْدِنْدِهِ صَا يَا كَلِمَةُ بَصْرِي سِيْنِ طَلَبِ عَاجِلَهُ قَدَرِي سِيْ طَلَبِ
 9 اَجَلُهُ جَبْرِي سِيْنِ قُوِيْمِي مَدْحِي كَلِمَةُ عَرَضِي كِي مَوَافِي اَوْلَا مَذْهَبِكَ اَوْلُدِهِ وَتَقِي مَشْرِي كِ
 10 مَرْحَلِكِهِ خُوْشِي كَلِمَةُ مَشْرِي كِ اَوْلُدِكِهِ حَسْبُكَ سَيِّدِ دَهْ وَقَلِيَا اَوْلُدِهِ دَرِهَ سَنِ بَرِي
 11 وَا دِيْنِ وَدِيْنِ بَرُوَا دِيْنِهِ دَرِهَ اَلْبَيْتُهُ شُوْنِي يَلِيَا تِ كَرِي سِيْنِ كِهْ رَحْمَتِ كِي اِيْتِي اَوْلِيَا
 12 وَشَدِيْتِ كُوِي مِيْنَجِي مَقْصُوْدُهُ اَيْرِلَهُ اَكْرَسِيَهْ اَوْلِ رَحْمَتِي دَارْفَادَهُ حِيَا تِ كَرِي كَلِمَةُ
 13 قَرَا دَهُ حِيَا تِ كَرِي سِي بَرَقَاجِ سِيْلِ بُوْنَدَهُ كُوْرُكِي اَسْتَقْبَالَهُ نَارِدَهُ اَكْرَسِيَهْ قَلْبِي
 14 يَاقَةُ بُوْنَدَهُ نَارِيْمَلَهُ اَكْرَكِمَهُ يَانْمَخَهُ رَا حِي اَوْلِ اَنْشِ جِهْتِ اَيْرِلَهُ كَرِي سِي بَرَقَاجِ كُوْنِ
 15 بُوْنَدَهُ اَعْلَهُ صُو كَلِمَةُ عَاقِبَتِ كُوْنِسِيْنِ اَكْرَكِنَسَهُ بِلُوْرُهُ جِيْمَتِهِ اَكْرَكَلَهُ اَسْرِيْنَهُ بَرِيْلَهُ
 16 نُوْلَاسِيْنِ اَوْ كَلِمَةُ اِنْجِهْ اَحْوَالِ وَنِيَا يَلِيَا نِيْجُوْنِ حِيْرَتِ وَهُو كَلِمَةُ يَوْقَهُ وَهُر كُوْنِ
 17 بُوْعِيْرُ جِرَادِثِ وَدِيَا سِيَا اَوْلُوْرِي نِيْجُوْنِ حِيْرَتِ وَوَرِي كَلِمَةُ يَوْخَسَهُ حَادِيْتَهُ كِي شَرِي كِ

گنوم

- 1 کدوبه اولیای خجّه قویمازیه و با اجل نیشوریا بینه طریقه زنی هر کجا ایستاد که سواک
- 2 پس استون بدنگ حشرانه قوت اولسه کرکه و اورائی برانکوی بکنز کن مرکب تا بونک و
- 3 کرکه پلله بران لنده قالیس کرکه و جمیع اعضا را خوب طهارت اولسه کرکه
- 4 بوندری فکر الیب بورر کن خجّه قالیس طور رس و بوندری ملاحظه اید بوندری بکن
- 5 خجّه کرریا و توری بیاور رس نه حضور ریه بیک برسین هونه حاله با تویا و بوندر
- 6 سن عاقل بوررسین کفالت بزنی طوق قمش و مقبره کختناری بونک حنا زنی مقبر
- 7 ایله بیک کرکه کند و بولاشکر و اوستو که طهارت قویب کین جلت زنه مصاحبه
- 8 و قد اشکره و قیاج کون سندن صکره ملوک اولی اغار زینه سنو که خجّه کوندر
- 9 سنسو زنجی شویله کوندر چون اناری کون قویب کتسک کرد و شوردن توکاید
- 10 و از کلسکنده چون انور سنسو زنجیت اربد ب کون سکر کرک سندن انه کو کرک
- 11 اینش استسکنده نه فایده شدی انار که بله بکن صکره انر که فکر کن ایلیک
- 12 هه تاسقات هه یازق که کون بوسنی شهوات قله بند هول چاهنه دشونه
- 13 و حیف که جان بونستی هیو بی دکندنه طبیعت حوازتک اغزنه و بونک عفت
- 14 زکریا سنی جهل بچغو سیله بچند و روح حیاسات ظلم ایله قان بره کدک
- 15 نازده شهوانله کونکل کنلری بقدک هوی بوجر حساد اناه درون عمارتی بقدک
- 16 اگر عایم رعایت دشت قوی صور رسه روح اقلیمات قحط قوطله ایشی کوندر
- 17 اکوره و اقرین توفیق اراده سدیما بز شه اول یا حوجله درون دیار نک کون کوچه صاور

تیممات

- 1 انصاف بو کرکه اشون بزم انصافدن کچور بطور ربه متقین کد و نهمه دوشن ایشی
- 2 اشلیو بطور دنه حرمز قلی کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون
- 3 تسویف و تملیله که که تخی ایله بوسنک تخی بختیج هر کجی برانی لذته
- 4 صا تر نسیتی و قتی شون خجّه کچور دک حساد و قنده آکل اولدق صفالین
- 5 آخر دی جیح آخری بوق قسار مکت کمل اولدق هر کسک حالنی صور او زهیج
- 6 صور مریخانی قوا در مکت فوحتی بیوب اگر چه صبا ده دخی قیبه اولور هاتا
- 7 شیبیدن صکره ایشی اولور و کایا بوندری اگر چه هر کشیدن قضیه اولور هاتا
- 8 کمان قتی افصح اولور حیف بزده که هر فکر ایلیک که نو بوسا بر بوم تشاد ده و بوج
- 9 ملاحظه ایلیک که خجّه طور و ز بوم بقوم انشهاد ده یقین اولمشد که مقچه اول
- 10 بر طبق اصعبیه امانه زاده ماکلوند نهم کرکه غیر زده ککلو اولدی و کین مریخا نوز
- 11 حیف که بطالت که کون شریف او قاتر بید بوم عبادته اولد دیوبی مراده شجر
- 12 چرمه قلمی بنهاد ده او کون بره طود رادایم بون و مقصود قر شومده طور و ایزر
- 13 انصافی ایشی عفت بره بونک زنجی و اسرار ایشی بوقی بره بو حیانت کینی
- 14 عاقبت پلدک که بونعین عقود مریخا ایشی و اول جمیع بوسانند قلو و بعضی قلم ایشی
- 15 امانه فایده اولو طریح اویب مقبول اولدندن صکره و نه عاینه اولور مریحیت
- 16 پیشو ب عزوف اولدندن صکره هه تنبیهات هه اگر د نوب مریخا
- 17 علاج ایدر مکت اجل پیشو ب کونک و اکنگاه مستحبه تقارک ایدر مکت قایل ایشی

ربکد اولد

۱ عبادات قرنی نبیانه کرک اولوره و اعانت رواجی خرمیانه کوره اولوره سعید اولکم
 ۲ نیقی نیقی و ناصح اولوره و آنچه علیها و ضایع اولوره غزوات صحیح کرک که حسنا
 ۳ سایه خروج اید و نیات پاک کرک که اعمال عالی سفیدن خروج اید چون عبادا
 ۴ مَلات قدومه اید من به یله کرک که اعمال ظاهر اوله • اعانه صفا و نضرت کرک
 ۵ قنوک و نماز اول عمل که مدنیان و له جهل اید که درین رباتی غسل اید به ایجا
 ۶ صفات ایدن و سعی اید که اعمال موصون اوله تکلفات نفا شدن • اگر دایم تقظه
 ۷ اولر سست بادی که گاه متنبه اوله اگر صالیجیندن اولر صیات بادی الله منتبیه
 ۸ استفساد ایدلر خیرین و نتیج ایدله اولردن کورمکه تحظیر ایدله و بولندن
 ۹ تکریل ایدله • مکن اولدیقه اولر کله محالست ایدله و فرصت برلدنجه اولر کله
 ۱۰ مصاحبت ایدله • ترعیب مصاحبت لصلیا • روحیه ایدله
 ۱۱ نفسد کسکر تاتیرجا اولوره و قوللریک قلدیه قوی تقریری اولوره روحلیله
 ۱۲ دیاده مصاحبت حاصل اولوره اول مناسبت آخرتده موجب شفاعت اولور
 ۱۳ کتی کدیوی برطانیه به نسبت ائسه اول طایفه دخانی کور قوما ذره
 ۱۴ اندری بر و یوزیه دعوت ائسلا کما اچیندن وار کیت دهر لره کتدوره اولرک
 ۱۵ ایشسه البته دخی بر حصنه و ووردله هر نه حالده اولور لسه ائیدلخی
 ۱۶ کور کور کوره دروره یتنه کمر یکیتی اشرارله مصاحبت ائسه شوردن نا ائین
 ۱۷ اولور هر نه بلا که الله یتشه بودنخی لره قرین اولوره اولر که کاهلریک

۱ عقوبتی ایدلر چکره و اوله هیشین مصیبت بوکادخی ایدره همچنان خیر دخی اولور
 ۲ اولر کجلی نه ایدمه بونک دخی ایدله دره ختم حیدک مرآت اولوره برینا سجالله
 ۳ برین قیاس اولور کتی جهنم ایدلر کتک • انجوا فی اخیار اوله و سعی ایدلر کرک
 ۴ یولدانی اولور اولر اوله تالی بر ایدوب طاعته چالشان • برینات قوت ایدله
 ۵ عبادته دورشه لره مقصود جهانله کلکدن عبادتده بوخسه قالینی اولور
 ۶ آلتده هر ملت کندو بولنجه اولر کایلرله هر طایفه دینلر دینجه چالشان
 ۷ حکایت • بعضی کمالوردن روایت اولور که چین ولایتده بر صوبه
 ۸ اوغراش مخرجدن یا راهب دیو چاغوش • هر جواب کالتی اشرار چینی چاغوش
 ۹ طنز چشینه چاغرین بن راهب دکوم دیش • راهب ولیدله اولر زیندن
 ۱۰ رهبری اولوره والله دن خیفی اولور صغید ایدره جمالی • تعظیم ایدر جلالی
 ۱۱ حیار اولور بکلامنه هراخی اولور نقصا ائشه • نماندا اولور لاسنه • شاکر اولور
 ۱۲ نهاسنه متواضع اولور قد سنه • متذلل اولور عزتیه خاشع اولور رهبتیه
 ۱۳ خاشع اولور مهابتیه • متفکر اولور حساسی • متذکر اولور عدلی • نهاری نیام
 ۱۴ اولوره ولایتی ایدم اولوره کجیلر ایماز خود غارله • واقای کجری مسایله ملک
 ۱۵ چیارله راهب ولایت کیسه نه دایم بوصفت اولر که خالی آدینه موافق اولر
 ۱۶ بوسه اولر کرک • بن راهب کولم کولم کولم • ضارم • نفسی بوضوحده
 ۱۷ صفا یوب طور ورم که کسیه عقر ائیام • و برعدرا هلی طایر و مکار خلدن

قصیده

قصده انرا ب عزت ايدم كه كسيه مگر ايمه امدي بگذاز كز ناله بود
انصاف ايدم سن بوجه شهاده و ايمان نيز سن و اول حقد بوجه دور
بومفناد اعتراف ايدم سن بوجه عهد ايمانكل و نيلرسن ه تويحيات
چه بر نفسكي مرعي بواجب مستيب اند بگردد و رسن بوجه بر قلبت خيلى
خارتيه الفتا ايدم و پرسن چه بر سوق شهادت ساق شهوات و زرت
طورد رسن بوجه بر طريق ضلالتيه خطوات خطيا بگذازه اطرسن بوجه بر امان
و امانيه مقرر اولين بنياد زمانه طينه سن بوجه بر كيون كزانه اعتماد
ايدم مزق حذرتانك طينه سن بوجه بر دنيا هوا سنده او چارسن بوجه بر وقت
حقدن چرسن بوجه بر كوكل حسان ايدم سن بوجه بر خيال لاكي كابلان ايدم
بر قلبك عزت و بر رب خلوت فوكه باكه اوله برز كا ربا ضلالتله جلا و بر كده
ايدم كز ناله بجه بزلت عاجل ايدم و يارسن بوجه بر نفيم قابليه بلسن خود
لذات نيلدك نيلدك بكون اولاجي ديخو طوكه ابدك او ان شبابت بر تقطيل
كون يارنلريه محبت و ارمدم هر نه قدر ابرام اذيلرسه او ايدم احتم
كردك ايدم او شده لذت بچكده سرزكده بر ابر اولدق سيزده طمام ثقلني
و ايزده اولده يوق ه تبيهاك ه امدي جهالك بجمع حواله
بومنا الله دره و دنيا نك جمله لذتي بوجاله دره هيا نيات زابلده بيزه
طوبه بچر مجلسي اعتبارات قابليه دره احتم اولدر كده كا اعتبار ايدم بيا انسان

مثال
بقره

آنسوزد خي ولازه و بدن لذت سورم بجه در پيلانه ليكن عاقل اولدك افه
قدر كنائيدن بجه موزه و انوك تحصيلي بچون اردنه او بجه موزه بزلت
اله كورم بچون بوجه لذت باقيه بر فرزه بر خطه عاجل صفا بچون ابد
اجي اردنه اتمزه براي كون كوكيون بلدرله اعلم على اختيار اتمزه بوقدر
عمر ك حضور بچون احقا بله جهتم قر ابر اتمزه دنيا نك ته منق اولور
چون اتمزه قياس اولنه متناهيره نك نيقدري و لور بچون غير متناهيره
نسبت قلنه بجه بر شول احقار كه دنيا نوا بچون متخير اولور و بر ادك
قدت بيشره اعتراف او تودرله انيكل اتمزه شول بقر باقيد ياسعيد
اولدر باسقي باعاصي صليل لار بلمني اكر سهدن اولدر ابدي حضور ده
اولدر كره لا نيقطع صفا و سر و ده اولدر كره چون بر كني كه ابدي
صفا سورة احمق دكليدر كد كز ناله اولدي ديوقوره و اكر شقي اولرسه خود
كلم بلور كم حالي نه اوله نه دلود دلو و رطانه او غريبه بر بخ زمحلري
بچشتر كي بوجسه جهتمه و استجبي بر مي چون بوقدر خوشا اولدنه و رنج
اني اكون قيومه بويج كونك مرادات نه دكده حاصل اولدو غنه تاينه
طوبيره انصاف ايدم رسا و زهين قوري عاقل در بلورنه بوجسه بزه عقل
بوقدر بلورنه شوك دنيا مصلحتنه بر تاج نسته اكلدو عري عقل صبور
طور ورزه عاقل اولور اولكه كندوا نيله كيدوني و ده اتمه شول طوبو جانني

بقره

- 1 بر یو لائق لذتہ صفتہ همین یو بیک جوی بود که الله عفوایده دیرا برقی آتماذ
- 2 اوت بر لجه لق سننه سنه یو قد د توکله اینماز . . . تا سفاکت
- 3 حیف که بلر کله روزگار من کیدی . واه که اوشن او شله عمر آخر او ما لوا و لدی
- 4 بر نفس دخی صاع او لجا عمر یو بلرزه اما صلا حری یلیدن یله تاخر ا بلرزه هر
- 5 بیل د برز که کلا می بیل ایده ونه فلان سننه ما نو د رانی ارادن کیدره ونه
- 6 آخر اول کیده بر مانع دخی کلوره دنیا لده اولان کشتیه موانع کشتی او نورج
- 7 دنیا مصلحت لرنده عوائقه بقرز برهم اولسه هبستی رد و مره آتد رزه
- 8 آخرت ا شینه کجیات قلی فلان یو روزه حجب سمدی عایق نیکه دیوار ا روزه
- 9 بواسطه سننه حاصل اولیجه جنته یز دخی بلورنه همین بر کلیجه درکه انکه
- 10 کدوم ا کچی بود روزه همین برم حاله شول حسنیه بکر کم بریره یا نور اول
- 11 یا تد دخی برده حلال طافور بئی قادر که فلان یوه ایلنوک دیره اول یوه و ا بخت
- 12 حضور بولم صنوره انده و اریخت دخی بلورن ا کله بئی بریره دخی ایلر که بیکه
- 13 نسله بریره فایده ایده چون مرض اچنده در هر نه و ارسه نحت به سینه در
- 14 همچنان آدم دخی عمر له برینه در بلوره عرفلان سننه و اریخت او کام کی کلوزه اولد
- 15 وقته و ا ریدینه هیچ اوزکاره شمعی ایمان نفس اول وقت دخی ارمازه اگر نفسی
- 16 او بدوی بلورسه اویدرسونه و ا آنفسنک قهر نه بر علاج فکر انسون بوخسه
- 17 بر قخته دخی ا خیره ن نفا و لوره همین کند و کدو بی لذتق او لوره جرن بو نفس اولد

...

KAYNAKÇA

- AHMET CEVDET PAŞA, (2000), **Belagat-ı Osmaniye**, Hz. Turgut Karabey-Mehmet Atalay, Akçağ, Ankara.
- AKSOYAK, İ. Hakkı (2010), "**Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler**", Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul: Turkuaz yay.
- AYNUR, Hatice vd. (2010) **Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler** (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul, Turkuaz yay.
- BAYSAL, Semra, (2001), "**Sinan Paşa'nın Maarifname Adlı Eseri Üzerine Bir Gramer Çalışması**", NÜ, SBE YLT, Niğde.
- BİLGEGİL, M. Kaya, (1989), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)** Enderun Kitabevi, İstanbul
- BURSALI MEHMET TÂHİR, (1972), **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yayınları, İstanbul.
- CANIM, Rıdvan, (2000), **Latîfi, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ**, (İnceleme-Metin) AKM Baş. Yay. , Ankara.
- COŞKUN, Menderes, (2007), **Sözün Büyüsü / Edebî Sanatlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Menderes, (2007/ a), "**Estetik Nesir**" (**Son Klasik Dönem**) Türk Edebiyatı Tarihi C.II, T.C. K.B. Yay. , İstanbul.
- COŞKUN, Menderes, (2007/ b), "**Estetik Nesir**" (**Klasik Sonrası Dönem**) Türk Edebiyatı Tarihi C.II, T.C. K.B. Yay. , İstanbul.
- COŞKUN, Menderes (2010), "**Üslup Çalışmaları Üzerine**", Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), İstanbul, Turkuaz yay.
- ÇALDAK, Süleyman, (2006), **Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düzyazı)**, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, yıl:7, sayı: 77-78, Temmuz-Ağustos
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (2000), **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, Ankara.

- DİLÇİN, Cem, (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, TDK yay. Ankara.
- DİLÇİN, Cem, (1999), **Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara.
- DİZDAROĞLU, Hikmet , (1964), **Eski Edebiyatımızda Nesir** ,Türk Dili Dergisi, Sayı: 157, s. 5–7.
- FAİK Reşat, (t.y.), **Eslaf, (Eski Bilginler Düşünürler Şairler)**, Tercüman 1001 Temel Eser No: 65 (Haz. Şemsettin Kutlu), Kervan Kitapçılık A.Ş.
- GIBB, E.J. Wilkinson, (1999), **Osmanlı Şiir Tarihi I-II**, Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ yay. Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, (2007), **Destursuz Bağa Girenler**, Kabalıcı Yay., İstanbul.
- HACIOĞLU, Hüseyin (1997), **“Tâcü’t-Tevârih’nin Türkçesi”** TAD, sayı:8, s.241–247.
- İSEN, Mustafa , (2007/a), **Nesir , Klasik Öncesi Dönem (XIII. yüzyıl - 1453)**, Türk Edebiyatı Tarihi , Cilt: 1, T.C. K.B. Yay. , İstanbul.
- İSEN, Mustafa , (2007/b), **İlk Klasik Dönem (1543–1600), “Estetik Nesir”** , C.2, T.C. K.B. Yay. , İstanbul.
- İZ, Fahir, (1996), **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAPLAN, Mehmet, **“Nesir Sanatı ve Türk Nesri”** İstanbul Dergisi, Yıl:1945, Sayı: 41.
- KARA, Mustafa, (2004), **Sinan Paşa ve Aşk**, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl:7, Sayı: 26, s.261–272.
- KARTAL, Ahmet, (2007), **Türk Edebiyatında Belagat Çalışmaları ve "Tezad" ve "Telmih" Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış**, ÇÜ SBED, Cilt 16, Sayı 1, s.413–428.
- KİLCİ, Yusuf Mesut, (1990), **“Hızır Bey”** MEB Din Öğretimi Dergisi, sayı:25, Aralık–Ankara.
- KİLCİ, Yusuf Mesut, (1991), **Sinan Paşa** (Hoca Sinan ed-Din Yusuf bin Hızır bin Kadı Celaled-Din) (Doğumu H. Recep 844/M. Aralık 1440) İslami Edebiyat , Sayı: 13, Sayfa: 5–8.
- KOCAKAPLAN, İsa, (1998), **Edebî Sanatlar**, Damla Yayınevi, İstanbul.

- KÖKSAL, M. Fatih, (1998), **Sinan Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslubu**, DAÜ, TDE Bölümü Dergisi, Sayı: 1, Gazi Magusa.
- KUR'ÂN-I KERİM ve AÇIKLAMALI MEALİ**, (2007), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/ 86-D.
- KUTLUK, İbrahim, (1989), **Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ**, TTK Yayınları, C. 1, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe, (1968), "**Tazarruât**", Necati Lugal Armağanı, TTK, Ankara.
- MAZIOĞLU, Hasibe, (1980), "**Sinan Paşa**", İA, C.X, MEB, İstanbul.
- MECDÎ MEHMED EFENDÎ, (1989), **Şakâik-i Nûmaniye ve Zeyilleri (Hadâiku's-Şakâik)** Neşre Haz. Doç. Dr. Abdülkadir Özcan, C.I, Çağrı Yay. , İstanbul.
- MENGİ, Mine, (2007), **Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası** TALİD [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II] Cilt: 5, Sayı: 10, s. 43–76.
- MÜTERCİM ASİM EFENDÎ, (2000), **Burhan-ı Katı'**, Haz. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Dr. Derya Örs, TDK, Ankara.
- NASKALÎ, Emine Gürsoy, (1987), **Sinan Paşa, "Tezkiret'ül-Evliya"** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ONAY, Ahmet Talat, (2000), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı** (Haz. Cemal Kurnaz) Akçağ Yay., Ankara.
- ÖZTÜRK, Mürsel, (1995), **Farsça Dilbilgisi**, Murat Kitabevi yayınları, Ankara.
- PARMAKSIZOĞLU, (1992), (Haz.); **Hoca Sadettin Efendi, Tâcü't-Tevârih**, T.C.K.B. Yay., Ankara.
- RECÂİZÂDE, Mahmut, Ekrem, (1305) **Kudemadan Birkaç Şair**, s.8, Kitâb-hâne-i Ebuzziyâ, İstanbul.
- SARAÇ, A.Yekta, (2007), **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, İstanbul 3F Yayınevi.
- SEVÜK, İsmail Habib, (1939), **Nesirde Saf Türkçe ve Divan Edebiyatında Nesirsizlik**, Türklük Dergisi, Sayı: 1, s. 34–38.
- SİNAN PAŞA, (1961), **Maarifname**, Haz. İsmail Hikmet Ertaylan, İÜEF Yay., İstanbul.

- SOYSAL, M. Orhan, (2002), **Eski Türk Edebiyatı Metinleri**, MEB yay. İstanbul.
- ŞAHİN, Esmâ, (2005), “**Sinan Paşa’nın Tazarûnâme’sindeki Benzetme Unsurları ve Edebî Tasvirler**”, İÜ, SBE YLT, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ ve KARTAL, Ahmet, (2004), **Eski Türk Edebiyatı Tarihi** (Üniversiteler İçin) Dergâh Yayınları, Ankara.
- TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ, (1973), **Edebiyat Lügati**, Neşre Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat, (1981), **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- TİETZE, Andreas, Tietze, (2010), “**Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Düzyazı Biçemi**”, Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V), çev. Zeynep Seviner, İstanbul, Turkuaz yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1999), **Osmanlı Türkçesine Grameri**, C.III, İÜEF Yayınları, İstanbul.
- TÖKEL, Dursun Ali, (2000), **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar**, Akçağ, Ankara.
- TULUM, A. Mertol, (2001), **Sinan Paşa, Tazarrûnâme**, Haz. MEB., Ankara.
- Türkçe Sözlük**, (2005), TDK, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman, (2001), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- UZUN, Mustafa, (2007/a), “**Nesir**” DİA XXXIII, İstanbul.
- UZUN, Mustafa, (2007/b), “**İnşa**” DİA XXII, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1963), **Hızır Bey oğlu Sinan Paşa’nın Vezir-i âzamlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika**, TTK Belleten’i sayı 105, Ankara.
- WOODHEAD, Christine, (2006), **Estetik Nesir**, Türk Edebiyatı Tarihi II, T.C. K.B. Yay., İstanbul.
- YETİŞ, Kazım, (2007), **Belagatten Retoriğe Teori Arayışları**, Türk Edebiyatı Tarihi, C.3, T.C. K.B. Yay. , İstanbul.

YILDIZ, Ayşe, (2007), **Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall, , s.1064.

ZAVOTÇU, Gencay, (2005), **Eski Türk Edebiyatı (Yüzyıllara Göre Nazım ve Nesir)**, Aydın Kitabevi, Ankara.

DİZİN

- A**
- açık istiâre, 74
adem-meleke, 135
akis, 151, 190
aklî mecaz, 68
- B**
- basit cinas, 162
bedî, v, 1, 24, 238
beyan, v, vi, 1, 15, 47, 53, 56, 57, 65,
125, 134, 145, 160, 206, 238
- C**
- cem, 144, 145
cemiyet, 120
cinas, x, 153, 162, 163, 164, 165, 243
cinas-ı nâkıs, 243
- E**
- evveliyet, 71, 73
- G**
- gulüvv, 156
- H**
- hazf, 71, 72
husus, 71, 73, 126, 159
- İ**
- icâb-selb, 135
idmâc, 158
iğrâk, 156
ihâm-ı tenasüp, 125
iktibas, 58, 166, 186, 191, 192, 195,
245
iltifat, 152
iltizam, 169, 177
irsad, 186
İsnat, 72
istiâre, 84, 89, 93, 239
istiâre-i mekniyye, 84
iştikak, 166, 167, 186, 189, 244
- K**
- kapalı istiâre, 93, 239
karîne-i mâniâ, 70
kevnîyet, 71
külliyyet, 70
- L**
- leff ü neşr, 135, 136, 249
lügâvî mecaz, 68
- M**
- mecaz, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 94,
118, 124, 126, 127, 136, 153, 155,
239, 242, 249
mecaz-ı mürsel, 68, 70, 71, 72, 73, 74,
239
mesken, 70, 72
mevsuf, 73, 74, 119, 136
mukâbele, 134, 135, 136, 137, 173, 240,
245, 249
murassa secî, 184
musahhaf cinas, 165
mutâbakât, 127
mutarrafi secî, 171
mûbalağa, 157, 159, 242
mûraat-i nazîr, 120
müste‘âr, 74
müste‘ârun leh, 74
müste‘ârun minh, 74
müşâkele, 156
mütevâzî seci, 181
- Ö**
- örfi mecaz, 68
- R**
- revi, 169, 184
rücû, 150, 152, 242
- S**
- seci, x, 17, 18, 43, 58, 137, 169, 171,
176, 177, 182, 187, 243, 253

sıfat, 14, 16, 18, 73, 74, 119, 136, 154,
210, 240, 241, 249
sıralı tezat, 135

Ş

şibh-i hüsn-i ta'lil, 159

T

taksim, 99, 145, 146
târiz, 119
tatbik, 53, 127
tekâfû, 127
tekrîr, 151, 152
telfik, 120
telmih, 136, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 245
tenasüp, 17, 120, 125, 240, 241, 253

teşbih, viii, ix, 17, 74, 89, 94, 95, 96,
97, 99, 101, 103, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 110, 111, 112, 113, 115,
116, 117, 118, 135, 136, 150, 195,
197, 198, 202, 238, 249, 253

teşbih-i belîğ, ix, 97, 99, 238

teşbih-i mufassal, viii, 94

teşbih-i mücmel, ix, 96

teşbih-i müekked, ix, 96

tevfik, 118, 120, 250

tevriye, 153, 154

tezat, 126, 127, 130, 131, 134, 135, 136,
240

tezâyüf, 135

U

umum, 73